EESTI ÕPETAJATE LIIDU PEDAGOOGILISED
JA METOODILISED RAAMATUD NR. 13

UUSI TEID ALGÕPETUSES

METOODILINE KÄSIRAAMAT

JOH. KÄIS

TEINE JAGU

1.—2. ÕPPEAASTA TÖÖ ÜLDÕPETUSENA
INDIVIDUAALSE TÖÖVIISI RAKENDUSEGA

17/921

EESTI ÕPETAJATE LIIDU KIRJASTUS
TALLINNAS 1932. A.



2-65273

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse trükikoda, Pikk tän. 2. 1932.

A-7693

EESSÕNA.

Algõpetuse metoodilise käsiraamatu esimese jao jätkuna käsitleb käesolev raamat töökorraldust üldõpetusena 1.—2. õppeaastal.

See töö on rajatud **töökooli** juhtmõtteile, mida kokkuvõtlikult sõnastame:

lapsepärane, eluligidane, huviküllane õpetus, mis isetegevas ja iseseisvas töös kasvatab individuaalseid võimeid, loob elamusi, arendab meeli, vaimu, keelt ja kätt, varustades last elus vajalikkude teadmiste ja oskustega ja kasvatades teda i s i k s u s e k s, s. o. selge ilmavaatega, teovõimsaks inimeseks.

Nende juhtmõtete teostamisel leiaksid täiel määral täitmist meie algkooli kasvatuslikud ja õpetuslikud ülesanded.

Töökooli pedagoogikas on tähtis koht l a p s e p s ü h h o l o o g i a l. Selle tundmine kindlustab õigete metoodiliste teede leidmise tegelikus õppetöös. Lapse psühholoogilise iseloomustusega algabki käesolev töö. Eeldades õpetajail vajalikke üldteadmusi hingeteadusest, piirdub kokkuvõtlik käsitlus oluliste psühholoogiliste tähelduste ning tõsiasjadega ja nende pedagoogilise tõlgitsusega. Ka edaspidises käsitluses on püütud töökorraldust ikka psühholoogiliselt põhjendada.

Kõige pealt psühholoogilised alused leiavad rakendust üksikute õppealade m e t o o d i l i s t e s ü l e v a a d e t e s. Seal esitatud juhtmõtteile omakord on ehitatud raamatu eriosa.

Oleme teadlikult hoidunud mitmesuguste lahkuminevate voolude esitamisest ja autorite tsiteerimisest. See oleks segavalt mõjunud käsitlusse, mille eesmärgiks on anda peamiselt isiklikest kogemustest kujunenud t ö ö s ü s t e e m. Arvame, et iga teadlik õpetaja võib soovikorral tutvuda

üksikute metoodiliste vooludega algupärastest eriteostest, mida juhatatakse ka vastavail kohtadel.

Töökooli juhtmõtteid saame täielisemalt teostada **üldõpetuses.** Meie töösüsteem ongi üldõpetus sel kujul, nagu seda teostati Võru seminaris.

Töökoolis nõutava isetegevuse kõrgemale astmele viib individuaalne tööviis. Oleme püüdnud ka rohkem võimalusi näidata individuaalseks töötamiseks nii üldmetoodilises kui eriosas.

Üksikasjalisemalt on läbi töötatud üldõpetuse põhialad: vaateõpetus (kodulugu), lugemis-, kirjutus- ja arvutusõpetus. Aladel, kus tunni metoodiline käik enam-vähem lihtne ja selge (laulmine) või kus õpilased töötavad peamiselt iseseisvalt, individuaalselt (joonistamine), piirdutakse eriosas tavalisesti ainult töökäigu põhimomentidega. Tehnilist laadi seletused, mis ei tooks midagi uut, näit. laulumängude, tööõpetuse tehniliste võtete üksikasjalik kirjeldus, on välja jäetud, kuna neil aladel leidub eesti keeleski erikirjandust. Samuti jäävad võimlemistunnid sisustamata. Tegelikud olud maakoolides on niivõrt erinevad (harilikult ka väga kitsad), et raske oleks neile tundidele kohane sisu anda. Ei võiks ju õpetajaile raskusi teha näit. järeleaimamisliigutuste kombineerimine vaateõpetuse ainel, mis ongi võimlemistundide peamiseks sisuks algastmel, kui need tunnid üldse võimalikud. Lõpuks on jäetud läbi töötamata usuõpetuse tunnid, mis üldõpetusega hoopis vähe seotud.

Töökavad on arendatud üksiktundideni selleks, et anda selgem ülevaade meie töösüsteemist konkreetsel kujul. Arvame, et konkreetse käsitlusega paremini kui üldskeemidega võib abiks olla otsivale õpetajale oma töösüsteemi loomiseks omas koolis, oma õpilastega.

Raamat annab töösüsteemi kahejaoskonnalisele liitklassile, et eeskätt aidata õpetajat raskemas olukorras. Kuid kõik esitatud juhtmõtted ja tegelikud töövõtted on hästi rakendatavad ka üksikklassides.

Parimat tänu avaldan siinkohal koolinõunik J. Grüntal'ile, mag. A. Elango'le ja oma end. kaasvõitlejatele Võru seminaris — A. Budkovsky'le ja R. Reiman'ile, kes käsikirja lugemisel tegid parandavaid märkusi ja aitasid korraldada raamatu eriosa.

Joh. Käis.

I. ÜLDOSA.

Algõpetuse psühholoogilised alused.

Töökooli juhtmõtteist seisab algõpetuses esikohal psühholoogiliselt põhjendatud lapsepärasuse nõue. See tähendab, et õppeaine valikul, selle korraldamisel ja läbitöötamisel tuleb lähtuda lapsest, tema võimeist, kalduvustest ja huvidest, kokku kõlastades õpetust lapse loomuliku vaimse arenemisega. Lapse arenemine läheb aga harilikult seda teed, et ta oma ümbrusest, kus ta elab ja kasvab, kõiki kultuurväärtusi ei omanda ühel määral. Tuhandete väärtuste jaoks puudub tema olemuses võti, et neid leida ja tegelikult omandada. Teatavad mõisted, juhtmõtted, usulaused, looduseseadused, kunstivormid, kõlbluskujutlused, töövõtted j. n. e. mälule lihtsalt külge pookida ei ole veel haridus. Ainult nende läbitöötamisel ja omandamisel jõu- ja huvikohase töö kaudu arenevad lapse hingejõud oma tervikus, kujunevad tugevamaks ja sihikindlamaks.

Seepärast ongi õpetajale olulise tähendusega lapse hingeelu tundmine. See näitaks õpetajale õiget teed ja hoiaks teda eksimuste eest, mis kergesti võivad juhtuda, kui õpetaja algõpetuse sisulist ja metoodilist külge hindaks ainult täiskasvanu arusaamise ja vaadete järgi.

Lapse hingeelu mõista aitavad kõige pealt lapsepsühholoogia uurimused, kuid sellest ei ole kaugeltki küllalt. Õpetajal tuleb hoolega vaadelda last tema tegevuses, mängus ja vabas esinemises koolis, ja kõiges selles tähele panna lapse individuaalseid hingelisi omadusi. Ka võivad selgitada üksikuid vaimseid võimeid otstarbekohaselt korraldatud arenemistestid*). Kõnelused lastevanematega samuti aitavad mõningaid psühholoogilisi küsimusi valgustada. Lõpuks ei või jätta nimetamata laste- ja noorsoo-

*) Nendest ligemalt: „Teel töökoolile“ II. Vt. ka kirjanduse loendus.

kirjandust, kus sageli käsitellakse lapse tegevust psühholoogilisest küljest väga õieti ja selgesti.

Õpetaja peab olema teadlik, et lapse hingeelu tundmaõppimine on tähtis, kuid raske ülesanne, ja et ainult järjekindlate mitmekülgsete vaatluste ja tähelepanekute kaudu võib saada küllalt õige pildi nii üksiku õpilase kui ka kogu klassi vaimsest ja hingelisest olemusest.

Alljärgnevad kokkuvõtted lapse kehalisest ja vaimsest arenemiskäigust esitavad andmeid, mis üldiselt iseloomustavad normaalselt arenenud lapsi ja mida võib rakendada enam-vähem kõigi laste kohta. Individuaalseid erinevusi leiaksime aga vaatluste ja katsete teel.

Lapse arenemiskäik.

A. Kehaline arenemine.

On ohtlik ja ekslik arvamus, nagu poleks laps muud kui täiskasvanu vähendatud mõõdus. Katselised uurimused näitavad hoopis teisiti: laps ei ole miniatüürne täiskasvanu. Ta erineb täiskasvanust mitte ainult astmeliselt, vaid ka oma kehalise ehitusega ja elufunktsioonidega.

Veri ja pulss. Lapse vereliblед koosseisult ja arvult erinevad täiskasvanu omist. Samuti on vereliblede arv ühesuguseis tingimustes elavail lastelgi erisugune. Ley' uurimuste järgi on nõrgaandelistel lastel see arv väiksem kui samavanuseil normaalseil. Sama Ley märgib ka nõrgaandeliste kehasoojuse väiksemana, nimelt 36,7°C, kuna normaalselt on see 37,0°C.

Lapse süda on nõrgem täiskasvanu omast, tema veresooned suhteliselt aga laiemad. Seepärast on südametegevus lapsel kiirem:

Nii on:	6— 7-aastasel lapsel	72—110	pulsilööki minutis,
	13—14 „ „	66—100	„ „
	täiskasvanul aga	60— 80	„ „

Pulsilöökide arv suurema kasvuga lastel on väiksem kui samavanuseil väiksemail.

Hingamine. Lapse kopsumaht on väike, tema elutegevus aga intensiivne; seepärast on ka tema hingamine kiirem. Kui täiskasvanu hingab keskmiselt 18 korda minutis,

siis hingab vastsündinu 40 korda, 6—7-aastane laps aga 22—24 korda minutis.

Lihaste tegevus on lapsel iseloomulik selle poolest, et laps väsib kiiresti. Kuid laps vajab puhkuseks vähem aega kui täiskasvanu.

Liigutused on lastel kiired, kuid korratud, vähe koordineeritud.

Kasvu võnkumised. Pikkuse mõõtmised annavad arvud, millest selgesti paistavad silma järgmised iseärasused laste kasvus:

a) pikkuse juurdekasv tõuseb 10-da eluaasta ümber, langeb 10.—12. aasta vahel ja tõuseb uuesti 12.—16. eluaastani;

b) suvise poolaasta juurdekasv, alates 11-dast eluaastast, on suurem kui talvisel poolaastal;

d) ühes pikkusega muutub ka keharaskus; rinnamõõdu juurdekasv aga on seda vähem, mida suurem pikkuse juurdekasv.

Vastavad arvud Võru seminari harjutuskooli*) tervislehtedest ja Lay' uurimustest on järgmised:

Eluaasta	Keskmine juurdekasv sm-tes			
	Suvine poolaasta	Talvine poolaasta	Terve aasta	Lay' andmed terve-aasta kohta
8—9	2,32	2,35	4,67	
9—10	2,17	2,35	4,52	5,0
10—11	2,22	2,83	5,05	4,8
11—12	2,50	2,26	4,76	4,8
12—13	2,95	2,20	5,15	5,2
13—14	3,45	2,35	5,80	6,1
14—15	3,25	2,87	6,12	6,2

Pedagoogilisi järeldusi:

1. Pidev koolitöö ei ole otstarbekohane enne 7-dat eluaastat. Nooremas eas on kohased lasteaia-meetodid.

2. Esimesil õppeaastail ei või pingutada kaua laste füüsilisi jõude (võimlemine, õpikäigud j. n. e.). Pingutusele peab järgnema lõdvendus, puhkus: võimlemisharjutused olgu mitmekesiselt vahelduvad.

*) Meie andmed käivad 40—50 õpilase kohta igas rühmas.

3. Koolitöö peab esimesil õppeaastail võimalikult rohkem sarnanema laste loomuliku tegevusega — mänguga.

4. Tundide normaalne kestus esimesel õppeaastal oleks umbes 30 min. Pikema õppetunni puhul peab lastele võimaldama tunni kestel liigutusi (3—4 min.).

5. Õpetaja peab ligemalt uurima ka nende laste kehalist arenemist, kes ei jõua edasi koolitöös juba esimesel õppeaastal.

B. Lapse vaimne arenemine.

Laste vaimses arenemiskäigus võib küll märgata teatavaid iseloomustavaid jooni erinevais vanuseastmeis, kuid on siiski raske leida kindlaid piire üksikute astmete vahel. Pedagoogilisest seisukohast oleksid vahest huvitavad järgmised arenemisjärgud:

1.—7. a. noorem lapseiga; suguliselt erapooletu; fantastiline süntees, ümbruse tajumises — asiaste.

7.—13. a. keskmine lapseiga; suguline eristumine; poiste ja tüdrukute erihuvide ilmnemine.

a) 7.—9. a. elav liikumistung (mäng); asjade personifitseerimine.

b) 9.—11. a. elav meelte tegevus; ümbruse tajumises esikohal analüüsiv vaatlus, peamiselt ruumiliste vahekordade otsimisega.

d) 11.—13. a. meelelis-asjaline mõtlemine; vaatlusele (analüüsile) põhinev süntees; ajameele arenemine; põhjuslikkuse otsimine.

13.—16. a. murdeiga; suuremad muudatused keha füsioloogilises tegevuses, tugev kasv, vaimse tegevuse ajutine nõrgenemine; poistel — eriti väljenduv jõukõllus, seiklustung; tüdrukuil — tundeelu arenemine.

Laste tajumused ja kujutlused.

Nägemistajumused: a) laste silmamõõt on pea sama täppis kui täiskasvanuilgi (mitte segada puuduliku mõõtude tundmisega);

b) valgusaistingute kõrval on tähtsad ka silmaliigutused asja kontuuri ja kuju tabamiseks;

d) värvidest eelistavad lapsed eredaid, eriti: sinist, punast, violetti, rohelist;

e) poistel on arenenud enam vormimeel, tüdrukuil — värvimeel.

Kuulmistajumused: a) arenevad õige noorelt ja neis ei ole märgata iseäralist arengut koolieas kuni 15. a.;

b) juba koolitulekul suudavad lapsed laulda;

d) kuulmise defektid esinevad peamiselt nõrgaandelistel. Kuid ka normaalselt arenenud lastel on puudulik kuulmine takistuseks koolitöös.

Kompimismeel ehk **nahatunne:** a) lapsel teravam kui täiskasvanul;

b) hästi jääb meelde asjade kuju, mida lapsed käes hoidnud.

Teised meeled on vähem uuritud, siiski on ka neil tähtsust selgete kujutluste loomisel, näiteks maitsel, haistmisel.

Kujutlused. a) Maa- ja linnalaste kujutlussisu on erinev, kuid sellest ei ole võimalik järeldusi teha laste tugevama või nõrgema arenemise kohta. Maalastel on kujutlusring laiem eriti looduse-elust; linnalapsed aga omavad rohkem kujutlusi tehnika alalt j. n. e.

b) T ü d r u k u i l üldiselt kujutlusi rohkem kui poistel; kuid need kujutlused on fantaasiarikkad, ei ole nii täpsad, selged kui poistel. Peale selle poistel on rohkem kujutlusi loodusest ja sotsiaalsest elust.

d) Nooremal astmel on esikohal kujutlused, mis on seotud liigutustega.

e) Ruumikujutlused on selgemad ja varem arenenud kui ajakujutlused.

g) Piltide abil saadud kujutlused võivad olla väga ebaselged: ei tunta perspektiivi, asjade tõelist suurust.

h) Puudulikud on kõik abstraktsed kujutlused — asjade omadused, vormitundmine; ka kujundeist tuntakse kõige enne □. siis alles △,

Üldisi tähelepanekuid laste meeltetegevusest.

1. M e e l t e t e g e v u s lastel ei ole nõrgem täiskasvanute omast; nahatunne isegi teravam.

2. Kooliastujal ei ole ühtki kujutlust, millel ei ole puudusi, auke.

3. Kujutluste arenemises tundub ökonoomiline tendents: mida elus rohkem vaja, see kujuneb ennemini: ruumilised kujutlused enne ajalisi; keelest arusaamine enne kõnelemist j. n. e.

4. Selgeimad kujutlused on eluligidastelt huvialadelt.

5. Nooremas eas, kuni 9.—10. a., lapsel puudub vaatlusel juhtiv vaatepunkt, ta näeb ainult üksikuid silmapaistvaid asju ja omadusi. Tervikpildi loob ta fantaasia abil.

Pedagoogilisi järeldusi:

1. Õpetus tuleb rajada võimeile, mis lastel juba kooliastumisel arenenud; kuid koolitöö peab järjekindlalt arendama ka kõiki teisi vaimseid võimeid.

2. Et laste meeled juba esimesil kooliaastail on arenenud, peame õpetusel neid kasutama: õpetus olgu vaatlik, näitlik, võimaldagu lastele tegevust.

3. Laste puudulikke, ebatäpsaid kujutlusi tuleb järjekindlalt täiendada, arendades laste vaatlusvõimet.

4. Vaatlusel peame kasutama võimalikult rohkem mitmesuguseid meeli, mitte ainult kuulmist või nägemist: tuleb hinnata laste nahatunnet, liigutus-aistinguid, kasutada meeldivaid värve; valida konkreetset ainet, abstraktseid kujutlusi tuua kooskõlas katselise pedagoogika tähelepanekutega: ruumikujutlused enne ajakujutlusi, tegevus enne asjade omadusi, nelinurk enne kui kolmnurk j. n. e.

5. Õpetuses tuleb lähtuda laste ligemast ümbrusest, kus neil kõige rohkem kujutlusi, kogemusi ja elamusi.

6. Peab silmas pidama ka sugude vahet: poistel loodus, sotsiaalelu, kehad; tüdrukuil — luule, tundeelu, värvid, pinnad j. n. e.

7. Kuna ebaõiged kujutlused jätavad kestvaid jälgi, tuleb võimalikult vigu vältida, mitte ainult neid parandada. Seepärast erilist rõhku uute kujutluste selgusele, täpsusele (ka uute sõnade, nimede kirjutamisele j. n. e.).

8. Vaatlusel ei ole alul võimalik kasutada loogilisi kategooriaid (suurus, kuju, tähtsus, eluviis j. n. e.); selle asemel sobib vaba vaatlus laste endi huvide kohaselt.

Laste mälu.

Vanas õppekoolis oli mälu lapse tähtsamaid võimeid, sest pakutavaid õppeaineid tuli peamiselt memoreerida. Kaasaegsed õppeviisid rakendavad ka õpilase teisi vaimseid võimeid, kuid siiski jääb igas vaimses tegevuses küllalt tähtis osa mälule. Seepärast lapse mälu omaduste tundmine on eeltingimus otstarbekohaseks õpetuse korralduseks, sest mälu on võime kujutlusi, assotsiatsioone, mõtteid püsivalt alal hoida ja tarbekorral taastekitada (reprodutseerida). Kokku võttes võib märkida lapse mälu põhiomadusi:

a) nooremas eas on tugevam mälu konkreetsete asjade jaoks, edaspidi tegevuse ja sündmuste, hiljemini ka tundmuste ja elamuste alal.

b) Kuulmismälu areneb pidevalt kuni 14., nägemismälu — 16. aastani. Nooremas eas kuni 9. aastani on kuulmismälu tugevam nägemismälust.

d) Täpsaim ja kestvaim on kuulmis-nägemismälu.

e) Kehaliselt tugevamad lapsed omavad ka paremat mälu.

g) Paremini püsivad mälus poistel: 1. asjad, 2. nägemissisuga sõnad, 3. kuulmissisuga sõnad, 4. kuulmistajumused, 5. liigutustajumuste sõnad, 6. arvud ja abstraktsed mõisted, 7. tundmused;

tüdrukuil: 1. nägemissisuga sõnad, 2. asjad, 3. kuulmistajumused, 4. arvud ja abstraktsed mõisted, 5. kuulmissisuga sõnad, 6. liigutustajumuste sõnad, 7. tundmused.

h) Mälu üldises arenemises on langus 11. a. ja 14. a. paiku, tõus 13. a. ja pärast 16. a.

i) Mälu kestus on lühike, s. t. lapsed kiiresti unustavad kuuldu, nähtu, kui seda ei kinnita eriline huvi või tugevad assotsiatsioonid olemasolevate kujutlustega.

õppimisvõime ehk mõtteline meelespidamine (kestev mälu on selle aluseks, kuid tähtis osa on ka mõtlemisel, tähelepanul, huvil).

a) See võime on lastel n õ r g e m kui täiskasvanuil.

b) Kord hästi kätteõpitu püsib lastel siiski kauemini ja paremini.

d) Tüdrukuil on õpitu meelespidamine tugevam kui poistel.

e) Mõttelise õppimise sisu on kergemini ja püsivamalt meelespeetav kui mehaaniliselt päheõpitav.

g) Meelespidamist õppimisel soodustavad mitmekülgsed assotsiatsioonid, ülevaatlik aine jaotus.

h) Suur tähtsus on tähelepanul, huvil, tundeelamustel õpitava omandamiseks.

i) Mõjuvalt aitab kestvalt meeles pidada küllaldane kordamine, kui ununemine on juba alanud.

Õppimise tehniline külg.

a) Kõige soodsam õppimine on tasase häälega lugemine.

b) Õpitava korduv lugemine ei ole nii mõjuv kui peastütlemine.

d) Tervikuline õppimine (luuletised) on parem osalisest õppimisest (osatakse ainult 1. salm).

e) Elav õppimise tempo on soodsam kui aeglane, veniv.

Kujutlustüübid.

1. Meelte tegevus, eriti aga nägemis-, kuulmis-, kompimis- ja lihasmeele tegevus on meie vaimse tegevuse alus.

Missugune meeltest on ülekaalus teatavate kujutluste loomisel, sellest olenevadki:

a) vaatlustüübid — vaatlusel;

b) mälutüübid — kujutluste alalhoidmises;

d) kujutluste tüübid — nende reprodutseerimises.

2. Põhitüübid on kõigil neil aladel:

a) nägemis- ehk visuaalne tüüp („nägija");

b) kuulmis- ehk akustiline tüüp („kuulja");

d) liigutus- (motoorne) ehk tegevustüüp;

e) segatüüp — kõige harilikum tüüp. Puhtaid tüüpe üldse ei ole olemas, esineb vaid teatava tüübi ülekaal.

3. Kujutlustüüpe võib tähele panna a) tundmatute sõnade kujutlemisel (kõnelemistüübid) ja b) tuttavate sõnade kujutlemisel (asitüübid). Uurimuste tagajärjed on kokkuvõttes järgmised:

a) tavalisesti laps sõnade, arvude ja asjade kujutlemise suhtes kuulub ühte ja samasse tüüpi; harva kuulub

üks ja sama laps näit. sõnade poolest kuulmistüüpi, asjade poolest aga nägemistüüpi.

b) „Nägijate“ suhe „kuuljaisse“ asialadel on 3:2.

d) Keele alal on kõige harilikumad tüübid: sõna kirjakuju + kirjutusliigutuskujutlused (umbes 65%), siis sõnakõla + kõnelemisliigutuskujutlused (23%), lõpuks kirjakuju + kõnelemisliigutuskujutlused (12%).

e) Abstraktseid sõnu kujutellakse peamiselt sõna trükikujuna (85%), ilma et neile mingit konkreetset sisu anda.

g) Kujutlustüübid on sünnipärased, kuid õpetus võib neid siiski arendada või muuta.

4. Kujutlustüüpide tundmisel on tähtsus kutsevalikul:

a) nägemistüüp enam-vähem puhtal kujul on kujutava kunstniku võimete tunnus;

b) motoorne tüüp — praktik-tehniku võimed;

d) akustiline tüüp — keeleand;

e) akustilis-motoorne — muusikaline and;

f) visuaal-motoorne — teaduslik and.

Neid võimeid võib märgata paremini laste mängus.

Pedagoogilisi järeldusi.

a) Nägijate ülekaal nõuab õpetuse näitlikustamist.

b) Segatüüpide rohkus teeb kohuseks aine mitmekülgse käsitluse, mis harjutaks laste mitmesuguseid võimeid ja pakuks huvi kõigile õpilastele.

d) Õpetusel, eriti aga ema- ja võõrkeeles, peab tõsiselt hoolitsema selle eest, et laps kõige pealt näeks uute sõnade kirjakuju, kuuleks nende kõla, ja ise ka neid kirjutaks, hääldaks.

e) Abstraktseid mõisteid võib tarvitusele võtta ainult siis, kui nende sisu on konkreetselt selgitatud, muidu jäävad nad tõepoolest tühjadeks sõnadeks.

Meeleline mälu ehk eideetiline võime.

Visuaalse kujutlustüübi mälusisuks on rohkeim nägemiskujutlusi. Samuti saadavad tema mõtlemist vaimusilme ette kerkivad kujud — pildid, mis kujutlusmälu alal hoidnud.

Laste juures aga võib tähele panna ka n.-n. meelelist mälu. See tähendab võimet näha selgesti pilti või asja, mida lühikest aega vaadeldud, pärist tõeliselt tajutavalt ka pärast seda, kui see vaatlusobjekt kõrvaldatud. See pilt on n.-n. subjektiivne vaatluspilt, ja võime näha niisugust pilti ongi eideetiline võime. Eideetilist võimet omavad peamiselt lapsed ja noored, täiskasvanuist peamiselt kunstnikud.

Eideetilist võimet avastada võib lihtse katsega: vaadeldakse pilti lühikese aja jooksul (kuni 30 sek.). Pilt kõrvaldatud või kinni kaetud, esitatakse katsealustele pildi kohta üksikasjalisi küsimusi, mida vastata võib ainult see, kes pilti päris tõeliselt näeb oma silmis, harilikult samal kohal, kus teda vaadeldud. Kaudselt võib märgata eideetikuid ka nende väga üksikasjalikkude jutustuste või täpsate jooniste põhjal vaadeldud või varem nähtud asjust.

Teine katse: paberileht murtakse laste silmis 4- või 6-kordseks ja lõigatakse siis kääridega osaliselt läbi. Eideetikud võivad kujutada kohe täpsalt lõikest tekkinud kujundi lahtivõetud lehel.

Nagu öeldud, vanadusega väheneb see võime või isegi kaob, andes aset visuaalsele kujutlustüübile.

Eideetilise võime põhjuseks peetakse kilpnäärme ülitegevust.

Pedagoogiline seisukoht eideetikute suhtes.

Et eideetiline võime säilib kunstnikel terveks eluajaks ja on suure tähtsusega nende kunstilises loomingus, siis tuleb seda võimet tõsiselt hinnata ja püüda arendada.

Subjektiivsed vaatluspildid on õpilastele suureks toeks ka õppimisel ja õpitava meelespidamisel. Eideetikud võtavad tööst alati väga elavalt osa. Nad vaatlevad täpsalt, kirjutavad värskelt ja huvitavalt, jutustavad piltlikult, üksikasjalikult.

Õpetaja võib siin kergesti eksida, pidades niisugust väljendust fantaseerimiseks, luiskamiseks. Seepärast ettevaatust väga elavate laste hindamises, kes võivadki olla eideetikud.

Eideetikute tugev külg on reaalained, nõrgemad või isegi nõrgad on nad abstraktseis aineis. Oma käitumise poolest klassis on eideetikud õige püsimatud, sest neil on suur tung väljendumiseks. Järelikult, eideetilise võime arendamiseks ja eideetikute huvide rahuldamiseks tuleb eriti hoolitseda näitlikkuse, aktiivsuse ja isetegevuse eest õpetuses, võimaldades niisugustele lastele ka rohkem individuaalset töötamist.

Tähelepanu.

Tähelepanu on eeltingimus edukaks töötamiseks igal alal, eriti aga õpetuses. Omakord tähelepanu on tingitud huvist: huvita ei ole tähelepanu. Nooremas eas köidab enamasti otsene huvi laste tähelepanu: põnevus asja uususest, üllatus, imestus, meeldivus; see on meeleline ehk passiivne tähelepanu. Kuid pea ilmub lastes ka kaudne huvi ja ühes sellega ka tahteline ehk aktiivne tähelepanu: auahnus, kiituse otsimine, hirm karistuse ees, eesmärgile püüdmine.

1. Lastel on tahteline huvi lühikese kestusega, nii jääb algõpetuses tähtsamale kohale otsene huvi ja meeleline tähelepanu.

2. Samuti on nõrk tähelepanu kontsentratsioon, s. o. võime koonduda üksikuile asjule ja piirduda väheste muljetega.

3. Veelgi vähem on laps võimeline jaotama oma tähelepanu, vaatlema mitut asja ühtaegu.

4. Nõrk on ka tähelepanu püsivus — vastupanu-võime segavaile mõjudele — ja kestus, seega on lapse tähelepanu kergesti kõrvale juhitav, kõikuv ja väsib kergesti.

5. Tähelepanu ulatus on piiratud — ühes tähelepanu aktis laps võib märgata ainult väheseid (3) muljeid korraga (simultaanne kujutlus).

6. Tähelepanu kohanemisvõime on lapsel aeglane, ta ei suuda kiiresti koonduda uutele muljetele nende vaheldusel.

Üldiselt on tähelepanu võime, mis nooremail lastel vähe arenenud. Tähelepanu tähtsuse tõttu koolitöös peab aga teda järjekindlalt arendama. Selleks peab täitma järgmisi pedagoogilisi nõudeid:

1. Algõpetuses tuleb kasutada eeskätt laste otsest huvi töö vastu: elav, näitlik käsitlus; eluligidane aine; isetegev aktiivne töö.

2. Hoolitseda selgete muljete eest: õpetaja selge rääkimine, õige tempo, hästi nähtav vaatlusese j. n. e.

3. Ei või pakkuda korraga liiga palju uusi muljeid (liigpalju pilte, esemeid vaatluseks).

4. Kõrvaldada segavad muljed, kõrvalised asjad (näit. katseriistad, asjata liikumine, segavad hääled j. m.).

5. Ei või tähelepanu väsitada, peab võimaldama puhkust, vaheldust.

6. Vaatluseks peab antama küllalt aega, et laps võiks ruttamata tähele panna kõike, mis teda huvitab.

Fantaasia ja mõtlemine.

a. Fantaasia.

Fantaasia on võime kujutlusi vabalt ümber töötada ja uusi kujutlusi luua.

Fantaasia erineb 1) mälust sellega, et viimane kasutab kujutlusi puht-assotsiatiivselt, endiste elamuste uuendamiseks; 2) mõistusest sellega, et fantaasiakujutlused on konkreetsed — vaatlikud, kuna mõistuse tegevuses on nad abstraktsed — mõistelised. Fantaasia ja mõtlemine on alati ligidalt seotud. „Fantaasia on mõtlemine piltides — fantaasiakujutlustes, mõtlemine aga on fantaseerimine mõistetes“ (Wundt).

Seepärast fantaasia tähtsus õpetuses on väga suur:

a) fantaasia abil mõistame täielikumalt kõnet, loetud ainet, pilte, jooniseid, skeeme (fantaasia täiendav tegevus);

b) mõistame ajaliselt ja ruumiliselt kaugelolevaid asju ja sündmusi (ajalugu, maateadus);

d) laiendame kogemusi üksikute elamuste põhjal;

e) fantaasia võimaldab võrdlusi, piltlikku väljendust;

g) on iga loova tegevuse eeltingimus (kombineeriv tegevus);

h) fantaasia rahuldab tegevustungi, annab rõõmu, kihutab tegevusele, kasvatab isetegevust.

Lapse fantaasia on: a) peamiselt reproduktiivne, järeleaimav, kuid elav. „Lapsed oskavad män-

gus kõigest kõike teha: kepike on neil hobuseks, puupilpake mõõgaks, iga nurgake elamuks." (Goethe);

b) k õ i k u v — esiletoodud kujutlused ei ole nähtavalt seotud üksteisega ega vaatlusobjektiga;

d) s u b j e k t i i v n e — laps paneb vähe tähele fantaasiat-ergutava asja tõelisi omadusi: laps näeb, mida ta näha tahab;

e) vaba fantaasia s i s u k s on lastel kuni 9. aastani peamiselt l o o m a d, 10.—15. aastani selle kõrval ka igapäevased tööriistad ja asjad, ja alles hiljemini ka i n i m k u j u d.

P e d a g o o g i l i s i j ä r e l d u s i.

Fantaasia arendamist teenivad: a) i s e t e g e v, i s e s e i s e v t ö ö, sest fantaasia toetab igat loovat tegevust; b) aineist, mis paremini võimaldavad fantaasia arendamist, olgu nimetatud luulerikaste palade ja luuletiste käsitlus e m a k e e l e s; samuti a j a l o o, m a a t e a d u s e ja l o o d u s e õ p e t u s e tunnid, kui hoolitsetakse tõsiselt elamuste eest aine käsitlusel, kui antakse elamusi äratavaid kujutlusi ja pilte;

d) m u i n a s j u t t e tuleb kasutada mõõdukalt ja peamiselt nooremas eas, kuna nad sisaldavad palju ebareaalset, fantastilist;

e) selgete kujutluste loomisel — v a a t l u s e l peab jätma ka küllalt vabadust lapse fantaasia tegevusele ja isegi t õ u g e t andma selleks (personifitseerimine, võrdlused j. n. e.);

g) tuleb hoolitseda laste fantaasiapäraste elamuste v ä l j e n d u s e eest (joonistamine, voolimine mälu järgi, vabad kirjandid fantaasiat äratavaile teemadele j. m.).

b. M õ t l e m i n e.

Mõtlemine on meie vaimu tegevus, mis kasutab s õ n u vaatlikkude märkidena ehk sümbolitena selleks, et abstraktsest mõttesisust arendada m õ i s t e t e ja o t s u s t e suhteid (Meumann). Mõtlemise aluseks on tajumused ja kujutlused. Tajumustes meie teadvus, meie „mina" on vahetumalt seotud asjadega välisilmas, mis mõjuvad meie meeltesse ja annavad mitmesuguseid aistinguid. Kujutlustes meie teadvus on küll juba vabanenud otsesest ühendusest asjaga, aga see jääb meile siiski üksikuks ja juhuliseks objektiks.

Mõtlemises kujutlus vabaneb täiesti üksikust konkreetsest asjast ja muutub abstraktseks kujutluseks, s. o. mõisteks. Seetõttu tulevad esile meie teadvuses asjade olulised, mitte juhulised omadused, üldised, mitte üksikud tunnused ja suhted kujutluste vahel.

Suhete leidmine kujutlustes ja loogiline otsus, otsuste sidumine ja loogiline järeldus; need ongi mõtlemise põhiomadused. Otsusega algab tõeline mõteprotsess, olgugi et mõtlemise elemente on ka kujutlustes.

Mõttetegevust saadab kogu aeg fantaasiategevus. Eriti võib seda tähele panna analüüsil (annab uusi vaatepunkte), abstraheerimisel, sünteesil, võrdlusel ja kombineerimisel, mille tulemuseks võivad olla üldmõisted, reeglid, skeem, vise j. m. Seda fantaasiat võibki nimetada aktiivseks, kriitiliseks ehk tahteliseks fantaasiaks.

Lapse mõtlemine. a) Lapse mõtte sisu ja mõtlemisviis oleneb tema kujutluste-ringist, mälu sisust ja arenemisastmest (asi-, tegevus-, suhete- ja omaduste aste).

b) Lapse mõtlemine on konkreetne: ta ei mõtle mitte sõnakujutlustega, vaid elavate, individuaalsete kujutlustega. See väljendub muuseas laste liigutustes jutustusel või jutustuse kuulamisel. Nõrgaandelised mõtlevad siiski rohkem üldkujutlustega: nende mõtted on sisuvaesed.

d) Mõtted on hüplevad, ilma kindla seoseta, mis oleneb kõikuvast fantaasiast.

e) Mõtlemises võib märgata kinnipidamist eriti kujutlustest, mis seotud tugevate tunnetega (ühekülgne mõtlemine, eriti nõrgaandeliste juures).

g) Otsused on aeglasemad kui täiskasvanul.

h) Lapsed kipuvad üksikkujutlusi ja mõisteid üldistama; nende mõtted on pealiskaudsed ja tabavad ainult suuremaid vahesid, mitte peenusi.

i) Mõtlemisprotsessid nende raskuse järgi annavad järgmise rea: 1) sõnaühendused, 2) kujutluste assotsiatsioonid ühe ja sama meele alalt, 3) osa ühendus tervikuga, 4) terviku ühendus osaga, 5) ruumilised ja ajalised suhted, 6) põhjuslikkus, 7) järeldused.

j) Nooremas eas lapsed võtavad otsuseid vanemailt puht-mehaaniliselt, järgmisel astmel (7.—10. a.) omandavad

vanemate ja õpetaja mõtteid ilma kriitikata (autoriteet), alles hiljemini lapsed hakkavad iseseisvalt arusaamisega mõtlema.

Pedagoogilisi järeldusi.

a) Kuna mõtlemise aluseks on selged kujutlused, tuleb rõhutada veelgi vaatluse ja vaatliku õpetuse tähtsust. Sedasama kinnitab ka lapse konkreetne mõtlemine.

b) Vaatlusel peab harjutama lapsi otsustama iseseisvalt, nende üldise arenemise kohaselt.

d) Mõtlemiseks peab lapsele andma (küllalt) aega, silmas pidades individuaalseid erinevusi mõtlemise kiiruses.

e) Igas aines tuleb kasutada kõike, mis annab võimalust mõtlemise arendamiseks, eriti rohkesti on võimalusi selleks vaateõpetuses.

g) Mõtlemise arendamine peab sündima pikkamisi, kuid järjekindlasti ühes lapse üldise arenemisega. Ei või tarvitada abstraktseid ja üldmõisteid, mille sisu ei ole lastele veel selge, ega nõuda mõtlemisvorme, mis neile rasked (järeldus, deduktsioon, abstraheerimine j. m.).

Etteruttamine lapse loomulikust arenemisest mõtlemise arendamise eest hoolitsemisel oleks siiski ohtlik.

Üldõpetus.

Üldõpetuse olemus. Üldõpetuse nimetus on meil üldiselt tuntud, kuid selle sisuline külg vajab siin ligemat selgitust ja põhjendust. Üldõpetusega mõistame kogu õpetuse keskustust lapse igapäevaste tähelduste, kogemuste ja huvide vallast valitud ainel ehk n.-n. koduloolise vaateõpetuse asialadel.

Üldõpetuse olulisem joon — keskustus — on tekkinud moodse kasvatusteaduse nõudest rajada õpetus lapsepsühholoogiale.

Jälgides lapse toiminguid kui ta vabalt vaatleb, uurib teda huvitavaid asju, nähtusi või toiminguid, ei ole raske tähele panna, et laps püüab rakendada kõiki meeli uute kujutluste ja kogemuste saamiseks. Ta tahab toiminguist ka ise osa võtta, neid järele aimata. Oma täheldustest ja elamustest tahab ta jutustada mänguseltsilistele, õele, vennale.

Kui ei jätku sõnadest, võetakse appi käe- ja näoliigutused. Sellest ei ole veelgi küllalt: saadud muljed elatakse uuesti läbi kujutamises, mängus. Ja kõik see lapse vaimne tegevus on keskustatud ühel ja samal konkreetsel asjal, nähtusel või probleemil, mis vallutanud tema huvid.

On selge, et lapse sisemisi jõude vabastab ja paneb neid liikuma vaid ühtlane tervikuline õppetegevus, mille keskus on last ümbritsev asjaline maailm, laste kogemuste, elamuste ja huvide maailm. Sealt valitud aine on lapsepärane ja eluligidane, mida võime mitmekülgselt, süvendatult läbi töötada, tõrjudes kõrvale kahjuliku killustuse, nagu see esineb tavalises ainesüsteemis.

Laps algkooli alamal astmel ei tunne veel huvi üksikute ainealade vastu, need on talle hoopis võõrad, tundmatud. Seepärast oleks ebaloomulik, kui koolitöö kujuneks üksikute õppeainete õppimiseks, mis lapse teadvuses ei liitu tervikuks. Kui aga koolitöös puudub sisemine seos, kui ühes õppetunnis alatud ja häälestatud töö katkestatakse järsult kellalöögiga ja kui järgmisele õppetunnile kogunedes lapsed peavad lauasahtlisse peitma tavalisesti veel lõpetamata töö, et asuda 40—50 minutiks uuele tööle hoopis teisest mõtteringist, siis on võimatu tegevusse panna lapse sügavamaid jõude, saavutada nende voolavust ja äratada püsivat huvi. Sisemisi jõude ergutav huvi on aga eduka õppetöö eeltingimus. Üldõpetuses ei ole kuigi raske teostada neid psühholoogilisi nõudeid.

Üldõpetuse tuumaks on kodulooline v a a t e õ p e t u s (ehk kodulugu). See on lähtekohaks kogu lapse mõttetegevusele ja väljendusele. Mis vaateõpetuses esile toodud, väljendatakse keeleliselt, kinnitatakse lugemispalade käsitlemisel, võetakse kokku kirjandis, töötatakse läbi arvutamisel, kujutatakse mitmel viisil käe abil, kasutatakse luuletiste ja laulukeste õppimisel, elatakse uuesti läbi dramatiseerimisel, mängudes.

Sellise tööviisiga antaksegi ühtlane asjaline alus kogu õppetööle, mille tõttu lapsed töötavad suurema huviga, arenevad jõudsamini ja omandavad kergemini neile vajalikke oskusi ja teadmusi.

Üldõpetus oma olemuselt soodustab õpilaste i s e t e g e v u s t, nii ainevalikul kui selle läbitöötamisel, ja seega ka nende individuaalsete võimete arendamist seda paremini,

mida rohkem kasutame üldõpetuse süsteemis ka *individuaalset tööviisi*.

Õpetajale jätab üldõpetus rohkem vabadust õpetuse korraldamises, kuigi see teiselt poolt nõuab temalt ka rohkem sihiteadvust, algatus- ja teovõimet. „Vabadus üldõpetuses ei tähenda plaanita katsetamist, vaid kavakindlat ja läbimõeldud tööd." (K. Linke.)

Üksikute õppealade koht üldõpetuses. Oleks ühekülgne arusaamine üldõpetusest, kui arvata, nagu kaoks siin hoopis kavakindel töötamine üksikute õppealade metoodika kohaselt ja kogu õpetus muutuks mingisuguseks ebamääraseks kompleksiks. Iga õpetuse-ala, eriti aga oskuste harjutamine, vajab ainepäraseid metoodilisi teid. Seepärast peab jääma ka üldõpetuses aeg ja koht eeskätt lugemis-, kirjutus- ja arvutusõpetuse „tundidele".

Üldõpetuse süsteemi loomisel tuleb silmas pidada n.-ö. risti- ja pikilõiget: esimene annab *sisulise* terviku teema käsitlusest, teine näitab üksikute õppealade metoodilist arendust. Õigel töökorraldusel kujuneb tegelik õpetus nii, et üleminek ühelt õppevõttelt teisele ei ole laste mõttetegevuses sugugi häiriv ega tarvitse toimuda alati kella järgi, vaid siis, kui see töökäigus osutub loomulikult vajalikuks. Sel viisil säilitavad kõik õpetusevõtted sisulise seose ja oskuste harjutusedki, mis muidu mõjuvad lastesse väsitavalt, kujunevad neile huvitavaiks.

Õppepäev möödub tervikulises töös. Iga järgmine õppetund eelmise loomuliku jätkuna ei vaja erilist sissejuhatust ehk „häälestust", sest klassi kogunedes lapsed mõistavad ja tunnevad oma töö edaspidist käiku ja asuvad kohe tööle.

Üleminekul ühelt õppealalt teisele on juhtiv mõju siiski õpetajal, sest ainult tema on sihiteadlik töösüsteemis. Ekslik oleks arvata, et lugemine, kirjutamine, joonistamine j. m. esinevad üldõpetuses ainult siis, kui lapsed ise seda soovivad: see eeldaks laste sihiteadvust õpetusekäigus, mida me aga nendes (vähemalt 1.—2. õppeaastal) ei leia.

Õpetajal peab iga üldõpetuse teema jaoks olema selge töökava. Selle teostamisel võib ta küll õige suurel määral arvestada ka õpilaste endi soove ja huve. Iga vähegi kogenud õpetaja oskab tegelikku töökäiku nii juhtida, et see lastele tundub loomulikuna, võimaldades nende vaimsete jõudude katkestamatut, voolavat tegevust. Üksikklassides on

vabadusel töökorralduses õpilaste soovide kohaselt laiemad piirid; liitklassis kitsendab seda vabadust vajadus juhtida igat vanuseastet oma arenemisrada.

Aine läbitöötamine mitmesuguste õppevõtete tarvitamisega kujuneb mitmekülgseks, jäädes ikka eluligidaseks ja huvitavaks.

Liialdusi aine venitamises ja laialivalgumises pole karta, kui laiemadki teemad ei ulatu üle ühe-kahe nädala, ja kui töökorralduses on arvestatud normaaltunnikavas määratud aega üksikute ainealade jaoks.

Töökorraldus üldõpetuses.

Iga põhiteema käsitlus algab loomulikult vaateõpetusega (kodulooga). Kõigiti soovitavaks võib pidada põhiteemade jaotust alateemadeks, mille käsitlus ei kestaks üle kahe päeva. Sel puhul vaateõpetuse tunnid leiaksid aset üle päeva, kolm korda nädalas (kooskõlas ka ametliku tunnikavaga).

Kuid sellist töökorraldust ei tuleks siiski fikseerida kogu aasta kohta: õpetaja leiab tegelikust töökäigust parima mõõdu üksikute teemade ulatuse suhtes. Teatav liikuvus nädala tunnikavas on tingimata vajalik *).

Kuidas järjestada teisi õppealasid, lähtudes koduloolisest vaateõpetusest, seda pole võimalik täpsalt ette määrata. Selle küsimuse lahendamisel peab arvestama nii teemade sisu ja laadi kui pedagoogilisi nõudeid päeva-tunnikava kohta. Üldiselt võiks siiski tähendada, et ligemas seoses vaateõpetusega enamasti on emakeele tunnid ja joonistamine. Need tunnid tuleksid asetada ligemale vaateõpetusele (koduloole). Laulmise, võimlemise, tööõpetuse tunnid jääksid õppepäeva lõpupoole peamiselt pedagoogilistel kaalutlustel. Arvutuse loomulikum koht oleks tööpäeva keskel **).

Kas igas üldõpetuse teemas peavad ruumi leidma kõik õppeained? Kui teema käsitlus kestab pikemat aega, näit. terve nädala, siis on loomulik, et kõik läbitöötamis- ja väljendusviisid leiavad kasutamist. Lühemate teemade (alateemade) puhul sellest nõudest tingimata

*) Vrd. „Uusi teid algõpetuses" I, lk. 40—41.
**) „Uusi teid algõpetuses" I, lk. 42.

kinni pidada ei oleks õige: töövõtteid valime aine kohaselt. Muidugi emakeeleõpetus näiteks leiab aset iga üldõpetuse teema käsitlusel. Ka arvutusharjutuste lähtekohaks on enamasti üldõpetuse asialad (kordamisharjutused ei vaja sellist sidet). Teiste õppealade suhtes võib juhtuda, et üks teema pakub head ainet laulmiseks, teine aga voltimiseks, paberilõigeteks või kartongtöödeks j. n. e. Vastavalt sellele valitaksegi töövõtted. (Aja ja töö arvestamisest oli räägitud juba varem *)).

Üldõpetus loomulikult eeldab kogu õpetuse koondamist klassis ü h e õpetaja kätte (klassisüsteem), sest niisugune tööjaotus ei ole takistuseks vajalikule liikuvusele ja painduvusele tunnikavas, tagades ka tarviliku sisemise ühtluse töös ja tasakaalu üksikutel ainealadel. Kuid on mõeldav ja lubatav ka ühes ja samas klassis, kui seda tingivad mõjuvad asjaolud, kahe õpetaja koostöötamine. Sel juhul on aga kindlasti nõutav, et nende töös oleks tihe kontakt hästi väljatöötatud töökavade alusel, ja valitseks üksmeel kõigis õpetuse ja kasvatuse küsimustes.

Individuaalne tööviis üldõpetuses.

Töökooli metoodika esimene ja tähtsaim nõue on lapse isetegevus. I s e t e g e v u s on moodse õpetuse märgusõna, isetegevuse läbi saab kool t ö ö k o o l i k s.

Isetegevuse mõistet tõlgitsetakse psühholoogilisest küljest mitmet viisi, mitmes ulatuses. Kõige pealt võib igat tegevust mõista isetegevusena, sest kui laps on tegev näit. ärakirjutamises, siis peab ta seda ikka i s e tegema. Samuti võib nimetada isetegevuseks õpetajalt antud ülesannete lahendamist, mille lahendusviis juba kätte õpitud, näit. arvutamises, keeleõpetuses j. m.

Kuid sellises töös puudub hoopis või esineb väga piiratud ulatuses i s e s e i s v u s mõtlemises ja väljenduses: laps on siin lihtselt tegevuses; ta tarvitab tuttavat skeemi, aimab järele töövõtteid ja liigub harjunud teed mööda ilma oma algatuseta nagu tõugatud vanker roobastel.

Tõeline isetegevus iseseisva mõtlemise ja väljendusega esineb alles seal, kus laps ise leiab mõtte- ja tahteergutusi, ise

*) „Uusi teid algõpetuses" I, lk. 40—41.

otsib ja püstitab eesmärgi, ise valib vahendeid ja teid oma eesmärgile jõudmiseks.

Järelikult, isetegevuses võib olla k a k s astet: matkiv isetegevus ehk aktiivsus ja vaba isetegevus ehk spontaansus.

Isetegevuse esimesel astmel õpilane töötab küll järeleaimavalt, enam mehaaniliselt, siiski ei ole ta hoopis tegevuseta, passiivne. Seegi on juba edusamm vana kooliga võrreldes, kus õpilane pidi ainult vaikselt istudes jälgima õpetaja etteräkimist, ettenäitamist.

T ö ö k o o l juhib õpilasi v a b a l e i s e t e g e v u s e l e. Siin lähtub töö õpilase seesmisest tungist ja tahteergutusest. Ta otsib ise suunda oma sammudele, mõtleb, mis ja kuidas teha, kaalub, valib. Huvi ja tööhimu juhivad teda tööle. Tegevus annab elamusi, mida saadavad töö- ja leiutamisrõõm.

Muidugi võib ka vaba isetegevus juurduda mitmesugustes hingekihtides. Vaba töö motiivid võivad olla vaimu pealispinnal, võivad peituda ka selle sügavuses. Ainult viimasel juhul haarab töö õpilase hingesügavusi ja liigutab tema paremaid vaimujõude. Hingeline täius ja sügavus valitseb igalpool seal, kus õpilasele jäetakse võimalus ülesandeid valida, neid iseseisvalt läbi töötada ja väljenduda oma võimete, huvide ja kalduvuste kohaselt.

Vaba isetegevus ei ole mõeldav vanast koolist päritud õppeviiside abil, mille aluseks on õ p e t a j a töö: õpetaja oli see, kes valis ja määras töö, kes näitas, jutustas, seletas, küsis. Õpilasel ei jäänud sellises õpetuses muud kui kuulata ja õpetaja järel sammuda, kes vedas teda nagu oheliku otsas.

Töökool vajab uusi tööviise, mis avaksid tee õpilase vabale isetegevusele. Niisuguste hulka kuulub individuaalne tööviis, mida eduga võime kasutada juba algõpetuses.

Individuaalse tööviisi juhtmõtted. Vaba isetegevus on lapse kõigi vaimsete jõudude rakendus. Kuid vaimuanded, võimed ja huvid on erisugused igal lapsel oma laadilt, sügavuselt, ulatuselt j. n. e.; nad on individuaalsed. Moodne kasvatusteadus peabki kõige pealt tarvilikuks laste individuaalsete võimete arendamise, millele rajatakse ka isiksuse ja teovõimsa ühiskonnaliikme kasvatus. Ainult isiku väärtuslikkude individuaalsete omaduste arendamine viib ta isiksu-

sele; isiksusi aga vajab demokraatlik ühiskond. Sellest meie tööviisi tähtsaim nõue:

1. Koolitööd, nii sisult kui väliselt, püüame kohandada õpilaste individuaalseile võimeile ja huvidele; seejuures on väga tähtis silmas pidada igale õpilasele omast töötempot. See tähendab, et meie ei püüa kohaneda kujuteldavale abstraktsele õpilase-kesktüübile, mis püsib veel halva pärandina endiselt koolikorralt. Ühtlane keskpärasus, ühesugused nõuded, ühesugused teadmused ei ole meie ideaal. Selle vastu: anname igale õpilasele jõu- ja huvikohast tööd sel määral, kuidas ta tööga toime tuleb. Meile ei tee sugugi muret, kui klassis leidub hästi-arenenud õpilasi, kes teistest tublisti ette jõudnud. Kui seejuures selgub, et mõnel üksikul õpilasel pole enam midagi teha teatavas klassis, viime ta erakordselt edasi järgmisse klassi.

Oleks hoopis ebapedagoogiline teguviis püüda kunstlikult tasandada keskpärasele nivoole mitukümmend noort hinge, kelle selge individuaalne ilme peaks olema rõõmuks õpetajale. Tasandamine ja ühtlustamine tooks siin suurt kahju paremaile: nende vaimujõud ei leiaks õpetuses küllalt rakendust ja jääksid kiduraks. Õpetus oleks lastele igav, huvitu, mis tõukaks neid vallatustele ja korrarikkumistele.

Teiselt poolt, keskpärasus surub ja lämmatab nõrgemaid, kes ei jõua enamusega ühes sammuda. Neile on õpetus raske ja ka huvitu.

Individuaalse tööviisi põhinõude järelduseks on:

2. Peame võimaldama õpilastele töö ülesannete valikut. Õpilaste individuaalsete erinevuste tõttu ei suuda üksainus õpetajalt antud tööülesanne rahuldada minimaalselgi määral kõigi õpilaste huve. Tervele klassile esitatud küsimused, mida vastata võib sageli ainult ühe sõnaga; tervele klassile täpsalt kindlaksmääratud arvutusülesanded, ühe ja sama lugemispala ümberjutustus j. n. e. ei arvesta sugugi õpilaste individuaalsust. Need on tüüpilised massitöö näited.

Veidi avaramad piirid individuaalseks tööks on vanemal astmel, näit. kirjandis õpetajalt antud teemale, kuid siingi süveneb töö, kui õpilasel on võimalus valida teema.

Juba algastmel esineb õpetuses mitmesuguseid momente, mil õpilasele võib jätta vaba isetegevuse. Siia kuuluvad: vaba jutustus oma elamustest, õpilase enda küsimus teda huvitavast asjast või nähtusest, vaba joonistus, arvutus-

ülesannete vaba valik, lugemisaine valik j. m. Eriti kerge on kasutada õpilaste vabu endaavaldusi just jutustustes ja küsimustes, mis vanas koolis peeti õpetaja tähtsaks metoodiliseks kunstiks.

Täieline vaba isetegevus ilmub ainult sihiteadlikus tegevuses. Koolitöös (vähemalt algastmel) lapsed aga ei saa olla sihiteadlikud, sest õpetuse ja kasvatuse sihid ei ole laste määratud. Juba see asjaolu seab piirid ka vabale isetegevusele koolis.

Teiseks, õpetusel on tähtsaid ühiskasvatuse ülesandeid, mille täitmine nõuab ühistööd, järelikult ka individuaalse vaba tegevuse piiramist. Kuid see kitsendus on õigustatud ainult sotsiaalse kasvatuse nõuete kohaselt ja selles mõttes jääb küllalt avar väli individuaalseks õpetuseks oskuste ja teadmuste omandamisel.

Kolmandaks, oskuste õppimist soodustavad mitmesugused tehnilis-metoodilised võtted. Neid koolitöös uuesti leiutada oleks ebaproduktiivne töö. Iga järgnev inimpõlv kasutab ju kõike, mis eelmised põlved loonud, täiuslikul kujul. Kooliski jõu ja aja kokkuhoiuks juhatame õpilastele õigeid töövõtteid, mis aga ei suru alla nende individuaalsust, vaid otse vastupidi: tehniliste võtete valitsemine vabastab rohkem vaimseid jõude.

Niisuguste pedagoogiliste kaalutluste abil jõuamegi õigele teele individuaalse tööviisi rakenduses: mitte riisuda õpilastelt vabu isetegevuse võimalusi seal, kus nad olemas, ega otsida individuaalseid töövõtteid seal, kus neid ei ole.

Algastmel on õpetus vähem piiratud ametlikkude õppekavadega. Seetõttu, vaatamata laste noorusele, algkooli alamateski klassides individuaalne tööviis leiab mitmekülgset rakendust, laiemas ulatuses vaateõpetuses, joonistamises, küllaldaselt ka emakeele- ja arvutusõpetuses. Kuidas üksikuil aladel kasutada individuaalset tööviisi, selgub paremini järgnevatest metoodilistest ülevaadetest ja raamatu eriosast.

Siin veel mõningaid üldisi juhatusi individuaalse tööviisi kasutamiseks algklassides.

Tööülesandeid, mis arvestavad õpilaste individuaalset töötamist, peab õpetaja liitklassis kiiresti kätte andma ja lühidalt ka selgitama. Tavalisesti antakse vajalised seletused juba eelnevas ühistöös, nii et õpilased võivad kohe tööle

asuda. Kuid sageli peame selgitusi andma tööülesande enda juures.

Niisugustel juhtudel kasutame:

a) klassitahvlit, kuhu tööjuhatus (võimalikult valitav) on kirjutatud juba enne tunni algust;

b) kirjalikke tööjuhatusi; neid valmistame paljundamise teel vajalikul arvul. Valikut võimaldame sel teel, et koostame mitu tööjuhatust erineva sisuga, näit. arvutuskaardid ülesannetega, keelelised harjutused j. m. Tööõpetuses vastavad tööjuhatustele töönäited ehk mustrid.

Vaateõpetus üldõpetuse keskusena.

Vaateõpetuse olemus määratakse juba tema nimega, mis näitab, et siin õpetuse aluseks on vaatlus, ja et õpetus tegeleb peamiselt vaadetega ja kujutlustega. Mis on siis vaade ja kujutlus? Psühholoogia käsitleb neid hingelisi nähtusi ühenduses aistingute ja tajumustega.

1. Lihtseim hingeline nähtus välise ärrituse mõjul on aisting. Seda hingelist elamust suudame keeleliselt vaevalt väljendada. Kõige rohkem vahest mõne meelelise omaduse kaudu. Näiteks, kui laps hetkeks näeb õuna, ilma et ta seda ligemalt saaks tähele panna, võiks ta väljenduda: See on midagi rohekas-punast, ümmargust.

2. Kui aisting selgub nii, et aistingu põhjustaja pääseb teadvusse, siis räägitakse tajumusest. Näiteks: Ma näen, et õun on rohekas-punane ja ümmargune.

3. Mitmesuguste tajumuste liitumisel, nii et võimalikult kõigi meelte abil saadud muljed kujunevad üheks selgeks ja täieliseks üldmuljeks, omandame vaatlusobjektist vaate. Näiteks: õun on ümmargune, varre poolt siiski paksem. Ta on kaetud sileda rohekas-punast värvi kestaga. Nii varre juures kui ka vastupidises otsas on õun sissevajutatud. Tundub meeldivat lõhna. Poolekslõikamisel avaneb mahlakas sisu ja selles seemnekambrikesed j. n. e. — See ongi vaade õunast.

4. Vaade on kujutluse otsene eelkäija. Vahe on ainult selles, et kujutluses vaatlusese enam ei mõjuta otseselt meeli: see on meie vaimus säilinud vaade. Arusaadavalt on kujutlused meie vaimusisu olulisem osa.

Selge kujutlus tekib, kui vaatlus on küllalt kestev (tarbekorral tuleb koguni korrata) ja kui vaatleja täie tähelepanuga ja huviga pöördub vaatlusobjekti poole. Niisuguseid selgeid kujutlusi peab looma iga hea õpetus; see ongi vaateõpetuse esimene tähtsaim ülesanne.

Selged kujutlused omavad ka elavat tundetooni, nad annavad lapsele elamusi. Oma elamusi aga laps tahab väljendada, ta tahab neist rääkida, jutustada. Seepärast on vaateõpetuse teiseks ülesandeks arendada lapse keelt ja suulist väljendust, mis laste kooli tulles on harilikult õige kehv ja puudulik.

Peale selle vaateõpetus valmistab ette konkreetset ainet ka kirjalikuks väljenduseks, kujutamiseks (joonistamine, voolimine, paberilõiked j. n. e.) ja arvutamiseks.

Vaateõpetuse tähendus lapse vaimses arenemises.

Teritades meeli, kasvatades intensiivset püsivat tähelepanu, arendab vaateõpetus elus suure praktilise tähtsusega vaatlusvõimet, algatab iseseisvat otsimist ja uurimist, arendab asjalist mõtlemist, ergutab fantaasiat ja laiendab huviderингi. Et uusi vaatlusi tuleb siduda endistega, mida seega ühtaegu ka korratakse, siis leiab arendamist ka mälu ja rikastub mälu sisu.

Üksikute vaatluste sidumisega ja lapse arenemise kohaselt põhjuse ning mõju määramisega pannakse asjalise mõtlemise abil alus ka mõistelisele, loogilisele mõtlemisele. Kuigi algastmel abstraktseid mõisteid ja loogilist mõtlemist võib kasutada ainult piiratud kujul, ei tohi siiski neid vaimseid funktsioone jätta kasutamata seal, kus nad õpetuses leiavad loomulikult harjutust.

Hästi edeneb vaateõpetuses suuline väljendus, sest siin saab õpilane i s e s e i s v a l t jutustada oma tähelepanekuist ja elamustest, mis põhjenevad kindlail teadmustel ja elunähtustel ega tugine paljal arvamusel. Vaatlustel tähelepandud iseärasused ja erinevused ergutavad last sõnalooyale tegevusele, et kõigele vaadeldule leida õiget sõnalist tähendust. Ainult vaatlusel lapsed jõuavad kergesti selgele vahetegemisele niisugustes sõnades nagu näiteks: läige ja sära, helin ja kõlin, nagin ja ragin, kohin ja sahin j. n. e. Samuti näevad nad, et niisugused väljendused nagu kõva ja

kalk, sile ja libe, terav ja lõikav, karvake ja suleke ei tähenda üht ja sama.

Seega kasvatab vaateõpetus lapses tõetruudust ja täpsust nii vaatluses kui kõnes. Viimast tuleb hinnata sama kõrgelt kui esimestki.

Siin leiame ka vaateõpetuse kõlblaid väärtusi. Neist väärib veelgi nimetamist: tõeliselt läbielatud kujutluste eraldamine fantaasia sünnitistest, kinnipidamine oma arvamustest, vaatamata kaasõpilaste ja õpetaja suggereerivale mõjule.

Edasi vaateõpetuses esineb looduse ja inimelu vaatlusel palju võimalusi selleks, et viia lapse tundeelu paljalt imetlusastmelt kaugemale ja, mis veelgi vajalikum, elustada lapses tärkavaid kõlblaid tundeid: kaastunne, armastus loomade, eriti aga kõigi abi- ja kaitsetvajavate olendite vastu.

Kõiges selles laps leiab õilsaid elamusi, mis viivad tema kainele enesest lugupidamisele ja teiste inimeste väärikale austamisele.

Kokku võttes: vaateõpetus üldõpetuse keskusena arendab lapse kõiki vaimseid võimeid, olles kindlaks teeks algkooli kasvatuse ja õpetuse sihtide taotlemisel.

Vaatluse metoodilised alused.

1. Vaadeldavad asjad peavad mõjuma vahetumalt lapse meeltesse. Nad olgu lapsele kättesaadavad, et ta võiks neid näha igast küljest, käega katsuda, liigutada, tõsta, ka nuusutada ja maitsta. Järelikult, vaatlusesemed antagu lastele võimalikult kätte (muidugi, kui see on tehniliselt võimalik, kui ese pole liiga suur ega ohtlik). Suurema õpilaste arvu puhul moodustatagu rühmi või kutsutagu lapsed kohtadelt välja. Kuid õpetajal tuleb siin jälgida, et kõik õpilased saaksid küllaldaselt vaadelda, muidu agaramad lapsed kipuvad asju oma valdusse haarama.

2. Vaatlusel võimaldatagu lastel rohkem isetegevust. Siin on täiel määral maksev didaktiline põhilause: ära näita lapsele midagi, mida ta ise võib näha. (Selle nõude teostamisest allpool ligemalt.)

3. Jättes vaatlusel lastele rohkem iseseisvust, väldime paremini ka patustusi vaatluse psühholoogia vastu.

Nimelt on õpetajal kui täiskasvanul kalduvus juhtida vaatlust kindlate loogiliste kategooriate järgi.

Psühholoogiast aga leidsime, et see võime puudub lastel 1.—2. õppeaastal: nad vaatlevad enam juhuliselt, tähele pannes esmajoones seda, mis neid millegipärast eriti huvitab. Sest pole ühtki viga: ühises vaatlustöös (või rühmades) lapsed täiendavad üksteist ja lõppeks kujuneb vaade asjast küllaldaseks ja mitmekülgseks. Jääb aga siiski mõni külg tumedaks, aitab õpetaja seda valgustada.

Täiesti ebapedagoogilisteks ja tarbetuiks peame vaatlusel õpetajalt sellesarnaseid „juhtivaid küsimusi" nagu: Missugune kuju? Missugune värv? Missugused kõrvad, silmad? j. n. e.; või: Millest tehtud? Kuidas tehtud? j. n. e. Kui õpetaja leiab vajalikuks esile tõsta teatavaid tunnuseid või omadusi, siis tehku ta seda k a a s v a a t l e j a n a lihtse lausega, näit. õuna vaatlusel: „Ühel õunapuul kooliaias on hoopis punased õunad..." (juhitakse tähelepanu õuna värvile) või: „See õun on rusika suurune, aga ma nägin turul koguni väikesi õunu..." (tahetakse esile tõsta õunasortide suurust). Küllalt on selliseist viiteist, et õpilased ise arendaksid vaatlust edasi soovitud suunas. Ja niisugune l o o m u l i k j u h t i m i n e ergutab õpilasi palju enam kui dissonantsina kõlavad küsimused: mis? missugune? kuidas?... Üldiselt aga lastagu õpilasi ka vaatlusel rahulikult käia oma l o o m u l i k k u arenemisrada, ja nad ise jõuavadki soovitud „süstemaatilisele" vaatlusele.

4. Vaatluseks peab andma küllaldaselt a e g a, ta olgu k ü l l a l t k e s t e v. Suur viga oleks rutata vaatlusel, sest pole võimalik luua selgeid kujutlusi, kui asja näidatakse vaid hetkeks. Väga halvaks, kuid kahjuks siiski tarvitatavaks võtteks peame näiteks: käies pinkide vahel, „näidata" vaadeldavat asja.

Ruttamist vaatlusel ei saa õigustada ka aja puudusega: vaatlus on vaateõpetuse alus ja peab olema põhjalik. Puudulikule vaatlusele ei saa midagi kindlasti ehitada; sellise tööga luuakse ainult illusioone ja tehakse lausa kahju.

5. Selgete kujutluste saamiseks tuleb asju vaadelda m i t m e m e e l e abil. Kui lastel võimaldatakse iseseisvalt vaadelda, toimivadki nad nii puhtinstinktiivselt.

a) N ä g e m i s e abil tajutakse asjade värvi, läiget, läbipaistvust, suurust, kuju, samuti ka arvulisi seoseid.

b) Asja kuju tajumisel ei ole siiski küllalt nägemisest, seda täiendatakse veel nahatundega. Nahatunde abil võime peale asja kuju määrata ka pinnaomadusi (kare, sile), kõvadust, raskust ja temperatuuri. Et kompimisel saavutada veelgi peenemaid tagajärgi, võib kasutada näit. näo nahka, kus asuvad palju tundlikumad kohad kui käel. Asetame asja põsele või otsaesisele, ja me saame päris selge mulje asja pinnaomadustest. Raskust võib määrata asja käega tõstes (lihastunne). Asja kõvaduse katsumiseks tarvitame kriimustamist küünega, raudnaelaga j. n. e.

d) Hääli sünnitame mitmel viisil: koputame, kõlistame, veeretame j. n. e. On soovitav õpikäikudel kuulata mitmesuguseid hääli looduses ja neid järele aimata (vee sulin, lehtede sahin, tuule ulumine, iseäranis aga lindude ja loomade hääled, mesilaste sumin j. n. e.).

e) Lillede, puuvilja j. m. vaatlusel kasutatakse ka haistmist.

g) Kui tahame näiteks soola või suhkrut ära tunda, siis teeme seda maitsmise abil. On vaatlusaineks mahlakas õun, porgand j. n. e., siis lubame õpilastel neid ka süüa, valmistades sellega lastele suurt rõõmu. Seejuures aga peab silmas pidama puhtuse nõudeid.

h) Mitmesuguste materjalide vaatlusel saadakse õiged kujutlused ainult tegevusel: lõikamine noaga, kääridega, saagimine j. n. e. Seda võtet võib parimini kasutada tööõpetuse tundides.

6. Kujutluste selgus ja püsivus kasvab, kui vaatlusel uued tähelepanekud leiavad seost juba olemasolevate kujutlustega: tuleb hoolitseda rohkete assotsiatsioonide eest vaatlustöös. Eriti sügava mulje jätavad kontrastid kujus, värvis, pinnaomadustes, kõvaduses, raskuses, lõhnas, maitses, tegevuses j. n. e.

Peab jällegi tähendama, et just iseseisval vaatlusel lapsed leiavad tabavaid võrdlusi, mis väga kujukalt tõstavad esile vaadeldava asja põhitunnused ja omadused.

7. Vaatlust peab saatma ka väljendus. Kujutluste küllus voolab igalt poolt lapsesse, ja ta tunneb seesmist tungi uusi tunnetusi ja elamusi väljendada eeskätt sõnas, järeleaimavais liigutustes, ka tegevuses. Suulist väljendust saame kasutada ja peame kasutama otsekohe vaatlusel, teistele väljendusviisidele aga anname ruumi

vaatlusele rajatud edaspidises õppetöös (voolimine, joonistamine, tööõpetus, võimlemine j. n. e.). Kuid lihtseid joonised-viskeid ja mõningaid teisi väljendusvõtteid asja selgitamiseks tuleb siiski kasutada juba vaatluse kestel.

8. Vaatluse otseseks tulemuseks on kokkuvõte. Kuid asjata oleks nõuda õpilaselt suulist kokkuvõtet, näit.: „Korda nüüd lühidalt kõik, mis me tähele panime" j. m. See ei vasta 1.—2. õppeaasta lapse võimeile, ei anna soovitud tulemusi ja rikuks koguni head muljed vaatlusest. „Kokkuvõte" algastmel tehakse teisiti, nimelt: õpetaja märgib vaatluse kestel klassitahvlile uusi olulisi nimetusi, mõisteid ja ka lühikesi tabavaid lauseid. Neid õpilased vaatlustöö lõppedes loevad, ja see ongi õige „kokkuvõte". Tehtud joonised-visked täiendavad seda veelgi. (Vt. allpool lk. 45.)

Vaatlusviisid.

1. Kättesaadavuse nõue vaatluses eeldab, et vaadeldavad esemed on **klassis.** Tõepoolest vaatlustöö toimub peamiselt klassis juba välistel põhjustel: tegelikult pole võimalik alati viia lapsi klassist aeda, vabasse loodusse, inimese tööja tegevuspaikadesse, vaatlusesemete juurde nende loomulikus olekus, kuigi see põhimõtteliselt soovitav (õpikäigud).

Klassi toome värskeid aia- ja põllusaadusi, tööriistu, tarbeasju, töömaterjale, lilli, puulehti, oksi j. n. e. Elavatest loomadest võib klassis vaadelda vaid üksikuid, näit.: kassi, koera, kodujänest, kana, parti, hiiri. Vabas looduses kinnipüütud väiksematest loomakestest võib klassi tuua vaid üksikuid (näit. konn, sisalik, nastik, kala vees). Nende vaatlusel peab mõjuvalt toonitama loomakaitse ja üldse looduse armastuse mõtet. Seepärast ei tohi loomade vaatlusel lubada nende piinamist ja pärast tundi tuleb loomad vabadusse lasta, kui nende hoidmiseks ei ole koolis korralikke akvaariume, terraariume või teisi kohaseid seadeid.

Maaoludes, kus lapsed koduloomadega väga hästi tuttavad, peab õpetaja taktiliselt kaaluma, kas maksab tuua klassi näiteks elavat kassi, koera. Kui tal põhjust on arvata, et see kujuneb lastele paljalt „naljanumbriks", loobugu ta sellest mõttest.

2. **Elava vaatlusaine** lastele lähemale toomiseks on väga kasulikud mõned vahendid, mida kergesti võib valmis-

tada laste endi kaastegevusel: toidulauake lindudele klassiakna välisel küljel või lihtselt pekitükikesed nööri otsas; kuldnoka pesakastid klassiaknast nähtaval kohal; kevadel puuoksad, lilled veeklaasis aknal või õpetaja laual; taldrekud idanevate seemnetega; klaasveenõud kullestega j. n. e.

Igal maa-algkoolil on oma õu ja aed. Soodsa ilma puhul viidagu lapsed klassitoast välja (15—20 min. jätkub selleks), kui õues või aias leidub kohast vaatlusainet. Nii mõnelgi juhul peame vaatlusi tingimata toimetama õues; näit. päikese liikumine, varju pikkuse muutumine, ilmakaared, mõõtmised meetriga j. n. e.

Kuigi töö väljas *näivalt* ei edene nii ladusasti kui klassis (osalt korra raskuste pärast), on ometi vaatlused esemete loomulikus olukorras palju väärtuslikumad kui klassis. Vaatlusviisi kohta väljas jäävad maksvaks üldised nõuded, kuid suulise väljenduse osa jääb siin lühemaks. Klassi tagasi tulnud, täiendame seda.

3. Teatav osa vaatlusainet tuleb hankida **õpikäikudel** kooli lähemasse ümbrusse.

Õpikäikude korraldamisel peame arvestama tegelikke olusid. Maakoolides näiteks oleks vähe mõtet õpikäigus põllule (ka metsa) sügisel: lapsele, kes karjasena kogu suve mööda saatnud nurmel, aasal, metsas, pole selles huvi. Aga rõõmuga ja huviga tahaksid ka maalapsed jälgida tööd viljapeksumasina juures; näha veskit, sepikoda, piimatalitust j. m. sarnast. Õpikäikude puhul võiks laste endiga nõu pidada, et teada saada, mis neid õpikäigul huvitaks, ja siis juba valida ka õpikäigu õige siht. Igatahes on tähtis, et õpikäik kujuneks lastele oodatud rõõmsaks sündmuseks koolielus, siis võib sellest ammutada rohkesti elavat ainet läbitöötamiseks. Õpikäikude metoodilise külje kohta 1.—2. õppeaastal tähendame lühidalt järgmist:

1. Erilist õpilaste ettevalmistust õpikäiguks vaja ei ole; küllalt on sellest, et õpilased *eelmisel päeval* saavad teada, kuhu õpikäik korraldatakse. Õpetaja peab aga enne õpikäiku tutvuma kohaga, kuhu ta õpilasi kavatseb viia, et otsekohe juhtida lapsi õpikäigu eesmärgile.

2. Lapselt ei nõuta mingit varustust. Isegi pliiats ja märkmik on sel astmel tarbetud (õpetajal endal on need kaasas igal juhul). Kui õpikäigult võib kaasa tuua mõ-

ningaid esemeid kooli õppevahenditekokku, siis peab õpetaja muretsema abinõud nende kojutoomiseks (näit. õpikäigul viljapeksumasina juurde kotike viljaterade, korvike viljapeade jaoks), kuid seegi varustus olgu üsna lihtne. Varustuse hoidjad valitakse õpilaste poolt.

3. Teiste eriülesannete määramine (näit. vaatlus rühmades, teatud esemete kogumine j. n. e.) õpikäikudel 1.—2. õppeaasta lastega ei anna soovitud tulemusi, kuna lapsed pole veel kasvanud selliseks töötamiseks väljaspool klassi.

4. Õpikäigu kestus 1—2 tundi (osa aega arvestatakse võimlemistunnina).

5. Teel vaatluskohale ja tagasi võivad õpilased käia v a b a l t, tingimusega mitte kaugele ette rutata ega teistest maha jääda, hoiduda tülitavast käratsusest, teeäärsete asjade rikkumisest j. n. e. Kuid ühine l a u l (kui lapsed juba oskavad laulda) ülendab kõigi meeli. Õpikäik olgu lastele ka ilusaks j a l u t u s k ä i g u k s. Õpetaja ei kiirusta lapsi, vaid kohaneb laste liikumiskiirusele: ei kõlba, et õpetaja sammub kiiresti ees ja lapsed kõigest jõust püüavad talle järele.

6. Kohale jõudnud, lapsed alul vaatlevad v a b a l t, i s e s e i s v a l t, seejuures on neil endil õige palju k ü s i d a — küsitakse üksteiselt, töölistelt, õpetajalt. Müra tõttu töö juures pole võimalust anda pikemaid üldisi seletusi, mida lapsed ei tahagi kuulata muljete rohkuse tõttu. Sundida vaikselt kuulama oleks ebapedagoogiline võte. Palju rohkem tuleb õpetajal silmas pidada, et lapsed ei segaks tööd ega satuks ohtlikku ligidusse mõnele masinale j. n. e. Kuid pole ka põhjust keelata lastel katsuda tööst osa võtta, kui tööjuhataja seda lubab (näit. tõsta vihke, õlgi, tõmmata sepikojas lõõtsa, katsuda haamri raskust j. n. e.). Kujutluste mitmekülgsus ja elamuste rohkus kasvab selliste vaatlustega tunduvalt.

7. Ei või lubada lastel rüüstata loodust (murda puuoksi, korjata sületäied lilli j. n. e.): see kõik rikub loodusekaitse mõtet, mida kool peab algusest peale sisendama lastesse. Mis vaja koolile võtta loodusest, seda teeb kas klassi korrapidaja või selleks v a l i t u d õpilased õpetaja nõusolekul.

8. Kogemused näitavad, et lapsed õpikäikudel ei suuda pingutada kaua oma tähelepanu (üle 20 min.): nad väsivad muljete rohkusest. Siis on paras aeg lõpetada vaatlused.

Natuke eemaldudes vaatluskohast istutakse puhkama ja siis õpilased lühidalt jutustavad, mis nad näinud ja kuulnud.

9. See olekski õpikäigu kokkuvõte. Ei saa taotella täielist ülevaadet kõigist vaatlustest sellises olukorras, kui pikutades rohul või istudes kividel lapsed leiavad kõikjal ikka veel huvitavaid asju (linnud, putukad, inimeste liikumine j. n. e.).

Õpikäik on saavutanud täiesti eesmärgi, kui laste kujutlus- ja elamusteilm rikastus uue varaga, mida saab mitmekülgselt kasutada koolitöös.

10. Esimeseks sammuks õpikäigu vaatluste läbitöötamisel klassis olekski ühine jutlemine õpikäigu täheldustest ja muljeist nende elustamiseks, millele järgneb läbitöötamine teiste väljendusviiside abil.

11. Õpikäikude arvu suhtes pole võimalik esitada üldisi nõudmisi: see kujuneb kohalikkude olude järgi. Miinimumiks igal juhul võiks ehk pidada 2—3 õpikäiku õppeaasta kestel.

12. Liitklassides minnakse õpikäigule loomulikult mõlema klassiga korraga. Kuna raske oleks eraldada vaatlustel üks klass teisest (pealegi 1.—2. õppeaasta lapsed erinevad oma arenemiselt võrdlemisi vähe), siis võiks külastada õpikäigu kohti üle aasta (huvitavamaid ka iga aasta). Õpikäigu vaatluste läbitöötamisel, välja arvatud ühine jutlemine klassis, käiakse kummagi klassiga ise rada.

Iseseisvad vaatlused. Juba esimesest õppeaastast tuleb lapsi õpetada vabalt, iseseisvalt vaatlema. See töö omab peamiselt kasvatuslikke väärtusi, soodustades eriti vaatlusvõime ja iseseisva mõtlemise arenemist. Laste vähearenenud vaatlusvõime tõttu ei saa neilt kuigi palju selles töös 2. õppeaastal nõuda. Kohaseimad on üldise laadiga kollektiivsed vaatlused, näit. teemadel: „Mida toob meile sügis", „Kuidas tuleb kevad", „Igapäevasest elust" j. n. e.

Üksikute asjade ja nähtuste individuaalne vaatlus päevast päeva nädala-paari kestel või kauemgi ei anna arusaadavalt soovitud tulemusi. Niisugustel vaatlustel on väärtust ainult siis, kui neid ka üles kirjutatakse. Seda nõuet aga ei suuda rahuldavalt täita 1.—2. õppeaasta lapsed. Ka pole nad veel kasvanud pidevaks vaatlustööks (huvide kõikuvus). Kol-

lektiivsete vaatluste ülesmärkimiseks on õpetajalt joonistatud seinatabel, kuhu lapsed lühidalt märgivad oma tähelepanekuid. (Vanemal astmel võetakse tarvitusele ühine vaatlusvihk.) Töö järjekindluse mõttes on õigem korraldada vaatlusi nii, et lapsed iga päev kindlas järjekorras teeksid ülesmärkimisi (näit. klassikorrapidajad). Muidu jääb vaatlustöö hoopis hooletusse või sellest võtavad osa ainult üksikud. Aeg-ajalt, näit. kord nädalas, loetakse ja arutatakse vaatlusi. See võte tõstab vaatlustöö väärtust ka laste silmis ja kasvatab püsivust.

1. õppeaastal lapsed ei saa veel kirjutada vaatlustabelile. Siin kasutame klassi liikuvat tähestikku. Igapäev lapsed seavad tähtedest ja numbritest: kuu- ja nädalapäeva ja sellele lisaks lühidaid märkmeid, näit. „Täna on kõva külm". „Nägin liblikat" j. n. e.

Individuaalsed vaatlused 1. õppeaastal ei ole veel jõukohased. Alates 2. õppeaastast võib neid korraldada vaatlusvihkude abil, mis sisaldavad vaatluste kava. Lapsed märgivad sinna ainult sündmuste kuupäevad ja mõningaid teisi andmeid piiratud arvul *). Alles hiljemini (4. õppeaastal) leiavad kasutamist ka vabad vaatlusvihud.

Vaatlikkuse abinõud.

Vaateõpetuse aluseks on tõelised asjad ja nähtused inimelus ja looduses nende loomulikul kujul ja loomulikus olukorras. Kuid tegelikult on võimatu rajada kogu vaatlustööd tõelistele asjadele ja nähtustele: pole võimalik kõiki käsiteldavaid asju klassi tuua või vaadelda neid õues, aias, õpikäikudel.

Kool vajab ka mitmesuguseid õppevahendeid, mis asendaksid tõelisi vaatlusesemeid, pakkudes laste meelele ikkagi rohkem, kui seda annab paljas sõnaline käsitlus. Täiesti vastuvõetavad on õppevahendid seal, kus nad täiendavad tõelisi vaatlusi, värskendades kujutlusi ja elamusi. Ja ainult tõeliste vaatlusesemete asevahendina (mitte rohkem) tulebki võtta vaateõpetuses kõiki õppevahendeid — pilte, mudeleid, topiseid j. n. e. Nende puudustes peame olema teadlikud, et mitte üle hinnata nende väärtust.

*) *Joh. Käis:* Loodussõbra vaatlusvihk nr. 1 „Minu kodukoha looduse elust".

Pilt. Pildil vaateõpetuse abinõuna on üsna suur tähtsus. Esiteks, pilt on kultuurvara, nagu trükitud tekstki. Ja kui esimesest õppeaastast peale õpetame lapsi trükitud kirja lugema, siis peame õpetama ka pilti lugema. Teiseks, pildid huvitavad lapsi, andes peamiselt küll tõuget nende fantaasiategevusele. See huvi pildi vastu teebki nad kohaseiks õppevahendeiks, kui nad muidu rahuldavad teatavaid pedagoogilisi nõudeid.

Üldistest puudustest tuleb märkida:

1. Pildid jätavad tavalisesti arusaamatuks ja selgusetuks just vaatluse tähtsamad osad, nimelt: asjade tõelise suuruse ja ruumivahekorrad (perspektiivi mõistmine teeb lapsele raskusi: „kaugema" asemel laps näeb pildil lihtsalt „ülal") ja ei näita ka otseselt ainet, millest asi koosneb, ega tema erilisi omadusi (raskus, kõvadus, temperatuur, pinnalaad j. n. e.).

2. Harilikud vaatepildid kannatavad aine kuhjamise all ja seisavad seepärast tõelikkusega vastuolus.

3. Pilt ei jäta kestvat muljet: asjad esinevad pinnaliselt, „tegevused" kujutavad vaid üht tardunud silmapilku. Meeltest on pildi vaatlusel tegevuses ainult nägemine.

4. On üldse eksimus arvata, et laps pilti vaadeldes saab õiged kujutlused t u n d m a t u i s t a s j u s t. Pildid võivad küll olemasolevaid kujutlusi reprodutseerida ja siduda; nad ei kõlba aga uute kujutluste loomiseks. Seepärast e i v õ i g i p i l t e võtta vaatluse a l u s e n a.

Parimateks võib pidada pilte-i l l u s t r a t s i o o n e muinasjuttudele, lookestele, kui nad on ka kunstiliselt nõutaval kõrgusel (selged, lihtsed piirjooned, meeldivad värvid, põnev sündmusmoment j. n. e.).

Mudelite ja preparaatide tarvitamisel vaateõpetuses esineb veelgi rohkem puudusi:

1. Nad annavad harilikult v a l e d kujutlused vaadeldava asja suurusest.
2. Lapsele on nad võõrad ja ei tekita temas mingisugust osavõttu.
3. Nad juhivad tihti lapse tähelepanu tähtsuseta kõrvalasjule ja annavad seetõttu asjast laialivalguvad ja segased pildid.

Ka mudelite tarvitamine on vaid siis õigustatud, kui laps käesolevat objekti juba varem tõeliselt on vaadelnud. Et lapsele seisavad asjad alati lähemal kui mõned asevahendid, ei või meie seal, kus käepärast loomulikud asjad, asendada neid mudelitega.

Aine valik.

Vaateõpetuse aine valikul jäävad maksvaks *lapsepärasuse* ja *eluligiduse* nõuded.

Lapsepärasuse nõude täidame, kui leiame õpetuses lapse arusaamisele ja huvidele vastavat ainet. Sellise aine valikul ei ole olulise tähtsusega, kuidas tuleks hinnata õpetuse sisu täiskasvanu seisukohalt. Samuti pole iseendast tähtis, missugused alad ja missugused asjad või nähtused tulevad käsitlusele, tähtis on vaid ainult kaalutlus, mis määral valitud aine pakub huvi lastele, rikastab laste elukogemusi ja arendab nende vaimseid jõude.

Õpilaste huvi peab arvestama nii üksiku teema käsitlusel kui ka põhiteemade valikul ja nende järjestusel. Tähelepanelik õpetaja oma õpilaste vabade küsimuste ja väljenduste põhjal leiab alati õige tee aine valikuks, ja see võib tegelikus koolitöös kujuneda teisiti, kui õpetajalt oli sügisel kavatsetud.

Aasta-töökavade koostamisel on õpetajale suureks abiks lapse psühholoogia ja kooliümbruse tundmine. Nii leiame rea juhtmõtteid õigeks ainevalikuks:

1. Lapse elav meelte tegevus vajab *lihtset*, *konkreetset* *ainet*, mis kuulub tema igapäevaste vaatluste- ja kogemuste-ringi kodus, koduümbruses. Sealt toob laps kaasa rohkesti kujutlusi, kuid enamasti on need kujutlused ebaselged ja puudulikud ja vajavad selgitust, süvendust ja täiendust.

Aine valikul õpetaja võib kergesti eksidagi, arvates, et kõik loogiliselt lihtne on seda ka psühholoogiliselt. Tegelikult aga märkame, et loogiliselt lihtsemad elemendid, näit. punkt, joon, täht j. n. e., huvitavad lapsi väga vähe: laps ei joonista vabalt kunagi üksikuid punkte, vaid eelistab kohe keerulisi kujundeid (loomi, lilli, puid, maju, autosid j. n. e.). Kolmnurka näeme harva nooremate laste joonistes, küll aga sageli nelinurka (maja, uks, aken). Samuti ei kirjuta laps

kunagi omal algatusel üksikuid tähti (veel vähem tähe elemente!), vaid lühikesi lauseid, kui ta vähegi oskab kirjutada.

Ka ei tähenda ruumiline ligidus alati psühholoogilist ligidust. Nii näit. on lapsel vähe huvi oma kehaosade vastu, küll aga kuuleb ta põnevusega lookesi võõramaa loomadest, neegritest, indiaanlastest j. m. Neil juhtudel on selge, et laps eelistab kõike, mis kütkestab fantaasiat: lihtsamais asjus seda just ei ole.

2. Laps on alati huvitatud kõigest liikuvast, elavast. Surnud, liikumatud asjad vähe köidavad laste tähelepanu, kui nad vahest oma erakorralise suurusega või eredate värvidega silma ei torka. Ja kas ei lähe ka täiskasvanu kümneid kordi mööda vaateaknast, telefonipostist j. n. e., ilma et nendele pilkugi heidaks. Aga kuidas hoopis teisiti mõjub vaateaken, kui seal on mõnesugune liikuv kuju, ja telefonipost, kui sinna otsa ronib mees. Sellest peaks olema arusaadav, et lapsi huvitavad sündmused ja nähtused kodus, tänaval (vanemate tööd kodus, aias, põllul; koduloomade elu, vaatlused loomalaudas, kuldnokkade ja pääsukeste tagasitulek, mitmesugused muutused looduseelus j. m.).

3. Edasi, laps eelistab asju, mis võivad rahuldada tema tegevustungi. On lapsel võimalus mõnd asja käega katsuda või temaga midagi omal soovil ette võtta, siis unustab ta kõik muu enda ümber ja juhib kogu oma tähelepanu sellele asjale. Nii jutustab üks pedagoog, et tema 7-aastane poeg esimest korda sepikojas käies kogu aeg oli huvitatud ainult ühest haamrist, katsus sellel oma jõudu ja jättis kõik teised asjad hoopis tähele panemata. Ei huvitanud teda isegi rattarehvi pealetõmbamine, nii „huvitav" töö sepa juures. Sellesarnaseid tähelepanekuid võib teha kõigi laste juures samas eas.

4. Eluligiduse nõude kohaselt valime ainet, mille käsitlus edendab arusaamist kodukoha elust ja loodusest, süvendab lapse huvi selle vastu ja annab ka praktilisi juhatusi igapäevaseks eluks (puhtus, kord). Seepärast peab olema igal koolil maal kui linnas oma vaateõpetuse kava, mis tihedalt seotud kooliümbruse kultuurieluga ja loodusega. Muidugi tuleb ka linnalapsi viia loodusse ja maalapsi tutvustada linnaeluga, aga ainult niivõrt, kui lastel sellega elavat kokkupuudet (nät. isa tuli linnast; käisime õpikäigul j. n. e.). Igal juhul aga peab valima ainet nii kui-

tuurielust kui loodusest, et mitte ühekülgselt arendada lapsi.

Kui lapsepärane, eluligidane aine leiab käsitlust lapse aktiivsel osavõtul, siis ärkavad lastes mitmesugused tunded; aine omandab selge tundetooni. See on tähtis, sest mis laps ainult meelega ja mõistusega, mitte aga samal ajal ka tundega vastu võtab, on küll paremal juhul teaduseaine, mitte aga haridusaine. See leiaks seost juba olemasoleva teaduse sisuga ainult väliselt ja jääks surnud massiks, mis varem-hiljem kõrvale heidetakse. Hariduselemendina tuleb uus aine kõnesse ainult siis, kui ta jätab sügava mulje lapse hinge ja assimileerub vaimuga täieliselt.

Aine korraldus.

Selle aluseks võtame: 1. aastaaegade printsiibi. Ilmastiku muutusega aasta kestel muutub ka perioodiliselt looduse elu ja inimese tegevus, eriti maal. Iseendast mõistetav, et kevadel käsitellakse looduse imesid ja inimese töid aias, põllul. Sügis toob meile küpsed viljad, langevad lehed ja lillede surma. Talve rõõmud on seotud lume ja jääga, ilusate pühadega. Teiselt poolt äratab talv kaastundmust kehvale inimesele, nälgivatele loomadele ja lindudele. Kevad äratab meie armsad lilled ja loomad.

2. Rohkesti huvitavat ja mitmekesist elulist ainet kogub ka täht- ja mälestuspäevade ümber; nendest tähtsamad: kooli aastapäev, vabariigi aastapäev, mardi-, kadri-, vastlapäev ja muidugi ka suured pühad — jõulud, kevadepühad j. n. e.

3. Lõpuks nende ainete kõrval, mis loodus ja elu aastaaegade vahetusel pakub, tungib kooli ka juhulisi (kuigi mitte vähema väärtusega) aineid, mis igapäevane elu esile toob; näit.: tulekahju, esimene lumi j. n. e. Neid sündmusi ei tule võtta segavatena, mis juhivad kõrvale laste tähelepanu, ja neid võib hästi kasutada õpetuse eesmärkides.

Niisugustel põhimõtetel ongi koostatud töökava käesoleva käsiraamatu esimeses jaos. Kuid õpetaja pidagu meeles, et nii mainitud töökava kui ametlik õppekavagi ei saa

täpsalt määrata vaateõpetuse sisu igale koolile. Nad annavad vaid üldisi juhatusi tegeliku töökava koostamiseks, mis on õpetaja otseseks ülesandeks.

Õpetajal, kes tunneb oma õpilasi, kes näeb lapse silmadega, tunneb tema tunnetega, mõtleb tema mõistusega, ei tule heast ainest kunagi puudu. Tema käes omandab kõik elava kuju ning muutub lapse rõõmu puhtaks allikaks.

Vaateõpetuse tund.

Rakendame käsiteldud metoodilisi lauseid ja põhjendusi vaateõpetuse (koduloo) tunni käigus. Liitklassis on tund loomulikult mõlemale õppeaastale ühine. Esiteks on kodulooline aine arusaadav ja huvitav nii esimesele kui teisele õppeaastale, siin on lastele armsad sündmused kodust ja koolielust, sõbrad loomade ja lillede keskel. Teiseks erinevad lapsed 1. ja 2. õppeaastal üldiselt arenemiselt õige vähe. Seepärast kujuneb ühine käsitlus väga elavaks. Eriti ergutavalt ja julgustavalt mõjub noorematesse vanemate õpilaste jutustus ja esinemine. (Varemgi juba oli selgitatud, et vaateõpetuse aines polegi harunemist vaja *)).

Vaateõpetuse tund taotleb kõige pealt õpetuse üldsihte: vaatlusvõime, tähelepanu, mõtlemise arendamist, fantaasia elustamist, suulise väljenduse harimist j. n. e. Üksiku tunni teemast ja laste kogemustest oleneb aga, missuguseid elamusi selgitatakse ja süvendatakse, missuguseid kujutlusi täiendatakse või luuakse uuesti.

Peame väga tähtsaks, et vaateõpetuse tunni sisu kohta oleks õpetajal täielik selgus juba tunni ettevalmistusel. Ainult sisult läbimõeldud vaateõpetuse tund võib anda loodetavaid tulemusi ja ei kaldu lobisemisele ning tühjale ajaviitele, mida praegugi veel heidetakse mõnelt poolt ette koduloolisele vaateõpetusele. Selliseid süüdistusi põhjustab ainult halb käsitlus, mitte aga vaateõpetus oma olemuselt.

1. Tund algab võimalikult lihtselt, ilma pikema „sissejuhatuseta“ õpetajalt. Vilunud õpetaja oskab kontakti luua oma õpilastega mõne loomuliku lihtse ütlusega, mis kohe juhib laste mõtted soovitud vaatlusalale, näit.: „Naabertalus

*) *Joh. Käis:* „Uusi teid algõpetuses“ I, lk. 14—15.

undab juba *viljapeksumasin*", „Homme on *mardipäev*", „Eile möllas hirmus *lumetuisk*" j. n. e.

Olgu siin õpetajale eeskujuks loomulik „sissejuhatus", algatus ühe või teise küsimuse arutuseks *elus*: asutakse kohe asja juurde. Kui koomilisena tunduks seal koolmeistritooniline kauge sissejuhatus vestlusainele!

Vaheldusvõttena sobivad mõnikord ka tabavad mõistatised või kõnekäänud, näit. ainel — hobune: „söödad kui venda, seod kui varast?" j. m.

Kui õpilased on harjunud klassis vabalt väljenduma, on niisugusest lihtsest algatusest küllalt, et algaks elav mõtteavaldus — *õppejutt*, mis orgaaniliselt liitub vaatlusega.

Juhulise aine puhul läheb algatus tunnis õpilaste kätte. Õpetaja otsustada jääb, kas laste huvi esiletoodud asja või sündmuse vastu võib rahulduda väikese kõrvalekaldumisega kavatsetud tööst (näit. mõni vahejuhtumine õpilasega kooliteel) või peab selle iseseisva teemana kohe käsitlusele võtma (näit. ootamata esimene lumi).

Isetegevuse ja individuaalse töötamise nõuet mõistetakse siin ka nii, et õpilased ise määravad tunni teema. Põhimõtteliselt ei võiks midagi selle vastu öelda, kui õpetaja suudaks õpilastelt esitatud ainet ettevalmistuseta käsitella vajalise metoodilise selgusega ja sisulise sügavusega. Muidugi, keskpärane õpetaja niisuguse tööviisiga toime ei tule ja see võte langeb iseendast välja.

Lubamatuks isetegevusemänguks peame aga sellist võtet: õpetajal on tunni teema valitud, kuid, soovides jätta algatus õpilastele, ta esitab küsimuse: mis me täna teeme? Õpilased avaldavad oma soove, kuid õpetaja jätab need tähele panemata ja kunstlikult juhib jutu *oma* teemale. (Vrd. lk. 21).

2. *Vaba õppejutt ja vaatlus* on vaateõpetuse tunni oluline osa. Siin õpetaja jääb näivalt passiivseks, ei sega asjata õpilaste endaavaldusi — näitamist, jutustusi, küsimusi üksteisele, nende seletusi j. n. e. Ainult siis, kui õpetaja tahab midagi küsida seletuste puhul, või siis, kui tuleb juhtida õppejutt ja vaatlus õigesse roopasse (seda vajadust igas tunnis ei olegi), esineb ka õpetaja aktiivselt, kuid siiski *kaasvaatlejana*, *kaasjutustajana*.

1. näide: Õpetaja algatus: S ü g i s t u u l e v a l l a t u s i.

Lapsed (väljendused korrigeeritud): Mul viis mütsi peast... Mul kiskus paberi käest... Meil purustas aknaruudu... Ühes kohas oli aed ümber lükatud, vist ka suur tuul... Puiestikus on puu maha murtud... Järve ääres oli paat vett täis aetud... Meil paiskas viljarõugu ümber...

Õ p e t a j a tahab vaateõpetuse tunnis valmistada ette ka lugemispala käsitlusele: „Mis see oli" (Nurmik I, lk. 136), kus esinevad järgnevad sõnad: klaperdab, kiiksub, põriseb j. n. e., mis vajavad selgitust.

Ta juhib sellele:

Missuguseid vallatusi sügistuul aga ei tee! Kus vallatust, seal ka lärmi. Ja lärmitseda tuul oskab!

L a p s e d otsivad tuule lärmitsemisele kohaseid väljendusi: tuul ulub, kabistab, põristab, klaperdab, sahistab lehtedega, traadid vinguvad, vihisevad, vuhisevad, sahisevad. . .

(Vaatluse metoodika kohaselt neid hääli sünnitatakse ka lihtsete k a t s e t e g a — papitüki, plekktahvli abil, kuivade lehtedega, liivaga; suuga järele aimates j. m.).

Edasi õpetaja juhib:

Tuul teeb rohkem lärmi poe- ja ärisiltidega. (See sõna esineb ka tükis). Neid on linnas õige palju.

Lapsed kirjeldavad lühidalt riide-, saapa-, raamatukaupluse, lihuniku, habemeajaja, pagari-silte j. t. Ja nii loomulikus arutluses ikka edasi*).

2. näide: lastele hästi tuttava linnukese — t i h a s e vaatlus p i l d i l:

Lapsed: Tal on must müts, hall kuub, kollane vest... Ta ei püsi kunagi paigal, ikka hüppab oksalt oksale... Turnib väga hästi...

Õp.: Külmal talvel lapsed hoolitsevad tihase eest.

Lapsed: Läinud aastal panime pekki, leivaraasukesi lauakesele aknal...

Õp.: Suvel ei ole tihaseid näha kodu lähedal.

Lapsed: Vist lendavad külmale maale?

Õp.: Pildil näemegi, kus tihane on suvel.

*) „Teel töökoolile" II, lk. 89 j. j.

Lapsed: Tihane on suvel metsas... Puu sees on tal pehme pesake... Ta haub poegi...

Õp.: Aga kes talle metsas pekki paneb?

Lapsed: Ta sööb siin liblika tuppesid,.. kärbseid,.. ussikesi.

Õp.: Pojakestel suu avatud. Nad vist räägivad midagi emale.

Lapsed: Palun, anna mulle süüa!

Õp.: See on nende keeles: pinn, pinn!

Lapsed: Nad teevad ka: tsitsivüü, tsitsivüü! Nii nad vist tänavad ema.

J. n. e.*)

K õ i g e v ä h e m leiaks põhjendust vaateõpetuses (samuti kui vaatlusel) tavaline „a r e n d a v k ü s i m i s - k o s t m i s m e e t o d: see võtaks lastelt võimaluse isetegevalt vaadelda, mõelda ja väljenduda. Ekslik oleks arvata, et küsimuste esitamine on õpetajale kergem, kui loomulik juhtimine koostöötamise põhimõttel: see on nii ainult siis, kui õpetaja juba vanast koolist harjunud „arendava" küsimisega. Õpetajale, kes pole kuulnud ega tarvitanud ise küsimis-kostmismeetodit, ei ole mingit raskust õppejutu ja vaatluse loomulikus juhtimises: küll aga kuuleks ta võõrastusega õpetaja kunstlikke küsimusi vaateõpetuse tunnis. (Eriosas on antud tähtsamad juhtlaused iga vaateõpetuse teema jaoks.)

Vigaseid ja p u u d u l i k k e v ä l j e n d u s i p a r a n d a d a vestluses üldiselt ei ole soovitav: see sunniks õpilasi tagasihoidlikkusele. Samal põhjusel võib lubada esialgu tarvitada murdekeelt. Õigem tee kõneraviks on: märkida endale sagedamini esinevad vead või silmatorkavad murdevormid ja siis õppejutu kokkuvõttes ja edaspidises õpetuses esitada vastavad väljendised õ i g e s kirjakeeles.

Õpetajal on õppejutus veelgi tähtis ülesanne: juhtida tööd nii, et võimalikult k õ i k lapsed saaksid väljenduda. Tavalisesti on klassis rühm algatusvõimelisi ja arenenud lapsi, kes loomulikult tahavad p a l j u rääkida ja teha, halvates seega tagasihoidlikumate õpilaste väljendust, eriti esimese õppeaasta alul. Siin õpetaja peab viimaseid aitama, kutsudes neidki väljenduma, näit.: „Kaljo pole veel midagi öel-

*) „Teel töökoolile" VI, lk. 135 j. j.

nud", või: „Mis mõtleb asjast Linda?" Ebapedagoogiline oleks keelda lastel rääkida, ka siis, kui tahetakse anda teistele võimalus väljenduda.

Siin võiks küsida: kas ei tiku niisugusel korral lapsed korraga rääkima, mis tooks korralagedust klassi? Seda siiski tegelikult karta ei tule, kui koolis üldse valitseb kasvatuslik kord. Klassiühiskonnas, kus õpilased harjunud vastastikuse abi- ja koostööga, kujuneb õppejutt selle tööviisi järjekindlal kasutamisel nii, et ühe õpilase esinemisel teised rahulikult kuulavad. Õpilased oma kogemustest teavad, et teiste vaheleräkimine ühe õpilase esinemisel on segav, ja et see on tarbetu, kuna igaüks võib oma mõtteid väljendada, kui vähegi kannatlik olla. Ainult koolis, kus õpilastele ei võimaldata küllaldast endaväljendust, kus kõik algatus ja töö vaatluselgi on õpetaja käes, ainult niisuguse õpetaja juures kipuvad õpilased õpetaja küsimistele vastama kooris.

3. Kokkuvõte: Uued vaated ja mõisted, mis õpetaja töökava kohaselt vaatlusel leitakse ja õppejutus väljendatakse, ja mis peaksid saama õpilase vaimu- ja keelevaraks, kirjutatakse kohe töö kestel klassitahvlile. Tavalisesti teeb seda 1.—2. õppeaastal õpetaja ise — selge ilus a kirjaga — aja kokkuhoiuks, võimalikkude vigade vältimiseks ja eeskujuks kirjutamises. Kuid väga soovitav on siin ka võimalust mööda kasutada õpilaste kaastegevust: nad võivad neid uusi sõnu ja mõisteid sealsamas klassitahvlil illustreerida joonistega.

Üleskirjutustelt nõutakse selgust ja ülevaatlikkust: see aitab kaasa selgele mõtlemisele, harjumusele korralikuks tööks, otstarbekohasele pinnakasutamisele töövihkudes. Ei tohi ka puududa vastav pealkiri ja kuupäev.

(Näiteid üleskirjutustest eriosas).

Vaateõpetuse kokkuvõtteid kasutame ka keeleõpetuses, jättes nad võimaluse korral (küllalt suur tahvel) terveks päevaks tahvlile, et lapsed kestvalt näeksid uute sõnade ja väljendite õiget kirjakuju ja harjuksid neid ka õigesti tarvitama. Sel võttel on ülisuur tähtsus laste sõnavara rikastamiseks ja õigekirja kujundamiseks, kui seejuures esitatakse ka tähtsamaid muutevorme.

Edasi, kokkuvõtted sisaldavad otstarbekohast ärakirjutamise ainet (tuttav, vaadeldud, läbitöötatud, korralikult ettekirjutatud). Nendest võib kergesti moodustada jõukohaseid keelelisi harjutusi. Need harjutused, mis kasvanud õpilaste endi vaatlustest ja elamustest, on tõelised keelearenduse vahendid. Seda ei saa väita tavaliste „harjutuste" kohta, millel pole vähematki seost ei vaateõpetusega ega lugemisainega.

Uued sõnad ühes lühikeste seletustega kirjutatakse samuti kas töö- või sõnadevihku. Juba õppejutu näitest selgus, et vaateõpetuse tund võib olla ka ettevalmistuseks lugemispalade käsitlusele, kui põimida õppejuttu seal esinevaid raskemaid sõnu ja väljendeid ja selgitada neid. Teatavasti segab tunduvalt lugemisõpetust uute või raskete sõnade selgitamine lugemispalas. Kui see töö võimalust mööda ette valmistatud juba vaateõpetuse tunnis, edeneb ka lugemisõpetus hoopis jõudsamini. Arusaadav ei saa alati ja kõiki keelelisi seletusi anda vaateõpetuse tunnis.

Vaateõpetuse tunde liitklassides kasutame mõnikord ka dramatiseerimiseks, lähtudes kas vaatlusainest või lugemispalast. Viimasel juhul „mängitakse" lugemispala ainel ligema koduloo tunni alul, et ka teise jaoskonna lapsed võiksid dramatiseerimist jälgida. Teisel ajal ja kohal oleks dramatiseerimine segav naaberklassile.

Lõpuks tähendame, et vaateõpetuse tunni alul leiame hea võimaluse laste vabatööde esitamiseks (joonised, kirjandid j. m.). Üksikuil juhtudel võib ka voolimine aset leida vaateõpetuse tunnis.

Kõige sellega oleks saavutatud mitmekesisus ja elavus vaateõpetuse tunnis, ilma et oleks vaja kasutada neid iseseisva töötamise võtteid, millele määratud oma iseseisev koht teema edaspidises läbitöötamises.

Lugemis- ja kirjutusõpetus.

Lugemine ja kirjutamine on põhioskusi, mille omandamises lapsed peaksid jõudma niikaugele, et nad algkooli lõpetamisel võiksid arusaamisega vabalt lugeda (nii vaikselt omaette kui ka soravalt ja ilmekalt ette lugedes) ilukirjandust, rahvuslikult-teaduslikke raamatuid, ajakirju ja

-lehti; väljendada arusaadavalt oma mõtteid kirjalikult ja kirjutada selge, puhta käekirjaga.

See tähtis osa algõpetusest tuleb algusest peale rajada õigele metoodilisele alusele ja järjekindlate harjutustega edasi arendada kõigis algkooli klasses. Põhjapaneva tähtsusega on esimese õppeaasta töö lugemis- ja kirjutusõpetuses.

Lugemis- ja kirjutusprotsess on ligidalt seotud kõnelemisega; esimestel võib edu olla ainult siis, kui lapse kõne on küllalt arenenud. See on pedagoogiline tõekspidamine, mida tõstavad esile peaaegu kõik tähtsamad metoodikud. Psühholoogiliselt on see arusaadav: kõnelemine on loomulik algeline väljendusviis, kuna kirjutamine ja kirjamärkide lugemine on kunstlikult loodud vahend mõtete edasiandmiseks. Enne kui õpetada lugema ja kirjutama, peab õpetama kõnelema: õige rääkimine on ka selge lugemise ja hea kirjutamise eeldus.

Kõneõpetusele ja -ravile pannakse alus vaateõpetuse tundides. Seal on selleks ka vajalikke eeldusi, kuna selged kujutlused ja huviküllased elamused ergutavad mõttetegevust, mis otsib sõnalist väljendust. Ühtaegu toimub ka sõnavara rikastamine ja uute õigete keelevormide harjutamine. Vaateõpetus hoolitseb selle eest, et lapsel oleks elulist ainet kõnelemiseks, et ta leiaks õigeid sõnu ja vorme väljenduseks ja et tal oleks selleks ka tahtmist.

Kõnepuuduste ravi, keele täienemine ja vabanemine vigadest toimub kõige pealt iseendast keele tarvitamisega. Psühholoogiliselt tuleb see täienemine koolis kaasõpilaste väljendustest ja õpetaja e e s k u j u l i k u rääkimise mõjust. Ka kodus areneb lapse keel samal viisil, ilma et keegi eriti parandaks keelevigu. Keeleline väljendus, nagu iga teinegi väljendusviis, täieneb loomulikult lapse üldise vaimse arenemisega, mida soodustab kogu koolitöö. Seepärast kõneõpetuses ei võigi seista esikohal k e e l e v i g a d e p a r a n d a m i n e lapse jutustuses. Palju tähtsam on lapse vaimuvara rikastamine ja ergutus rääkimiseks.

Mil viisil võib edukalt võidelda laste keele- ja kõnevigade vastu, oli selgitatud juba vaateõpetuse tunni puhul. Peale selle peame algõpetuses vajalikuks ka h ä ä l d a m i s v i g a d e ravi. Need tulevad enamasti lohakast rääkimisest ja ebateadlikust häälikute sünnitamisest. Hääldamisharjutusi tuleb korraldada järjekindlalt esimesel lugema-õpetamisel ja edaspidi lugemispalade ettevalmistusel ettelugemiseks-ette-

kandeks. Vabal jutlemisel ei tuleks katkestada elavat mõttevahetust selliste harjutustega, seda enam, et hääldamisvead on enamasti individuaalsed ja nõuavad ka individuaalset ravi.

Samuti on soovitavad hingamisharjutused õige hääldamise õpetamiseks, sest sageli on hääldamisvead tingitud sellest, et ei osata õieti juhtida õhuvoolu kopsudest ja seda jaotada rääkimisel (laulmisel). Õigeim koht hingamisharjutusteks on luuletiste, salmikeste (muidugi ka laulukeste) õppimisel. Siin tulebki kasutada samu juhiseid, mida antakse hingamisharjutusteks laulumetoodikas.

Lugemise ja kirjutuse algõpetuse kohta väljendavad üksikud metoodikud lahkuminevaid vaateid kõige pealt küsimustes: kas lugemis- ja kirjutusõpetust tuleb alata lahus või ühtaegu? Millal alata lugemist ja kirjutamist? Nende küsimuste lahendamine nõuab põhjalikumat psühholoogilist kaalumist seal, kus lapsed tulevad kooli õige noorelt, juba 6-aastastena. Nii noorte laste õpetamisel on küll õigustatud vaade, et lugemis- ja kirjutusõpetust ei või alata korraga. Enne õpetatagu lapsi rääkima ja lugema (näit. poole või terve esimese õppeaasta kestel) ja siis alles kirjutama. Vastupidine õppeviis — kõneõpetust siduda otsekohe kirjutamisega ja alles hiljem alata lugemisõpetust, ei leia küllaldast põhjendust ja näib kunstlikuna. Niisugust töökorraldust võiks küll põhjendada kultuur-ajalooliselt: enne tekkisid kirjamärgid, siis alles osutus tarvilikuks ka nende lugemine. Kuid laste varustamisel kaasaegsete kultuurvaradega ei saa käia koolitöös seda rada, mis on läbi teinud inimsugu oma kultuurilises arenemiskäigus. Kultuur-ajaloolist põhimõtet on katsutud rakendada õpetuses laiemaski ulatuses, võttes selle aluseks õppeaine valikul (W. Rein'i „kultuur-astmete" teooria), kuid selliste vaadete põhiviga on lapsepsühholoogia ignoreerimises: „kultuur-astmed" on täiskasvanute põlvkondade töö ja vaeva sünnitis, millel ei ole seost lapse hingeeluga.

Juba 6—7-aastane laps tahab lugema õppida: ta näeb õel-vennal huvitavat pildiraamatut lihtse tekstiga; ta tahaks seda lugeda, tahaks ka aru saada kingitud pildiraamatust või mõnest teisest lapseraamatust. Lugemisoskuse vajadus on lapsele selge. Aga samal lapsel pole veel seesmist ergutust kirjamärkide tarvitamiseks: ta eelistab silmaga nähtavaks käeliseks väljenduseks joonistamist. Seepärast ei saa õigeks pidada emakeele õpetuse süsteemi, mis seab kirjutus-

õpetuse lugemisõpetuse ette*). Peale selle patustab kirjutus-lugemismeetod ka didaktilise põhinõude vastu: kergemalt raskemale, sest kirjutusprotsess on lugemisest raskem psühholoogiliselt.

Meie maa-algkoolides on paremad eeldused lugemise ja kirjutuse algõpetuseks. Esiteks, maa-algkoolide (enamasti ka linnakoolide) esimese õppeaasta lapsed, „aabitsajüngrid", on juba 8-aastased poisid ja tüdrukud mõneaastase karjase või koduse talitaja praktikaga, mitmekesiste täheldustega ja elamustega inimese ja looduse elust. Niisuguste laste õpetamisel ei ole enam olulise tähtsusega küsimus: kas lapsed on küllalt arenenud lugemis- ja kirjutusõpetuseks ühtaegu. Psühholoogilisest küljest ei leidu takistusi lugemis- ja kirjutus-algõpetuseks ühtaegu.

Teiseks, kooli tulles on meie lastel juba täiesti selge teadvus oma koolitöö ligemast eesmärgist: õppida lugema, kirjutama (ja arvutama). See on laste igatsus, seda ootavad nad põnevusega juba esimesel koolipäeval. Suur oleks nende pettumus, kui neid nädalate-kuude kestel õpetataks küll lugema, mitte aga kirjutama. Niisuguse meetodi tarvitamisel võib õpetaja alati kuulda õpilaste etteheitvat küsimust: millal hakkame kirjutama? Kuigi metoodilises koolitöös ei saa igakord otsekohe täita laste soove, on sel juhul lastel siiski õigus, ja neid tuleb õpetada kõnelema, lugema ja kirjutama esimesest koolipäevast peale.

Viimaks, meie maa-algkoolid on enamikus liitklassilised. Õpetaja peab andma iseseisvaid töökesi juba esimesel koolinädalalgi. Niikaua kui lapsed ei saa kasutada sugugi kirjutusoskust, on neil iseseisva töötamise võimalusi hoopis vähe. Koolitöö ilma kirjutamiseta kipuks muutuma tühjaks mänglemiseks või sepitsemiseks (pulkadega, hernestega, saviga), mis ei rahulda laste õppimishimu.

Järelikult on pedagoogiliselt ja psühholoogiliselt põhjendatud kindel seisukoht: lugemis- ja kirjutusõpetust algame ühtaegu. Meetodid, mis lahutavad neid, ei ole kohased meie algkoolile.

---

*) Muuseas leiame sellise süsteemi raamatus: „Üldõpetuse töökava maa-algkoolidele", toimet. A. Oengo-Johanson (lk. 10). Mingit põhjendust selle süsteemi kasuks seal aga ei leidu.

Lugemisprotsess koosneb mitmesugustest psüühilistest aktidest, mille liitmine on vajalik lugemistehnika valitsemiseks. Need on järgmised:

A. Vaiksel lugemisel:

1. Üksikute kirjamärkide eraldamine loetavas tekstis — nägemismeele tegevus.
2. Eraldatud kirjamärkide tabamine ja äratundmine — kujutlustegevus.
3. Eelmiste märkide alalhoidmine kujutlustes, seni kui järgmisi tajutakse — mälutegevus.
4. Kirjamärkide sidumine sõnaks, sõnade sidumine lauseks — tähelepanu assotsiatiivne tegevus.
5. Loetust arusaamine — mõistuse tegevus.
6. Tahteergutus lugemisprotsessi läbiviimiseks.
7. Individuaalne suhtumine loetu sisusse — tunnete tegevus.

B. Ettelugemisel peale selle:

8. Kõneliigutuskujutlused üksikute kirjamärkide jaoks — assotsiatiivne tegevus.
9. Kõneelundite liigutus — motoorne tegevus.
10. Kõneelundeist lähtuvate tundenärvide (kinesteetiliste närvide) reguleeriv tegevus kõneelundite liigutusaistingute ja kuulmise abil (assotsiatiivsete keskuste kaudu).

Jääb ükski neist momentidest ebaselgeks, tekib takistus lugemisel. Lugemisõpetuse kunst ongi arendada kõiki neid tegevusi.

Tutvumine häälikutega ja tähtedega („aabitsa" kursus).

Üksikute häälikute ligem käsitlus on esitatud raamatu eriosas, siin mainime vaid üldisi metoodilisi võtteid:

1. Hääliku esitamine. Täishäälikute ja osalt ka kaashäälikute (m, s, r, v, l) esitamiseks kasutame peamiselt lapsepäraseid lookesi vaateõpetuse ainel, kus selgesti esinevad käsiteldavad häälikud (loomade, laste häälitsemine, tööga seotud hääled, hääled looduses j. m.). Sel viisil kujuneb ka tähtede õppimine üldõpetuse orgaaniliseks osaks.

2. Häälda mis har jutused — lapsed sünnitavad vastavaid häälikuid: üksikult, rühmades, kooris; vaadeldakse õpetaja ja oma naabri suu ja huulte seisundit.

3. Laulmine (ainult täishäälikutega) — lihtne viisike a, o-ga j. n. e. Eesmärk — selge hääldamine ja õige hingamine.

4. Tähe esitamine — paberist või värvilisest kartongist hästi suur (u. 25 sm pikk) täht (antiikva), selle vaatlus, „joonistamine" käega õhus, sõrmega laual (koos hääldamisega).

Kaashäälikuid kujutavate tähtede esitamisel nende „nimesid" (bee, dee, em j. n. e.) esimesel õppeaastal ei anta: see tooks ainult segadust laste kujutlustesse. Alles teisel õppeaastal võiks eristada häälikuid ja nendele vastavate tähtede „nimesid".

Tarbetuks peame kunstliku sarnasuse otsimise esitatud tähe ja mõne asja vahel: tähed tulevad tajuda sellistena, nagu nad on. Selgel esitamisel ja küllaldasel vaatlusel jääb lapsele väga hästi meelde tähe kuju; kunstlik võrdluste otsimine ainult segab ja raskendab omandamist. Sedagi võtet võiks ehk tarvitada 6—7-aastaste laste õpetamisel.

5. Tähe joonistamine — kirjutuse eelharjutus: esmalt tahvlil kriidiga (suurelt!), siis odaval paberil pliiatsiga (värvpliiatsiga) või pintsliga küllalt suurelt. Seejuures tuleb õpetada pliiatsit käes hoidma nagu kirjutamiselgi ja jooni korraga tõmbama (mitte „maalida!").

Need kirjutuse eelharjutused — terve käe liigutused õhus ja klassitahvlil, käevarre ja randme liigutused joonistamisel on vajalikud edaspidises kirjutamises käekirja kujundamisel ja täidavad hästi oma ülesannet.

6. Täiendavaid võtteid, kui juba tutvutud mitme häälkuga ja tähega:

a) Häälikute sidumine kahekaupa loomulikkude häälte kujutamiseks (au, ai j. n. e.), kolmekaupa sõnadeks (ema, onu).

b) Sõnade leidmine (kus esineb antud häälik).

Häälikute ja tähtede õppimisel järjestame neid, silmas pidades peale hääldamise lihtsuse või raskuse ka nende esi-

nemise sagedust keeles ja osalt ka kohast lähteainet vaateõpetuses: A, U, I, L, N, M, E, O, õ, D, B, S, R, V, K, T, P, G, ö, ä, ü, H, J. Et tähti võib ka teises järjekorras esitada, on iseendast mõistetav.

Iseseisvaks tööks:

1. Tähtede väljalõikamine paberist, ladumine tikkudest.
2. Liikuva tähestiku tarvitamine (lugemisharjutustega). See õppevahend peab olema igas koolis (vähemalt kahe õpilase kohta üks komplekt).
3. „Trükkimine" (kirjutamine). Mida rohkem häälikuid ja tähti juba tuntakse, seda elavamaks ja mitmekesisemaks muutub töö nii õpetaja juhatusel kui iseseisvalt, individuaalselt.

*

Suurte antiikva tähtedega tutvumiseks kulub loomulikus olukorras umbes 5 töönädalat. Siis algab päris lugemisõpetus samasuguse kirjaga tekstil. See võiks kesta umbes kuu aega; seejuures pühendatakse peamine tähelepanu lugemistehnika omandamisele.

Kirjutusharjutused arenevad sama aja kestel edasi: minnakse üle väikestele kirjatähtedele. Põhjenduseks toome järgmised asjaolud: 1) kirjutuse eelharjutusi tähtede „trükkimisega" 5—6 nädala vältel võime pidada küllaldaseks; 2) lapsed ise soovivad algust teha ka „päris"-kirjutamisega. Kui seda soovi kunstlikult alla suruda, siis võib koguni ilmneda, et lapsed omal algatusel poetavad „trükitähtede" keskele kodus õpitud kirjatähti.

Väikeste kirjatähtede esitamisviis on üsna lihtne: õpetaja kirjutab tahvlile suure trükitähe ja selle kõrvale ka väikese kirjatähe (soovitav värvkriidiga). Seesama on tal valmistatud ka kartongil või paberil. Väikest tähte vaadeldakse lihtselt (kui mõni õpilane ise leiab võrdluse mõne tuttava asjaga, on hea, kuid kunstlikult, õpetaja algatusel, seda ei tehta), „kirjutatakse" käega õhus, sõrmega laual, siis võimalust mööda kriidiga tahvlil, paberil, kas pliiatsiga või sulega, kuidas õpilased ise soovivad.

On tähti juba rohkemgi tuttavaid, kombineeritakse neist sõnakesi ja kirjutatakse. Produktiivsem töö on: kirjutada

rohkem mitmesuguseid uusi sõnu ja mõttelisi väljendisi, mitte aga lehekülgedekaupa mõttetult üht ja sama tähte või sõna. Veelgi vähem oleks õigustatud tähe elementide kirjutamine, sest kirjutusprotsessis on tähtis terve tähe ja edasi terve sõna kirjakuju tabamine, nagu see selgub kirjutusprotsessi psühholoogiast.

Tähtede kirjutamist juhime nii, et tuleks tarvitada ka suuri tähti (pärisnimed, sõna pärast punkti). Suuri tähti aga tarvitame esimesel õppeaastal trükikujulistena edasi. Sel viisil lapsed ise leiutavad õige mitme suure tähe praktilise kirjakuju, nii et aasta teisel poolel võib täieliselt üle minna suurte kirjatähtede kirjakujule.

Suure algtähe trükikuju sobib väga hästi väikeste kirjatähtedega. Meenutame siin, et paljud täiskasvanudki tarvitavad alati suuri algtähti enam trüki- kui kirjakujul, näit. L, S, P. j. t. Koolitöös aga väldime selle meetodiga palju liigset tööd ning vaeva.

Tähtede lihtsuse ja osalt ka esinemise sageduse järgi kujuneb väikeste kirjatähtede õppimine järgmiselt: i, u, a, n, m, e, o, ü, ä, õ, ö, l, t, d, b, h, p, j, g, k, v, s, r.

Väikeste trükitähtedega tutvume pärast seda, kui väikesed kirjatähed juba tuttavad. Paras aeg selleks on viimased nädalad esimesel poolaastal. Tegelik töökäik ise määrab täpsama aja väikeste trükitähtede õppimiseks, mis võib jätkuda ka pärast uut aastat.

Metoodilisest küljest siin midagi olulist juurde ei tule. Tähtis on vaid väikesi trükitähti esitada kõrvu suurtega ja väikeste kirjatähtedega. Tuttavaid tähti kõigil kolmel kujul kinnitame klassiseinale kestvaks vaatluseks. Esitamisel jääb muidugi välja väikese trükitähe trükkimine-kirjutamine.

Ka siin peame tarbetuks igasuguseid kunstlikke lookesi suurte tähtede ümberkujundamiseks: meie lapsed ei ole enam nii naiivsed, et neist lookestest huvituda. Palju enam huvitab neid töö, mis annab otseselt tegelikke oskusi lugemises ja kirjutamises. Ka pole vajadust sellises käsitluses, kuna üks osa väikesi trükitähti sarnaneb suurtega, teine osa kirjatähtedega ja ainult üksikud erinevad hoopis (vt. eriosa). Seepärast ongi soovitav üle minna väikestele trükitähtedele pärast tutvumist kirjatähtedega.

Väikeste trükitähtede õppimiseks kulub umbes 1 nädal, ja seega oleks „aabits" vallutatud.

Mis teha õpilastega, kes kooli tulles tähti juba tunnevad? Et tähtede õpetamisel kodus vaevalt on käidud õiget ja kindlat metoodilist rada, siis on vajalik ka lugeda- (õieti veerida-) oskajatega tähestik uuesti läbi töötada. Seepärast võtavad nemadki osa vaatlusest, hääldamis- ja lugemisharjutustest, kuid neile tuleb pärast ühiseid harjutusi pakkuda ka täiendavat tööd, et nende oskust täielikumalt kasutada ja säilitada nende huvi koolitöö vastu. Nimelt peaks lastele, kes juba oskavad lugeda, iseseisvaks töötamiseks andma jõukohast lugemisainet (lasteraamatud, palad lugemikust, mida koolis e i t a r v i t a t a j. m.).

Kui kooli tulnud esimese õppeaasta lapsed koguni kirjutadagi oskavad, peame ka seda oskust kasutama laste iseseisvas töötamises. Oleks ebapedagoogiline sundida neid leppima ainult selle tööga, mis teevad „aabitsajüngrid", sest nad suudavad teha juba rohkem. Niisuguse i n d i v i d u a a l s e lisatöö juhatamine ei tee õpetajale suuremaid raskusi.

„Aabits" lugemisõpetuses. Häälikute ja tähtede läbitöötamine raamatu eriosas on täiesti seotud üldõpetusega. Vaateõpetuse ainel koostame lihtsed lookesed häälikute esitamiseks, õpitud laulukesi kasutame hääldamisharjutusteks; liikuva tähestiku abil i s e s e i s v a l t koostatud sõnu loeme, kirjutame ja jälle loeme. Selline tööviis ei vaja sugugi trükitud „aabitsat": iga laps loob endale täiesti i n d i v i d u a a l s e „aabitsa", mis kõigiti täidab oma ülesande. Veelgi rohkem: esimesed sammud lugemises edenevad jõudsamini otse oma „aabitsa" abil; siin ei esine pahet, et lapsed lihtsalt õ p i v a d p ä h e sõnu ja lookesi, mida käsitellakse trükitud „aabitsa" järgi. On ju need lookesed nii lühikesed, et lapsed oma mehaanilise mäluga need kiiresti meeles peavad ja siis n ä i v a l t loevad. See pahe on s u u r e k s t a k i s t u s e k s l u g e m i s e a l g õ p e t u s e s, ja pääsetee on siin: o m a l o o d u d aabits.

Töökooli põhimõtteil töötaval õpetajal tuleb seepärast loobuda meie seniseist „aabitsaist", ka paremaist.

Et aga esimene lugemik on sageli „aabitsaga" ühes köites, siis ei unusta me teda hoopis: vahest vaatame sealt p i l t e ja katsume lugedagi, mida juba tunneme.

Algkursusele järgnev lugemisõpetus.

Lugemispsühholoogia näitab, et vaikne lugemine on lihtsem toiming kui valju häälega lugemine ehk ettelugemine. Viimast tuleb sisult võtta juba ettekandena kuulajaile (klassis — kaasõpilastele, õpetajale; kodus — emale, isale). Seepärast ei või neid lugemisviise kuidagi segada.

Märgime lugemisõpetuses järgmised tähtsamad võtted:

1. Tutvumine lugemispala sisuga toimub tavalisesti omaette vaiksel lugemisel. Vaikne lugemine on loomulik lugemisviis.

Niikaua kui lugemistehnika veel nõrk, saadavad ka „vaikset lugemist" lugemisliigutused ja tasane hääldamine, kuid lugemisprotsess edeneb iseseisvalt, individuaalses tempos, individuaalse tundetooni ja huviga. See kõik on lugemisõpetuses olulise tähendusega.

Sení valitsenud lugemisviis, et uue lugemispala loeb ette üks õpilastest (või õpetaja ise) ja teised jälgivad lugemist raamatust, on algõpetuses täiesti halb võte. Esiteks, õpilase lugemine ettevalmistuseta on vaevane, vigane, seega ka halva mõjuga. Teiseks, õpilaste lugemistempo on algastmelgi väga erinev, mille tõttu teised õpilased kas jäävad ettelugejast maha või jõuavad temast ette ja tõeliselt loevad ikkagi „vaikselt" omaette. Sama puudus on ka õpetaja ettelugemisel, mis mainitud kujul hästi ei sobi.

Lõpuks, lühikeste palakeste ladusal ettelugemisel (näit. õpetajalt) jääb nende sisu sageli just nõrgematele õpilastele pähe, ja neil ei tulegi antud pala lugema õppida: nad loevad näiliselt küll raamatust, kuid räägivad tegelikult peast. Seda pahet on nii mõnigi õpetaja tähele pannud esimesel õppeaastal: laps „loeb" soravalt, ligemal kontrollil aga selgub, et ta hoidis küll raamatut käes, kuid „luges" peast. Eriti kergesti võib nii juhtuda riimitud paladega, mida ei tohiks esimeses lugemikus palju olla (veel vähem „aabitsas").

Vaikse lugemise individuaalne tempo võib teha väikesi „tehnilisi" raskusi: paremad lugejad jõuavad kiiresti lõpule ja siis peavad tegevuseta ootama aeglaste lugejate järelejõudmist. Tegevusetust tunnis ei tohiks aga olla. Siin tarvitame alljärgnevat võtet.

2. Vaikse lugemise järele lapsed märgivad ka tundmata sõnad ja kirjutavad need kas paberile või

klassitahvlile. Eelistada tuleb viimast, sest tahvlile kirjutatud sõnu on kerge ühiselt arutada.

Võib aga juhtuda, et paremad õpilased tundmata sõnu tükis ei leia (vähemalt õpilaste endi arvamisel). Seks juhuks näeme ette neile ülesande teises variandis: kirjutada tahvlile raskemaid sõnu, mille kohta võiks arvata, et kõik ei tea nende tähendust j. n. e. Siis jätkub tööd ka aktiivsetele õpilastele, ilma et tekiks tegevuseta olekut tunnis.

See töövõte on huvitav ka sellepoolest, et sageli osutuvad tundmatuiks sõnad, mida õpetaja ise ei pidanud sellisteks, ja ümberpöördult.

Tundmata sõnade üleskirjutamisel nõuame, et see oleks tehtud arusaadaval kujul — vajaduse korral ühenduses mõne teise või teiste sõnadega lausest, nii et üleskirjutise tähendus oleks enam-vähem selge. Iseendast mõistetav ei tule välja kirjutada terveid lauseid, vaid ainult tingimata vajalik. See nõue ei ole alul sugugi kerge, kuid ta harjutab teksti teadlikult vaatlema.

3. L u u l e t i s t e (ka üksikute dialoogi-rikaste proosapalade) käsitlusel vaikse lugemise asemel on parem etteluge-mine — ettekanne õ p e t a j a l t. Rohkem saavutame õpilaste isetegevust, kui ettekandjaks on üks õpilasi, kes õpib luuletise õpetaja juhatusel väljaspool klassi enne tundi. Kasutades selleks kord üht kord teist õpilast, võime tõsta huvi ilmeka lugemise vastu ja tagajärjekalt arendada lugemisoskust.

Lapsed a i n u l t k u u l a v a d ettekannet; raamatuid ei võeta laualegi, et kogu tähelepanuga lugemist jälgida. Ettevalmistus luuletisele antakse vaateõpetuse tunnis või enne luuletise esitamist erilisel sissejuhataval jutlemisel, mille eesmärgiks soovitava m e e l e o l u loomine ja esinevate sõnade või luuleliste väljenduste selgitamine. See töö on olulise tähtsusega, ja õpetaja peab hästi ette valmistuma luuletiste käsitluseks. Mõnel juhul võib luuletise ette kanda juba vaateõpetuse tunnis.

4. J u t l e m i n e. Lugemispala vaikselt läbi loetud või ette kantud, tundmata ja rasked sõnad tahvlile kirjutatud, avaldavad õpilased kõige pealt oma muljeid, arvamusi või esitavad mõne küsimuse tüki sisu kohta. Tüki paljast „ümberjutustust" ei pea me otstarbekohaseks tööks keelelise väljenduse arendamisel.

5. K e e l e l i s e d s e l e t u s e d. Kuigi põhimõtteliselt on soovitav juba vaateõpetuse tunnis või teisel viisil lugemispala ette valmistada, ei saa kõiki keelelisi peenusi ette näha, ja teatavad keelelised selgitused jäävad ikkagi lugemistunni ülesandeks.

Siin on jälle avar väli õpilaste i s e t e g e v u s e l e: tahvlil olevaid tundmata sõnu seletavad kõige pealt õpilased ise. Enamasti ongi laste endi arutused õiged, arusaadavad, nii et õpetajal pole sellele midagi lisada. Nii mõnigi kord õpetaja kuuleb õpilastelt tabavaid sisulisi seletusi, millest võib isegi õppida. Rohkem vajab õpetaja juhtimist keeleliste vormide seletus.

Lugemispalade käsitlusel peame tarbetuks ja ebakohaseks n.-n. „selgitava lugemise" tema tavalisel kujul. „Selgitavat lugemist", mis meie koolidesse tulnud veneaegse algõpetuse metoodikast ja tänapäevani püsib siin-seal, võetakse tavalisesti lihtsalt, pinnaliselt. Lugemispala klassis „ette loetud", hakkab õpetaja seletama sõnu, mille kohta ta arvab, et õpilased ei mõista nende tähendust. (Paremal juhul nimetavad õpilased tundmata sõnu.) Seletus toimub metoodilisest küljest õige primitiivselt. Õpetaja esitab märgitud sõnu, näit. šabloonilise lausega: „Siin on öeldud (nii ja nii)". „Mis see tähendab?" Õpilased katsuvad seletada, kuid see jääb sageli puudulikuks, ühekülgseks, sest õpilastel puudub sisemine h u v i lugemispalast nopitud üksikute sõnade ja ütluste vastu, pealegi on sageli see, mida õpetaja püüab veel „selgitada", õpilastele arusaadav.

Lugemispalade käsitlusel k e e l e l i s e s t küljest on mitu eesmärki: 1) õige arusaamine loetust, 2) sõnavara rikastamine, 3) õigekirja ja keelevormide omandamine. Nende saavutamiseks peame silmas järgmisi juhiseid sõnade ja ütluste seletusel:

a) Kasutame rohkem õpilaste i s e t e g e v u s t: iseseisvalt leitud raskeid sõnu ja ütlusi õpilased ise katsuvad ka seletada.

b) Sõnade ja ütluste õigele sisulisele tähendusele, kui seletust juhib õpetaja, viime õpilasi loomuliku j u t l e m i s e g a kas lugemispala või üldse vaateõpetuse ainel. Sel viisil luuakse küllalt assotsiatsioone, et uus sõna liituks lapse seniste kujutlustega ja sõnavaraga.

Pikemat seletust ei vaja muidugi sõnad, mille sisuline tähendus on varjatud õpilase eest murde- või mõne vähetuntud vormiga: neil juhtudel lihtsalt asendame tundmata sõna tuttavaga.

d) Seletatavaid sõnu laseme tarvitada võimalikult mitmel viisil ja kujul, eriti siis, kui käänamisel või pööramisel esineb suuremaid muutusi tüves. Siin olgu õpetajale abiks laste oma algatus ja isetegevus.

e) Tähtsamate sõnade lühikesi seletusi kirjutame tahvlile, et lapsed pärast võiksid neid kirjutada oma töö- või sõnadevihku.

Näide sellest, kuidas sõnade seletus toimub loomulikul jutlemisel. Lugemispala: *„Külalised akna taga"*. Vaikse lugemise järele loeme tahvlilt: lõdisevad j. t. Õpilased ise ei seleta neid sõnu.

Õpetaja: Paar päeva tagasi oli hommikul kole külm. Lapsed tulid kooli ja lõdisesid.

Õpil.: Mul oli väga külm ... Värisesin külma käes ja hambad peksid üksteise vastu.

Õpetaja: Sa lõdisesid. Aga sa oleksid võinud lõdisemist ära hoida ...

Õpil.: Ei saa!.. Kui hoidagi, lõdisevad hambad ikka.

Õpetaja: Ega linnukestelgi pole hea, kui nad lõdisevad.

Õpil.: Neil pole kuhugi sooja minna. Istuvad vaesekesed ja lõdisevad.

Keelelistel seletustel tarvitame järgmisi võtteid:

Moodustame sõnaridu, mis seotud kas sisult või vormilt, näit.: vedur (veab), sõdur (sõdib), lendur lendab), õppur (õpib)...; külili — kõhuli — selili — põlvili — pikali; lamama — istuma — seisma — põlvitama; mänglema — lendlema, hüplema; hoiduma — riietuma: hoidma — riietama. Seejuures peavad teised sõnad reas tuttavad olema.

Leiame vastandeid, kontraste, kus see võimalik, näit. kõle (tuul) — mahe, pehme; laskuma — tõusma.

Selgitame tuletusvorme, kui see lastele arusaadav, näit. talvetama — talve mööda saatma, võimetus (võim), — jõuetus (jõud).

Asjade nimetusi selgitame näitlikult (näitamine, pildi vaatlemine, joonistamine).

Hääli — järele aimates.

Omadusi — võimalikult nende mõjuga meeltesse.

Tegevusi, liigutusi, seisundeid — järele aimates ja sidudes tegijaga, tööriistaga.

Üldmõisteid — üksikute asjade loendusega või alammõistetega, näit.: rändlinnud — kuldnokk, lõoke, pääsuke j. n. e.; putukad — mardikad, liblikad, kärbsed j. n. e.

Abstraktseid mõisteid — konkreetsete näidetega elust.

Liitsõnu — nendesse kuuluvate sõnade kaudu, näit. uudishimu, juurvili j. n. e.

Piltlikke ja luulelisi ütlusi seletame:

a) reaalse aluse näitamisega ja

b) selle ülekandmise põhjusega.

Näide: „Kadakatel karjamaal seljas lumekuued".

a) Kuub katab soojalt keha.

b) Paks lumi katab tihedalt ja soendab puuoksi.

6. Lugemispala sisuliseks süvenduseks õpilased ise esitavad küsimusi ja ise arutavad neid. Töö areneb siin vaba õppejutu põhimõtteil, ja ainult üksikuil juhtudel on vaja ka õpetaja juhtimist ning täiendusi. Nii näiteks süvendasid 1. õppeaasta lapsed lugemispala „Leevike" järgmiste küsimustega: Miks peremees laskis leevikese tuppa? Kuidas ei saanud kass leevikest toas kätte? Miks oli leevike nii julge, et tuli ise tagasi? Kes oli see teine linnuke?

Tõepoolest näitavad need küsimused, et lapsed on tüki sisust hästi aru saanud ja vaevalt õpetaja ise olekski leidnud paremaid mõtteid. Õpetajal tuli peatada laste mõtteid veel lõpplausel: „Armastus sünnitab armastust."

7. Lugemisharjutused. Sisuline ja keeleline külg seletatud, algavad lugemis-tehnilised harjutused. Selleks kas õpetaja ise või paremaid õpilasi loeb ette terve palakese või osa sellest, kui tükk pikem, püüdes täita kõik selge ja ilmeka lugemise nõuded.

On lugemispala juba esitamisel ette kantud, langeb see võte ära, ja õpilastel lastakse teatud aeg tasaselt lugeda.

Siis loetakse ja harjutatakse osadekaupa; üksikuid raskemaid kohti loeb mitu õpilast, tehakse vajalikke pa-

randusi ja arutatakse lugemist esile tõstes eriti õnnestunud kohti. Nii läbitöötatud pala või selle osa õpitakse veel kodus, et järgmisel päeval see ette lugeda (ette kanda) klassis.

8. Ettelugemist (ettekannet) klassis hindavad ja arvustavad kõige pealt kaasõpilased ise, kuid alles ettekande lõpetamisel. See võte harjutab lapsi hoolega ja huviga jälgima kaasõpilase lugemist ja esinemist. Jääks õpilaste oma hinnang ära, ei oleks neil ka huvi kuulata tuttava pala lugemist kaasõpilaselt (isegi korduvalt).

Ettekanded on ühtaegu ka lugemise kontrolliks.

9. Ergutavaks võtteks lugema-õppimisel ja kontrollil on võistluslugemine, mis annab häid tagajärgi lugemisoskuses.

Võistluslugemist korraldatakse järgmiselt: Klass jagatakse kolme rühma. See jaotus ei peaks juhuline olema, sest soovitav on saada enam-vähem ühetugevad rühmad lugemisoskuse suhtes. Selleks lapsed ise valivad rühmavanemaid; need on harilikult parimaid lugejaid. Rühmavanemad valivad järgimööda oma rühma koosseisu, nagu seda tunneme ka võistlusmängudest. Igal juhul on soovitav rühmade moodustamine õpilaste endi algatusel ja osavõtul. Mõne aja pärast, näit. uue poolaasta alul, võib rühmi ümber korraldada.

Võistluslugemistund määratakse kas õpetajalt või õpilaste endi soovil. Kui õpilased paluvad õpetajat: „Homme võistleme lugemises", siis ei ole tal põhjust tagasi lükata seda soovi. Liitklasside praktikas on parem teatavad päevad määrata võistluslugemiseks, näit. laupäev nädalatöö kokkuvõtte-päevana.

Lugemispala ei tarvitse olla ainult see, mis viimasena õpitud: valitakse ühiselt ka mõni pala kordamiseks. Paremat võimalust lugemispalade kordamiseks ei saa kujutellagi.

Võistlust võib korraldada ka individuaalselt: siis iga õpilane valib lugemispala, millega tahab võistlusel esineda.

Lugejaid võistlusel määrab naaberrühm, s. o. kui loeb esimene rühm, määrab lugejaid teine või kolmas rühm

j. n. e. Sellega saavutatakse õige erapooletu valik, milles väljendub õpilaste kõlblas hinnang võistluses. Kui ühest rühmast kutsutakse lugema paremaid õpilasi, siis määravad naabrid ka teistest rühmadest tugevaid õpilasi. Aga ka nõrgemaid ei unustata, nii et võistlusest võtavad osa kõik õpilased (kuigi mitte ühel tunnil).

Lugemist hinnatakse iga üksiku õpilase esinemise järel: lugemise kestel ei tohi mingisuguseid märkusi teha. Etteloetava pala ulatuse määrab õpetaja. Erapooletuse mõttes on soovitav määrata võistluslugemiseks kindel ajavahemik, näit. 1—1,5 min. Hinnatakse mitmekülgselt: hääldamise selgust, täpsust, ilmekust. Hindajaiks-arvustajaiks on harilikult erapooletud rühmad, kuid asjaosalise rühma kaasõpilastel (eriti rühma vanemal) ja ka lugejal endal on õigus kaitsta end ja tagasi tõrjuda põhjendamata etteheited.

Lõpphinnang iga lugeja kohta märgitakse üles (hea, rahuldav j. n. e.). Sellest selgubki võistluse tulemus rühmade järgi: kes on tulnud esikohale.

Kui võiks piirduda ainult lugemise tehnilise, välise küljega, siis oleks sobiv ka hindamine punktides: iga viga vähendab algpunktide arvu (näit. 20). Kuid see teeks harjutuse ühekülgseks.

Võistluslugemine huvitab väga õpilasi ja omab ka kasvatuslikke väärtusi:

a) lugemisharjutus, muidu väga igav töö, omandab elulise mõtte ja tähenduse õpilastele; ei tehta tööd õpetajale tema käsul ja nõudmisel ja seepärast pannakse liikuma kõik parimad võimed.

b) võistluslugemine arendab ühis- ja vastutustunnet: mis mina hästi teen, on kasuks teistele; minu ebaõnnestused on kahjuks sõpradele. Peale selle areneb arvustusvõime, enesekriitika ja enesekontroll; tasandatakse liigset egoismi.

d) töö on produktiivne: lugemisoskus areneb nii selguse kui ilmekuse poolest.

10. Lugemisel esinevaid *individuaalseid* vigu (näit. hääldamises) tuleb parandadagi individuaalselt: ajal, kui teised õpilased töötavad iseseisvalt, näit. joonistavad, kutsub õpetaja üksikuid õpilasi enda juurde lugema. Õpilastel peab niisuguse võtte vastu olema täielik usaldus: ük-

siklugemine ei võiks neile paista karistusena ega nende võimete alahindamisena. See olgu õpetaja isalik abi lugemisraskuste võitmiseks. Mingit hindamist ega arvustust klassis sellise individuaalse lugemisravi puhul ei tohi olla.

Võtame endile kindlaks juhiseks, et õpilaselt ei või nõuda lugemist-ettekannet ilma vajalise ettevalmistuseta — lugemine „à livre ouvert", nagu see seni tavalisesti esines koolides, on metoodiliselt halb võte lugemisõpetuse algastmel. Ta on lastele liiga raske, seetõttu puudulik ja viib paratamatult lugemisele inetu „koolitooniga", mis nii mõndki õpetajat tõsiselt kurvastab algkooli vanemal astmel. Ainult õpilaste isetegevusele ja individuaalseile võimeile rajatud lugemisõpetus viib eesmärgile — heale, ilmekale, soravale, kergesti arusaadavale lugemisele.

Missugune peaks olema lugemik üldõpetuses? Esimene nõue: lugemikus peab leiduma palu või luuletisi kõigile üldõpetuse teemadele arvul, mida vajame teema tegelikul läbitöötamisel. Muidugi ei tee halba, kui palakesi leidub rohkemgi: neid võivad lapsed ka iseseisvalt lugeda. Halb on, kui lugemisainet liiga vähe, või kui see ei vasta sisult algõpetuse põhinõudeile (ebalapsepärane aine ja stiil, liiga pikad palad j. m.). Teiseks, kogu õppeaasta lugemismaterjali ei võiks mahutada ühte köitesse. Seda põhjendame puht-psühholoogiliselt: lapsed loevad juba sügisel uue raamatu kaanest kaaneni läbi, teevad seda lasteraamatute puudusel veelgi korduvalt. Mis huvi lastel võib pärast seda olla lugemispalade käsitluse vastu?

Nii mõnigi kord oleme uue lugemistüki tavalisest lugemikust kättejuhatamisel kuulnud lastelt etteheitvat märkust: „Seda olen ma juba lugenud!" Et selline avaldus ei ennusta head kavatsetud tööks, on arusaadav. Seepärast: lugemisaine üldõpetuses peaks olema üksikutes väiksemates vihkudes, iga vihk ühe suurema üldõpetuse teema jaoks. See oleks liikuv lugemik, sellest õpetaja võiks ka valida lugemisainet olude kohaselt: maakoolid ei saa ju kasutada niisugust ainet, nagu: tänavaliikumine, kino, vabrikud j. m., teiselt poolt ei sobi linnakoolidele jälle mitmed palad maaelust j. n. e. Ideaalne lugemik oleks — üksikute palakeste kogu lehtedel või kaartidel.

Kirjutusprotsessi psühholoogiline külg.

Kirjutusprotsess psühholoogilisest küljest sarnaneb osalt lugemisprotsessiga.

A. Ärakirjutamisel kirjutatud tekstist esinevad järgmised psüühilised aktid:

1. Üksikute kirjatähtede eraldamine.
2. Nende kuju tabamine.
3. Assotsiatsioon kirjutusliigutuste kujutlusega.
4. Tahteimpulss kirjutusliigutusteks.
5. Kirjutusliigutuste läbiviimine.
6. Kinesteetiliste närvide korrigeeriv tegevus nägemis- ja liigutusaistingute abil.
7. Huvi ja tundeelamusi kirjutusprotsessist.

B. Ärakirjutamisel trükitud tekstist lisaneb p. 2-le: assotsiatsioon kirjatähe kujuga. Järelikult on ärakiri trükitud tekstist veidi raskem kui ärakiri kirjatekstist. Siiski ei ole vahe oluline, sest individuaalses käekirjas astub trükitähe kuju asemele individuaalne kirjatähe kuju.

Seepärast ongi õigel kohal esimesed kirjutusharjutused trükitähtedega. Üleminekul väikestele tähtedele aga ei ole enam alust lahutada ärakirjutamist kirja- ja trükitud tekstist.

D. Peast-kirjutamise psühholoogia on palju keerukam:

1. Kujutluste reprodutseerimine tahte või tunde mõjul.
2. Kujutluste ümbertöötamine fantaasia abil.
3. Mõtlemine.
4. Mõtete lahutamine üksikuteks sõnakujutlusteks, kas visuaalseteks või akustilisteks, või koguni mõlemateks korraga.
5. Samasugune üksikute tähekujutluste eraldamine.
6. Tähekujutluste assotsiatsioon kirjutusliigutustega.
7. Tahteimpulss liigutusteks, ja edasi nagu ärakirjutamisel.

Sellest ongi arusaadav, miks vaba kirjand ei ole veel 1.—2. õppeaasta lastele jõukohane, pealegi nõuavad p. p. 4 ja 5 õigekirja tundmist.

Samuti on arusaadav, miks kirjutusharjutusi peab siduma vaateõpetusega ja lugemisega.

See taotleb kolme sihti: 1) õigekirja arendamist, 2) käekirja kujundamist ja 3) kirjaliku väljendusvõime arendamist.

Need sihid on kindlamini saavutatavad, kui kirjutusharjutused on sisulises seoses vaateõpetusega, kõne- ja lugemisõpetusega, nagu seda nägime juba esimestes kirjutusharjutustes tähtede õppimisel. Vaateõpetus rikastab lapse kujutluste ja elamuste sisu, kõneõpetus ühes lugemisõpetusega ravib hääldamist ja rääkimist, laiendab sõnavara; see kõik on õigekirja ja kirjaliku väljenduse aluseks.

Peame kindlaks juhiseks võtma: *keelelised algharjutused olgu alati võetud vaateõpetuse sisust või lugemisainest*, kus vastavad sõna- ja keelekujud vaadeldud.

Harjutused, millel puudub seos vaate- ja lugemisõpetusega, ei kõlba kirjutusülesandeiks. Nad täidaksid küll tühja aega tunnis, kui õpetaja peab töötama teise jaoskonnaga liitklassis, kuid töötulemused on siin minimaalsed, osalt koguni negatiivsed: huvi langus, mõtlemise hajumine. Viimane puudus ilmneb eriti siis, kui harjutusaine koosneb sidumata lauseist, nagu see senistes „keeleliste harjutuste" kogudes tavalisesti esines.

Mitmesuguste harjutuste loendus on antud käesoleva raamatu esimeses osas (lk. 129). Peale nende harjutuste, mis kõik sisaldavad suuremaid või väiksemaid keelelisi ülesandeid, kõlbab iseseisvaks tööks ka käsiteldud palakeste ja luuletiste *ärakirjutamine* raamatust. Teisel õppeaastal võib katsuda õpitud luuletisi peast kirjutada, kuid kahtluste puhul lapsed võivad kohe raamatust järele vaadata ja parandada tekkinud vigu.

Ärakirjutamine on heą harjutus peamiselt käekirja kujundamiseks, sest siin õpilane pöörab kogu oma tähelepanu kirjutusprotsessile. Kasu on ärakirjutamisest ka õigekirja omandamiseks, kuid suuri lootusi sellele panna ei või just seepärast, et õpilase jõud kulub peamiselt kirjutustehnikale ja sõnakuju vaatlus on pinnaline.

Rohkem aitab kaasa õigekirja õppimiseks vaateõpetuse- või lugemistunnis klassitahvlile kirjutatud kokkuvõtte, lausete, sõnade (ühes seletusega) *ärakirjutamine*.

Käekirja kujundamist edendab arusaadavalt iga kirjutusharjutus. Et käekirja ei saa võtta iseseisva õpetuseesmärgina, ei ole otstarbekohased sagedased kirjutusharjutused paljalt käekirja kujundamise eesmärgiga.

Tähe elementide, üksikute tähtede või sõnade harjutamine lehekülgedekaupa ei leia pedagoogilist ega psühholoogilist alust ja tuleb seepärast kõrvale heita, nagu tähendatud juba eespool.

Samuti ei saa õigustada käekirja kujundamise püüdeid ainult ühe teatava kirjatähtede stiili ja kirjutusviisi järgi (normaal-ductus), mida õpetaja esitab kas eriõppevahendite abil või kirjutades „ilukirjatunnis" kunstlikkude võtetega tahvlile (loomulik käekiri on õpetajal tavalisesti hoopis teissugune!). Mingit normaal-käekirja olemas ei ole ega saagi välja töötada, sest kirjutamine on täiesti individuaalne töö.

Hoopis suurema mõjuga on õpetaja korralik kiri tahvlil (niisugune peab õpetaja kirjutus olema iga kord, kui ta tahvlile üldse kirjutab): seda loomulikku kirja õpilased alateadlikult aimavad järele.

Ka mõjutab õpilase käekirja kujunemist kaasõpilaste käekiri. Ühe sõnaga, elav loomulik kiri, mitte kunstlik „ductus", mida ka õpetaja ise ei tarvita.

Käekirja kujundamine areneb individuaalselt. Ei ole pedagoogilist kaalu näit. küsimuses: kas püstkiri või kaldkiri? Nii kirjutusliigutuste tempo kui nende laad, mis annab käekirjale teatava välise ilme, on täiesti individuaalne omadus igal inimesel. Sellel põhinebki võimalus teataval määral tunda inimese iseloomu käekirja järgi.

Sule ratsionaalset hoidu juhatab õpetaja juba esimesel tähtede joonistamisel. Kuidas see just paremini sobib igale õpilasele, oleneb juba tema käe anatoomilisest ehitusest.

Igal juhul välditakse liigseid liigutusi ja saavutatakse suuremat kiirust kirjutuse voolavusega, s. o. üksikute tähtede ratsionaalse sidumisega. Ka on voolav käekiri meeldivam ja loetavam kui sidumata tähtedest koosnev kiri.

Käekirja voolavust tuleb arendada esimesest tunnist peale, mil hakatakse kirjutama kirjatähtedega. Esimene samm selles töös on iga üksiku tähe kirjutamine katkestamata liigutustega. (Sellele nõudele käiks risti vastu tähtede elementide kirjutamine „ilukirja" tundides.)

Üksikute tähtede sidumine üksteisega individuaalse käekirja kohaselt on võimalik mitmel viisil. Iga käekirja jaoks tuleb leiutada o t s t a r b e k o h a s e i m sidumine, järelikult on ka selle ülesande täitmine individuaalne töö: laps l e i u t a b i s e õige sidumisviisi.

Õpetaja ülesanne on siin vaid vältida ülearuseid jooni, juhtides lapsi l i h t s e m a l e sidumisviisile. Jälgida tuleb ka õiget keha- ja käehoidu kirjutamisel. Käekirja voolavuse saavutamiseks on veel üldiselt soovitav, et „pead" üksikuile tähtedele (i, ö, ä, õ, t) pannakse terve s õ n a lõpetamisel.

Missugune seisukoht on meil üksikute laste suhtes, kes kirjutavad v a s e m a k ä e g a? See nähtus oleneb peaaju ehitusest ja tähendab, et lapsel motoorsed keskused on tugevamad aju p a r e m a s poolkeras. Meil ei ole põhjust keelata kirjutamist vasema käega, kuid s o o v i t a m e lapsele tarvitada ka teist (paremat) kätt kõige pealt j o o n i s t a m i s e l, tööõpetuses kääride, noa j. m. tarvitamisel, samuti ka kirjutamisel. Kategooriline keeld ei vii siin eesmärgile, küll aga takistab lapse koolitööd.

Käekirja kujundamise („ilukirja") ülesanded on täidetud, kui lapsed kirjutavad korralikult — s e l g e s t i-l o e t a v a l t, p u h t a l t. See ongi hea individuaalne käekiri.

Kirjutusharjutuste viimane siht — mõtete väljendus kirjas, on 1.—2. õppeaastal teostatav ainult piiratud kujul. Esimesel õppeaastal „kirjandid" ei ole veel jõukohased, õigekirja ja kirjatehnika raskuste tõttu; vahest ainult aasta lõpus võiks algust teha k o l l e k t i i v s e t e töökestega.

Teisel õppeaastal on kollektiiv-tööd „kirjandite" peamine tüüp; nendel on suur väärtus ettevalmistuses iseseisvale kirjalikule väljendusele.

Kollektiiv-tööde juhtimine nõuab õpetajalt küllaldast metoodilist vilumust, eriti nooremate õpilastega. Põhinõudeid oleks:

1) J ä t a m e õ p i l a s t e l e r o h k e m i s e t e g e v u s t, tulles appi oma vahelesegamisega ainult tõelise vajaduse korral.

2) Tööst võtavad osa k õ i k õpilased; ebaõige oleks kasutada ainult aktiivsemate õpilaste kaastööd.

3) Lastelt väljendatud mõtteid valime ühiselt; ei ole õige võtta kohe esimene ütlus, kuigi see oleks kohane.

4) Laste väljendusi parandame võimalikult vähem, peamiselt ainult keelelisest küljest. Seda nõuab individuaalse töö põhimõte, mida siingi peame silmas.

T ö ö k ä i k. Ühine kirjand koostatakse tavalisesti vaateõpetuse, harvemini lugemispala ainel. Mõnikord lapsed ise avaldavad soovi kirjutada ühiselt. Seda endaavaldust peaks võimalikult kasutama, mitte tagasi lükkama.

Õpetaja võiks algatada umbes järgmiselt: „Kirjutame ühiselt väikese jutukese meie talvisest külalisest (kui vaateõpetuse tunnis käsiteldud „tihast, leevikest ja teisi linde). Leiame pealkirja."

Lapsed nimetavad: „Tihane ja leevike", „Kuidas valmistasime linnukestele toidulaua", „Kuidas linnud elavad pakasel talvel" j. n. e.

Öeldud pealkirjadest l a p s e d i s e valivad meeldivaima. Ei oleks õige, kui õpetaja tahaks „läbi viia" temale rohkem meeldiva pealkirja. Valitud pealkirja õ p e t a j a kirjutab tahvlile.

1.—2. õppeaastal ei saa veel kasutada õpilaste kirjutamist tahvlile, mida kindlasti tuleb teha järgmisel astmel. Siin on tähtis, et õpilased näeksid sagedamini õ i g e t ja i l u s a t kirja. Nagu iga töö juures, kirjutatakse vihu äärele ka k u u p ä e v.

Edasi juhib õpetaja: „Algame jutukest". Sugugi ei sobi näit.: „Öelge lauseid!" Sarnane juhtlause suleb lapse suukese.

Kui lapsed on tööga juba harjunud, ei tule kaua oodata: kohe öeldakse „lauseid". Võib leppida 3—4 ütlusega, kuigi soovijaid on rohkem: töö jätkamisel peame silmas neid lapsi, kes veel pole väljendunud.

Esitatud mõtteist õpilased valivad nende arusaamise kohaselt parima. Ka siin ei peaks õpetaja oma maitset peale suruma, pealegi pole selles vajadust, sest töövõttega vähegi harjunud lapsed valivad väga asjalikult, kõrvaldades ebasobivad laused: „See läheb jutust kõrvale!" „Nii tuleb jutukesel ruttu lõpp" j. n. e.

Õpetaja kirjutab valitud lause tahvlile, õpilased j ä l g i v a d kirjutamist ja omaette loevad veel kirjutatud lause. Ükskord võib ka valjusti ette lugeda. Alles nüüd võivad nad kirjutada. Siis juhib jälle õpetaja: „Jätkame jutukest". või lihtselt: „Jätkame!" j. n. e.

Töö lõpul õpilased loevad kirjutise omaette läbi (võib ka lasta mõnel ette lugeda) ja parandavad kogemata juhtunud vead.

Harilikult kestab ühistöö 2. õppeaastal umbes pool õppetundi. Muidugi ei ole tähtis ridade arv, vaid elav mõttetöö, hoolikas valik j. m. Siis õpivad lapsed varakult mõistma, et iga pähetulnud mõte ei kõlba veel kirjutamiseks: mõtteid peab õieti valima, järjestama ja väljendama.

Veidi ebameeldivaks nähtuseks kollektiivses töös on see, et üksikud õpilased lõpetavad kirjutamise väga ruttu ja jäävad siis tegevuseta. Tegelikult niisugused pausid küll kuigi pikad ei ole, aga neidki võiks täita järgmise võtte abil: õpilane võib ka iseseisvalt mõne lause juurde kirjutada. Kuna niisugused õpilased on parimad, siis pole nii väga karta vigu, pealegi õpetaja võib nende iseseisvaid kirjutisi kontrollida üldise kirjutamise ajal. Kuid ühise töö jätkamiseks on vaja iseseisvalt kirjutatud laused ette lugeda kogu klassile.

Vabu kirjandeid võib tarvitada (mitte nõuda) ka 2. õppeaastal. Neid tuleks kirjutada lahtistel lehekestel. Kui õpetaja vabu töid parandanud (lihtpliiatsiga või hariliku tindiga), siis lapsed kirjutavad nad hiljem puhtalt oma töövihku. Õnnestunud töökesi loetakse klassis (vaateõpetuse tunnis).

Kust leida üldõpetuses ainet keelelisteks harjutusteks?

Keeleõpetuse metoodilises ülevaates rõhutasime täie selgusega, et keelelised vaatlused ja harjutused algastmel peavad liituma vaateõpetusega ja lugemisainega. Raamatu eriosas on selline tööviis selgitatud ka näidetega iga üldõpetuse teema läbitöötamisel.

Kogemused näitavad, et 1.—2. õppeaastal (ja edaspidigi) võib väga hästi läbi saada keeleliste harjutuste kogudeta. Esiteks, igas vaateõpetuse tunnis kujuneb klassitahvlile ärakirjutamis- ja harjutusainet. Teiseks, lugemisainest tuletatud harjutusülesandeid võib raskusteta kirjutada tööjuhatusena tahvlile juba enne tundi (muidugi, kui klassitahvel vähegi korralik). Niimõnelgi juhul saame tööjuhatuse paljundada. Kuigi seejuures on õpetajal rohkem muret ja tööd kui trükitud harjutuskogude tarvitamisel, ei

ole raskused ületamatud. Ja niikaua kui puuduvad keeleliste ülesannete kogud, mis koostatud töökooli ja üldõpetuse metoodika alusel, peaks õpetaja eelistama elavaid keelelisi ülesandeid vaateõpetusest ja lugemisainest, mis ka lastele palju huvitavamad.

Aga headegi harjutuskogude tarvitamisel tuleb õpetajal osa ülesandeid koostada *iseseisvalt*, kuna võimatu oleks kõik valmis kirjutada *elava* töö jaoks üldõpetuses.

Emakeele tunnid on raamatu eriosas käsiteldud üksikasjalisemalt.

Individuaalne tööviis emakeele-õpetuses.

Keeles väljenduvad inimese individuaalsed vaimsed põhiomadused, nagu mõtlemine, meele- ja tundelaad, selgeimini kui teistes tema endaavaldustes. Igal inimesel on täiesti omapärane elav kõnekeel ja kirjastiil, milles peegeldub õige kujukalt tema vaimne ilme.

Ka meie mudilaste keeles, kui nad vabas õppejutus räägivad oma kodustest rõõmudest, märkame väga suuri individuaalseid erinevusi. Kas peame selle üle rõõmustuma, püüdes ka koolitöös säilitada lapse omapärast keelt, või peame võitlusse astuma tema elava, individuaalse väljendusviisiga, et suruda seda „raamatukeele" vormidesse."

Kahtlemata vajab lapse keel teatavat ravi segavate murde- ja keelevigade kõrvaldamiseks, kuid keele kujundamine koolitöös ei tohiks kuidagi hävitada lapse väljendusviisi omapära.

Senisele kooliõpetusele võib tõsiselt ette heita, et ta hoolimatult kohtleb laste kallist vaimuvara — keelt. Selle tulemuseks on hall, ilmetu, tuim „koolikeel", mis väga iseloomustav juba algkooli-lõpetajate juures. Kui esimesel õppeaastal kuuleme laste jutustustes piltlikke väljendusi, tabavaid, julgeid võrdlusi, mis huvitavad kuulajaid, siis lõppklassis on väga harva kuulda ilusat, algupärast kõnet. Räägitakse järele aimates õpperaamatute halba (kuigi normeeritud keele seisukohast õiget) keelt, mille suurimaid puudusi tuimus, elutus, fraasilikkus. Peetakse ebasobivaks (kuid ekslikult) algkooli õpperaamatus tarvitada elavaid,

kujukaid väljendisi, küllastades teksti üldlausetega, abstraktsete mõistetega.

Uuel koolil seisavad eest tõsised keeleõpetuse ja keeleravi ülesanded *individuaalse tööviisi* kohaselt. Siin peab õpetaja tegevus sarnanema arsti omaga: samuti kui igasuguste seesmiste haiguste ravi nõuab arstilt haige hoolsat individuaalset kohtlust, peab ka õpetaja keeleravis ja arenduses oma tööd rajama lapse individuaalsele keelele.

Emakeele-õpetuses leiamegi häid võimalusi individuaalse tööviisi rakenduseks, eriti rohkesti aga *liitklassides*.

Ligemalt oli juba selgitatud, kuidas vabas *õppejutus* lapsed räägivad sundimatult, vabalt, ergutatud seesmisest huvist. Laste iseseisev, järelikult ka individuaalne väljendus ongi vaba õppejutu põhimeetod. Õpetaja ülesannetest vaba õppejutu ajal võiks veel piltlikult öelda: siin ta paneb diagnoosi üksikute õpilaste keelevigadele, et pärastises õpetuses neid järjekindlalt parandada.

Lugemisõpetuses anname suure tähenduse *vaiksele lugemisele*: see oma olemuselt ongi individuaalne töö. Kui peale selle anname lastele (mõni kordki) võimaluse *valida* lugemispalu, siis laiendame veelgi individuaalse töötamise piire. Lugemisharjutus tasaselt omaette ja võistluslugemine täidavad individuaalse töö nõudeid.

Keeleõpetuses kuuluvad individuaalsesse tööviisi mitmed võtted: tundmata sõnade väljakirjutamine vaikse lugemise järel, nende sõnade tõlgitsemine õpilaste endi jõul ja arutamisel, individuaalsed täiendused õpetajalt juhatatud harjutustele; harjutused, milles õpilane individuaalselt rakendab oma sõnavara ja väljendusviisi; esimesed katsed vabus kirjandeis j. m.

Juba *tähtede õppimisel* võetakse tarvitusele individuaalne töötamine: tuttavate sõnade ladumine ja kirjutamine vabalt, liikuva tähestiku abil, mis teebki ülearuseks trükitud „aabitsa".

Käekirja kujundamine toimub individuaalselt, kuigi seda alateadlikult mõjutab õpetaja eeskuju. Normeeritud „ductus" ei leia enam tarvitamist uues koolis.

Isegi kollektiiv-kirjandeis ei unustata individuaalset momenti: valitakse üksikute õpilaste parimaid ütlusi.

Emakeele-õpetuses saame ka paremini kui mujal ühendada individuaalse tööviisi ühise töötamisega (jutlemine lugemistükkide käsitlusel, võistluslugemine, kollektiiv-kirjandid j. m.). Kuidas see kõik tegelikult võib kujuneda, selgitab raamatu eriosa.

Arvutus algõpetuses.

Matemaatika algkursusel on selged piirjooned oskuslikust küljest: arvuvalla valitsemine esimese saja piiris. Olulisema osa selles töös moodustab põhitehete vallutamine, mis jääb aluseks kogu edaspidisele matemaatika-õpetusele.

Arvu mõiste. Kiire ja kindla arvutusoskuse eelduseks on arvumõistete omandamine. Seepärast peamegi arvutuse algõpetuse metoodilises ehituses selgusele jõudma arvumõiste olemuse ja tekkimise kohta laste juures.

Arvud loogilisest küljest on s u h t e m õ i s t e d, see tähendab, et tajumused ei anna otseselt arvukujutlusi (välja arvatud n.-n. simultaansed arvukujutlused). Arvumõisted tekivad pikkamisi üsna keerukate psüühiliste protsesside abil.

Esimene aste arvumõiste tekkimisel on kujutlused: „suur" ja „väike". Neid omab laps juba üsna noorelt (umbes 2-aastaselt); üks mänguasi on temale „väike" kogu, kolm-neli aga „s u u r" kogu ehk hulk. Ka täiskasvanute esimene mulje suurest loendamata asjade kogust on sama ebamäärane: „s u u r h u l k inimesi" j. m.

Järgmisel astmel tekivad kujutlused: „palju", „vähe". Selleks peab tajuma (kuigi loendamata) ü k s i k u l t iga asja tervest kogust või iga nähtust ja sündmust nende reas (näit. kellalöögid). Üksikult tajuda on võimalik ruumis lahutatud asju ja ajavahemikuga lahutatud sündmusi või nähtusi. Korduvad ühesisulised tajumused, ilma et me neid loendaksime, põhjustavadki kujutlusi „palju", „vähe". Vaadeldes näit. õunu puus, võime ka neid loendamata öelda, et ühes puus on „palju" või „rohkem" õunu kui teises.

Arvukujutlus tekib alles l o e n d u s e l: üks õun, veel üks õun, ja veel üks, see on „kolm" õuna. (Vastavad arvude nimetused õpivad lapsed täiskasvanult nagu kõigi teiste asikujutluste juureski).

Loendus on siin ruumiliste suhete kujutlemine üksikute asjade vahel, näit.: üks õun all, teine ülal, kolmas kõrval. Arusaadav võib loendada asju ainult siis, kui nad ruumis üksteisest lahutatud. Niipea kui kaob tajutav ruumiline vahe, näit. asjade üksteise kõrvale nihutamisel, kaob ka võimalus loendada ja kujutella üksikuid asju.

Samal viisil tekivad ka arvukujutlused sündmustest või nähtustest ajas: tähele pannes ajavahemikku, näit. üksikute kellalöökide vahel, loendame neid. Kui see ajavahemik ei ole tajutav (löögid järgnevad üksteisele liiga kiiresti), puudub meil võimalus loendada.

Teatava arvu asju võime siiski tajuda loendamata — momentaalselt (ühel hetkel) ja simultaanselt (ühel ajal). See tuleb meie tähelepanu ja kujutlusvõime ulatusest. Katseliselt on leitud, et lapsel õpetuse algastmel on harilikult simultaanse tajumise ulatus 3. Nähtusi ja sündmusi simultaanselt tajuda pole võimalik, kuna nad ei esine ühtaegu. Kuid ka simultaanselt tajutud asjade arvukujutlus selgineb alles pärast analüüsi, kui iga asi on üksikult tajutud ja ruumilised seosed selgitatud.

Arvukujutlused tekivad ka mõõtmisel. (Loendus oma olemuselt ongi mõõtmine). Ka mõõta võime ainult seda, mis üldmuljest eraldatud üksteise kõrval või üksteise järel. Asjade rida ruumis või nähtuste rida ajas ei ütle iseendast veel midagi rea liikmete arvu kohta. Tahame seda teadvusse tuua, peame üksiku reast eraldama ja rida üksikuga (ühikuga) mõõtma.

Psühholoogilisest küljest märkame, et arvukujutlused tekivad kergemini:

a) ühesuguseist asjust: „5 lammast“ on selgem kujutlus kui „5 karilooma“ (näit. 2 lammast, 2 lehma, 1 kits), sest viimane vajab suuremat abstraktsiooni üldmõiste tarvitamiseks;

b) asjust, mis kuidagi endi vahel seotud, moodustades terviku, näit. 4 jalga hobusel, 4 ratast vankril, 5 sõrme käel j. n. e.;

d) ruumilistes ridades kergemini kui ajaliste nähtuste ridades;

e) asjust, mis kergesti mahuvad meie vaate- või kompimispiiri: mitte liiga ligidal üksteisest ega liiga kaugel (nähtustes: mitte liiga lühikesed ega väga

pikad ajavahemikud): ühel juhul on raske eraldada üksikmuljeid, teisel kustuvad eelmised seni kui järgneb uus.

Arvukujutlused loendusharjutustega muutuvad kergesti konkreetseiks arvumõisteiks, mis on seoses vastava arvu tuttavate asikujutlustega. „Kolm" on lapsele näit. ikka kolm jalga järil (pingil) või kolm haru heinahargis, kus nad esinevad tervikuna j. n. e. Mida enam laps tarvitab mitmesuguste asjade loendust, seda enam kaob arvumõistel konkreetne tagasein; laps tunneb, et hulk jääb endiseks, olgugi et loendusasjad muutuvad: kolm saia on hulgalt (arvult) just samapalju, kui kolm õuna või kolm seent. Arvumõiste kujuneb abstraktsemaks, nii et „kolm" tekitab ainult loenduskujutluse: üks, veel üks ja veel üks.

Nägemis-kujutlustüüpi kuuluvatel lastel on sel astmel arvude kujutlemisel abiks mitmesugused arvkujud, kus näit. punktid või sõõrid on asjade sümboliteks.

Veelgi tugevamal abstraktsioonil astuvad nende asemele teised sümbolid — numbrid. Suuremate arvude kujutlemisel ei saagi arvkujusid kasutada, siin jääb arvude kirjakuju ainukeseks toeks. See vastab abstraktsele mõistete kujutlemisele sõna kirjakujuna.

Iga uue harjutusega tugevneb ja selgineb arvumõiste ja kaovad kõik kõrvalised kujutlused: tekib abstraktse arvu mõiste. 1.—2. õppeaastal siiski lapsed enamikus nii kaugele ei jõua: nende arvumõisted on ikka veel seotud arvusümbolitega — numbritega või koguni arvkujudega.

Kokku võttes eraldame arvumõiste tekkimises järgmised momendid:

1. Asjade või nähtuste (sündmuste) rea olemasolu, mille üksikud liikmed ühetaolised või sellistena võetud (näit. puud — kask, mänd, kuusk — metsas.).
2. Rea üksiku liikme eraldamine ühikuks ja selle kujutluse alalhoidmine.
3. Rea mõõtmine (loendamine) eraldatud liikmega kui ühikuga.
4. Üksikmõõtmiste (loenduse) kokkuvõte — konkreetse arvukujutluse saamine.

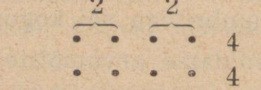
5. Abstraktsiooni protsess:
   a) loenduskujutluse aste,
   b) arvkuju aste,
   d) puhta arvu aste.

Loendusega käib kaasas ka loomuliku arvurea mõiste tekkimine. Asjade hulga ühekaupa suurenemisest laps tunnetab, et väiksemast arvust ühe juurdevõtmisega kujunevad kõik suuremad arvud, samuti ka vastupidi: suuremast arvust saame ühe äravõtmisega kõik väiksemad arvud ja et iga suurem arv sisaldab endas iga väiksema.

Esimese õppeaasta lapsed kooli tulles oskavad sageli loendada kuni 20-ni ja ülegi. Sellest aga ei saa järeldada, et neil on selged ka vastavad arvukujutlused ja loomuliku arvurea omadused. Laste kaugeleulatuv loendusoskus on sageli ainult arvu nimetuste mehaaniline järeleräkimine, nagu seda märkame ka teistel aladel. Arvutusõpetus peab siingi tooma selgust kujutlustesse.

Arvutuse olemus. Arvumõisted saadakse lihtsemal tel loendusega (mõõtmisega), kui tunnetatakse mõnes hulgas üheliste arv ja nende seos, näit.: 1+1+1+1=4. Kuid arvudes esinevad ka teised keerukamad seosed, näit.: 4=2+2; 3+1=4.

Psühholoogiliselt tähendab toodud näide, et kujutleme ühtaegu kaht rida: a) kaheliste ja b) üheliste rida:



Kui laps seejuures leiab, et mõlemad ühtivad, siis tal valmib otsus: 2+2=4. Samuti lahutamisel.

Nii võivad arvuread tekkida ka loendusel 2-, 3-, 4- j. n. e. kaupa, s. o. arvutusel. Arusaadav kõlbab loendus 1-kaupa ainult väikeste arvude juures; mida suuremaks kasvab arvurida, seda suuremaid loendus-ühikuid või rühmi vajame. Praktilises elus tarvitataksegi sageli rühmitust ja loendust 2-, 3-, 5-, 10-, 12-kaupa j. t. Arvutuses tarvitame aga arvusüsteemi, nimelt kümnesüsteemi.

Esialgu ei ole arvukujutlus seotud arvureaga. See tuleb alles hiljemini, arvudega tegelemisel. Arvurea mõiste

tekkimisega omandab arv uue tähenduse — tema koht arvureas. 5 tähendab nii asjade arvu kui ka 5-dat kohta arvureas. Viimast kujutlust soodustavad numbrid: kujutelles 5, kerkivad ka naaberarvude — 4 ja 6 — kujutlused, suuremate arvude juures koguni rohkem, näit. arv 42 saadavad ühelt poolt kujutlused 40, 41 ja teiselt poolt 43, 44. Konkreetsel kujul arvurida esineb näit. seinakalendris, mõõtpaelal j. n. e.

Koht arvureas omab suuremat tähtsust arvude juures, mida ei saa enam konkreetselt kujutella ei simultaanselt ega vähemate rühmadena. Suurte arvude puhul tulebki appi arvusüsteem suuremate arvühikutega — kümnelistega, sajalistega j. t.

Toeks seejuures on ka arvude kirjakuju kujutlused, mis tekivad teatava arvu lugemisel või nimetamisel. Kui laps näiteks räägib või kuuleb: 34 õuna, ei kujutle ta ega saagi kujutella tervelt seda õunte hulka, vaid kujutleb ainult arvu 34, mis koosneb kolmest kümnelisest ja neljast, ning mõtleb seejuures, et see arv tähendab õunu.

Metoodilisi järeldusi.

1. Arvumõistete kujundamine peab tuginema konkreetsete asjade vaatlusele; need asjad olgu ühesugused.
2. Lapsel peab võimalus olema vaadeldavaid asju käega katsuda, liigutada, ümber paigutada.
3. Esimene toiming loendusasjakestega on nende loendus; loenduse kõrval tarvitame ka mõõtmist.
4. Arvukujutluse saamiseks korduvaist nähtustest võtame abiks rütmilisi liigutusi (sammude loendus, koputamine, taktilöömine).
5. Järk-järgult minnakse konkreetseilt asjult sümbolitele; neist viimastena numbreile.

Psühholoogiale ehitatud arvutusõpetuse aluseks on arvuridade ja arvurühmade moodustamine.

Arvuread. Loomulik arvurida tekib loendusel edasi-tagasi ühekaupa. Kodus ja koolielus on lapsel palju juhte loendada sedaviisi (koduloomad, kodused asjad, viljarõugud, lapsed klassis j. n. e.). Teatavasti ühelegi lap-

sele kooli tulles ei tee raskusi loendus loomulikus arvureas kümneni; paljud koolitulijad loendavad ka 20-ni, mis, nagu tähendatud, ei eelda veel selgeid arvukujutlusi samas piiris: loendus on vaid arvukujutluste eelaste. Arvutuse algõpetust aga kergendab asjaolu, et lapsed juba tunnevad põhiarvude nimetusi.

1. õppeaasta kestel, ühinedes muu arvutustööga, laiendame loomuliku arvurea kuni 100-ni. Selleks vajame mitmesuguseid töövõtteid.

Arvurida 1—10. Loendusvahendeiks oleksid siin mitmesugused väikesed asjakesed, näit.: tammetõrud, pähklid, ümmargused kivikesed, sõõrikesed, pulgakesed, tikukesed j. m. Eelistada neist tuleb lamedaid asjakesi, mis paremini püsivad koolilaual. Soovitav on ka loendus ühesendiste rahade abil: see on lastele huvitav, elulise väärtusega harjutus ja ettevalmistus kümnelise mõistele.

Ei saa soovitada aga loendust sõrmedel: loendusasjakestest tuleb õigel ajal loobuda. See ongi kergesti teostatav, kui lastele ei anta neid enam kätte. Kui aga laps on harjunud loendama sõrmedel, ei ole sellest kerge loobuda.

Loendusharjutused võivad olla väga mitmekesised. Selgemaid kujutlusi saavad lapsed, kui nad loendusel asju võtavad kätte ja neid ümber paigutavad. Selle loendusviisi kõrval tarvitame ka teisi: asjad on reas, lapsed loendades ainult puudutavad neid sõrmega, või ainult näitavad. Veelgi samm abstraktsemale kujutlusele on loendamine ainult silma abil. Lõpuks peastloendus.

Soovitav on ka rütmiline loendus kahe-, kolme-, neljaosalises rütmis vastava rõhutamisega (1, 2, 3, 4 ... või 1, 2, 3, 4 j. n. e.) käte ja jalgade liigutustega. Selle järele harjutame ka loenduses 2-kaupa, mis on juba tunduv edusamm lapse arvutusoskuses.

Loendusharjutusi täiendavad laste iseseisvad tööd: asjakeste ja arvkujude joonistamine ja vastavate arvude kirjutamine; numbrite väljalõikamine j. m.

Arv 10-ne kirjutusviis antakse esialgu seletusteta, nagu kõik teisedki arvud. Arvu koha tähendus selgub hiljem.

Arvurida 1—20. Üle 10 üksiku asjakese kasutamine otseseks loenduseks on juba tülikas ja metoo-

diliselt tarbetu. Parimaks näitlikustamise vahendiks on siin omatehtud „arvelaud". See koosneb kahest papp-alusele kinnitatud nöörikesest; kummalgi 10 savikuu-likest. (See õppevahend valmistatakse tööõpetuse tunnis; kuulikesed võimaluse korral lakeeritud). Arvurida on siin küll katkestatud, kuid selle eest esinevad selgesti kümned — arvusüsteemi alus.

Teistest loendusasjakestest on kohased ainult need, mida võib siduda kümnekaupa, näit. pulgakesed, tikud. Niipea kui loendusel saame arvu 10, asendame üksikud asjad (ühelised) kümnelise kimbuga ja loendame harilikus korras edasi. Tagasi-loendusel 10-ni jõudnud, „vahetame" kimbu üksikute asjakestega.

Kuna kindel ja kiire arvutus võib toimuda ainult abstraktsete arvudega (õieti numbritega), peame õpetuses aegsasti sellele ette valmistama.

Loendusvahendeiks, mis viivad ligemale abstraktsu-sele, oleksid:

1. R i d a 20-st värvilisest paberisõõrikesest, mis kleebitud paberist alusele. Kumbki 10 võib olla ise värvi. 5-da, 10-da, 15-da sõõrikese järel veidi suurem vahe. Sõõrikesed on siin sümbolid, mis võivad kujutada lapse fantaasias igasuguseid asju. Niisugune õppevahend valmistatakse tööõpetuse või matemaatika tunnis õpilastelt endilt.

2. J o o n l a u d sentimeetritega, kus arvurida tõeliselt silme ees; peale selle on see m õ õ d u p u u, mida lapsed hakkavad varakult tarvitama.

Ka selles arvureas loendatakse mitmel viisil, edasi ja tagasi, ühes vastavate kirjutustega. Ei või ka piirduda ainult loendusega 1-kaupa, vaid peab kasutama loendamist üle ühe (paaris- ja paarita-arvud). Siin on ettevalmistuseks r ü t m i l i n e loendus. Peale selle tuleb sel astmel hoolitseda ka arvude õige nimetamise eest, sest sageli on see lastel puudulik.

Loendus võib olla ühine, eriti rütmiline, kuid selle kõrval jäetagu ruumi ka i n d i v i d u a a l s e l e tööle.

Arvurida 1—100. Loendust järk-järgult laiendades jõuame 100-ni esimese aasta teisel poolel.

Loendamisvahendeid:

1. Arvelaud, nagu ülal kirjeldatud, kuid kümne nöörikesega, igal nööril 10 kuulikest. Väga soovitav õppevahend, mida vajame ka edaspidi.

Arvelaua abil loendame esiteks täiskümneid kuni sajani. Täielik arvurida ehitatakse üles alles pärast tutvumist kümnetega. Üleminekul täiskümneliste reast loomulikule arvureale kasutame võimalikult loendust tegelikust elust võetud näiteil (riidevarnade, istekohtade numbrid j. m.).

2. Sajaline sõõrikeste rida klassiseinal, iga kümme ise värvi, numbrid täiskümnete juures; iga 5 järel suurem vahe.

3. Mõõtpael.

4. Arvtabel. 10×10 ruudukest neisse kirjutatud arvudega 1—100. Iga õpilane valmistab endale sellise tabeli ruudulisel paberil (pliiatsiga, harilikul ruudulisel paberil 4 väiksemat ruudukest ühendada üheks ruuduks). See töö on väärtuslik ka temas sisalduvate geomeetria elementide poolest. Tabeli abil harjutatakse samuti mitmel viisil: loendatakse edasi-tagasi, alates mitmest kohast, üle ühe paarita-reas (1, 3, 5 . . .) ja paaris-reas (2, 4, 6 . . .), üle 5, 10; antud kohast (arvust) 3, 4, 7 . . . edasi-tagasi j. n. e. väikese paberitükikesega kaetakse kinni juhuliselt 1, 2 arvu: Missugused arvud?

Sama arvtabeli abstraktsemad kujud: ruudustikus kirjutatakse ainult üksikud read: 1—10 (ülemisel äärel) ja 1, 11, 21, 31 . . . (vasemal äärel). Õpilased valivad üksikuid tühje ruute ja leiavad, missugune arv seal peaks seisma j. n. e.

Loendusharjutustele järgneb arvuridade kirjutamine töövihkudesse samuti mitmel viisil nagu loendus isegi.

Arvurühmad arvude liitehituses. Loendusharjutused kujundavad arvumõisteid ja on ettevalmistuseks kiirele ja kindlale arvutusele. Võtaks palju aega lahendada loendusega 1-kaupa, näit. ülesanne: 3+6. See kujuneks umbes nii: 3-le üks juurde on neli, kaks juurde on 5 . . . Et seejuures kergesti ka eksida võib, on selge. Arvutuse kiirus ja kindlus omandatakse arvurühmade tundmaõppimisega arvu ehituses ja nende kasutamisega arvutuses.

Õpetajal on siin tähtis liitmise tabel, mis kujutab kõik võimalikud põhiarvude liitmise juhud:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20

Just lähtudes loendusest on kerge jõuda arusaamisele, et näit. 8 on 6+2 ehk 5+3 ehk 4+4 j. n. e. Selliseid harjutusi mitmesugusel kujul tuleb teha järjekindlalt, et kõikide põhiarvude liitehitus oleks lastel kindlasti käes.

Siin tekib küsimus, missuguses ulatuses võib neid harjutusi arvutusõpetuse esimesil päevil ette võtta. Tähelepanekud näitavad, et 8-aastastel on arvud 1—5 ja nende nimetused päris hästi tuttavad. See on ka täiesti loomulik laste juures, kes enne koolitulekut võtavad juba osa kodustest talitustest, tunnevad karjaseelu ja muidu tegelenud mitmesuguste asjadega. Oleks täiesti ülearune ja lastele huvitu töö, kui tahetaks uuesti luua esimesi arvumõisteid loendamis- või monograafilise meetodi abil, nagu seda näeme mõnes meiegi õpperaamatus. Niisuguste meetodite kohta samuti arvame, et nad võiksid kohased olla vahest hoopis noorematele lastele lasteaias või välismaa koolides.

Meie töö arvutusõpetuses algab lastel olemasolevate arvumõistete süvendamisega 1—5 piiris.

Arvutusõpetus 1—10 piiris. Arvutusõpetuse lähtekohaks on koduloolline vaateõpetus, kus leiame alati juhte arvuliste elementide tähelepanemiseks ja ka

loendamiseks ning mõõtmiseks. Nii õpivad lapsed arvulist külge nägema igal pool elus. Peale loendamise ja mõõtmise teemat matemaatilisest küljest vaateõpetuse tunnis ei käsitelda. Metoodiline töötamine algab juba arvutustunnis. Siin nimetame tähtsamaid momente:

1. Esikohal seisab arvutamine konkreetsete asjadega vaateõpetuse ainealalt: õpetaja algatusel ja juhatusel õpilased ise ütlevad arvutuslookesi, mis sisaldavad lihtseid asiülesandeid arvutamiseks.

2. Arvutamine loendusasjakestega, mis sümboliseerivad teisi asju, sest kaugeltki kõiki asju ei saa ju klassi tuua. Lapse fantaasia muudab neid loomadeks ja mistahes asjadeks. Asjakesi asetatakse mitmel viisil: reas, paarikaupa; rühmiti: kaks koos, üks eraldi j. n. e.

3. Arvutamine arvkujudega; need jäävad juba lahutatuks konkreetseist asjust, kuid elustavad arvukujutlusi. Arvkujusid valmistame tööõpetuse tundides, kleepides paksemale paberitükile ümmargusi värvilisi sõõrikesi, mida lüüakse välja suurema aukrauaga, halvemal juhul lõigatakse kääridega silma järgi. Komplekt suuremaid arvkujusid peab olema ka klassitahvli äärele seadmiseks. — Arvkujudest võib tarvitada kas n.-n. normaal-arvkujusid, kus punktid esinevad paarikaupa (:, :., :: j. n. e.) või selliseid, nagu neid näeme näit. domino- või täringmängus. Eriti vajame arvkujusid, kui on jõutud arvuvalda 10—20.

4. Arvutamine abstraktsete arvudega (numbritega). Nende esitamine toimub metoodiliselt üldiselt samal viisil nagu tähtede esitaminegi. Tähtis on, et arvude kõrval alul seisaksid ka asjakesed, arvkujud või joonised (õunad, pirnid j. m.). Tutvutakse alul ainult igapäevases elus tarvitatavate araabia numbritega. Eriti tähtis võte iseseisvaks töötamiseks on arvkujude joonistamine.

Ka siin peame tarbetuks igasuguseid kunstlikke võtteid numbrite kujundamiseks, näit. vastavast tikukeste arvust: numbrite kirjakuju fikseerub selgemini ja kindlamini kõrvutamisel asjakestega või joonistega.

5. Arvutusel „numbritega" on arvukastike alul sama tähtsusega kui liikuv tähestik lugema-õppimisel. (Arvu-

kastike on kerge valmistada tööõpetuse tunnis kalendrist või mujalt kogutud numbreist ja tikukastikestest).

Esimestes harjutustes loendusasjakesed või arvkujud ning nende kõrval arvud seatakse üksteise a l l a. Märke + ja — pole siin veel tarvis. Seejuures jäägu arvutussaadus veidi kaugemale võetud arvudest, näit.: 1 ja 2 on 3, või 3-st ära 2 on 1, kujutatakse nii:

• 1	3
: 2	: 2
:• 3	• 1

Arvude kõrvu-paigutamine ilma + ja — ei ole soovitav. Näidatud asetuses aga ei ole nende märkide puudumine tähtis.

0 esitatakse esimesel sellekohasel arvutusjuhul. Märke „+", „—" ja „=" vajame alles kirjalikul arvutusel. Märkidest tuleb tarvitusele esimesena „ära" ehk „miinus" (—), siis on selgem vahe liitmises ja lahutamises. „Ja" ehk „pluss" ja „on" märgid (+, =) tulevad korraga sel momendil, kui peame arvud r e a s kirjutama, näit.: 4=2+2.

M ä r k u s : Esimesel õppeaastal eelistame „ära" (mitte: „ära võtta"!) ning „ja" nimetusi: „miinus" ja „pluss" on lastele liiga võõrad. Need nimetused võetakse tarvitusele 2. õppeaastal.

Arvutuste ü l e s k i r j u t a m i s e g a ehk kirjaliku arvutusega teeme algust niipea kui lapsed juba oskavad kirjutada numbreid 1—5.

Puhtpraktilistel ja osalt ka metoodilistel kaalutlustel ei kasuta me üleskirjutamise juures loendusasju. Esiteks see on tülikas, segav; teiseks, ettevalmistavad harjutused peavad lapsi niikaugele viima, et nad kirjutamisel suudaksid kõik arvutused teha peast. Ainult niisuguseid arvutusi võibki kirjutada.

Kui siiski seejuures tekib raskusi, võib õpilane muidugi oma soovil kasutada näitlikustamise vahendeid; aga seda tehtagu ainult siis, kui tõesti arvutus ei lähe.

Arvutuste üleskirjutamisviise tarvitame kaks:

a) lihtseim ja elus (hiljem ka suuremate arvude puhul) tarvitatav üleskirjutusviis on arvude asetamine üksteise alla, mida seni kahjuks vähe tarvitatakse. Näiteks:

$$\begin{array}{r} 2 \\ +1 \\ \hline 3 \end{array} \qquad \begin{array}{r} 3 \\ -2 \\ \hline 1 \end{array}$$

b) reas kirjutamine:

2 + 1 = 3 j. n. e.

Arvud 6—10 esitatakse ja töötatakse läbi järk-järgult umbes 2 nädala kestel, laiendades vastavalt ka arvutuste ulatust. Rõhku tuleb panna harjutustele, mis selgitavad arvude liitehitust (näit. 5 on 4 ja 1; 1 ja 4; 3 ja 2; 2 ja 3 j. n. e.), sest loendus ses ulatuses midagi uut lastele ei too.

Arv 10-ni jõutud, selgitame ka kümnelise mõistet, mis esinenud juba loendusel. See toimub parimini rahade abil (vahetamine).

Arvumõistete kujunemiseks ja arvutusoskuse arendamiseks jääme 10 piiresse umbes 2 nädalat. Et töö ei muutuks üksluiseks, hoolitseme töövõtete mitmekesisuse eest, kasutades ka mänge, näit. loto, täringmäng 2 täringuga (0, 1—5) j. n. e.

Üldiselt näeme lastes püüdu edasi, ja kui nad märkavad, et arvuvald ei laiene, hakkavad nad väljendama soovi: „Võtame suuremaid arvusid ka!" Sellele soovile tulemegi vastu loendusharjutustega 1—20 kõrvu arvutustega 10 piiris.

Kirjalikud harjutused jäävad kogu esimese õppeaasta kestel ikka „numbrilisteks", sest laste puudulik kirjutusoskus oleks suureks takistuseks ülesannete teksti kirjutamisel. Ei saa aga soovitada tekstülesannete lahenduse kirjutamist tekstita. Tekstülesannete alal vajame uusi töövihke või raamatuid, kus võiks lahendus kirjutada otse ülesande teksti jäetud tühjale kohale. Näit. antakse ülesanne: „Mul oli 3 senti, ema andis mulle veel 4 senti. Nüüd on mul ... senti." (Punktide asemele laps kirjutab kas lihtselt 7 või: 3+4=7).

Kuid numberülesannete „tulpadele" pannakse pealkirjaks see teema, mis oli arvutuslookeste lähtekohaks,

näit. „Lapsed koolis", „Lapsed mängimas" j. m. See on loomulik, sest lapsed, kirjutades numberülesandeid, kujutlevad sageli ka arvude juures konkreetseid asju.

Ka harjutusi numberülesannete lahendusel peame korraldama nii, et õpilased võiksid lahendusi kirjutada otse ülesannete juurde, viimaseid ümber kirjutamata. Seega võidaksime palju aega tõeliseks arvutustööks, milleks ei saa pidada numbrite paljast ümberkirjutamist. Arvutusvihk raamatu lisana kujutabki sellist töövahendit, mille abil õpetaja võib pakkuda rohkesti arvutusainet näit. arvutuskaartidel või teisel kujul.*)

Vahest võib ju kirjutada ülesandeid ühes lahendustega ka täielisel kujul, kuid sellel tööl on arvutusoskuse omandamises kõrvaline tähendus ja ta jäägu peamiselt õpilase vabaks tööks.

Arvud 11—20. Kuna kümnelise mõiste on juba ette valmistatud loendamisel ja arv 10-ne käsitlusel, ei tekita arvutus, nimelt liitmine ja lahutamine, ses piiris erilisi raskusi. Näitlikustamise vahendite abil tuleb 10 ikka lahus hoida ühelistest üle kümne. Arvude nimetused olid omandatud juba loendusel.

Selgitust vajab arvude kirjutamine. Selleks on hea, kui loendusasjade 10-neline kimp, arvkuju või rahadega harjutamisel 10-line hoitakse ikka vasemal pool: siis ei ole midagi arusaamatut, kui ka arvude kirjutamisel kümneliste kimpude või rahade arv pannakse vasemale, ühelised aga paremale poole. Siis võib ka arvu 10, 20 vaadelda samuti: on vaid üks kümneline või kaks kümnelist, ühelisi pole ühtki.

Üleminek 10-st vajab head metoodilist tööd. Siin on tähtsamaid samme:

1. Põhiarvude täiendamine kümneni ja arvude 11—19 vähendamine kümneni kahes astmes:
   a) täiendamine ja vähendamine arvudega 1—5:

$$7 + 3 = 10$$
$$10 - 2 = 8$$

või:

$$8 + \quad = 10$$
$$13 - \quad = 10$$

*) Hiljem ilmub ta ka õpilase töövihuna.

b) samasugused harjutused, kuid täiendavad ja vähendavad arvud üle 5.

2. Kahe arvu liitmine antud arvuga või lahutamine antud arvust, nii et esimene tehe annab 10.

Näiteks:

$$6 + 4 + 2 =$$
$$13 - 3 - 4 =$$

3. Eelmine harjutustüüp rööbiti üleminekuga kümnest:

$$6 + 4 + 2 = 12 \qquad 6 + 6 = 12$$
$$13 - 3 - 4 = 6 \qquad 13 - 7 = 6$$

Arusaadav algavad siingi kõik harjutused konkreetsete ülesannetega käsiteldavalt asialalt. Pärast seda harjutatakse arvelaual ja alles siis algavad abstraktsed harjutused.

4. Ühtaegu viimaste harjutustega selgitatakse ka arvude 11—18 ehitust kahest põhiarvust, näit. $13 = 9 + 4$, $8 + 5$ j. n. e.

Üldine ülesanne võiks olla: Missugusest 2-st arvust saan 13, 14... (senti)?

Neil harjutustel on suur tähtsus arvutuse edaspidises arenduses; nad aitavad kindlasti omandada ka üleminekut kümnest.

Liitmine ja lahutamine 100 piiris. Siin oleksid metoodilised sammud järgmised:

1. Täiskümnete liitmine ja lahutamine (1. õppeaastal).
2. Täiskümnete liitmine põhiarvudega ja põhiarvu lahutamine nii, et jääb täiskümme.
3. Põhiarvude liitmine ja lahutamine ühe kümne piiris; sellele võrdluseks vastav arvutus esimese kümne piiris: näit.:

$$42 + 6 = 48 \qquad 2 + 6 = 8$$

4. Täiendamine terve kümneni või lahutamine tervest kümnest. Viimased ülesanded on hästi selgitatavad rahade ja tikkude abil, kui üks kümneline vahetatakse ühelisteks, või kui 10 ühelist asendatakse kümnelisega.

5. Põhiarvude liitmine ja lahutamine üleminekuga kümnetest kahes astmes: a) arvudega alla 5, b) arvudega 5—9.
6. Kahekohaliste arvude liitmine ja lahutamine üleminekuteta kümnetest.
7. Samasugused ülesanded üleminekuga kümnetest.

Lähtumine ikka konkreetseist ülesandeist, näitlikustamise vahendeid (arvelaual) tarvitame niipalju, kui see hädasti vajalik; esimesel võimalusel aga loobume neist.

Korrutamise ja jagamise algkursus. Elus esinevad väga sageli ka korrutamise ja jagamise juhud. Kuna korrutamine ja jagamine põhinevad liitmisel ja lahutamisel, ei saa neid tehteid käsitella enne, kui pole käes viimased tehted teatavas ulatuses.

Korrutamis- ja jagamisvõtteil 10 piiris pole tähtsust, siin nad võivad hoopis välja jääda. Alles siis, kui juba käes liitmine ja lahutamine 20 piiris ühes üleminekuga kümnest, asume korrutamise ja jagamise käsitlusele.

Korrutamisjuhte leiame tegelikust elust rohkeim ostu-müügi tehinguil. Kõige pealt nõuab selgitust mõiste „kord". Näiteid: kell lööb 3, 4 ... korda; koputame lauale 2, 3 ... korda; võtame laualt 2, 3 ... korda arvutusasjakesi 1-, 2-kaupa; lükkame arvelaual kuulikesi 3, 4 ... korda 1-, 2-, 3- ... kaupa j. n. e.

Viimaste harjutuste üleskirjutamine toimub esialgu tuttaval viisil, ühtlasi võetakse tarvitusele ka lühendatud kirjutusviis:

$2 + 2 + 2 = 6$; $3 . 2 = 6$.

Kuigi didaktiliselt oleks alul parem korrutusmärgina tarvitada $\times$, eelistame siiski punkti töö järjekindluse mõttes. Korrutajaks aga jääb esimene arv, sest see vastab loomulikule rääkimisele.

Näitlikustamise vahenditena kõlbavad paremini arvelauad ja ka arvuridu kujutavad vahendid: joonlaud, mõõtpael. Viimased annavad selge pildi korrutusprotsessist.

Kui korrutamise mõiste küllalt hästi käes, kasutatakse ainult uut üleskirjutusviisi ja harjutatakse seda esialgu ridade kirjutamisel pärast vabas järjekorras:

2 . 3; 2 . 4; 2 . 5 ...; või 2 . 2; 3 . 2; 4 . 2 ...

Üleminekut jagamisele valmistab ette mõõtmine — mahutamine. Lähtekohaks on siin tõelised mõõtmised, millega peame aegsasti algust tegema, sest mõõtmise saadus on arv. Mõõdame: meetriga klassi, koolimaja, õue pikkust, maja kõrgust j. n. e. Liitriga täidame pange veega, kasti või koti teradega, hernestega j. m. Viimaseist toiminguist selgubki mahutuse mõiste. Seda täiendab veelgi vastupidine toiming: mitu liitri-, teeklaasitäit teri, herneid saab antud hulgast.

Õunu, kartuleid paneme kasti 2-, 3-kaupa ja võtame sealt samal viisil. Kui õunte arv teada, küsime: mitu korda saame võtta 2- või 3-kaupa. Seda toimingut saadame loendusega ja järgmise üleskirjutusega:

$$\begin{array}{cccccc} 12 & - & 3 & - & 3 & - & 3 & - & 3 \\ & & 9 & & 6 & & 3 & & 0 \end{array}; \qquad 12 : 3 = 4.$$

Samasuguseid harjutusi teeme ka loendusasjadega. Seejuures tuleb varsti võtta juhte ka jäägiga, et arvude valik võiks olla vaba:

$$\begin{array}{ccccc} 15 & - & 4 & - & 4 \\ & & 11 & & 7 \end{array}; \qquad 15 : 4 = 3 + \text{jääk } 3.$$

Konkreetseile ülesandeile järgnevad harjutused paljaste arvudega. Ridade moodustamine on võimalik kõrvutamisel korrutamisega:

$$\begin{array}{ll} 2 \cdot 3 = 6; & 6 : 3 = 2; \\ 3 \cdot 3 = 9; & 9 : 3 = 3; \\ 4 \cdot 3 = 12; & 12 : 3 = 4; \end{array}$$

Jäägiga jagamisel võib kasutada arvuridu vabalt

$$\begin{array}{l} 12 : 4 = 3 \\ 11 : 4 = 2 + \text{jääk } 3 \\ 10 : 4 = 2 + \text{jääk } 2 \text{ j. n. e.} \end{array}$$

Osadeks jagamist selgitame kõige pealt näidetega elust: õunte, kompvekkide jagamine jõulupuul j. n. e. Toiming tuleb ette võtta ka klassis, näit. sulgede jagamine. Esmalt loendatakse asjade arv, siis jagatakse sel teel, et esialgu iga laps saab 1 asja, kui jätkub — 2, 3 ... Üleskirjutamine nagu eelmisel juhulgi.

Kuna 1. õppeaastal kirjalikul arvutusel nimesid ei kirjutata, siis langeb iseendast ka küsimus, kuidas märkida arve mõlemal jagamisjuhul.

Korrutustabeli läbitöötamine on tähtsaim osa 2. õppeaasta tööst matemaatika alal, mis vajab mitmekesiseid metoodilisi võtteid ja harjutusi, et lapsed kindlasti omandaksid selle põhjapaneva osa arvutusest.

Ettevalmistav osa 1. õppeaastal. Selle õppeaasta töö oli ettevalmistuseks korrutustabelile:

1. Loendamine 2-, 3-, 4-kaupa 20-ni ja tagasi.
2. Loendamine 10- (ja 5-) kaupa 100-ni ja tagasi. Seega on juba käes põhiarvude korrutamine 2-ga ja ümberpöördult. Kavakindel töö algab 5 reaga, sellele järgnevad 4, 8, 3, 6, 9, 7.

Töökäik üldiselt:

1. Loendamine põhiarvu kümnekordseni ja tagasi.
2. Ülesandeid vaateõpetuse alalt, mis võimaldavad korrutusrea moodustamist, näit.: 1 piltpostkaart maksab 5 senti, Leeni ostab neid 2 (3, 4 ... 10) tükki.

Üleskirjutusviis:

$$5+5=10; \quad 2\cdot5=10; \quad 10:5=2.$$
$$5+5+5=15; \quad 3\cdot5=15; \quad 15:5=3.$$

3. Ülesannete koostamine ja peast-lahendamine korrutamisega vastavas arvureas; näit.: 1 karbis on 6 tükki vesivärve, kaupluses on 4, 8 karpi. Ülesannete moodustajaks, nagu ikka, on õpilased ise; õpetaja vaid juhib tööd ja vajaduse korral annab uusi ülesannete tüüpe. Eelistatavamad on ostumüügi ülesanded, kui elulisemad, kuid nende kõrval ei või unustada ka teisi asialasid.
4. Harjutused peast-arvutamiseks abstraktsete arvudega: õpilased küsivad üksteist. Seejuures on soovitav kasutada ka teisi juba tuttavaid ridu.
5. Kirjalikud harjutused.
6. Jagamisharjutused samas reas.
   a) ülesanne, mis võimaldab jagamisrea moodustamist, näit.: loto kastis on 12 (18, 24 ... 60)

pilti, iga mängija võtab 6 pilti. Mitu last mängib?

Üleskirjutusviis:

$$12 - 6 - 6; \quad 12 : 6 = 2.$$
$$18 - 6 - 6 - 6; \quad 18 : 6 = 3.$$
$$24 - 6 - 6 - 6 - 6; \quad 24 : 6 = 4.$$

b) Ülesannete moodustamine peast-arvutamiseks nagu p. 3.

d) Harjutusi abstraktsete arvudega, nagu p. p. 4., 5.

7. Jagamisjuhud jäägiga, kui elus üsna harilikud, võetakse harjutuseks kohe selle järele, kui jäägita jagamine juba enam-vähem käes. Lähtumine ülesandeist, näit.: Eedi sai isalt vihkude ostmiseks 50 senti. Vihk maksab 8 senti. Arvutada tuleb peast näitlikustamiseta.

8. Kordamisharjutusi mitmest reast läbisegi. Neid võib eduga korraldada võistlus-printsiibil, nagu võistluslugemistki. Elavust toob ka õpilaste endi vastastikune küsimine, mis ergutab eriti passiivsemaid õpilasi.

Kordamisel on ka hea ülesanne: leida ühesuguseid arvusid mitmest reast, näit. $4 . 9 = 36$; $6 . 6 = 36$ j. n. e.

9. Kordamistabeleid vt. eriosas.

Korrutustabeli läbitöötamisele järgneb korrutamine (peast) põhiarvudega ja jagamine põhiarvudega 100 piiris (ka jäägiga), näit.: $8 . 11$; $7 . 14$ või $60 : 5$; $72 : 6$; $90 : 9$ j. n. e. Muidugi toimub siin arvutus kahes osas.

$8 . 11 = 8 . 10 + 8$; $60 : 5 = 50 : 5 + 10 : 5$ j. n. e.

Murdude kursusest kuulub 1.—2. õppeaasta kavva ainult murrumõiste ettevalmistus. Selleks aga jätkub täiesti puhtpraktilistest toiminguist peamiselt tööõpetuse tundides, näit. voltimisel, kartongtöödel j. n. e.

Tuleb silmas pidada murru mõistet kahest küljest: a) üksiku asja (ühelise) poolitamine, jagamine neljaks, kolmeks; see tuleb koolis sageli ette paberi tarvitamisel tööõpetuse tundides; b) teatava hulga (arvu) jagamine osadeks,

näit. töömaterjali jagamine 2, 3 ossa, paberi pikkuse ja laiuse jagamine pooleks, kolmandikuks j. n. e. — mõõdetakse sentimeetritega, siis tõeliselt jagatakse; õpilaste rühmadesse jagamine mängudel j. n. e.

Matemaatika tunnis võib murrumõistet näitlikustada n.-n. murdlehega: paberileht on kokku murtud nii, et tekivad pooled, veerandid, kolmandikud. Murdarv kirjutatakse osadele, seletades murrujoont murdmise või lõikamise märgina: $\frac{1}{2}$; $\frac{1}{4}$; $\frac{1}{3}$.

Korrates harjutusi suuremate ja vähemate lehtedega, jõuame selgusele, et $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ j. n. e. võib olla ka suurem või vähem.

Kui õpilased oskavad praktiliselt leida $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ lihtseimaist arvudest asiülesandeis, siis on murrumõiste ette valmistatud.

Kirjalikult võib harjutada:

$\frac{1}{2}$ 8-st on 4; $\frac{1}{2} . 8 = 4$.
$\frac{1}{2}$ 6-st on 3; $\frac{1}{2} . 6 = 3$ j. n. e.

ja ümberpöördult:

2 on $\frac{1}{4}$ 8-st;
4 on $\frac{1}{2}$ 8-st j. n. e.

Samuti võib kirjutada harjutusi, kasutades murdlehti:

$\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$
$\frac{1}{4} + \frac{1}{4} = \frac{1}{2}$.

Individuaalne töötamine arvutusõpetuses.

Kuna arvutuse raskus on õpilaste harjutustes, omab iseseisev ja individuaalne töötamine siin suurt tähtsust. Igas tunnis ühise vaatluse, ülesannete lahendamise ja õpetaja selgitava ettenäitamise kõrval peab jääma aega ka iseseisvaks töötamiseks.

Individuaalselt nii tempolt kui ulatuselt võib areneda loendus, arvude liitehituse leidmine, ülesannete koostamine, harjutuste kirjutamine. Teatavasti on laste arvutusoskus juba 1. õppeaastal kaunis erinev, seepärast oleks siingi ebapedagoogiline ja vähe viljakas töö kinni pidada paremaid ja vägisi järele kiskuda nõrgemaid. Niipea kui õpilased asuvad

iseseisvale tööle, peaks neile individuaalselt võimaldama ka jõukohast tööd.

Ärgu määratagu alati kindlaks ka harjutuste numbrid, kui neid tehakse ühisest ülesannetekogust: soovitatagu lastel teatavast peatükist harjutusi ja ülesandeid valida omal soovil, määrates vaid töö miinimumi harjutuste arvult. Veelgi parem, kui õpetajal on tagavaraks mitmesuguseid arvutuskaarte (kas käsitsi kirjutatud või mehaaniliselt paljundatud) mitmesuguse harjutusmaterjaliga, mida lapsed võivad täiesti vabalt valida. *) Arusaadavalt võivad lastele kättesaadavad olla ainult kaardid juba tuttavate tehetega, kuid erinevad harjutuste raskuselt. Kui koolis leidub teisigi ülesannetekogusid peale ametlikult tarvitatava, siis on hea juhus neidki kasutada individuaalseks töötamiseks. Heaks vahendiks individuaalses arvutustöös on ka arvtabelid.

Lõpuks võib nimetada veel vabu harjutusi, ülesandeid, mis õpilased kodus või tunnis koostavad täiesti iseseisvalt või kirjutavad mõnest raamatust. Nende läbivaatamisel õpetaja näeb selgesti, missugused harjutustüübid õpilastel hästi käes või puudulikult omandatud, samuti näeb ta ka üksikute õpilaste arvutusoskuse ulatust paremini, kui see võimalik ühises töös ja ettekirjutatud harjutuste täitmisel.

Testid. Arvutusõpetuse eduks on tähtis, et õpetajal oleks alati selge ülevaade õpilaste tööst ja edasijõudmisest. Muidugi on õpetajal palju juhuseid tähele panna õpilaste võimeid arvutuse alal igas tunnis, kuid selle kõrval peame väga soovitavaks ka teste. Neid võiks korraldada sagedamini, vähemalt kakski korda kuus. Testi sisu tuleb koostada õpetajal endal selle järgi, mis juba läbi töötatud. Kuna test ei tarvitse sugugi pikk olla (jätkub 10—15 väikesest arvutusülesandest), siis võib õpetaja neid ise kirjutada kopeerimispaberi abil.

Mahakirjutamise vältimiseks peab testi korraldama kahes reas: kas ühesuguste ülesannetega isesuguses järjekorras või isesuguste ülesannetega mõlemale reale.

Peale kontroll-vahendi on test ka ergutavaks ja huviäratavaks vahendiks, sest lapsed meeleldi võtavad osa igasugustest jõukohastest mõistlikest võistlustest.

*) „Kooliuuenduse päevaküsimusi," lk. 141 j. j.

Joonistamine algõpetuses.

Joonistamise psühholoogiline tähendus.

Sõnalise väljenduse kõrval vajab inimene ka kujutavat väljendust, mis esimest täiendaks ruumiliste vahekordade kujutamisega. Kujutamisviisidest on suurema praktilise väärtusega joonistamine (üldse graafiline kujutamine). Praegusel ajal peaaegu ei leidugi raamatut, kus puuduksid illustratsioonid ja vajalised graafilised selgitused asjade täpsa kuju, suuruse ja teiste ruumiliste elementide kohta.

Kultuurajalooliselt kujutamine on kirjutamise eelkäija: joonistisi leitakse juba ajajärgust, mil kirjutamist üldse ei tuntud. Üksikute rahvaste kirjamärgid (näit. egiptlastel) on võrsunud joonistustest.

Meeleldi tarvitavad lapsedki ses eas, mil nad algkooli tulevad, joonistamist oma mõtete ja elamuste väljenduseks. Laps haarab päris instinktiivselt pliiatsi (kriidi), kui tal väljenduseks ei jätku sõnu, ja kujutab joonistades (enamasti skeemina), mis ta asja kujust ja selle üksikute osade vahekordadest teab. Nii on joonistamine lapsele teiseks keeleks.

Seetõttu on ka joonistamine üldõpetuse oluline osa, olles ligemalt seotud vaateõpetusega. Joonistamine saadab ja elustab üldõpetust alates esimesest koolipäevast: ta ergutab laste kõnehimu, täiendab nende suulist väljendust, seletab uusi asialasid, teenib arvutust; käeliigutused joonistamisel on head eelharjutused kirjutusõpetuses ja toetavad käekirja kujunemist ka edaspidi.

Teiselt poolt, vaateõpetus rikastab kujutluste vara, mis ergutab last kujutavale väljendusele. See tähendab, et vaateõpetus on ka joonistusoskuse aluseks.

Ühenduses vaateõpetuse ülesannetega kasutame joonistamist ka lapse kujutluste analüüsiks (testid).*) See võib toimuda kahel viisil: a) enne teatava teema käsitlust, et selgitada, mis lastele käsitlusele võetavast ainest juba tuttav ja mis vajab rohkem tähelepanu vaatlusel; ka võib märgata joonistuse abil vigu laste kujutlustes ja neid siis vaatlusel selgitada; b) pärast teema käsitlust eesmärgiga määrata, kuivõrt õpetus on lapse kujutlusringi laien-

*) Vrd. lk. 14 (eideetiline võime).

danud. Ka sellest katsest leiab õpetaja endale kasulikke viiteid edaspidiseks töökorralduseks.

Neid teste kasutame ühe ja sama teema puhul ühel ja samal viisil (üks ülesanne, ühesugune kestus), et oleks võimalus võrrelda kujutluste laienemist ja täienemist. Võiks küllaldaseks pidada joonistusteste kord kuus ühel või teisel asialal.

Joonistamisel tuleb silmas pidada kaht eesmärki: *graafiline* ja *kunstiline*. Esimene tahab kujutada täpsamalt esemete ruumilisi elemente ja nähtusi konkreetsemal kujul (näit.: päikese päevatee, sademete hulk, õhusoojuse kõver j. m.). Algõpetuses on sel kõrvaline tähendus, esinedes üksikuil juhtudel lihtsemate võtete tarvitamisega (näit. matemaatikas, koduloolises aines). Vanemal astmel kujuneb sellest koguni iseseisev oskusaine — joonestamine.

Palju suurema tähtsusega algõpetuses on joonistamisoskuse arendamine kunstilises suunas; see on lastele nende elamuste ja tunnete väljenduseks ja rahuldab nende fantaasia tegevust.

Joonistamise psühholoogia kohaselt tarvitame üldõpetuses 1.—2. õppeaastal ainult *mälujoonistamist* mitmesugusel kujul: a) *vaatluste alusel* vaateõpetuse tunnis, b) *elamuste* põhjal, d) *illustreeriva* joonistusena loetud aine järgi. Lapsed rõõmustuvad alati, kui neil lubatakse tõeliselt nähtu kõrval ka oma *elamustest* oma tunnete järgi joonistada ja igasuguseid lookesi *illustreerida*. Siis on nad sõnalausumata töö juures ja koondavad kogu oma tähelepanu, et mitte midagi unustada. Nii illustreerivad nad nähtava heameelega lookesi, muinasjutte, mitmesuguseid salme ja riime ja avaldavad meile selle läbi, kuidas igaüks neist üksiku tüki sisu läbi elanud.

Lapse joonistuse iseärasusi. Neid õpetaja peab tundma joonistusoskuse õigeks õpetamiseks: metoodilise juhtimiseta areneb laste kujutamisoskus õige vähe, jäädes peatuma primitiivsele astmele.

Kui me joonistavat last alamal astmel vaatleme, siis näeme, et ta joonistamisel ühtegi pilku ei heida joonistatavale asjale, kuigi see seisab tema ees: ta joonistab mälus säilinud kujutluste järgi. Seejuures ei mõtle ta sugugi mil-

lise kuju see või teine asi, mida ta joonistab, üksikasjades omandab. Ta väljendab joonistusel üksnes, mida ta mäletab.

Laps ei joonista ka nii, nagu ta asja on näinud, vaid jutustab meile joonistades, mida ta temast teab ja rõhutab esimesena küll seda, mis teda iseäranis huvitab või mis tundub temale tähtsamana. See tähendab, et lapse joonis pole mitte tüüp, vaid täiesti s u b j e k t i i v n e kujutis. Tüüpilise esitamiseks on vaja abstraheerimisvõimet, mida nooremate laste tegevuses otsiksime asjata.

Sel astmel ei märka laps asja s u u r u s t ega ka tema osade p r o p o r t s i o o n e. Talle ei tee vähematki muret, et näit., joonistatud kuldnokk on palju suurem, kui pesakasti auk, või et inimesel ebaloomulikult suur pea ja lühikesed jalad j. n. e.

Sarnaselt joonistavad lapsed inimesi, linde ja loomi. Oleks ekslik oodata lastelt sel ja ka järgmisel astmel täiuslikku tööd. Kui lapse joonis sisaldab asja olulised osad, siis võime temaga üldiselt rahulduda.

Laste joonistuse välise puhtuse ja viimistluse suhtes õpetaja nõuded ei tohi ületada laste tegelikke võimeid, kui ei taheta halvata laste töörõõmu ja -huvi. Liigsed nõudmised oleksid siin niisama kahjulikud kui liigsed pingutused kehalises kasvatuses (näit. jooks, hüpped j. m.). Ühte aga peab järjekindlalt nõudma: iga j o o n i s varustada pealvõi allkirjaga ja kuupäevaga, kui lapsed juba oskavad kirjutada.

Metoodiline juhtimine. Laps laseb ennast joonistamisel vähe mõjutada, enamasti aga ei saa temasse mitte sugugi mõjuda. Õpetaja kriitika, et seda või teist asja peaks teisiti joonistama, jääb temale täiesti arusaamatuks, sest f a n t a a s i a abil l o o v laps on joonistuses kõik tähtsama väljendanud või vähemalt märkinud. Joonis on siin sümbol. Seepärast tuleb parandusi ette võtta mitte joonistuses, vaid lähtudes a s j a s t endast. On laps, näiteks, hobuse joonistanud kõrvadeta, küsime ainult: millega kuuleb sinu hobune? Vastust andmata laps parandab joonistise. Samuti talitame, kui laps joonistanud maja ukseta, ukse lukuta: Kust lähed sa majja? Kuidas lukutad ukse? Näit. ülalmainitud puuduste puhul teeme märkuse: kuld-

nokk ei pääse ju august sisse, või: sellele mehele ei leia küll parajat mütsi j. n. e.

Aegamööda vaatluse täpsuse ja joonistusoskuse kasvamisega tulevad varsti esile katsed kujutada tõelikkust täpsamalt ja kasutada täpsamaid vaatlusi joonistuses. Siin näeb laps ennast sunnitud olevat pilti tõelikkusega võrdlema ja nii harjutab laps end *analüüsivas vaatluses*, asja loomutruus ja võimalikult täielikus käsitamises tema tähtsamate osade suhtes.

Mõjuvaks võtteks joonistusoskuse õpetamisel on *jooniste ühine vaatlus* klassis kas vaateõpetuse või joonistamise tunni alul. Võimalikult kogu klassi joonised seatakse tahvli äärele või kinnitatakse tahvlile (seinale), nii et nad oleksid lastele hästi nähtavad. Kaugemal istuvad lapsed astuvad ligemale, või kui klassiruum lubab, kõik lapsed tulevad tahvli juurde.

Esialgu laseme lastel *vaikselt* vaadelda. Varsti tehakse lastelt endilt märkusi üksikute jooniste kohta, leides neis nii õnnestunud meeldivaid, ilusaid asju, kui ka ebaõnnestumisi. Õpetaja omalt poolt tõstab vajaduse korral veelgi rohkem esile *häid* jooniseid.

Siis üksikud õpilased jutustavad oma joonistest, mis nad seal kujutanud. Ka neid jutustusi saadavad kaasõpilaste küsimused ja märkused.

„Näitus" lõpetatud, õpetaja korjab joonised kokku ja hoiab nad alal (koolitööde näituseks!). Joonised, mis lähevad brošüüridesse, antakse lastele kätte.

Selle töövõtte kasvatavad mõjud on selged:

1. Head, ilusad kaasõpilaste joonised mõjuvad ergutavalt lastesse eriti seepärast, et nad on lastele hästi arusaadavad. Neist lapsed õpivad sageli rohkem kui õpetaja ettejoonistustest.

2. Lapsed õpivad teadlikult ja arvustavalt suhtuma oma töösse.

3. Tõuseb huvi joonistamise vastu, mida tõendab rohke kodus tehtud vaba-joonististe arv (kui seal selleks vähegi võimalusi).

Tehnilisi võtteid. Neist tarvitame eduga rütmilisi harjutusi ja tüüpiliste põhivormide kujutamist.

Rütmilisi harjutusi tehakse kogu klassiga. Lähtuda tuleb siingi vaateõpetuse ainest, valides lainelisi, spiraalseid

või tsik-tsak jooni (näit. tõusev suits, lainetav vesi, puukrooni ümberjoon, metsaladvad j. m.), kiiri (tõusev päike), rööbiti jooksvaid (vihm) või sümmeetrilisi jooni (leht, sulg, kuusk) j. n. e.; õpetaja näitab neid ja siis harjutatakse.

Harjutusi tuleb teha võimalikult suuremate liigutustega. Klassitahvli juurde kutsume niipalju lapsi, kui seda lubab tahvli suurus. Teised joonistavad suuremal lehel (pakkimispaberist) suuremate liigutustega. Esimesed harjutused tehakse (värv-)pliiatsiga (tahvlil värvkriidiga), hiljemini sulega ja pintsliga.

Harjutusi võib ühendada rütmilise rääkimisega (üks, kaks, kolm) või laulmisega vastavas taktis ja tempos.

Peale joonistusoskuse arendavad sellised harjutused ka käekirja voolavust.

Suur väärtus on sellistel harjutustel samuti lapse ilutunde kasvatamises. Sellesse ei kuulu mitte ainult asjade hea edasiandmine üksikult, vaid ka ühe ja sama vormi kordamine ja vormielementide rütmiline reastamine. Juba õige vara võime laste juures märgata loomulikku ilutunnet, nende iseäralist armastust dekoratiivsete vormide vastu.

Kui väikesed oma töövihke all või ülal, või üldse äärtel kaunistavad või isegi oma töövihkude ümbrikuid ja raamatu köiteid raamidega ilustavad, siis ilmutavad nad sagedasti niipalju osavust ja maitset, et tõepoolest võib kõnelda päritud ilutundest.

Laps võtab ainet dekoratiivseteks harjutusteks oma vaatluste, kogemuste piirkonnast. On selge, et ta selleks tarvitab ka vaateõpetusel käsiteldud huvitavat ainet. Nagu iseendast arusaadavalt seab laps värvilisi palle ja ribakesi, puid ja õunu, jänesepoegi ja parte, lilli ja lehekesi üksteise kõrvale ja väljendab tihti päris kindlat rütmi- ja tervikutunnet kujutamisel.

Tehnilisest küljest on tähtsad ka joonistamisharjutused kahe käega, et mõlemad käed leiaksid arendust. Niisuguseid harjutusi võib teha nii tahvlil kui paberil.

Tüüpilisi põhivorme leitakse samuti vaateõpetuse ainest: puuviljad, loomad, tarbeasjad, tööriistad j. n. e. Kergeimad on ringikujulised ja piklikud põhivormid (õun, ploom, pirn, kirss, muna); need sageli kujutavad tabavalt ka loomi (näit. kass, part, jänes j. n. e.).

Sirgjoonelised põhivormid nende psühholoogilises järjestuses oleksid: ristkülik, ruut, trapets, kolmnurk j. t.; neid leidub rohkesti kodustes tarbeasjades, tööriistades j. m.

Ka põhivorme võib õpetaja tahvlil ette joonistada, kuid mõõdukalt. Samuti ei tuleks tüüpide otsimisel (näit. loomade kujus) minna liialdusteni: see viiks kergesti šabloonile joonistamises. Veel vähem võib tarvitada ebalapsepäraseid, täiskasvanuilt väljamõeldud *skeeme* või tüüpe, näit. „joonejuss", mis vastuolus lapse arusaamisega joonisest.

Õpetaja peab üldse oma *ettejoonistamisega tagasihoidlik* olema. Ta tarvitab seda võtet alles siis, kui lapsed aine valitsemist joonistusel juba katsunud. Sellega hoitakse ära õpetaja ettejoonistuse mõtlemata järeleaimamine.

Õpetaja joonistus olgu võimalikult *lihtne*, andku selgeid kontuure, kõrvale jättes valgustuse varjundid ja keerukad perspektiivi kujutused. *Kunstiliselt kõrgelseisvad* tahvlijoonistused täidavad küll sagedasti lapse suure töörõõmuga ja muudavad ainekäsitluse meeleolurikkaks; joonistusvõime arendamiseks on nad aga suurema tähtsuseta. Nad seisavad kõrgemal lapse arenemisest ja äratavad lapses tunde suurest vahest õpetaja kunsti ja tema oma joonistamisvõime vahel, mis mõnikord isegi surub maha lapse joonistamise-himu.

Õpetaja peab alati püüdma oma joonistustega lastele ligemale tulla, millega öeldud ei ole, et õpetaja joonistus peab jääma ainult lapseliku skeemi piiridesse. Just vastupidi — ta peab teadlikult tõelikkusele vastavale loomutruule kujutusviisile üle minema, ja nii ka last pikkamisi sellele astmele ette valmistama.

Joonistuse tund peamiselt õpilaste iseseisva tööna on metoodilisest küljest võrdlemisi lihtne.

1. Lühike „sissejuhatus" on vajalik ainult siis, kui joonistamine ei järgne otsekohe vaateõpetuse tunnile. Sel puhul värskendame laste kujutlusi, et nad võiksid valida joonistuse aine. Selle järele lapsed asuvad huviga tööle.

2. Joonistamise kestel õpetaja segab vähe õpilasi. Juhatused võiksid olla ainult tehnilist laadi, näit. vesivärvide tarvitamise kohta. (Sisulistest parandustest vt. lk. 93.)

3. Joonistuse tunni lõpul vaadeldakse töid ühiselt (vt. lk. 94). Siin muuseas jälgib õpetaja, et piltidel oleks ka teema ja „autori" allkiri (esialgu kas või ühe tähega).

4. Rütmilisi ja tüüpilisi harjutusi tehakse harilikult enne joonistamist osalt ühiselt mõlema klassiga, osalt eraldi.

5. Üldõpetuses 1.—2. õppeaastal kasutame sageli ainult pool tundi joonistamiseks, kuna lapsed joonistavad õige kiiresti. Sel puhul pooleli jäänud tööd lõpetatakse kodus.

Tööõpetus üldõpetuses.

Vaateõpetuse tunnid annavad mitmekesist ainet laste käeliseks tegevuseks, kujutamiseks, mida kasutame peamiselt tööõpetuse tundides.

Tööõpetuse väärtus algastmel on tema kasvatuslikes sihtides, nagu need väljendatud algkooli õppekavades: meelte, vaatlus- ja kujutlusvõime, käelise väljendusvõime arendamine, harjumus korralikule tööle, töötahte ja töörõõmu kasvatamine.

Kuid nende ülesannete kõrval algusest peale peame silmas ka tööõpetuse praktilist külge, püüdes võimalust mööda valida tööks praktiliselt kõlblikke asjakesi. Algastmel võivad need olla peamiselt mänguasjad ja lihtsed õppevahendid.

Järelikult, tööõpetuse koht üldõpetuses ei erine teiste oskuste õpetamisest: lähtudes koduloolisest ainest, täiendab tööõpetus vaateõpetust uute väljendusviisidega*), kuid üksikute töövõtete valikul ja käsitlusel käiakse juba enam-vähem iseseisvat metoodilist rada.

Algastmel võime tarvitada järgmisi tööliike:

1. **Voolimine** — asjade kujutamine nende kolmemõõtelises ulatuses, seega täielikuim kujutamisviis, mis arendab hästi ruumilisi kujutlusi käe ja silma abil ja rahuldab laste tegevustungi. Lapsed tõepoolest eelistavadki kõigist käelise kujutamise võtteist voolimist. Nad katsuvad oma jõudu koguni raskete vormidega (näit. loomad) ja rahulduvad, kui töö vähegi tõelikkust meelde tuletab.

*) Tavalisesti mõistetakse sellist käelise tegevuse sihti n.-n. tööprintsiibina.

Kõigile kasvatuslikele väärtustele vaatamata ei saa siiski voolimine tegelikult seista tööõpetuses esikohal, eriti maa-algkoolides. Kitsad klassiruumid, kohaste käepesemisseadete puudumine on juba voolimise ehk savitööde korraldamisel suureks takistuseks. Voolimismaterjali (näiteks plastiliin), mis ei määriks käsi ja töölaudu, pole võimalik muretseda kõrge hinna tõttu.

Puhtuse ja korra nõuet ei tohi aga koolitöös unustada. Et õpetajad pole igakord küllalt silmas pidanud voolimisel väliseid nõudeid, ongi tekkinud vale arusaamine sellest töövõttest ja tema suur alahindamine lastevanemate keskel, kellele voolimise kasvatuslikud sihid tundmata.

Maa-algkoolides pole siiski põhjust palju kurta selle üle, et pole võimalik kasutada voolimist nagu see soovitav oleks algõpetuse metoodika alusel. Maalaste ruumilised kujutlused ses vanaduses, kui nad kooli astuvad, on üsna selged ja mitmekülgsed. Selleks on kaasa aidanud ka maalaste armsaim mängu- ja tegevuspaik — liivaauk. Seepärast on voolimistööde tähtsus maa-algkoolides iseendast väiksem kui nooremate laste juures linnakoolides.

Igal juhul aga jääb savitöödele algõpetuses tähtis koht näitlikustamise abinõuna, näit. arvutusõpetuses. Veelgi rohkem vajame savi õpetuse näitlikustamiseks järgmistel õppeaastatel.

2. **Voltimine** on ka lapsepärane tööviis, mida võime kasutada väga mitmekesise üldõpetuse aine juures. Voltimise kasvatuslikud väärtused on hinnatavad: kõige muu kõrval nõuab voltimine suurt täpsust, sest kui ükski võte on läbi viidud hooletult, ebatäpsalt, ei anna töö soovitud tulemusi. Seda tunnetab laps töökäigus selgesti ja ta püüab edaspidises töös täppis olla. Asjaolu, et praktiline töö kannab endas ka korrektiivi, tõstab nii voltimise kui teised kujutamisvõtted mängust kõrgemale ja teeb nad väärtuslikeks kasvatusvahendeiks.

Väärtuslikuks küljeks paberivoltimisel on ka tutvumine töökäigus lihtsemate põhikujunditega ja niisuguste ruumiliste mõistetega nagu: külg, nurk, alus, pikkus, laius, piki, risti j. n. e. Seega on voltimine hea eelkursus geomeetriale.

Töömaterjal on lihtne, selleks kõlbab igasugune paber. Ilutunde kasvatuse seisukohalt ei ole vastuvõetav

vaid trükitud paber, mis ka voltimise tehnikas oma kirju pinnaga ei sobi hästi.

Töö tehnilis-metoodiline külg. Vajaliku paberi õpetaja lõikab ise parajateks tükkideks (aja ja materjali kokkuhoid). Töö algab põhivormist — ruudust või ristkülikust. Üksikuid käike õpetaja alul näitab ette suuremal paberil, selgitades neid ka joonistega: on tähtis õpetada lapsi ka jooniseid lugema. 2-sel õppeaastal leiavadki joonised sagedamini kasutamist. Siis võib töö areneda rohkem individuaalses tempos.

Töö tehnilised algvõtted kätte õpetatud, võimaldame voltimisel õpilastele rohkemgi individuaalset töötamist. Selleks olgu õpetajal mitmesuguseid volditud asju eeskujuks (oma tehtud või õpilaste tööd eelmistest aastatest). Nende järgi õpilased ise leiavad töökäigu, arendades seejuures tublisti oma kujutlusvõimet. Muidugi on õpetaja ka individuaalses töös abiks, kui selleks peaks vajadust olema.

Volditud asjakesi ilustatakse kas värvidega või värvilise paberiga. Parimad tööd jäävad õppevahendite kogusse eeskujudeks.

3. **Paberilõiked.** Paberilõikeid (ühes kleepimisega) tarvitame peaasjalikult seal, kus tahame kujutada kahemõõtelisi, pinnalisi asju.

Väljalõikamistöö eriliseks väärtuseks on, et ta viib lapse arusaamisele keha pinnalisusest, kasutades alul analüüsi ja hiljem lõikepildi koostamisel ka sünteesi. Seeläbi leiab ka joonistamine paberilõigetes olulist abi. Kui laps joonistades näiteks asja piirjoonest üsna ebaselgelt aru saab ja ainult harva sümmeetrilise asja (rist, liblikas) parema ja pahema poole õieti joonistab, siis selgub väljalõikamisel kohe, et siin on olemas kaks ühtivat pinda. Pärast paberilõikeid on joonistus palju selgem kui enne seda paljal kontuuri tabamisel.

Lastele teeb rõõmu tegeleda värviliste paberitega, mis võimaldavad asjade loomuliku värvi edasiandmist. Ei tohi siiski unustada, et paberilõiked nõuavad õige palju lapse vaatlusvõimelt, osavuselt ja püsivuselt. Sageli ei arvestata lapse võimeid ja valitakse liiga rasked ülesanded. Selle tagajärg on loomulikult julgusetus ja saamatus. Seepärast on tarvis alata üsna lihtsete asjadega ja siis juba aste-

astmelt minna raskematele. Õpetaja ärgu andku ühtki ülesannet, mille raskusi ta ise pole enne põhjalikult läbi katsunud.

Harilikumaid töötüüpe (silmas pidades ka nende raskust):

1. Nelinurksed kujutised (lipp, vihk).
2. Kujutised paberiribadest (redel, aken).
3. Kujutised ebasümmeetrilise kõvera piirjoonega (aiaviljad, puud, seened).
4. Ovaalsed ja ringikujulised kujutised.
5. Mitmesuguste lihtsemate vormide ühendused, näit. tööriistad, tarbeasjad.
6. Sümmeetrilised kujutised kahe poolega (lehed, pudel).
7. Loomad.
8. Pildid üksikuist asjust ilma seoseta (eelmiste tööde alusele kleepimine).
9. Maastik kahest osast (näit. meri ja taevas) üksikute asjadega (lind, laev).
10. Mitmejärguline maastik.

Paberilõiked harjutavad lapsi täpsas mõõtmises ja lõikamises, üksikute osade ja värvide maitsekas asetuses, hoolsas kaalumises ja töö korralikkuses. Igasugu lodevuse eest tuleb siingi karistus iseendast. Kui laps on näinud valesti, mõõtnud halvasti, lõiganud ebatäpsalt, valinud vale värvi või teinud mitte küllalt puhtalt, siis ei ole ta ise oma tööga rahul.

T ö ö m a t e r j a l i k s võib olla mitmesugune paber, odavamatest sortidest hall ja pruun pakkimispaber, n.-n. albumipaber. Kallim paberisort — läikpaber — ei olegi eriti soovitav, kuna näit. lõikepildid niisugusest paberist ei avalda päris head mõju ilutunde ja hea maitse kasvatamises. Kleepimiseks tarvitame kartulitärklise kliistrit, veelgi lihtsem on dekstriini valmistamine soojas vees.

T e h n i l i s - m e t o o d i l i n e k ü l g. Paberi lõikame siingi parajateks tükkideks, kleepaine anname lastele väikestes topsikestes (neid võivad lapsed kodust tuua), mis pärast tundi puhastatakse.

Töö olemusest järgneb, et p i i r j o o n t e e t t e j o o n i s t a m i s t vaja ei ole. Seda tulebki seletada lastele ja soovitada lõigata ettejoonistamiseta, pealegi laseb lõikejoon

end parandada. Kui siiski mõned tahavad ette joonistada, ei ole põhjust seda täiesti keelata.

Üksikud väiksemad tööd (näit. aiaviljad) õpilane kleebib suuremale alusele, millele kirjutab ka töö pealkirja. Õpilaste tööde alalhoidmiseks kleebitakse need suurele pakkimispaberile. Sel kujul neid võib kergesti välja panna ka klassiseinale ja õpilaste tööde näitusel kevadel. Tööd, mis lisatakse brošüüridele, antakse õpilastele kätte.

Väikestest värvilistest paberilõikudest (kolme-, neljanurgelised ja teisekujulised) seatakse kokku *vabu pinnailustisi*, näit.: töövihkudes, nende esilehtedel, tunnikava alusel j. m.

Kääridega lõikamise kõrval võib kasutada ka *rebimist* ehk *käristamist*, eriti siis, kui paber on värvitud ainult ühelt küljelt (läikpaber). Sel juhul tekib värvilise kujutise ümber valge äär, mis annab pildile omapärase ilme (lumi puude okstel, lainete vahutavad harjad j. n. e.). See töövõte, arendades hästi sõrmede lihaseid ja nahatunnet sõrmeotstes, toob vaheldust töösse.

Individuaalseks töötamiseks on paberilõiked väga sobiv töövõte, kuna siin pole erilisi tehnilisi võtteid ettenäitamiseks õpetajalt, mis piiraksid lapse fantaasia tegevust.

4. **Lõiked volditud paberist** on voltimise ja paberilõigete ühendamine. Lihtseimal juhul murtakse paber (soovitav paksem joonistamise- või vihukaante-paber, õhuke kartong) kahekordselt kokku ja siis lõigatakse välja mõne asja või looma täielik kuju, nii et murdmise koht jääks kas tervelt või osalt puutumata (seljaks). Niisugune kuju võib seista ja omab kaht külge.

Samuti võib kahekordsest paberist väljalõigatud kujud ülemisest äärest kokku liimida, tugipinda aga suurendada alumise ääre murdmisega.

Mitmekordselt murtud paberist võib lõigata ristküliku, ruudu, ringi, kuusnurga ja igasuguseid vabu sümmeetrilisi mustreid.

Mitmekordselt kokkuvolditud *pabeririba* annab väljalõikamisel rütmiliselt korduvaid motiive, mis lähevad ääreilustisteks.

See töövõte arendab tublisti lapse kujutlusvõimet ja fantaasiat, võimaldades ühtaegu ka individuaalset töötamist.

5. **Punumine** kuulub juba räskemate töövõtete hulka, mis nõuab käteosavust ja püsivust. Algastmel võime tarvitada ainult lihtsemaid punumistöid paberist ja õlgedest.

Paberist punumisel on jõukohased lihtsemad pinnailustised. Lapsed saavad õpetajalt paberi, joonistavad sellele tahvlil ettejoonistatud joonestiku, mille järgi lõikavad paberi kääridega ribadeks ja siis asuvad tööle mustri järgi.

Peale paberipunumise on algastmel võimalik harjutada ka õlgedest palmikute punumist, millest õmmeldakse kokku väiksemaid asjakesi (korvike, alus j. m.). Kõik see on üsna kasulik ettevalmistus punumistöödeks vanemal astmel.

6. **Kartongtööd.** Nendeks leidub rohkesti ainet vaateõpetusest. Oma laadilt on lihtsemad kartongtööd lastele väga kohased ning huvitavad ja täidavad hästi tööõpetuse ülesandeid.

Töömaterjaliks kõlbab sile seinapapp — odavaim materjal; peale selle n.-n. lauapaber. Valge ja värviline kartong on liiga kallis. Kleepimiseks tarvitame harilikku tisleri liimi.

Tööriistadest vajame peale kääride murdeluud (valtsluud), nuga, nurklauda, joonlauda.

Tehnilis-metoodiline külg. Töö algab valmistatava asja pinnalaotuse hoolsa joonistamisega kartongile. Selleks peab õpetajal olema valmis murtud muster, mis täpsate mõõtudega ka tahvlile joonistatud (enne tundi). Joonisel näidatakse ka murdmise kohad.

Asi välja lõigatud ja kokku liimitud, ilustatakse tema pind joonistega või värviliste paberilõikudega.

Individuaalse tööviisi kohaselt peab õpetajal siingi mitmesuguseid mustreid olema, mida õpilased võivad valida. Viimisteldud asjakeste kõrval on vajalikud ka lahtivõetavad, et õpilased nende järgi võiksid joonistada ja edasi töötada.

7. **Segatööd.** Nendeks kasutame mitmesuguseid asjakesi, mida kombineerime uueks otstarbeks. Nii valmistame näit. tühjadest tikukarpidest kasti liikuvale aabitsale, niidirullikestest pingikese, küünlajala, korkidest seenekesi, tammetõrudest — tikukesi jalgadeks pannes — sigu, lambaid j. n. e.

Mainitud tööliigid sobivad mõlemale soole, niihästi poistele kui tüdrukuile. Kuid kogemused näitavad, et maalapsed juba 2. õppeaastal tahavad soole vastavaid eritöid. Tütarlapsed suurema innuga õpivad lihtsemaid nõelapisteid, poisid aga on vaimustatud noatöödest.

Neid loomulikke laste soove peab õpetaja arvestama iga kord, kui need tööd hästi seotavad üldõpetuse põhiteemaga.

Tööõpetuse tunnis õpilased töötavad iseseisvalt ja individuaalselt nagu joonistuse tunniski. Õpetajalt aga nõuab tööõpetuse tund rohkem ettevalmistust, eriti liitklassides.

1. Ette valmistada tuleb: a) töömaterjal, nii et selle kätteandmine või -saamine ei tekitaks segadust; b) töönäited („mustrid" ja joonised), mille järgi õpilased võiksid iseseisvalt töötada, d) tööriistad.

2. Tund algab töönäidete vaatlusega, mille sihiks on selgitada töömaterjali omadusi (kui see uus), valmistatava asja tarvitamist ja lühidalt töövõtteid. Viimased momendid langevad välja, kui õpilased töötavad mitmesuguste tööde kallal.

Materjali ja töövahendite kättejagamisel kasutame korrapidajate abi: siis ei kulu selleks palju aega ega teki segadust. Täiendavalt võivad materjali saada õpilased ise.

3. Töö kestel õpetaja annab juhatusi peamiselt individuaalselt.

4. Valmistöid vaadeldakse tunni lõpus samal viisil nagu joonistisigi.

Tunni lõppedes koristavad korrapidajad klassi, kuid iga õpilane on kohustatud ise puhastama oma laua.

Tööõpetuse tunnis kasutame ka laste vastastikust aitamist. Tavalisesti osavamad lapsed lõpetavad oma töö kiiremini ja neil võib tunni lõpus aega üle jääda. Kuna uue töö algamine aja lühiduse tõttu ei ole soovitav, samuti kui jätta lapsi tööta, siis võivad aidata need lapsed kaasõpilasi, kellel töö veel pooleli. Niiviisi õpivad viimased paremini ka töövõtteid. Arusaadavalt peab sellises kaastöös õige mõõt olema, et mitte halvata teiste laste isetegevust.

Laul üldõpetuses.

Laul leiab üldõpetuses seost vaateõpetusega, emakeelega ja mänguga. Vaateõpetuse tunnis esineb meeleolulisi momente, mis otsivad väljendust laulus (kui on kohaseid õpitud laule, siis laulamegi kohe); laulusõnad — luuletised on emakeele-õpetuse aineks; hulk laulukesi algastmel on laulumängud, mis lastele alati väga armsad, andes maitsta parimat laulurõõmu.

Kuid lauluõpetus 1.—2. õppeaastalgi ei või piirduda ainult niisuguse teeniva osaga, vaid selle kõrval peame algusest peale püüdma ka lauluõpetuse erisihtidele: teritada kuulmist, harida häält, arendada laulurütmi-, meloodia-, harmoonia- ja dünaamika-tundmist. Nende sihtide saavutamiseks jätame üldõpetuses aega ka algelisele lauluõpetusele. Siin tuleb käia juba laulmise metoodikas näidatud teid.

Lapse hääl. Iga laps, kui ta pole sündinud tummana, omab võimet sünnitada häält. See väljendub lapse juures kõige enne muidugi kisas ja nutus, pärast ka rääkimises. Muusikalist häält — heli sünnitab laps juba varakult (ja koguni temale teadmata, et see muusikaline heli on): lapse hüüetes ja huigetes tunneme esimest korda tema musikaalsust, muidugi algelisel kujul. Tähendab laps laulab esimest korda hüüetes. See hüüdetoon on aga iga lapse juures peaaegu ikka ühe ja sama kõrgusega. See on tema hääle ulatusest kohaseim hääl (toon), mida ta sünnitada suudab, harilik m i ja s o l vahel. Normaalselt arenenud hääl suudab veelgi mõned toonid üles- ja allapoole laulda.

Koolitulnud lastel on loomulik hääleulatus do-diees — la või re — si vahel (esimeses oktaavis). Kuid lapsed, kelle hääl arenemata, suudavad teha harilikult ainult üht häält, ja see kaldub ikka ennem madal kui kõrge (muidugi laste seisukohalt) hääl olema, näit. do — si.

Lapse hääl iseenesest kõlab lapsele väga omaselt: õrnalt, heledalt, mitte kaugelekostvalt. Ulatuses ei ole alul vahet tütarlapse ega poisslapse hääle vahel. Ka täämbriski võime eksida: kuuldes poisslapse häält, võime arvata teinekord, et on tegu tütarlapsega ja vastupidi. Seetõttu võime algastmel võtta klassi tervikuna laulude valikul ja käsitlusel, mis lihtsustab lauluõpetust liitklassiski.

Tutvumine laste häälega. Nagu esimestes vaateõpetuse tundides õpetaja tähelepanelikult jälgib laste väljendust ja

koguni katsub (näit. joonistustestid) laste kujutlusringi sisu, tuleb tal tutvuda ka laste häälematerjaliga ja muusikalise kuulmisega.

Selleks õpetaja vabas õppetujus juhib laste mõtted laulule. Kohe leidubki julgemaid lapsi (kui 1. õppeaasta lapsed midagi juba laulnud), kes avaldavad soovi laulda. Selle järgi, kuidas laps laulukese viisi kinni peab või kaotab selle, kuidas tema laulus väljendub rütm, õpetaja leiab varsti paremate võimetega lapsi.

Raskem on tundma õppida lapsi, kes ei oska laulda ühtki laulukest. Muidugi ei saa sellest mitte midagi järeldada nende musikaalsete võimete puudumise üle: kui laps pole kodus laulnud, ei oska ta loomulikult laulda, samuti kui lugeda ja kirjutadagi õppimiseta. Niisuguste laste lauluhäält võib tähele panna esimeste laulukeste õppimise ajal. Kui nad vähegi suudavad järgida lauluviisi, on kindel, et neil muusikaline kuulmine on olemas. Ei suuda laps sugugi järele laulda ja teeb ainult mingisugust ebamäärast „põrinat", siis on asi kahtlane, aga ainult kahtlane.

Vähe kasu oleks tavalisest katsumisviisist: õpetaja laulab või mängib ette tundmata viisi, mida õpilane peab järele laulma. Esimeste tähelepanekute järgi ei saa veel otsustada, sest sageli võib „põrisejast" saada õpetamisel korralik laulja.

Oleks suur pedagoogiline väärsamm niisuguseid lapsi algusest peale teistest eraldada ja tegelikus laulutunnis passiivseiks kuulajaiks jätta. Oldagu tähelepanelik nende vastu ja räägitagu nendega trööstivalt ning julgustavalt, ja siis hakkab loomulikult arenema lapse lauluhääl. Kui puuduliku häälega lapsed kipuvad laulma liiga valjusti, siis öeldagu neile harilikul viisil, et nad laulaksid tasemini. Järelikult, 1.—2. õppeaastal laulavad tingimata k õ i k õpilased. Alles 4.—5. õppeaastal võiks eraldada lapsi, kel puuduvad minimaalsed võimed lauluks.

Hingamine. Õhk on materjal, millest toon moodustatakse, seepärast peab õhu tarvitamist õppima, peab õppima hingama.

Väikseima pingutusega rohkeim õhku saame n.-n. diafragma-hingamisega, mispärast laulmise juures tuleb seda hingamisviisi eelistada, õppida ja harjutada. Ainult vaheliha-

hingamise kaudu tungib õhk kopsude sügavusse ja hoiab hingelõõri ja kõrisõlme vaba ebaloomulikust pingutusest.

Rinnahingamisel sügavused ei tööta; laulja ei saa kätte tarvilikku vältust ja laul ei ole kandev. Tähendab, selline hingamisviis ei ole soovitav laulmisel.

Õpilastele algastmel ei ole tarvis hingamisest pikka juttu teha, vaid rohkem harjutada, sest väikesed lapsed peaaegu kõik hingavad õigesti. Tähele panna ainult, et õlad ei liiguks ja et hingataks vaheliha abil.

Hingamisharjutused. Õpilane seisku vabalt (loomulikult), rind pisut ette. Pangu üks käsi kõhule, teine rinnale ja hingaku, siis on kohe näha, kuidas hingamisel kõht liigub, mitte aga rind ja õlad.

Sisse hingata sügavalt, pikkamööda läbi nina (et külm ja tolmune õhk kopsudesse ei satuks). Siis tuleb õhku kinni hoida ja pikkamööda läbi suu ühtlaselt välja hingata (takistusega, „ts" või mõni muu silp parajal toonil).

Tähtis on ka harjutada kiiresti hingama, nagu see laulmisel tarvilik: õpilased hingaku märguande peale kiiresti sisse ja lasku õhk pikkamööda välja takistusega.

Ka võimlemist on soovitav kasutada hingamisharjutustel. Näit. sisse hingates käed kõrvalt üles viia, seega laieneb rinnakorv ning mahutab rohkem õhku. Välja hingata — käed alla.

Samuti võib laulusõnade õppimist käsitada hingamisharjutuse vahendina.

Meenutame, et õige hingamine on ka hea lugemise eeldus.

Hingamisharjutusi korraga mitte palju teha: mitte rohkem kui 2 minutit iga laulmise tunni alul.

Hääldamine. Selge ja õige sõnade väljarääkimine (diktsioon) mõjub väga palju laulu kõlavusse, mispärast laulmisel tuleb rõhku panna selgele ja õigele sõnade hääldamisele.

Vale hääldamine laulmise juures tuleb sageli kõne- ja murdevigadest. On ju loomulik, et kõik inimesed ei räägi ühtviisi. Igaühe kõnes tuleb ette suuremaid või vähemaid foneetilisi iseärasusi. Kui see iseärasus kaldub liiga kõrvale üldisest kirjakeele foneetilisest nõudest, siis peab kohe selle kõrvaldamiseks samme astuma. Ka üksikutele hääli-

kutele, nagu r, l, s, j. n. e. antakse mitmesugune varjund väljarääkimisel. Kõik niisugused ettetulevad kõne- ja murdevead on laulmisel segavad ja raskendavad lauluõpetamist.

Õpetaja ise olgu jälle siin eeskujuks: rääkigu selgesti ja õigesti. Ja valvaku õpilasi, et nad õigesti hääldaksid. Vigade puhul selgitatagu endale kohe nende olemus, ja siis harjutatagu õigesti hääldama. Mis on ilusasti öeldud, see on ka ilusasti lauldud.

Vokaalide hääldamisel tuleb ette see puudus, et mitmed vokaalid, nagu: a, ä, e j. t. kõlavad liiga lahtiselt, mis pole ilus. Seepärast on neid vaja „tasandada", et nende üldtäämber sulaks kokku tumedamate (u, ü, o, ö) häälikutega ja annaks enam-vähem ühtlase kultiveeritud resonantsi.

Helilisi kaashäälikuid (konsonandid l, m, n, r, v) peab hääldama sõna hakul ja silbi lõpus nõnda, et need helisevad, rohkesti tooni annavad. Välja ütelda kahekordselt: (ll, mm, j. n. e.) näit. llapsed, mmaasikad.

Helituid kaashäälikuid (k, p, t, h, s) sõna lõpus ütelda hästi kuuldavalt, näit. tu**kk**, sine**p**, las**t** j. n. e.

Ka ninahäälik „ng" nõuab selget hääldamist, mis annab iseäranis pehme ja kõlava resonantsi, näit. lõng, mäng j. n. e.

Diftongide hääldamine juhtudel: kus lõug liigub teise hääliku juurde minnes ülespoole (ai, oi, ou, ae, õu j. n. e.) või püsib paigal (öi, iu, üu, ui) lauldakse esimene häälik pikalt, näit. vaimuga — laulda va-aimuga.

Kus aga lõug liigub alla, lahendatakse diftong kohe alul, näit. peale — pea-ale.

Diftongide laulmisel mitmel toonil tuleb samuti esimene häälik laulda pikalt: neiud — ne-e-eiud.

Häälesead. Heli niisugusena, nagu ta kurgust tuleb, ei ole ilus. Et aga hääl oleks ilus, kõlav, loomulik, siis selliseks peab teda sünnitama.

Algastmel pole võimalikud erilised hääleseadmise harjutused. Kisendava, rusuva ja ebapuhta häälega laulmist võib otstarbekohaseimalt ravida eeskujuliku laulmisega kas kaasõpilastelt või õpetajalt (ainult naisõpetajalt).

Muusikalise kuulmise ja mälu arendamiseks algastmel, mil noote veel ei tunta, erilisi metoodilisi võtteid ei tarvitata. See toimub loomulikul teel lauluviisi õppimisel.

Head mõju avaldab üksikute õpilaste laulu kuulamine ja laulmine kahekesi koos (üks parem ja teine nõrgem laulja). Samuti võib laulmisel lapsi paigutada nii, et lapsed puuduliku muusikalise kuulmisega istuksid heade lauljate keskel.

Rütmitunde äratamine. Rütm on muusika tähtsaid elemente, seepärast tuleb selle õppimisega alata ühtaegu laulmise endaga.

Alguses on tarvis äratada lastes rütmitunnet. Kõige pealt areneb rütmitunne loomulikult ühes laulude õppimisega. Seda teeb õpetaja, mängides lastele ette lihtseid viisikesi. Et rütmi laulus iseäranis esile tuua, laseme lastel ka lüüa ise oma ette „takti" kätega, vahest koguni jalgadega (kerge koputamine, käte plaksutamine, loendamine j. m.).

Vahest (iseäranis võimlemistunnis) laulda marssides ja võimeldes. Siin tekivad mitmekülgsed meelelised kujutlused, mis aitavad tekitada rütmitunnet.

P a u s i d e g a on lugu samuti. Laseme ühel jaol õpilastest hakata varem laulma, siis toome teise jao juurde; katkestame ühe jao viisi vahest j. n. e.

Niisugused rütmiharjutused on ka ettevalmistus noodiõpetusele.

Noodiõpetusega tuleb algust teha 2. õppeaastal. Et seda abstraktset asja lastele huvitavaks, konkreetseks ja arusaadavaks teha, tuleb siin tarvitusele võtta noodijoonestiku asemel h e l i t r e p p (puust trepi sarnane 9-sa astmega, seinale riputatav), h e l i r i i u l (riiuli sarnane, 4 valget ja viis musta „riiuli vahet", kokku 9 „riiulit", noodijoonestik). Nootide asemel puust tahukad, pauside asemel teisevärvilised tahukad. Nende paksus võrdub „trepi"-astme laiusele, umbes 4—5 sm.

Õpilased oskavad juba laulda, kuid neile tuleb siiski anda mõisted: kõrgemad ja madalamad toonid. On õpilastel arusaamine sellest, siis asetame helitrepi seinale ja tema juurde tahukad (toonide sümbolid). Võtta tuttav, lihtne laul: ühesuguse vältusega noodid, tertsi või kvardi ulatuses arvates algtoonist, hüpetega mitte üle astme. Õpetaja mängib viisi ette ja siis kujutatakse seda helitrepil nootide abil. (Kui tarvis, võib õpetaja kord näidata, kuidas viit helitrepil kujutada). Tahukate asetamisel helitrepile tuleb ikka nagu kirjutamiselgi minna vasakult paremale.

On õpilastel käes meloodilise diktaadi kujutamine helitrepil, siis tuleb juurde ka rütmiline diktaat — tuleb lapsi tutvustada nootide vältusega. Näit. alguses käsitada mõisteid „lühike" ja „pikk". Siis laulab õpetaja lühikese ja pika tooni. Õpilased määravad nende kahe tooni vahe: esimene oli lühike, teine pikk. Kuidas neid mõõta? Loeme nagu kell lööb: 1, 2, 3, 4. Õpetaja lauldes loevad õpilased tooni pikkust, samuti ümberpöördult. On õpilastel selge, et toonid mitmevältelised, siis tuleb puust „nootidele" ka vältused anda: 1 löök — 1 tahukas, 2 lööki — eelmisest kaks korda pikem „noot", või kaks tahukat ligistikku pandud.

Lapsi tuleb lasta laduda ka vältelist, rütmilist diktaati helitrepile (alguses mitte ühendada rütmilist diktaati meloodilisega, vaid olgu puht-rütmiline — samas toonis, näit. auto, pasuna tuututamine).

Samuti tuleb käsitada heliriiulit, mis natuke kunstlikum, kuid selle paremusega, et sarnaneb rohkem noodijoonestikuga: 5 musta ja 4 valget „riiulit". Noodiriiulil tulevad ka anda esimesed noodi nimetused, sest lapsed ise nõuavad seda — tahavad noote kuidagi üksteisest eraldada. Sel juhul on „do", kui algnoot esiti esimesel mustal joonel-riiulil, kuid hea on ta asetada „abijoonele", millega varustatud heliriiul oleks soovitav. Võti tuleb seletada alles hiljem, kui hakatakse tarvitama bassi-võtit.

Laulude valik. Et laulmine lastes ärataks laulurõõmu ja -armastust, on väga tähtis laulude valik vastavalt laste hingeelule. Laulmise sidumine üldõpetusega hõlbustab lapsepäraste huvitavate laulude valikut tekstilt.

Lauluviisi kohta peame silmas nõudeid:

1. Viisilt olgu laul m e e l d i v, peamiselt rõõmus (mažoor), k e r g e, s. o. lihtsete käikudega.

2. Viisi u l a t u s ei või minna üle laste loomuliku häälepiiri.

3. Rütmilt olgu laul l i h t n e.

Meie lastelauludekogud ja -laulude loojad patustavad sageli nende nõuete vastu: ei arvestata näit. viisi ulatust, nii et juba esimestes lauludes minnakse oktaavini; viisis esinevad rasked kvardi- või kvindi hüpped j. m. Ja kui on püütud lapsepärane viis luua, siis ei ole see sageli muud kui mõni meloodiline harjutus, mis lastele puhtinstinktiivselt ei meeldi. Niisuguseid laulukesi võiks pedagoogilisest küljest

võrrelda lookestega, mis on eriti kirjutatud „keelelisteks harjutusteks“: sama vähe kui viimased suudavad äratada huvi lugemise vastu, võivad niisugused kunstlikud, värvitumad laulukesed äratada huvi laulu vastu. Peame märkima, et selliseid ebalapsepäraseid laulukesi leidub ka *uuemates* lastelauludekogudes. (Aavik-Tamman, Kiiss).

Laulutunni metoodiline käik.

Kui laulmine on vaid üks moment üldõpetuses, ei vaja laulutund erilist meeleoluloomist — sissejuhatust.

Laulusõnad õpitakse kas laulu või emakeele tunnis. Esimesel juhul võib see toimuda kahel viisil: a) õpetaja loeb ette laulu sõnad tervikult. Eelnevast vaateõpetusest peaks nende sisu selge olema, vajaduse korral antakse *lühikesi* seletusi: siin ei ole koht pikemateks keelelisteks seletusteks. Selle järele õpetaja kordab uuesti laulusõnu, õpilased püüavad meeles pidada. b) Laulusõnad kirjutatakse tunni eel tahvlile, kust lapsed vaikselt loevad ja õpivad.

Tähtsaks nõudeks peame: *ei või piirduda ainult esimese salmi õppimisega*, muidu jääb järgmiste salmide õppimine puudulikuks, peamiselt seepärast, et lastel pärast lauluviisi õppimist ei ole enam huvi sõnade edasiõppimiseks.

Laulusõnad õpitakse tervikult, kui laul ei ole liiga pikk. Vastasel korral õpitakse sõnad kahes osas: teine osa järgmises laulutunnis.

Kui lapsed juba üksikult ütelnud peast laulusõnu, loetakse neid ka kooris, *parajalt rõhutades ka rütmi*.

Viisi esitamine. Viisi õpetaja mängib ette viiulil (või klaveril, harmooniumil); *nais*õpetaja võib ka lauldes esitada lauluviisi. Seda korratakse veelgi. Kuulates lapsed teevad vabalt rütmile vastavaid liigutusi, „löövad takti“, aga nii, et see ei segaks kuulamist.

Siis katsuvad laulda üksikud õpilased (paremad). Sellele järgneb *ühislaul*. Lauldakse kõik õpitud salmid.

Õpetaja ise peab hoiduma liigsest kaasalaulmisest ja kaasmängust, mis mõjub lastesse segavalt.

Ühisele laulule järgneb laul *kahe-, kolmekesi*, nii õpilaste omal soovil kui õpetaja kutsel.

Kui laulutund kestab 45—50 min., tuleb tunni lõpupoolel korrata ka teisi laule: ilma järjekindla kordamiseta õpitud laulud ununevad ja ei muutu kindlaks lauluvaraks.

Kuid ei tarvitse k õ i k i õpitud laulukesi niiviisi käsitella: l a u l u v a r a k s j ä ä g u p a r i m a d l a s t e l a u l u d (10 kuni 12 õppeaasta kohta).

Laulumängude sõnad ja viis õpetatakse samal meetodil. Sõnad ja viis käes, asutakse mängimisele.

Õppeaasta teisel poolel, mil 2. klassis tehakse algust noodiõpetusega, antakse liitklassis 1. klassile iseseisvaks tööks laulusõnade kirjutamine töövihkudesse.

Mäng ja võimlemine üldõpetuses.

Mäng laste vaimsete võimete arendajana.

Mängu-pedagoogika oma rikkaliku kirjandusega kuulub meie oludes peamiselt lasteaedade tegevusse. Algkooli õpilased esimesel õppeaastalgi on juba välja jõudnud sellest arenemisjärgust, mil mäng võib täita k o g u lapse elu. Laps kooli tulles aimab, et siin ootab teda töö ja ta himustabki t ö ö d, teeb tööd meeleldi, huviga, kui aga see on temale jõukohane.

Kuid iga normaalne laps (ja mitte ainult laps, vaid ka täiskasvanu) töö vahel ja töö järel otsib vaheldust, puhkust. Seda leiab ta mängus. Ja iga õpetaja-kasvataja, kes tunneb lapse hingeelu, toob parajal kohal õppetöösse ka mänguelemente, sest ta teab, kui suur kasvatuslik väärtus on mängul.

Koolis kasutatavad mängud on ü h i s m ä n g u d, mis kuuluvad juba lapsemängu kõrgemasse liiki ja on läbiviidavad ainult küllalt arenenud lastega. Mäng on algastmel tähtis kehalise kasvatuse abinõuna, kuid ta avaldab suurt mõju ka lapse vaimsesse arengusse. Lapse arenev vaim leiab mängus mitmekesist tegevust ning selle tõttu ka arendust.

Mängus on tegevuses mitmed m e e l e d. Õieti ühtki mängu, peale „pimesiku", ei saa laps mängida ilma silma osavõtuta. Kõige pealt mängud nõuavad kauguste hindamist silma järgi ja arendavad sellega silmamõõtu (visked, hüpped, jooks j. m.).

Mäng arendab ka k u u l m i s t. Igas ühismängus on palju hüüdmisi ja käskimisi, mida tuleb hoolega kuulata, et neid õigel ajal ja õigesti täita. L a u l u m ä n g u d arendavad lapse laulumeelt.

Mäng nõuab lapselt t ä h e l e p a n u. Ja tõesti, mängus

ongi laps tähelepanelikum kui igas teises tegevuses. Mäng valmistab talle rõõmu ja on huvitav. Seepärast koondubki tähelepanu mängule vaid seesmise tõuke tõttu. Ühismängudes on laps mõnikord sunnitud tähelepanu koondama ka niisugusele asjale, millel see muidu ei püsikski.

Ka mõtlemisele annab mäng tööd ja toitu. Ühismängu kiire iseloom ei luba lapsel kaua kahelda, vaid ta peab otsustama võimalikult kiiresti. Niiviisi kasvab mõtlemise kiirus, mis on elus väga tarvilik. Sageli esitab mäng ootamatuid raskusi, mille võitmiseks tuleb mõistusel tee leida. Et siin puudub aeg teistelt nõu saamiseks, siis tuleb ise otsustada, mille tõttu areneb iseseisvus.

Mäng arendab arvustusvõimet. Lapsed avalduvad mängus otsekoheselt ja toovad niiviisi esile oma head kui ka halvad omadused. Nii esinevadki lastel ühismängus kõrvuti näit. osavus ja saamatus, kiire ja aeglane liikumine, leplikkus ja jonnakus j. t. Laps õpib hindama osavust, kiirust, täpsust, korralikkust ja põlgama nende vastandeid.

Mäng laste kõlblate omaduste kasvatajana. Kasvataja eeskuju kõrval on mäng tähtsaimaks laste kõlblate omaduste arendajaks ja kasvatajaks.

Eriti selgesti esineb tahtemoment. Laps ei saa alati täita oma soovi ja tujusid, vaid peab end pingutama koosmängimisele, peab täitma talle määratud osa ja kohustused ning alistuma üldnõudeile ja mängu reeglitele.

Järgnevalt areneb ühismängude juures lapse endadistsipliin. Esimesi mõisteid ühiskonnast ja ühistundest saab laps peamiselt mängudes. Siin õpib ta tundma algelisi reegleid ja nõudeid, mis maksvad kõikidele, üldsusele. Samuti õpib ta hindama ja arvestama oma mängukaaslasi ja nende mängutulemusi. Märkab peagi, et peale tema on veel palju teisi, kellel samad õigused kui temalgi. Pikapeale hakkab hindama enamuse soove ja nõudeid, kuna omad tagaplaanile astuvad.

Mängu juures märkab laps tihti endal kohustust ja vastutust, mis teda sunnivad püsivalt ja tahteliselt mängust osa võtma ja seda jätkama (ka sel juhul, kui mäng ei meeldi).

Mäng viib lapsi üksteise tundmisele ja mõistmisele. Samuti õpib laps ühismängude juures erapooletult hindama

võistluse tulemusi. Tihti tuleb tal vastu enda tahtmist tunnustada oma kaaslaste teeneid ja saavutisi, kuigi need tema omadest paremaiks osutuvad. Mängu juures esinevad väikesed arusaamatused ja tülid nõuavad objektiivset lahendamist. Siin peab laps ise olema erapooletu kohtunik, kes oma parema arusaamise järgi asja lahendab.

Mäng arendab ka korraarmastust, täpsust, ka esteetilist meelt liigutuste painduvusega, kooskõlaga, rütmiga.

Mäng saavutab suure eesmärgi, kui laps tunneb endas spontaanset tungi väärtuslikuks tegevuseks, kui ta mängus leiab seesmist rahuldust, puhast, suurt rõõmu ja huvi.

Võimlemisharjutused kõnnis, jooksus, hüplemises on algastmel kohased järeleaimavate mängudena. Mängus aimatakse järele (imiteeritakse) seoses üldõpetuse ainega igapäevases elus esinevaid töid ja toiminguid, loomade ja inimese liikumisviise, mitmesuguseid sündmusi (mardisandid) j. n. e. Tavalisesti leidub peaaegu kõigis üldõpetuse teemades küllalt sobivat ainet järeleaimavateks mängudeks. Kui selleks ei saa kasutada olemasolevaid mänge, siis õpetaja ise loeb jutukese, kuhu koondab mitmesuguseid harjutusi mänguks. Seejuures on tähtis, et liigutused oleksid mitmekesised ja harjutaksid enam-vähem kõiki kehaosi võrdeliselt.

Metoodilises järjestuses peame silmas, et mängude alul oleksid kergemad liigutused (harilik käik). Mängu arenedes tulevad juurde keerukamad harjutused (hüpped, jooks, tasakaalu-harjutused j. n. e.).

Mäng ei tohi liialt väsitada lapsi, selle lõppedes saavad lapsed puhata, nii et nad tuleksid mängult värsketena, rõõmsatena.

Väga soovitavaks peame, et 1.—2. õppeaastal kehalised harjutused ja mängud ei kestaks üle poole õppetunni. Kuidas seda läbi viia nädala tunnikavas, oli juba näidatud varem.*)

Mängude kasutamisel on suureks takistuseks ruumide puudus paljudes maa-algkoolides. Seal on mõeldavad ainult mängud vabas õhus hea ilmaga igal aastaajal. Meie ilmastikus ei ole sügisel ja talvel igakord võimalik üldse välja

*) „Uusi teid algõpetuses" I, lk. 44—45

minna, mis omakord veelgi halvab kehakasvatuse tööd algkoolis. Niisugustel aegadel peab vähendama võimlemiseks määratud aega, asendades seda mängulaadilise tegevusega klassis. Siin võib eduga kasutada näit. dramatiseerimist. Kodulooline aine, õpitud lugemispalad, loetud jutukesed annavadki küllalt huvitavat ainet dramatiseerimiseks.

Selles töös õpetaja pidagu silmas järgmisi nõudeid:

Mängu kava koostatakse õpilastelt endilt. Ühises arutuses leitakse, kus ja kuidas iga üksik tegelane peab esinema. Õpetaja ei tarvitse peaaegu sugugi segada õpilaste kavatsusi, sest kui nad vähegi harjunud iseseisvate algatustega, avaldavad nad suurt leidlikkust dramatiseerimisel.

Harilikult on soovijaid „mängida" rohkem kui tegelasi. Korra mõttes määrab tegelasi õpetaja ise, kuid mängimise kordamisel peab ta silmas, et kõik soovid leiaksid rahuldust. Ka passiivseid õpilasi kutsutakse kaasa mängima kas või vähemates osadeski.

Sel viisil oleksid hädakorral osaltki täidetud võimlemise ülesanded, koolitöö üldiselt ei kannataks sugugi mainitud väliste takistuste tõttu.

Õpilase töövihk.

Töövihk peaks andma pildi kogu tööst üldõpetuses niipalju kui seda paberile pannakse. Ta olgu ühine kõigi kirjalikkude harjutuste, arvutuste ja joonistuste jaoks (kui viimased ei vaja erisorti paberit). Tehakse joonistused erilehel, siis kleebitakse nad üldisse töövihku või pannakse omale kohale teiste tööde keskel (brošüürid).

Töövihu (brošüüride) kohta mõningaid juhatusi:

1. Sobivaim paber on joonteta kirjutuspaber juba esimestel kirjutuskatsetel — tähtede ja numbrite (arvude) kujutamisel ja kirjutamisel. Ei ole põhjust edaspidises töös üle minna joontega või ruudulisele paberile (välja arvatud mõned eriülesanded, mida võib teha üksiklehtedel). Võiks veel kuidagi leppida ühejoonelise paberiga, aga igasugused kaksik- ja kaldjooned või ruudud ei vasta meie töö eesmärkidele ja ei ole sobivad õpilaste töövihus. Oletatava parema käekirja kujundamise asemel on nad segavad, eriti lehekülje kirjutuspinna ülevaatlikul jaotusel.

Kõigil juhtudel, mil on järjekindlalt harjutatud kirjutamist joonteta paberil, on saavutatud häid tulemusi.

2. Ostetud „vihkude" asemele peaksid tulema omatehtud brošüürid — harilikust kirjutuspaberist tööõpetuse tunnis kokku õmmeldud ja lihtse kaanega varustatud töövihud, iga suurema üldõpetuse põhiteema (või kahe-kolme väiksema) jaoks uus brošüür.

3. Brošüüri-ideega sobivad väga hästi töövihu eelkäijad — lahtised lehed. Neid tarvitatakse esimesteks kirjutusharjutusteks nii tähtede õppimisel kui arvutusõpetuses. Pole vist tarvidust pikemalt seletada, et just üksik leht on esimestel kirjutuskatsetel kõigiti eelistatavam tavalisest vihust. Joonistusplokid rebitavate lehtedega on vaheaste lahtise lehe ja kinnise vihu vahel. Sama hästi kui joonistamises kõlbavad plokkvihud (perforeeritud lehtedega) ka igal teisel alal: neist võib saada üksiklehti parajas suuruses mitmesugusteks väiksemateks töödeks.

Üksiklehtedel kirjutatud (joonistatud) töid hoitakse erikaantes, mida õpilased ise valmistavad tööõpetuse tundides.

4. Töövihule-brošüürile anname nägusa välimuse: joonistamise või tööõpetuse tundides kaunistame sisu kohaselt kaanelehe, äärekaunistusi teeme ka igal leheküljel (see ei tarvitse olla muidugi sunduslik, et mitte asjatult kulutada aega ja jõudu); leheküljed järjestikku nummerdame; iga töö kannab oma pealkirja (suurema kirjaga, värviline, allakriipsutatud j. n. e.); lehekülgede pind on korralikult jaotatud (puhtad ääred igalt poolt, neid võib alul pliiatsiga ette tõmmata); iga töö juures kuupäev, mil töö tehtud. Viimane nõue on praktilise tähendusega, sest ka elus märgitakse iga kirjaliku toimingu juures selle aeg. Peale selle annab tööde dateerimine ülevaate töökäigust õppeaasta jooksul. Kõigi niisuguste nõuete täitmine on kergem valgel joonteta paberil.

Brošüürid on võitnud poolehoiu kõikjal, kus need tarvitusele võetud (ja mitte ainult üldõpetuses). Lastele nad meeldivad palju enam kui traditsioonilised eriainete vihud otse seepärast, et nad kujutavad tervikuliselt lapse tööd koolis.

Töövihkude läbivaatamine õpetajalt peab toimuma võimalikult sagedamini. Et 1.—2. õppeaastal lap-

sed kirjutavad igapäev emakeele ja arvutuse tundides, siis oleks ka loomulik i g a p ä e v a n e töövihkude kontrollimine. See oleks õpetajale endalegi praktilisem: väikeste tööde läbivaatamine ei võtå kuigi palju aega. Koguneb neid aga terve hulk, näit. nädala kestel, peab õpetaja kulutama juba mitu tundi, et läbi vaadata terve klassi töövihud.

Töö kestes leiduvad vead õpetaja parandab ise, nii et õpilane parandusi kergesti märkaks. Kuid mõttetu oleks vigu kisendavalt alla kriipsutada, jättes nad parandamata: peame esile tõstma ainult õ i g e i d vorme, et vabaneda vigadest.

Soovitav on ka töö hinnang lühidalt ja arusaadavalt; näit.: „korralik töö", „hoolega kirjutatud", „töö peaks puhtam olema" j. n. e. Sellised lühikesed retsensioonid ütlevad lapsele palju mõjuvamalt ja rohkem kui mõni saladuslik märk või paljad tähed: H, R, N. Arvutustööde juures märgime õigete ülesannete a r v u.

Vigade parandust 1.—2. õppeaastal õpilastelt me ei nõua: küllaldast mõju avaldab juba õpetaja parandus töövihus. Küll aga tuleb õpetajal kõik teha, et vigu vähem tekiks: iga kirjalik harjutus olgu hästi ettevalmistatud! Üksikuid õpilasi, kes siiski teevad liiga palju vigu, tuleb aidata i n d i v i d u a a l s e l t, nagu see ette nähtud raamatu eriosas. Samuti peab õpetaja märkima endale tüüpilisi vigu, et neid edaspidi ravida. Tööd, mis tehtud lohakalt, hooletult, laseme ümber kirjutada.

Kirjandust tähtsamate eriküsimuste kohta.

1. *Stern, W. u. Wiegmann.* Methodensammlung zur Intelligenzprüfung.
2. *Lay, W.* Experimentelle Pädagogik (eesti keeles A. Koort'i tõlkes).
3. Sama. Experimentelle Didaktik.
4. *Bassow, M.* Metoodika psihhologičeskih nabljudeenij nad detmi.
5. *Kroh, O.* Die Psychologie des Grundschulkindes.
6. *Albert, W.* Grundlegung des Gesamtunterrichtes.
7. *Lynch, A.* Individual Work and the Dalton Plan.
8. *Schulze, H.* Bodenständiger Sach- u. Sprachunterricht.
9. *Kolar, H.* Vier Schuljahre in Wochenbildern.
10. Voprosõi kompleksnovo obučenija v škole.
    a) Organisatsija i planirovanie rabot v kompleksnoi sisteme.
    b) O meetodah rabotõi v škole pri kompleksnom prepodavaniji.
11. *Hamaïde, A.* Die Methode Decroly.
12. *Parinbak, J. ja Brandt.* Üldõpetus.
13. *Hintzer, K.* Võimlemismängud koolidele.
14. *Raudkats, A.* Mängud I—IV.
15. Ajakiri „Tööõppus".

II ERIOSA.

Tegelik töökorraldus 1.—2. õppeaastal üldõpetusena individuaalse tööviisi rakendusega.

Meie töösüsteem on kujunenud isiklikest kogemustest. Leiab see töökorraldus soodsa pinna tegeliku õpetaja pedagoogilistes tõekspidamistes ja tegelikes oludes, võib teda kasutada üldjoontes samal kujul. Kuid üksikuid uusi metoodilisi võtteid võiks tarvitada igal pool, töösüsteemile vaatamata.

Olgu meenutatud, et kõigi üksikute töövõtete kohta, mis lühidalt mainitud eriosas, leidub põhjendusi ja selgitusi raamatu üldosas.

Koolis. (1. töönädal).

Esimene koolipäev.

2. õppeaasta lapsed maa-algkoolides rõhuvas enamuses, kui mitte eranditult, saatsid suvevaheaja mööda karjaseametis, tublisti unustades eelmisel aastal õpitud oskusi lugemises, kirjutamises ja arvutuses ja võõrdudes koolielust ning -tööst.

Esimesel koolipäeval tahamegi kõige pealt värskendada elamusi ja mälestisi eelmisest õppeaastast ja luua algavaks koolitööks soodus meeleolu.

1. õppeaasta lapsed, välja arvatud mõned üksikud, on õpetajale ja kaasõpilastele uued, tundmatud. Lastele endile samuti on kool võõras koht, millest võib-olla on kodus kuuldud koguni mõndagi ebameeldivat. Nende väikeste mudilaste usaldus tuleb õpetajal võita kohe esimesel koolipäeval, et nad järgmisel päeval juba rõõmuga kooli tuleksid. Samuti peame rahuldama laste uudishimu klassielu ja koolikorra suhtes juba esimesel koolipäeval.

Nii oleks esimese koolipäeva kasvatuslik üles-

anne — luua klassiühiskonnas sõbralik, lastele meeldiv õhkkond, milles võiks hästi edeneda edaspidine koolitöö.

Esimene koolipäev algab tavalisesti aktusega. Kõik lapsed tulevad kokku suuremasse klassi (või saali, kui see olemas), kuulavad koolijuhataja ergutavaid, julgustavaid sõnu ja heatahtlikke soove, ühiselt laulavad ja tunnetavad, et nad kõik on ühise koolipere liikmed.

Väga soovitav on ka, et aktusest võtavad osa lastevanemad, eriti need, kes esimest korda saadavad oma lapsi kooli: seega oleks tehtud esimene samm kooli ja kodu lähenemiseks.

Aktuse sisu kohta olgu öeldud ainult niipalju, et aktusel pole kohta kurjadele manitsustele, käskudele ja ettekirjutustele, näit. koolikorra suhtes, ega teistele formaalsetele korraldustele. Ebapedagoogiline oleks ka näit. „edasi viidud" ja „istuma jäänud" nimede ettelugemine j. m.

Selleks kõigeks on aega küllalt jooksvas õppetöös, aktusel aga kõlaks juhataja või õpetaja kuri manitsev sõna dissonantsina, mis ärataks lastes ebameeldivaid tundmusi.

Pärast aktust lähevad lapsed klassidesse ja meiegi mudilased jäävad vähemalt kaheks tunniks oma klassi.

Selle aja kestel õpetaja tahab tutvuda peamiselt oma uue perega — 1. õppeaasta lastega. See ei tähenda muidugi, et õpetaja näit. kutsub neid nimepidi välja või laseb õpilasil endil öelda oma nimi. Selline toiming on ebapsühholoogiline: lapsed on uues olukorras kartlikud, tagasihoidlikud ja nad ei taha veel sugugi isiklikult esineda mitmekümne võõra lapse ees.

Ka on selline „väljakutsumine" tarbetu. Õpetajal on küllalt juhust ja võimalust rääkida uute õpilastega ja nende vanematega üksikult, näit. juba laste vastuvõtmisel, et hankida vajalised andmed klassiraamatu jaoks, (isa, ema ja lapse vanadus, perekonna koostis j. m.), tutvuda nende lugemisoskusega, arvutundmise piiridega j. m.

Esimesel päeval klassis aga paneme aluse klassiühiskonnale, ühisele suurele lasteperele. Selleks kasutame 2. õppeaasta laste algatust ja kogemusi eelmisest aastast.

Esimene ülesanne on õpetajal — ergutada lapsi rääkima, järelikult on „esimene tund" esimesel koolipäeval vaba õppejutt, mida alul kannavad loomulikult 2. õppe-

aasta lapsed. Selle teemaks võiks olla: „Kui ma esimest päeva koolis olin", „Mis mulle möödunud aastal koolis meeldis". 1. õppeaasta lapsed esialgu kuulavad vanemate kaasõpilaste väljendusi, kuulavad huviga, sest sellest leiavad nad ka vastust põnevale küsimusele: Mis ootab mind koolis?

Edasi juhitakse jutlemine t ä n a s e päeva muljeile. Siingi on algatajaks 2. õppeaasta lapsed. Varsti märkab õpetaja, et ka uutest julgemad tahavad midagi öelda. Sest momendist kutsume neidki kaasa mõtteavaldustele: „Endel tahab ka midagi öelda". „Nüüd räägib ka Elvi, mis talle koolis meeldib" j. n. e.

Tuleb juhiseks võtta l a p s i 1. ja 2. õppeaastal n i m e t a d a e e s n i m e g a, õigemini just nagu koduski neid kutsutakse. (Õpilaste vastuvõtmisel küsigu õpetaja vanemailt, kuidas nimelt kutsutakse lapsi kodus.)

Vaba õppejutu kestel esimesel koolipäeval ei tarvitse n õ u d a, et lapsed rääkides tõuseksid püsti. 2. õppeaasta lapsed muidugi teevad nii, ja kui ka nooremad nende eeskuju järele aimavad, on hea. Jäävad nad aga rahulikult istuma, on ka see täiesti lubatav: küll aegamööda kujunevad kõik välised vormid, mis vajalikud uues olukorras. Järsud nõudmised aga mõjuksid takistavalt koolitöö korraldusse esimesil päevil.

Lapsed pole muidugi harjunud õieti i s t u m a koolipinkides (eriti, kui nad ka ebahügieenilised).

Vaba õppejutu ajal õpetaja võib märkamatult ühe või teise õpilase istumist p a r a n d a d a, kuid üldised käsklused ja korraldused oleksid siingi liigsed.

Kindlasti aga n õ u a m e juba esimeses tunnis: kui üks õpilane räägib, siis teised vaikivad ja kuulavad. See nõue on loomulikult arusaadav lastelegi, kes esimest päeva koolis.

Teiseks nõuame ka, et lapsed tunni lõppedes r a h u l i k u l t, teisi s e g a m a t a klassist lahkuvad. Mingisugust n.-ö. militaarset korda siin vaja ei ole: lapsed lahkuvad loomulikus korras, nagu näiteks lahkuvad täiskasvanudki inimesed koosoleku ruumist.

Kui koolis valitseb hea kasvatuslik kord, siis 2. õppeaasta lapsed juba teavad, kuidas väljuda klassist, ja sageli on nad nõuandjaiks korra suhtes nooremailegi.

Sel momendil kerkib üles k l a s s i k o r r a p i d a-

jate küsimus: niikaua kui lapsed viibivad väljas, on vaja klassi tuulutada, puhastada tahvel ja ka põrandalt korjata paberitükikesi. See on muidugi laste endi asi. Valitakse 2. õppeaasta lastest 2 korrapidajat, kes jäävadki klassi.

Vahetunnilt tagasi tulles (esimesel koolipäeval võiks kellakõlistamine veel ära jääda) minnakse samuti rahulikult kohtadele tagasi. Õpetaja muidugi viibib kogu aeg õpilaste keskel nii vaheajal kui ka laste klassitulekul.

Järgmise tunni eesmärgiks on tutvuda laste väljendusvõimega joonistuse alal. Lähtumine eelmise tunni ainest, näit.: „Sellest, mis jutustasime, võiks mõne päris huvitava asja joonistada". Siin olgu rõhutatud, et kõige loomulikumaks juhtimise vormiks on kaasategev vorm: joonistame, jutustame, kirjutame j. n. e., mitte käskiv: tehke, joonistage või jutustage j. n. e. Õpetaja laseb õpilastel öelda, mis nad just tahavad joonistada, et sellega ergutada ka neid, kes muidu ehk ei oleks teadnud, mis teha. Ta on valmistanud ka paberi ja pliiatsid, sest esimesel koolipäeval neid kõigil lastel kaasas ei ole. Tahvlil joonistamiseks — valge ja värvkriidid.

Paberi jagavad klassikorrapidajad. Kaks-kolm õpilast tulevad tahvli juurde joonistama. Joonistamise kestel õpetaja parandab vajaduse korral pliiatsihoidmist ja istumist, kuid teeb seda üksikult iga õpilase juures, tervet klassi korrale kutsumata.

Joonistamiseks võib kasutada umbes 20 min. Enne lõpetamist õpetaja tuletab meelde: tööle ka nimi kirjutada (kes oskab), siis korrapidajad koguvad joonised kokku. Kõige pealt vaadeldakse ühiselt tahvlijooniseid. „Autorid" annavad ise seletusi sellest, mis nad joonistanud. Siis avaldavad oma arvamusi kaasõpilased. Õpetaja jälgib, et nimetataks ka häid külgi. Selle järele korrapidajad pühivad tahvli puhtaks.

Nüüd korraldatakse teiste jooniste „näitus". Joonised kinnitatakse tahvlile, lapsed tulevad ligemale, asudes nii, et kõigile enam-vähem hästi näha oleks. Järgneb vaatlus ja arutus nagu ennegi.

Järgmiseks tööks oleks — laulmine. Kõige pealt lauldakse meeldivaid laule, mis õpitud möödunud aastal: üksikult ja kooris: 1. õppeaasta lapsed jälle kuulavad ja laulavad ka kaasa, kui juhuliselt oskavad.

See oleks ergutuseks neile, kes uutest oskavad ka mõne laulukese. Neid kutsutaksegi laulma. Laulda võib kohal, kuid seistes.

Selle võttega õpetaja avastab parimaid lauljaid esimese õppeaasta laste keskel ja tutvub ka laste koduse lauluvaraga.

Kui ilm on soodus (või kui koolis on saal), tehakse algust ka mängudega.

Viimaks õpetaja teeb vajalikke korraldusi järgmiseks päevaks:

1. Jagatakse lastele tööraamatud ja õppevahendid (vihud, pliiats, kumm j. n. e.).

2. Määratakse korrapidajad järgmiseks päevaks. Need tulgu veerand tund enne õpetuse algust.

3. Räägitakse sellest, mis teeb laps hommikul enne kooli tulekut (suu ja käte pesemine, juukste kammimine, riiete puhastamine j. n. e.); õigel ajal väljuda kodust. Ka mitte liiga vara. Kooliteel mitte vallatada j. m.

4. Kui vaja, õpetaja teeb ümberpaigutusi õpilaste kohtades, arvestades nägemist, kasvu ja muid asjaolusid. Kuid üldiselt on soovitav esialgu jätta laste kohtade jaotus, nagu see juba esimese päeva hommikul enne aktust kujunes iseendast.

5. Laste lahkumisel klassist õpetame neid ka korralikult ütlema: „Head päeva!"

Kokku võttes: Esimene koolipäev algab meeleolurikkalt rõõmsa tegevusega. Ei anta lastele mingisuguseid juhiseid ja käske: kõik koolikorra nõuded kasvavad välja tööst endast.

2. päev.

Veel enne õpetuse algust õpetaja paneb tähele, kas lapsed on teinud nii, nagu eelmisel päeval selgitatud riiete, käte, näo puhtusest j. m. Tarbekorral laseb käed puhtaks pesta, jalanõud puhastada, juuksed kammida. Ka õpetab tulijaid lihtselt, sõbralikult, loomuliku pealiigutusega tervitama: „Tere hommikust!"

Õpilaste välimust tuleb silmas pidada esimesest koolipäevast vahetpidamata. Ka siin mitte üldisi käske anda, vaid juhatada, aidata seal, kus vaja.

1. Vaateõpetus.

Teema: *„Mis kõik koolis leidub."*

J u h t l a u s e i d õppejutuks: Klassituba on teistmoodi sisse seatud kui toad kodus... (asjade näitamine ja nimetamine).

Märkus: Siin kui edaspidigi punktid tähendavad vaateõpetuses õpilaste endi avaldusi, mille sisu mõnikord märgitud sulgudes.

Kõiki neid asju on meil vaja... (milleks tarvitatakse asju). Asju klassis hoiame korras ega riku neid... Kui juhtub põrandal paberitükikesi, ei oota, et teised koristavad need... Prügi jaoks on nurgas kast (või korv)... Seinale paneme edaspidigi ilusaid joonistisi, pilte... Nüüd on meil kaasas ka omi kooliasju, koolitarbeid... (näitamine, nimetamine).

Vaatame ka riidehoiuruumi... Igaüks saab siin endale kindla koha. (Numbrid juhatatakse kätte).

Kui koolil on kooliaed, mänguplats, minnakse ka neid vaatama.

Tunni lõpus ollakse jälle klassis.

Õppejutu kestel õpetaja kirjutab tahvlile kokkuvõtte järk-järgult, nii kuidas õppejutt areneb. (Võimalikult 2. õppeaasta poolele).

K o o l i a s j a d :

Klassitahvel. Tunniplaan. Seinapildid. Päevaraamat. Kapp. Riiul. Sulepea. Tindipott. Töövihk. Õpperaamat j. n. e.

K o o l i r u u m i d :

Klassituba — meie tööruum. Naaberklassid. Eeskoda. Jalutusruum. Riideruum. Võimla. Õpetajatetuba... (Kõik muidugi olude kohaselt, silmas pidades eriti liitsõnu.)

Tunni lõppedes loevad 2. õppeaasta lapsed kokkuvõtte tahvlilt.

NB. Seatakse üles v a a t l u s t a b e l : „Kuidas tuleb sügis" või „Mis toob sügis meile".

Häälik ja täht: „A".

1. Hääliku esitamine ja hääldamine: Peedu tuli kooli, siin ta nägi palju võõraid lapsi. Korraga nägi ta oma sõpra Atsi ja hüüdis: „Aa! Sina ka siin!"

Hüüame kõik... Aaa!

Õige pikalt... Lühidalt! Hingamisharjutusi.

2. Tähe esitamine. Me võime selle hääle koguni üles kirjutada...

Tahvlile ilmub A.

See ongi täht „A"! (Õpetaja näitab paberist väljalõigatud tähte.)

3. Eelharjutused kirjutamiseks:

a) „Joonistamine" õhus (terve käega) nii tähe vaatlusel kui peast kinnisilmi.

b) Laual (paberil) sõrmega.

d) Kirjutamine („trükkimine") tahvlil värvkriidiga (kutsuda korraga niipalju lapsi, kui ruum lubab, siis teisi).

e) (Värv) -pliiatsiga või pintsliga odaval suuremal paberilehel*).

Õpetaja juhatab otstarbekohast pliiatsihoidmist ja jälgib, et jooned tõmma-

1. Iseseisvalt:

Ärakirjutamine tahvlilt (Kuupäev ka olgu tahvlil. See nõue on maksev kogu edaspidise töö kohta).

Individuaalselt: paremad õpilased võivad omalt poolt teisigi asju või nende tarvitamist nimetada.

2. Vaikne lugemine: *„Valter ei taha lugema õppida."* (Nurmik, II.)

Tundmata sõnade kirjutamine tahvlile, näit. *esilehed, möliseb, puges...*

3. Jutlemine (vabalt) tüki sisu puhul:

Sõnade seletamine õpilaste endi osavõtul (vt. lk. 55). Alul õpilaste osavõtt on piiratud, kuid päev-päevalt asi edeneb, kui aga õpetajal on kannatust ja oskust ergutada iseseisvale tegevusele. Õpetaja omalt poolt tõstab esile

*) Edasipidises ei ole loendatud igalpool eelharjutuste üksikuid võtteid: neid tuleb vaadata siinkohal.

taks korraga (mitte „maalida"!)

4. Iseseisvalt: a) „A" kirjutamine (reas); b) väljalõikamine hallist või pruunist paberist mitmes suuruses.

Peale selle:

Individuaalseks töötamiseks neile õpilastele, kes tähti juba tunnevad: lugemist või luuletiste õppimist.

Töökesed korjatakse kokku. Õpetaja hoiab nad alles iga õpilase jaoks valmistatud kaante vahel. Hiljemini lapsed ise valmistavad sellekohased kaaned.

(kui tarvis): *rumal nagu saabas; lapse tahtmine — ema taskus; magas nagu kott; veavad ninapidi.*

4. Ilmekas ettekanne õpetajalt (1. osa). Lugemisharjutusi: õpilased loevad tasase häälega omaette (individuaalselt) ja siis katsuvad ka ette lugeda.

Ka 2. õppeaasta lapsed võivad lugeda individuaalselt kodus (mõnikord ka klassis).

3. Arvutus.

1. Loendusharjutus: Mitu õpilast omas klassis? tüdrukut? poissi? Mitu pinki? Loendus vaikselt; vastuseid ütlevad mitmed. Ühine kontrollloendus.

   Rida 5-st õpilasest; nad lähevad ühekaupa tagasi kohtadele.

   Loendus: 5, 4, 3, 2, 1.

2. Lookesi arvutusjuhtudele: 1+1, 1+2, 2+1, 3—1, 3—2, 3—3. Näiteks: Kaljol oli üks sulg, vend andis veel ühe. Leenil oli ka üks sulg, õde andis talle 2 sulge j. n. e. Algatab õpetaja, jätkavad

1. Iseseisvalt: Kirjutada arvurida:

   1 11 21 91
   2 12 22 92
   3 13 23 93
   . . . . . .

   Et see paremini õnnestuks valmistada ruudustik õpetajalt antud proovi järgi.

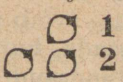
lapsed ise. Lahendust küsivad mitmelt kaasõpilaselt.

3. Arvud: „1“ ja „2“. Õpetaja paneb tahvli äärele 1 pliiatsi, joonistab selle tahvlile ja kirjutab kõrvale „1“. Näitab pliiatsit, joonist ja arvu; lapsed räägivad: Üks pliiats — — üks — üks.

Siis võtab õpetaja 2 pliiatsit, joonistab: / / ja kirjutab „2“.

Loetakse endiselt.

Veel joonistab ja kirjutab:



4. Number „1“-he ja „2“-he esitamine, eelharjutusi kirjutamiseks samul põhimõtteil, mis tähtede esitamiselgi (vt. täht A).

5. Iseseisvalt:

a) Lapsed maalivad asju ühe- ja kahekaupa ja kirjutavad vastavad arvud kõrvale. Arv „2“-ht tuleb harjutada rohkem.

b) Numbrite väljalõikamine vanast rebitavast seinakalendrist või mujalt. (Numbrid olgu lihtsed). Ainult hädakorral võiks seda tööd teha laste endi kujutluste järgi.

2. Loendusharjutused:

a) üksikute kümnete piires edasi ja tagasi:
20—30; 50—60; ...

b) mõnest arvust alates (õpilased nimetavad ise) 3, 5 ... tõusvalt ja alanevalt.

3. Arvutuslookesi (näit. kooliasjade ostmisest) täiskümnete liitmiseks ja lahutamiseks 100 piiris.

4. Võimlemine ja mängud (õues).

Sügisel, kui ilmad soodsad, peaks koolides, kus puuduvad korralikud võimlemisruumid, võimlema ja mängima õues (kuni 4 tundi nädalas laulmise ja tööõpetuse tundide arvel). Talvel halva ilmaga jääks siis võimlemine hoopis välja ja selleks määratud tunde kasutatakse laulmiseks, tööõpetuseks, dramatiseerimiseks. Kevadel tuleksid võimlemistunnid jälle suurendatud arvul tunnikavasse.

3. päev.

1. Emakeel.

Häälik ja täht: „U".

1. Hääliku esitamine ja häältamine: Järgmisel päeval Peedu jooksis õue mängima. Ukse juures aga komistas ta, kukkus maha, lõi valusasti jala ja hakkas valju häälega nutma: uu! Nutame kõik: u-u-u! Nüüd aga oleme rõõmsad ja laulame koguni väikese laulukese (Õpetaja laulab ette lihtse viisikese u-ga ning jälgib laste suuhoidu ja hingamist.
2. Tähe vaatlus: kirjutamine tahvlil ja esitamine väljalõigatult.
3. Eelharjutusi kirjutamiseks endiselt (I_2)*).
4. Õpetaja: Kui koeral valus, karjub ta: au! Teeme seda häält.

Seame ka meie tähed nii, et neist saaks lugeda: au!

1. Iseseisvalt: Kirjutusharjutus lugemistüki järgi: *„Laisk Valter saab tõrelda."*

Tööjuhatus tüki juures lugemikus (võib ka tahvlile kirjutada, kui trükitud või paljundatud tööjuhatusi ei ole).

Poolelijäänud tööd lõpetatakse kodus.

*) Siin ja edaspidi on märgitud vastav töönädal ja -päev: I_2 = esimene nädal teine päev.

Tahvlil: AU.

5. Iseseisvalt: a) U kirjutamine — „trükkimine“, b) väljalõikamine paberist (nagu A juureski).

Ka: AU kirjutamine.

NB. Kirjutamist võib ka iseseisvalt illustreerida joonistusega.

Individuaalseks tööks lugemist.

2. Tüki süvendus. Juhtlauseid: Lastel pole kerge lugema õppida... Aga kes ei oska lugeda, laseb end kergesti petta... Paljudest häist asjust jääb ta ka ilma... Ja Valtergi hakkas lugema... Kas siiski mitte vitsa pärast?

3. Lugemisharjutusi: a) üksikuid ettekandeid, b) osades lugemine.

Kodus lugeda lõpuni.

2. Arvutus.

1. Loendus asjakeste abil: õpetaja jagab lastele 7—8 tikku, pulgakest või nööbikest-sõõrikest; lapsed leiavad: kellel rohkem?

Loendamine alanevalt ühe äravõtmisega.

Rütmiline loendus üles kuni 8-ni: 1, 2, 3... ja 1, 2, 3...

2. Arvutuslookesi samadele arvutusjuhtudele, nagu eelmisel päevalgi. Aineks: vihud, pliiatsid j. m.

3. Arv: „3“.

Mida on meil koolis ja kodus 3.

Arv ja number „3“-e esitamine ja vaatlus:

a) 3 pliiatsit, nende joonis / / / ja kõrval arv „3“.

b) Väljalõigatud number „3“-e esitamine ja vaatlus.

1. Iseseisvalt:

Harjutusi täiskümnete liitmiseks ja lahutamiseks.

Arvutustüübid:

a) 20+10= 2) 30—10=

b) 10+30= 4) 40—20=

Harjutusi leidub raamatule juurdelisatud arvutusvihus. Kui õpilasel see olemas, kirjutab ta ainult vastused vihku.

Ülesandeid täiel kujul kirjutatakse harilikku töövihku individuaalselt kas täienduseks esimesele tööle arvutusvihu eeskujul või peast.

Ülesandeid võib ka kirjutada tahvlile (osaliselt iseseisvaks jätkamiseks) või arvutuskaartidele tööjuhistena.

NB. *Sama töövõte esineb ka edaspidises.*

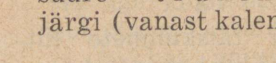
Harjutusi jätkatakse ka kodus. K o h u s e k s on see vaid neile, kes klassis liiga vähe teinud.

Loomulikult võivad õpilased teha tööd kodus ka vabatahtlikult.

4. I s e s e i s v a l t :

a) Joonistamine: rühmad kolmest asjast ja nende kõrval arv „3“.

Asju võib asetada mitmeti:



b) Numbri väljalõikamine suure t r ü k i n u m b r i järgi (vanast kalendrist).

2. Loendusharjutus ü l e 10 (alul võib ka eelmisel päeval kirjutatud arvtabelit vaadata).

3. Lookesi arvutusjuhtudele:
a) 20+ =60
b) 50— =20

Näide: 1) Anni tõi õpetajale vihkude eest 20 senti, ka Elli tõi raha, ja siis oli õpetajal 60 senti j.n.e. 2) Karl ostis paberit, sulgi, kummi. Isalt sai ta 50 senti, järele jäi tal veel 20 senti j. n. e.

Õpetaja algatab (kui vaja ka uusi tüüpe), õpilased jätkavad.

Nii ka edaspidi.

3. Tööõpetus.

Kaane (mapi) valmistamine töökeste jaoks (seinapapist).

Esikülje ilustamine.

a) Töövihkude-(brošüüride) õmblemine.

b) Raamatule kaitsepaberi panemine.

d) Kaane ilustamine värvpaberiga.

4. Usuõpetus.

(Vt. „Uusi teid algõpetuses“ I, lk. 103 j. j. Edaspidises usuõpetuse tunde ei mainita. Ühe tunni koht on jäe-

tud alati laupäevaks, teine võib olla ükskõik mis päeval.).

4. päev.

1. Vaateõpetus.

Teema: *„Mis tegid lapsed suvel“.*

Juhtlauseid: Suvi on kibe tööaeg... Lapsed lähevad vara hommikul karjaga metsa... (Kui suur kari? Millal koju?). Muri aitab hoida sõnakuulmatuid loomi... Rasked päevad: äike, „kiiniaeg“, vihm... Lõunavaheajal marjule: maasikad, mustikad, vabarnad, palukad... Suplemas... Heinaajal abiks teistele... Nii möödusid suvekuud... Oleme jälle koolis.

Tahvlile:

Karjase päev.

Hommikul kell 4 karjaga metsa, karjamaale.
Enne lõunat kell 10 koju.
Lõunavaheaeg — prii: marjule, suplema.
Pärast lõunat kell 4 (16) uuesti karja. Õhtul kell 9 (21) ööseks koju.

Suvekuud.

Juuni — jaanikuu
Juuli — heinakuu
August — lõikusekuu
September — mihklikuu.

2. õppeaasta lapsed loevad tahvlilt.

2. Emakeel.

Häälik ja täht: „I“.

1. Esitamine ja hääldamine: Kui Linda ja Eedi varahommikul karjaga metsa läksid, laulsid linnukesed rõõmsasti: sirr-sirr, si-sii-ii-i. Teeme viimast häält: i-i. Peenemalt (kõrgemalt) nagu väikesed linnud; jämedamalt (madalamalt ka!

1. Iseseisvalt: ärakirjutamine tahvlilt individuaalsete täiendustega.

Hingamisharjutusi.
2. Täht „I“ vaatlus väljalõigatult ja tahvlil.
3. Eelharjutusi kirjutamiseks (I_2).
4. a) Metsast kostab ka karjakoera haukumine: au-au! Hääldamine; 2—3 last kirjutavad tahvlile: AU.
   b) Üks laps torkas valusasti jalga: ai! Hääldamine; lapsed kirjutavad tahvlile: AI.
   d) Põõsast tuli korraga siil: ui, missugune elukas! Hääldamine, kirjutamine.

Hääldamisel jälgime õiget suuosade seisu üleminekul a-lt i-le, u-lt i-le j. n. e.

5. Iseseisvalt:
   a) tähe väljalõikamine;
   b) selle tähe ja imiteeritud häälte kirjutamine, soovi korral illustreerimine.

Individuaalseks tööks lugemist (I_2).

2. Vaikne lugemine: *„Kuidas väike Andi kooli astus“* (Nurmik I). 1. osa, (individuaalselt ka rohkem). Sõnade väljakirjutamiseks ei jätku seekord aega, aga see ei takista tööd, kuna niisuguseid sõnu vähe.

Jutlemine tüki sisu puhul.

3. Lugemisharjutusi:
   a) Tüki 1. osa ettekanne õpetajalt.
   b) Lapsed loevad tasaselt, siis ettelugemist.
   d) Eelmise tüki ettelugemine (kontroll). Kodus uut tükki lugeda (1. pool).

3. Arvutus.

Arv: „4“.

1. Mida kodus ja koolis on 4.
2. Lookesi arvutusjuhtudele:
   3+1=4 2+1+1=4
   4—1=3 j. t.

1. Iseseisvalt: Harjutusi täiskümnetega. Arvutustüübid:
   a) 40+ =60

Aineks: Mustad, pruunid, kirjud lehmad, mustad ja valged lambad j. m. Kes ei saa peast arvutada, võib kasutada loendusasjakesi.

3. Arv ja number: „4".
   a) Esitamine seekord mitte pliiatsitega, sest täht „I" sarnaneb nendega; selle asemel näit. neli sendist raha. Nende asetus reas ja kahekaupa:
   ○ ○ ○ ○ **4** ○○ ○○ **4**
   b) Väljalõigatud numbri esitamine. Vaatlus, kirjutuse eelharjutusi (I_2).
4. Iseseisvalt: Asjakeste joonistamine ja arv „4"-ja kirjutamine; number „4"-ja väljalõikamine.

b) 50— =20
d) 60=30+
(Arvutusaine esitamine I_3).

2. Peast-arvutamine:
   a) arvutuslookeste moodustamisega arvutusjuhtudele:
   2, 4 . . . ×10=
   50, 30 . . . = ×10
   40, 70 . . . :10=
   Aineks: Koolitarvete ostmine, marjade müük.
   b) õpilased annavad vastastikku ülesandeid, küsivad vastuseid mitmelt, vigade puhul seletatakse.

4. Laulmine (ja mängud).

Laul: *„Jütsikene tõttab kooli"* (A. Kiiss „Laste lauluvara", lk. 6.).

1. Õpetaja kannab ette laulukese (kõik 4 salmi). Kui laulmine — ettekanne õpetajalt — jääb välja, siis kantakse ette ainult sõnad; lauluviis aga mängitakse ette.

2. Lühike jutlemine laulusõnade ja viisi kohta: mis meeldib?
3. Laulusõnade õppimine (2 salmi).
4. Lauluviisi ettekande kordamine, lapsed saadavad seda rütmiliste liigutustega.
5. Lapsed laulavad: a) kõik koos mõlemad salmid,
   b) üksikult, paaris,
   d) kooris.
6. Võimlemisruumis või õues marssides, ringis liikudes.
7. Teiste tuttavate laulukeste või laulumängude kordamine. (Laulutunnist vt. lk. 110).

Raamatus on läbi töötatud laulud ühe aasta jaoks. Liitklassis tuleb järgmisel aastal iga üldõpetuse teema juures valida uued laulud. Nende nimestik on antud raamatu esimeses jaos 1.—2. õppeaasta töökavas (vt. „Uusi teid algõpetuses" I, lk. 62—103).

5. päev.

1. Emakeel.

Häälik ja täht: „L".

1. Esitamine: Lapsed laulavad meeleldi ka sõnadeta, kui sõnad meelest läinud: la-la-la! Laulame „Jütsikese laulu" niiviisi.

Tahvlile: LA-LA-LA.

Sama tahvli äärel tähtedega klassi liikuvast tähestikust.

Edasi: l-hääldamine.

2. Täht „L"-e vaatlus.
3. Eelharjutusi kirjutamiseks (I_2).
4. Nüüd tunneme juba mitu tähte, neist võime kokku seada hulga sõnu.

NB. *Lapsed saavad liikuva tähestiku* („aabitsa") *tähtedega:* „A", „U", „I", „L". Jätkub ühest tähestikuko-

1. Iseseisvalt: Ärakirjutamine: *„Kuidas väike Andi . . ."*

Tööjuhatus lugemispala juures (I_3).

gust k a h e õpilase kohta. See annab ruumi kokkuhoiu, kuid tähti peab olema küllaldaselt.

Ka võib kasutada eelmistel tundidel väljalõigatud tähti, kui need ühesuurused ja muidu korralikud. Siiski **liikuv tähestik peab olema igal laual.**

Tänasest peale kasutame liikuvat tähestikku i g a p ä e v, lisades juurde uusi tähti.

Liikuva tähestiku iseseisva tarvitamise t e h n i k a: a) kui ruumi laual leidub, laob iga laps iseseisvalt, vastasel korral töötavad lapsed ü h i s e l t; b) laotud sõnu kirjutatakse-„trükitakse" kohe lehele, edaspidi brošüüri. Lubab ruum laual, on sõnad kirjutamisel ka silme ees; vastasel korral tuleb liikuv tähestik pärast harjutamist kõrvaldada ja kirjutada peast.

Tähtis on ka harjutada lapsi liikuva tähestiku tarvitamise ajal tahvlil iseseisvalt kirjutama, mida õpetajal kerge jälgida. Lapsed lähevad tahvli juurde vabas järjekorras.

5. I s e s e i s v a l t :
   a) Sõnakeste ladumine.
   b) Kirjutamine.

T e h n i l i s e s t k ü l j e s t : kirjutamine on ikka „trükkimine" üksiklehtedel (värv)-pliiatsiga.

Individuaalseks tööks lugemist (I_2).

2. Sama tüki käsitlus.
   a) S õ n a d e s e l e t u s : õpilased nimetavad tundmata sõnu, kaasõpilased seletavad: *tönkamine, koljat* . . .
   b) S ü v e n d u s. Juhtlauseid: Andi oli tõesti terane poiss . . . Palju nalja tegi õpetajale Andi oma koeraga . . . See oli temale tähtsam kui kool . . . Ema kartis asjata, et Andit koera pärast kooli ei võeta . . . Ja uhke oli Andi, kui ta

kooli võeti... Ka õpetaja abita oleks poisid jätnud nokkimise.

Kirjutatud sõnade lugemine õpetaja ülevaatusel.

d) Leida meeldivaid kohti tükist.

2.

Joonistamine:
Vabalt suvistest mälestistest või koolielust.

1. Lugemisharjutusi (2. osa):
   a) tasaselt omaette ja
   b) ettelugemist.

Järgmisel päeval võistluslugemine.

2. Joonistamine: Vabalt suvistest mälestistest.

Tunni lõpus ühine tööde vaatlus.

3. Arvutus.

Arv: „5".

1. Mida on koolis ja kodus 5?
2. Arvutamine rahadega. Iga õpilane saab 5 ühe-, 1 kolme- ja 1 viiesendise raha.

Öeldakse arvutuslookesi ostmisest, müügist (I_2).

Vahetatakse naabri juures 5-sendine raha ja ümberpöördult (kahel viisil).

3. Arv ja number „5"-e esitamine on lihtsustatud, kuna rahal on number „5".
   a) arv „5"-e kujutamine:
   ° ° °
   ° ° **5**
   b) Vaatlus nagu varemgi.
4. Iseseisvalt: a) Asjakeste joonistamine reas ja rühmiti ja arv „5"-e kirjutamine nende kõrval.

1. Iseseisvalt: Harjutusi täiskümnelistega. Tüüpe: vt. eelmine tund. Igast tüübist 9—10 ülesannet.

Individuaalseid harjutusi täiskümnelistega (I_3).

2. Asiülesannete ehk arvutuslookeste koostamine antud arvudele ja tehetele, mida õpilased

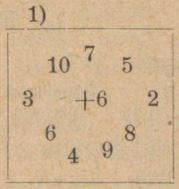
b) Väljalõikamine trükinumbri järgi.

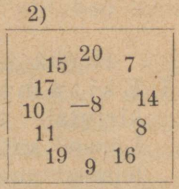
ise kirjutavad tahvlile, näit.:

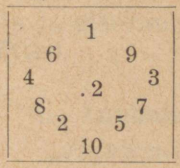
$40+30-10$

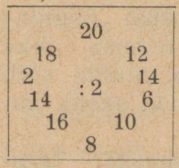
$2 \cdot 30+20$

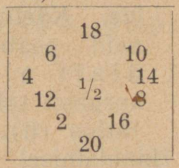
3. Peast-arvutamine arvringide abil 20 piires, näit.:











NB. *Ringid valmistada plakatkirjaga* (võib ka tahvlile kirjutada, esialgu sisemine arv kirjutamata jätta).

Ring nr. 1-ses ja 2-ses muudetakse keskmist arvu.

Tööd juhivad õpilased ise: üks näitab arvusid ringis ja küsib vastust mitmelt õpilaselt (rohkem tegevust!). Kui keegi eksib, seletatakse viga. Järgmine õpilane toimib samuti.

See võte jääb üldiseks ka edaspidi.

4. Tööõpetus.

Savikuulikeste valmistamine arvelaua jaoks. Augud teha paraja traadiga. Esi-

Kaane (mapi) valmistamine tööde jaoks, esikülje ilustamisega.

algu vaja vähemalt 10 kuulikest. Hea, kui jõutakse 20 teha. Kuulikeste läbimõõt umbes 7 mm.

6. päev.

1. Emakeel.

Häälik ja täht „N".

1. Esitamine: õpetaja kirjutab tahvlile ANNI. Lapsed katsuvad lugeda ja leiavad uue tähe.
2. Hääldamine ja vaatlus. Käeliigutusi jälgida: neid peab tegema ikka ülalt alla, muidu võib kergesti tekkida ekslik kujutlus (Ii).

Hääldamisel juhatus: tasaselt a-d hääldades tõsta keeleots üles suulae vastu ja õhk juhtida nina kaudu.

3. Öeldakse tuttavaid sõnu, kus esineb N. Õpetaja kirjutab neist tahvlile tuttavate tähtedega, näit.: NII, NII. UNI. LINA...
4. Eelharjutusi kirjutamiseks (I_2).
5. Iseseisvalt:
   a) Täht „N"-e väljalõikamine või ladumine tikkudest.
   b) Sõnade ladumine liikuva tähestiku abil.
   d) Kirjutamine endiselt.
   e) Lugemine.

1. Iseseisvalt: Eelmise päeva kirjutusharjutuste jätkamine.

2. Võistluslugemine (vt. lk. 60).

1. Dramatiseerimine: *„Kuidas väike Andi kooli astus“* esimene osa. 1. õppeaasta vaatab pealt. Tegelased: Andi, ema, koolipreili.

Ühiselt arutatakse, kuidas tuleb „mängida“. Lõpusõnad: „Tead, Muri“ öeldakse klassist väljudes.

Pärast esinemist hinnatakse mängu. Valitakse uued „mängijad“ ja kantakse ette veelgi kord.

2. Jutustusi: Mis keegi on ilusat lugenud? Siin ongi hea koht individuaalselt loetud palade esitamiseks ja luuletiste ettekandmiseks. Õpetajal omalt poolt ettekandeks või jutustuseks lapsepäraseid lookesi koolielust. Selleks võib eduga kasutada „Laste Rõõmu“ kõiki aastakäike.

Jutustuste ja ettekannete arutus toimub vaba õppejutu põhimõtteil.

3. **Laulmine** (ja mängud).

„Jütsikene tõttab kooli.“

1. Esimese kahe salmi laulmine.
2. Kahe viimase salmi õppimine.
3. Terve laulu laulmine.

Õues: ringmänge, võistlusmänge.

*

Sügistööd (2. töönädal).

1. päev.

Märkus: Varajase sügise puhul võib viljakoristamine koolitöö alguseks juba lõpetatud olla. See ei muuda asja: siis põhineb õppejutt laste värskeil mälestistel ja elamustel.

1. Vaateõpetus.

(Õpikäigu puhul 1—2 tundi).

Teema: *„Viljakoristamine ja -peksmine.“*

Juhtlauseid: Põllul lõpevad juba sügistööd... Viljakoristamine algas rukkipõllul. Siis järgnesid teised viljad... (loendus). Iga vilja koristamisel ei saa tarvitada ühesuguseid tööriistu. Võtame järjest... Praegugi seisab

veel rõukusid põllul... Nad vaatavad kõik ühele poole... Aga naabruses undab juba masin. Ta sõitis i s e sinna... Peksu ajal liiguvad kõrged viljakoormad põllult... Masina juures on tööd meestele ja naistele... Ta on kui kole elukas, kes õgib vilja, aga annab kõik tagasi... (terad, õled, haganad). Puhastab koguni umbrohust... Vähe on veel talusid, kus vilja pekstakse rehes... Mõnd vilja ei saagi peksta masinaga... Vanasti aga peksti kõik vili rehes... (rehepeks).

Tahvlile:

M e i e p õ l l u v i l j a d.

Rukis, oder, kaer, nisu hernes, tatar, lina, kartul, loomapeet...

V i l j a k o r i s t a m i n e.

T ö ö r i i s t a d: vikat, sirp, reha, vigel (hark), sari, vanasti koot.

M a s i n a d: niitmismasin, riisumismasin (suurreha), tuulamismasin.

M ä r k u s: Kui kooli lähedal pekstakse parajasti vilja, siis on soovitav õ p i k ä i k pärast teema esimese poole läbitöötamist. Vaateõpetus jätkub siis ka pärast õpikäiku. Päevakavast langeks sel puhul välja laulmine.

N ä i t l i k k u s e v a h e n d e i d tunnis: sirp, reha, (vikat), vigel, koot või selle mudel, viljateri.

2. Emakeel.

Häälik ja täht „M".

1. E s i t a m i n e j a h ä ä l d a m i n e: Viljapeksumasin ulub u-u-u. Korraga visatakse suur vihk masinasse, see sulgeb ta suu. Masina hele hääl muutub tumedaks m-m-m.

Teeme nii: u-u-m-m (häälik „m" tekib, kui u või a hääldamisel sulgeda huuled. Ainult: m-m. Kõrgemalt, mamadalamalt... Hääldami-

1. I s e s e i s v a l t:

Ärakirjutamine tahvlilt. Teise poole võib kirjutada muudetult: **Millega** *koristame vilja.* Individuaalselt täiendada.

2. Vaikne lugemine: *„Väikesed marjulised".*

Sõnade kirjutamine tahvlile; näit. *torbik, raismik, kasetoht, üleannetus, nurjatus.*

sel avada vahetevahel huuled.

Kes teeb veel „m-m“ häält?

2. Täht „M“-e vaatlus harilikul viisil. Liigutustel juhatust: esimene joon alla, teine ka, kolmas üles, neljas alla.
3. Sõnu, kus esineb M; neist õpetaja kirjutab tahvlile: MINA, MIILI, MANNI...
4. Iseseisvalt:
   a) Tähe ladumine tikkudest või väljalõikamine, kirjutamine.
   b) Tuttavate sõnade ladumine (liikuva tähestiku abil kõigist seni õpitud tähtedest) ja kirjutamine (I_5).
   d) Kirjutuse ja laotud sõnade lugemine. Individuaalset lugemist endiselt (I_2).

Jutlemine tüki sisu kohta. Sõnade seletamine (lk. 55 j. j.).

3. Lugemisharjutusi (1 pool.)
   a) Õpetaja osavõtul.
   b) Iseseisvalt: lugedes tasaselt omaette.

3. (4) Arvutus.

1. Loendusharjutusi: lastele antakse 8—10 loendusasjakest. Nad ise leiavad, kellel rohkem.

Loendamine ühe asjakese äravõtmisega alanevalt.

Loendamine kahekaupa üles ja alla kuni 6-ni.

2. Arv „6“.

Lapsed jätavad ainult 6 asjakest lauale.

a) Arv „6“-e esitamine ja vaatlus.

1. Iseseisvalt:

Põhiarvude liitmine täiskümnetega ja lahutamine, nii et jäävad täiskümned:

Viljakotid:

a) 30+3= b) 42—2=
60+5= 86—6= j.n.e.

Harjutused arvutusvihus. (Esitamine I_3).

Õpetaja joonistab tahvlile 6 ringi (viljarõukude sümbolid) ja kirjutab kõrvale arvu:

 6

Loendatakse: 2, 4, 6 ja näidatakse arvu „6“. Samuti asetavad lapsed oma asjakesed.

b) Number „6“-e vaatlus ja eelharjutusi kirjutamiseks (I_2).

d) Lookesi arvutusjuhtudele (loendusasjakeste abil):

5+1=6; 4+1+1=6;
3+3=6; 3+2+1=6;
6—1=5; 6—2=4;
6—3= j. n. e.

Aineks: viljarõugud nurmel; veetakse viljakoormaid (I_2).

3. Iseseisvalt:

a) Arvkuju 6 maalimine ja arvu kirjutamine.

b) Numbri väljalõikamine endiselt.

Kordamiseks võib ka teisi tuttavaid arve kujutada ja kirjutada.

Kodus jätkata ainult nendel, kes liiga vähe teinud.

Harjutiste ülevaatus.

2. Arvutuslookesi liitritega ja sentidega 20 piiris ja täiskümnetega 100 piiris.

Näide: Korjasin 6 liitrit palukaid, nendest jäi emale 2 liitrit, ülejäänud müüsin 10 senti liiter.

Või: Maasikate eest sain 30 senti, mustikate eest 60 senti. Ostsin pildiraamatu ja maksin 50 senti j. n. e.

3. Kiirarvutamine 20 piiris.

4. **Laulmine** (ja mängud).

Laul: *„Põllul"* (A. Kiiss „Laste lauluvara", lk. 26). Lauluviis tuleb kohandada 1.—2. õppeaastale: re_2 asemel laulda si_1; neljandas taktis viimasel silbil laulda ainult si_1 ja eelviimases taktis la_1. Sõnadest õpetame ainult 2 esimest salmi. — Laulu käsitlus nagu I_4 ja lk. 110.

Tunni lõpus: ringmänge või kergeid võistlusmänge.

2. päev.

1. Emakeel.

Häälik ja täht: „E".

1. Esitamine ja häälda mine: Juku ja Liisi läksid marjule. Liisi leidis mättal hulga punaseid palukaid. Rõõmu pärast hüüdis ta: „E-e! siin on toredad marjad!"
Ütleme meiegi nii ... (mitmel viisil).
2. Tähe vaatlus ja eelharjutusi kirjutamiseks nagu varemgi (I_2).
3. Kaksiktäishäälikud: „AE", „EI". Kes teeb nii? Nende üleskirjutamine tahvlil ja ladumine tähtedest; teisi sõnu tuttavatest tähtedest.
4. Iseseisvalt:
   a) E väljalõikamine.
   b) töötamine liikuva tähestikuga, kirjutamine (I_5).

Individuaalseks tööks lugemist (I_2).

1. Iseseisvalt:
Täiteharjutus lugemistüki ainel.
Tööjuhatus lugemispala juures (vt. ka I_3).

2. Lugemistüki süvendus. Juhtlauseid: Vallatu Kaarel ei tea, et ta teeb kurja ... Teda ei maksa keelata, küll aga seletame talle, et ta teeb halvasti ... Poiss oleks metsas võinud isegi üleannetusi teha ...
3. Ettelugemine (kontroll). Kodus lugeda terve tükk. Ka individuaalset lugemist (I_2).

Lugemisharjutusi kirjutatud töökeste järgi (ja „aabitsast“, kui niisugune olemas).

Joonistamine, nagu 2. õppeaastalgi.

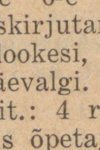
Joonistamine: sügistöödest (või õpikäigu ainel).

Joonistamise kestel õpetaja töötab individuaalselt nõrgematega (lugemine, arvutamine).

3. Arvutus.

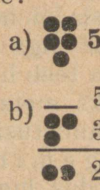
Arvutamine 6-e piiris (tehete üleskirjutamisega).

1. Arvutuslookesi, nagu eelmisel päevalgi. Kui räägime näit.: 4 rõuku ja 2 on 6, siis õpetaja kujutab tahvlil ja lapsed teevad samuti loendusasjakestega ja omalõigatud numbritega laual:



(Märki „+“ pole esialgu vajagi.)

Kui aga räägitakse: oli 5 rõuku, 3 viidi koju, siis kujutatakse:



Siin on tingimata tarvilik asjakeste ümberpaigu-

1. Iseseisvalt:

Põhiarvude liitmine ja lahutamine täiskümnete piires. Pealkiri endiselt:

Viljakotid.

32+4; 68—4; j. n. e.

Harjutusi arvutusvihkudes (I_3). Osa tööd individuaalselt ja täielise üleskirjutamisega vihku. Samuti edaspidi.

t u s, mida tähistab ka „—". Liitmisel võiks samuti teha.

2. Nii harjutatud, pannakse asjakesed kõrvale, lapsed saavad arvutusvihu (või arvutuskaardi), kus lahendavad ülesandeid, kirjutades a i n u l t lahenduse (pliiatsiga):

$$\begin{array}{r} 2 \\ 1 \\ \hline 3 \end{array} \qquad \begin{array}{r} 4 \\ 1 \\ \hline 5 \end{array}$$ j. n. e.

Ka 0 esitatakse siin vastava ülesande puhul. Kirjutamine ei tee raskusi.

Tööde ülevaatus.

2. L o e n d u s h a r j u t u s i. Paaris-arvude rida üles ja alla arvtabeli abil (I_2).

Loendamine üle 10: 11, 21 ... j. n. e.

4. Võimlemine ja mängud.

3. päev.

1. Vaateõpetus.

NB. Tunni alul individuaalsete tööde esitamine.

Teema: *„Sügistööd"* (järg): kartulivõtmine, sügisene künd, rukkipõld sügisel, vilja panipaigad, kartulikuhjad, -koopad, -keldrid.

Ses õppejutus (nagu ühel või teisel juhul edaspidigi) valmistatakse ette ka l u g e m i s p a l a „Lepiku rahvas kartuleid võtmas", kus leiduvad mõned tundmata sõnad, näit.: *looduseannid, meeleldi, koldetuli, veetlev...* Selleks õpetaja kasutab järgmisi juhtlauseid: Kartul on kallis vara, kallis a n d. Loodus ise kingib meile selle anni, kartul on l o o d u s e a n d. Ka teisi looduseande saame põllult... (rukis on looduseand...) — Lapsed aitavad isa ja ema heameelega, m e e l e l d i. Kõik, mis teeme heameelega, rõõmuga, teeme meeleldi... Õhtul, kui tööst koju tullakse, pannakse kartulid küpsema pliidialla, tulise tuha sisse k o l d e s s e. Kolle on ahjusuu ees... Koldetule ees on väga mõnus, väga meeldiv ja armas ehk v e e t l e v istuda... — Kuna need sõnad peaksid saama laste sõnava-

raks, kirjutatakse seletus lühidalt tahvlile ja sealt (sõnade)-vihku.

Tahvlile:

1) *Põllusaagi panipaigad:*
Ait; aidas salved, viljakotid.
Kelder; keldris kartulid, juurikad.
Küün; küünis õled, heinad.
Lakk; lakas õled, heinad.
Põllul; õlekuhjad, kartulikuhjad.
Koobas; koopas kartulid.

Lugemine tahvlilt.

2) Uusi sõnu:
Looduseand (looduseannid) — looduse-kink, vara.
Meeleldi — heameelega, rõõmuga.
Koldetuli põleb koldes; kolle — tulease.
Veetlev — meeldiv, armas.

2. Emakeel.

1. Iseseisvalt:
Sõnade ladumine liikuva tähestiku abil ja kirjutamine (võimalikult ka tahvlil harjutada, I_5).
Õpetaja aitab nõrgemaid, laseb lugeda kirjutisi (2. õppeaasta iseseisva töö ajal).
Individuaalseks tööks lugemist (I_2).

1. Ettelugemine (kontroll).
2. Iseseisvalt:
a) Ärakirjutamine tahvlilt.
3. Vaikne lugemine: *„Lepiku rahvas kartuleid võtmas"* (Nurmik I).
a) Jutlemine loetu puhul. Süvendust vaja ei ole, kuna sisult tükk töötatud läbi vaateõpetuses.
b) Ettevalmistuseks kirjalikule harjutusele loetakse 2. osa trükist olevikus; mõned raskemad juhud õpetaja kirjutab tahvlile näit. noppisid — nopivad j. n. e.

Arv: „7“.

1. Esitamine: Lapsed saavad 7 loendusasjakest. Õpetaja joonistab tahvlile arvu kuju ja kirjutab kõrvale arvu:

 7

Lapsed asetavad oma asjakesed samuti.

Loendatakse: 2, 4, 6, 7.

2. Number „7“-me vaatlus; eelharjutusi kirjutamiseks (I_2).

3. Lookesi arvutusjuhtudele (loendusasjakeste abil):
6+1+7; 7—1=6; 5+2=7;
7—2=5 j. n. e.
Aineks: Kartulivõtjad.

4. Iseseisvalt:
a) Arv „7“-me kujutamine ja kirjutamine.
b) Numbri väljalõikamine.
d) Arvutamine kirjalikult, nagu eelmisel päeval individuaalse töötamise võimaldamisega.

1. Iseseisvalt: Põhiarvude liitmine ja lahutamine täiskümnete piires. Pealkirjaks:
Kartulivõtmine
(eelmise päeva järg).

2. Arvutuslookesi kartulivõtmisest tuttavas arvuvallas. Aineks näit.: korvitäis kartuleid kaalub 10 kg; kotti mahub 4 (5, 6) korvitäit; kartulivagusid põllul 40 (50, 60); koormas 5 (4) kotti; toodi 3 (4) koormat j. n. e.

3. Peast-arvutamine arvtabelil. Lihtseimalt: Tahvlile kirjutatakse rida arvusid, nende kõrvale näit. liidetav või lahutatav arv, mida harjutuste kestel muudetakse. Õpilane näitab arvusid läbisegi ja küsib. Veelgi näide: 80, 60, 90, 30, 10, 70, 40, 20, 100, 50. Rea kõrvale kirjutatakse näiteks: 30. Kui näi-

datakse 90, tuleb lahendada: a) kumb arv on suurem? b) kuidas saame suurema arvu? väiksema arvu? (Ka korrutamise ja jagamise teel.)

4. Tööõpetus.

Arvelaua valmistamine: kuulikeste värvimine (lakeerimine): 5 ühevärvilist, 5 teise värviga. Kuulikesed aetakse nöörile ja kinnitatakse papist alusele, mis õpetajalt juba valmis lõigatud. Selle suurus 16×10 sm.

Arvutus-mängu valmistamine.

Mäng koosneb kaardikestest ($^1/_{32}$ kirjutuspoognast) Iga kaardi ühel küljel on teatav arv, teisel küljel mõni tehe. Arvule vastav tehe leidub aga mõnel teisel kaardil, esimese kaardi tehte saadus aga kolmandal j.n.e. Ühes mängus võib olla 12 kaarti. Arvud nende jaoks annab õpetaja. Numbrid lõigatakse kas kalendrist või maalitakse käsitsi.

Näiteid: kaardi eeskülg: 30, 80, 44, 56 ... tagakülg: 50+30; 50+6; 3 . 10; 40+4 ...

4. päev.

1. Emakeel.

Täht ja häälik: „O“.

1. Esitamine ja häälda mine: Kui ema tõi küpsetatud kartulid lauale, hüüdsid lapsed: „Oo, see on kena õhtusöök.“ Ütleme veelgi mõne teise kena asja puhul: oo!.. Pikalt, lühidalt, peenemalt...

1. Iseseisvalt:

Kirjalik harjutus lugemistüki järgi, nagu eile ette valmistatud:

„Kartuleid võtmas“.

Tööjuhatus lugemikus (I_3).

2. Tähe vaatlus ja eelharjutusi kirjutamiseks nagu varemgi (I_2).

Kirjutusliigutuste juures jälgida, et alatakse keskelt ülalt ja tõmmatakse vasemalt paremale.

3. Laulu: „Põllul“ laulmine O-ga.

4. Sõnu O-le; neid ka tahvlile tuttavate tähtedega.

5. Kaksikhäälikud: „OE“, „OI“. Lapsed ütlevad ise väikesi lookesi nendele.

6. Iseseisvalt:
   a) Ladumine liikuva tähestiku abil (I_5).
   b) Leitud sõnade kirjutamine.

Individuaalseks tööks sõnade illustreerimist või lugemist (I_2).

Õpetaja vaatab kirjutisi.

2. Lugemispala: *„Vares ja koer“*. (A. Taar.)
   a) Õpetaja ettekanne.
   b) Jutlemine ja süvendus. Mida veelgi valmistame rukkist, odrast, nisust? Vt. ka: „Mõtlemiseks“.
   d) Lugemisharjutus: Lapsed harjutavad enne tasaselt omaette; siis loevad osades (igas osas mitu lugejat).

2. Arvutus.

Arv: „8“.

1. Loendusharjutusi kuni 10-ni nagu varemgi. Rütmilist loendust võib laiendada 12-ni (arvud 11-me, 12-me nimetused õigesti rääkida).

2. Lapsed saavad 8 loendusasjakest. Õpetaja joonis-

1. Iseseisvalt:

Harjutusi põhiarvude liitmiseks ja lahutamiseks täiskümnete piires.

Harjutustüübid:
27+ =29; 38— =33.

Pealkiri: *Turul.*

tab tahvlile 8 arvkuju ja kirjutab selle kõrvale arvu:

 8

Lapsed asetavad samuti omad asjakesed.

Loendus: 2, 4, 6, 8.

3. Number „8"-sa vaatlus, kirjutuse eelharjutusi (I_2).

4. Lookesi arvutusjuhtudele 7+1=8; 6+2=8; 4+4=8; 8—1=7 j.n.e (I_2).

Arvutamisel lapsed kasutavad uut arvelauda (2 viimast kerakest mässitakse paberisse).

Aineks: Küpsetatud kartulid laual.

Mõned näited ka tahvlile.

5. Iseseisvalt:

a) Arvkuju 8 joonistamine ja arvu kirjutamine (väljalõikamist pole vaja).

b) Kirjalik arvutamine vihus või kaartidel individuaalsete täiendustega (I_3).

Harjutusi arvutusvihus, -kaartidel j. n. e. (I_3, II_2).

Harjutiste ülevaatus.

2. Arvutuslookesi tuttavast arvuvallast. Aineks: Ost ja müük turul.

3. Kiirarvutus, näit: 67—10+2—20 j. n. e.

3. Võimlemine ja mängud

(emakeele asemel).

4. Laulmine.

a) *„Põllul"*. Terve laulu õppimine.

b) *„Jütsikene tõttab kooli"* kordamine; samuti teiste sügislaulukeste kordamine eelmisest õppeaastast.

Rütmilisi harjutusi.

Laulmise eel hingamisharjutusi (1—2 min.).

5. päev.

1. Vaateõpetus.

Alateema: *„Sügis aias."*

Vaatlusi k o o l i a i a s: Mis kasvab puuviljaaias, keeduviljaaias... Loenduseks: mitu puud, marjapõõsast, peenart...

K l a s s i s: kokkuvõte (tahvlile kirjutamisega). Edasi: Puu- ja aiavilju sööme toorelt kui keedetult või sissetehtult... (mis kellelegi maitseb?) Aga ometi on toorelt süüa tervislikum (kui vili aga puhas!)... Pesemata puu- ja aiavilja söömise ohtusid...

Tahvlile:

M i s k a s v a b a i a s ?

I l u p u i d : kask, pärn, saar, pihlakas, toomingas, vaher.

P u u v i l j u : õun, pirn, ploom.

M a r j a p õ õ s a i d : karusmari (tikerber), must- ja punanesõstar, vabarn (vaarikas).

K ö ö g i v i l j u : hernes, uba, kapsas, kõrvits.

J u u r v i l j u : kartul, porgand, kaalikas, peet, naeris, rõigas...

Lugemisel öeldakse ka m i t m u s.

2. Emakeel.

Häälik ja täht: „õ".

1. E s i t a m i n e j a h ä ä l d a m i n e: Õpetaja kannab ette luuletise: „Oi, oi, õunu ilusaid!"

Korranud esimesi sõnu, kutsub lapsi laduma neid sõnu tähtedest. Täht „õ" on ka varuks. Laotakse nii laual kui tahvlil.

õ hääldamine O järel ja ümberpöördult. (Jälgida suu seisu.) Hääldamine pool-

1. I s e s e i s v a l t:

Ärakirjutamine tahvlilt (m i t m u s e s) i n d i v i d u a a l s e t e täiendustega.

lauldes: õ üks aste O-st kõrgemal.

2. Täht „õ“ vaatlus ja võrdlus O-ga.

3. Eelharjutusi kirjutamiseks (I_2).

4. Lapsed ütlevad sõnu, kus esineb õ; neid kirjutatakse ka tahvlile.

5. Iseseisvalt:
   a) Ladumine ja kirjutamine (I_5).
   b) Individuaalseks tööks sõnade illustreerimist või lugemist (I_2).

2. Kollektiiv-kirjand vaateõpetuse ainel. Kuna see töö toimub täiesti laste algatusel, ei nimeta siin pealkirja ega juhtmõtteid (vt. lk. 67).

Meeldetuletus: homme võistluslugemine!

3. Arvutus.

1. Iseseisvalt:
Kirjalik arvutamine nagu eelmisel tunnil: arvutusvihust, -kaartidelt või tahvlilt.

2. Tuttavate arvude liitehitus: kuidas saame 5, 6, 7, 8?
Harjutusi arvutuskehakestega ja arvelauaga.

3. Peast-harjutusi nädala tööst. Algatab õpetaja, jätkavad õpilased küsides üksteist.

1. Arvutus-test (umbes 10 min.).

2. Iseseisvalt:
Vabaharjutusi nädala tööst (vaba pealkirjaga).

4. Tööõpetus.

Puu- ja aiaviljade lõikamine paberist (või voolimine).

Lõikepilt sügistöödest.

5. Võimlemine ja mängud.

6. päev.

1. Emakeel.

1. Iseseisvalt:
Ladumine ja kirjutamine tuttavate tähtedega liikuva tähestiku abil.
2. Sõnade vaatlus ja ladumine, mille ladumisel esines vigu (õpetaja juhatusel).
3. Lugemisharjutusi kirjutise järgi (ka „aabitsast").

1. Võistluslugemine.

2. Iseseisvalt:
Harjutus lugemispala ainel *„Vares ja koer"*. Tööjuhatus lugemispala juures.

2. Emakeel.

1. Võistlusladumine.

Eelmises tunnis alatud töö jätkamine.
Individuaalseks täienduseks: kahe ühesuguse tähe allakriipsutamine.

Laste jutustusi loetust (individuaalses töös ja kodus), õpetaja jutustusi ja ettekandeid.

3. Joonistamine

(nädala-töö ainel).

1. Õpetaja näitab tüüpilisi jooniseid loomadest, inimestest; lapsed ka harjutavad neid erilehtedel.
2. Teema valitud, asuvad lapsed tööle.
3. Õpetaja joonistamise ajal: a) õpetab individuaalselt nõrgemaid (lugema ja arvutama); b) annab ka tehnilisi juhatusi joonistamiseks.
4. Tööde vaatlus.

*

Sügisloodus (3. töönädal).

1. päev.

1. Vaateõpetus.

Alateema: *„Linnud lahkuvad."*

Juhtlauseid: Suviseid laulikuid ei ole enam näha... Vahest ainult kuldnokad on veel siin... (Vaatlustabeli lugemine.) Nii noored kui vanad on asunud reisile, rännakule... Kured, haned lendavad parvedes (kuju? kuhu poole?). Tee on raske, pikk, ohtlik... (ohtudest pikemalt). Aga nälg sunnib lahkuma kodumaalt, pesade juurest... Külmad liginevad... Soojal maal on toitu rikkalikult... Siiski jääb suliseid sõpru meile ka talveks...

Tahvlile: a) viskeid linnuparvedest; b) kokkuvõte:

Rändlinnud läinud.

Lõokesed, kuldnokad, linavästrikud, pääsukesed, kured, haned, pardid, luiged...

Lugemine tahvlilt ainsuse nimetamisega.

2. Emakeel.

Häälik ja täht: ..D".

1. Esitamine ja hääldamine: õpetaja seab tähtedest sõna „LIND".

Lapsed katsuvad lugeda ja leiavad uue hääliku.

Hääldamine üksikult ja sõnas, aga hästi pehmelt, tasa: sulgeda avatud suu keelega, surudes keele peamiselt ülemiste hammaste vastu. Siis teha väljahingamise pingutus ja järsku avada tee õhuvoolule.

1. Iseseisvalt:

Ärakirjutamine tahvlilt ka ainsuses:

Rändlinnud läinud.

Lõokesed — lõoke.

Täiendus individuaalseks tööks:

Soovin head reisi lõokesele ...

2. Tähe kuju vaatlus, eelharjutusi kirjutamiseks (I_2).
3. Lapsed saavad liikuva tähestiku, kus leidub ka D.
4. Öeldakse tuttavaid sõnu:
   a) mille lõpus häälik „D".
   b) mille sees häälik „D".
5. Iseseisvalt:
   a) Uue tähe kirjutamine.
   b) Ladumine, kirjutamine tuttavate tähtedega (võimalikult ka tahvlil I_5).

NB. Kirjutamine selgi nädalal tähendab ikka „trükkimist" pliiatsiga.

Individuaalseks tööks lugemist (I_2).

Lugemine kirjutise järgi.

2. Vaikne lugemine: *„Rändlinnukeste õhulaev"* (Kampm. I).

Tundmata sõnade ülesmärkimine: *sattus, nobedasti, kannul, üliõnnelik* j. m.

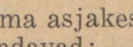
3. Jutlemine. Sõnade seletus.
4. Ettelugemine õpetajalt.

Vihkudesse kirjutatakse: sattus — juhtus, tuli kogemata; nobedasti — kiiresti, osavasti; kannul — järel, aga üsna ligidal; üliõnnelik — väga õnnelik.

3. Arvutus.

Arv: „9".

1. Loendusharjutusi:
   a) arvelaual 10-ni, asjakestega 15-ni (jälgida arvude 11—15 õiget nimetamist: üksteistkümmend...);
   b) 2-kaupa kuni 10-ni;
   d) Rütmiliselt 1, 2, 3... ja teisiti.
2. a) Arv „9"-sa vaatlus. Lapsed saavad 9 asjakest. Õpetaja kujundab ja kirjutab tahvlil:

 9

Lapsed seavad oma asjakesed samuti ja loendavad:
2, 4, 6, 8, 9.

1. Iseseisvalt: Põhiarvude liitmine täiendamisega täiskümneteni ja lahutamine täiskümnetest. Näide:
Kureparved.
26+4= 30—5=
94+6= 70—4=

Harjutusi arvutusvihkudes või -kaartidel (I_3, II_2).

b) Number „9"-sa vaatlus, eelharjutused kirjutamiseks (I_2).

3. Lookesi arvutusjuhtudele: 8+1=9; 9—1=8; 7+2=9; 9—2=7 j. n. e.

Arvutamine a r v e l a u a abil (10-es kuulike paberisse mässitud). Aineks: Kure-, haneparv.

4. I s e s e i s v a l t:
a) Arvkuju 9 joonistamine ja arvu kirjutamine. Väljalõikamist pole vaja (vrd. 6).
b) Kirjalik arvutamine endiselt individuaalse töötamisega (I_3).

Harjutiste ülevaatus.

2. Lookesi rändlindudest eriti arvutusjuhtudele: 22+ =30; 90— =84 j.t.

Näiteks: Karli luges parves 22 kurge, natukese aja pärast nägi ta samas parves juba 30 lindu .... (I_2)

4. Laulmine.

Laul: *„Sügisel"* (A. Kiiss „Lauluvara lastele", lk. 30). Õpitakse mõlemad salmid. Muidu käsitlus harilikul viisil (I_4).

2. päev.

1. Emakeel.

Häälik ja täht: „B".

1. E s i t a m i n e j a h ä ä l d a m i n e: Tahvlile on laotud: LIND LENDAB.

Lapsed loevad ja leiavad uue hääliku „B".

Hääldamine üksikult; suuliigutuste vaatlus: k e r g e l läbi suu väljahingamisel sulgeme huuled, katkestades õhuvoolu, avamisel kuuldubki: b.

1. I s e s e i s v a l t: Kirjalik harjutus lugemistüki ainel: *„Rändlinnukeste õhulaev"*.

Tööjuhatus lugemistüki juures (I_3).

Individuaalseks tööks sõnade poolitamist.

2. Tüki s ü v e n d u s. Juhtlauseid: Linnukestele on suureks mureks lend üle mere ... Siin võiksid suured, tugevad linnud väikesi küll aidata, aga reis teise

2. Täht „B“ vaatlus, eelharjutusi kirjutamiseks (I_2).
3. Lapsed saavad liikuva tähestiku, kus on ka B.

Öeldakse ja seatakse tuttavaid sõnu, milles esineb B:
a) sõna keskel;
b) sõna lõpus.

Neist mõned ka tahvlile.

4. Iseseisvalt: a) Uue tähe kirjutamisharjutusi. (Väljalõikamine raske.) b) Ladumine ja kirjutamine tuttavate tähtedega. Võimalikult ka tahvlil (iseseisvalt, I_5).

Individuaalseks tööks lugemist (I_2).

linnu turjal on siiski ohtlik.... Ehk leidub merel midagi, kus väikesed linnud võiksid puhata ... (laevad, saared). Möödunud sügisel oli ilus lugu: pääsukesi viidi lennukiga üle kõrgete mägede ... See oli ilus, kuidas inimene aitas väsinud linnukesi.

3. Tüki ettelugemine (kontroll).

2.

1. Emakeel: Lugemisharjutusi kirjutuse järgi ja „aabitsast“. Laotakse ka sõnu, milles esines vigu.
2. Joonistamine vaateõpetuse ainel.

1. Joonistamine: vaateõpetuse või lugemistüki ainel.
2. Emakeel: Keeleõpetus. Sõnade vaatlus, mille ainsuse nimetava tugev lõpp mitmuse nimetavas nõrgeneb.

Näide: Ütleme sõna, mille ainsuse nimetava lõpp on -kk (kukk). See on üks lind, aga Eevil on kodus neid palju. Kuked.

Tahvlile kirjutatakse:

Üks:	Palju:
Kukk.	Kuked.

Õpilased jätkavad ise, nimetavad ka sõnu, mille lõpus: -pp, -tt.

Joonististe vaatlus. Poolikud tööd lõpetatakse kodus.

3. Arvutus.

1. Arvkuju:

 9

Loendus näitamisega: 3, 6, 9.
Lapsed kujutavad samuti asjakestega.
2. Kuidas saame kahe arvuga 5, 6?
Ülesanne: Järvele laskus puhkama 5 lindu — hanesid ja parte. Kui palju võis neid olla? (Loendusasjakesed sümboliseerivad linde.)
3. Seesuguste ülesannete ülleskirjutamiseks tuleb tutvuda märkidega „ja“ ning „on“ (+, =).
Õpetaja kirjutab tahvlile:

5=4+1

Loetakse ja vaadeldakse märke:
4. Eelharjutusi kirjutamiseks.
Selleks õpetaja jagab tahvli kaheks pooleks; ühele poolele kirjutab peale:

JA teisele: ON
\+ =

Lapsed teevad ka märke tahvli vastavale poolele.
5. Iseseisvalt: 5- ja 6-rea kirjutamine arvutusvihus.
Individuaalselt ka teisi harjutusi raamatust või kaartidelt.

1. Iseseisvalt: Harjutusi arvutusjuhtudele:
22+ =30 90— =84
j. n. e.
arvutusvihkudes või arvutuskaartidel.
Pealkiri endine.
Täienduseks individuaalset tööd (I_3, II_2).

2. Arvutuslookeste ütlemine ja lahendamine tuttavate arvude vallast.
Aineks: Linnuparved (pesad) suvel; kogunemine äralennuks.
3. Peast-arvutamine tabelilt.

	a	b	d	e	g	h	i	j
1.	11	33	95	87	46	39	52	54
2.	65	83	72	61	98	47	45	91
3.	58	36	74	31	42	29	27	79
4.	14	82	41	56	68	35	64	55
5.	13	32	12	51	25	89	71	94
6.	44	22	48	15	76	62	73	38
7.	28	97	77	85	21	92	81	43

Ülesannete näiteid: a) täiendada järgmiseni täiskümneni; b) lahutada või liita 10, 20..., kui võimalik 100 piiris; d) arvud tähendavad sentimeetreid; võtta mõõtpaelal.

Kasutada nii rõht- kui püstridu (I_5).

4. Võimlemine ja mängud.

3. päev.

1.

A. Dramatiseerimine: „Rändlinnukeste õhulaev". Siin on hea juhus *kooris-rääkimiseks.* „Linnukesteks" korduval mängul võib võtta isegi 1. õppeaasta lapsi.

B. Vaateõpetus. Alateema: *„Sügis tuleb."* Juhtlauseid: Kurjade sügisilmade eest on põgenenud ka väikesed loomakesed... Nad on peitu pugenud, magavad talveuinakus... Paljud on ka surnud... Karigi ei käi enam väljas... Soojas laudas söödetakse loomi...

Sügise külm käsi ei jäta puudutamata ka puid... Vaatlustabeli lugemine (I_2). Veel mõned päevad ja puud on kõik raagus... Lehed kõdunevad mullas... Aga meil on ka puid, mis seisavad sügisel ja talvelgi oma rohelises rüüs...

Luuletise ettekanne: *„Sügis"* I. Oro. Ette kanda võib ka õpilane, kes kodus luuletise ära õppinud. See looks veelgi parema meeleolu.

Tahvlile:

Loomakesed talveuinakus:

Siil — samblas, konn — tiigipõhjas, rästik ja sisalik — mätta all, nahkhiir — pööningul, mesilane — tarus, kärbes — toanurgas.

Lugemine tahvlilt (enne luuletise ettekannet).

2. Emakeel.

Häälik ja täht: „S".

1. Esitamine ja hääldamine: Nüüd rästik magab rahulikult mätta all. Suvel oli ta väljas päikesepaistel. Siis kuulsime temale liginedes kurja sisinat: Sss!

(Hääldamisel võib esineda vigu: selle asemel, et s [sisin] sünnitada ainult keele otsaga, juhtides õhuvool läbi hammaste, tõstetakse keeleots suulae poole ja venitatakse huuli ettepoole; nii tekib ebaselge s [susin] või koguni š.)

Sama häält kuuldub mujaltki... (vesi sisiseb kuumal pliidil).

2. Täht „S" vaatlus (nagu madu ise!) ja eelharjutusi kirjutamiseks. Juhatus: algame ülalt tagasi (vasemale), muidu võib iluuda ! !

Lapsed saavad kätte liikuva tähestiku, kus ka S olemas.

Öeldakse sõnu, milles esineb S. Tähele panna ka tugevat hääldamist: kass, uss, tass. Tahvlile sõnu tuttavate tähtedega, näit.: LIISI, MIISU, MIS SUL ON? USS. UUS ASI j. n. e.

3. Iseseisvalt:

a) „S" väljalõikamine;

b) „S" kirjutamine;

1. Iseseisvalt: Ärakirjutamine tahvlilt individuaalsete täiendustega.

Võib ka individuaalselt harjutusi vihk-lugemikust (palad, mis ei tule käsitlusele klassis).

2. Luuletis: *„Sügis"* J. Oro.

a) Vaikne lugemine ja õppimine (süvendust ei vaja).

d) ladumine ja kirjutamine tuttavate tähtedega (I_5).

Individuaalseks tööks lugemist (I_2).

b) Ettekanne õpilastelt (peast).

3. Lugemisharjutusi: *„Rändlinnukeste õhulaev“* — 2. pool.

3. Arvutus.

2. Kuidas saame 7 ja 8 kahe arvuga?

Eelmise päeva arvutusviisi järg (arvelaua abil).

Tahvlile kirjutab õpetaja; ka õpilased teevad katseid kirjutada tahvlil:

6+1=7 7=6+1
5+2=7 7=5+2
7+1=8 8=7+1

j. n. e.

2. Harjutuste kirjutamine arvutusvihus või -kaartidel (I_3).

1. I s e s e i s v a l t : Harjutusi ettevalmistusena ülemineku kuks kümnetest. Näiteid:

27+3+6; 34—4—3 . . .

Esimesele juhule pealkirjaks: *Loomakesed varjupaikades*, teisele: *Lehed langevad* (I_3, II_2).

2. A r v u t u s ü l e s a n n e : *Ühes õunapuus oli 30 õuna, teises 40. Tuul raputas öösel esimesest 5, teisest 10 õuna maha.* Arvutame.

Õpilased kirjutavad saadud arvud tahvlile. Need võivad olla: 25, 30, 15, 55, 70, 10, (40—30), 5 (10—5).

Vastuste seletamine.

4. Tööõpetus.

Kollektiiv-töö: „Teele, teele, kurekesed“, lõikepilt suuremal kujul.

Maastik sügislehtedest (rühmatöö 2-kaupa).

Tööks kõlbavad väikesed lehed, mis kujutavad üksikuid puid. Suurtest lehtedest võib lõigata maju, teeribasid j. m. Kui sügis varajane, korjaku õpetaja aegsasti lehti tagavaraks.

1. Emakeel.

Häälik ja täht: „R".

1. Esitamine ja hääldamine: Viimsed kuldnokad istusid oma pesakastide juures. Siis aga tõusid nad lendu: vurrr! ja kadusid vurinal.

Teeme meiegi linnutiibade vurinat järele. Rrr ... oskab hästi teha mõni teinegi loom (koer uriseb — rrr! kass nurub).

2. Täht „R" vaatlus, eelharjutusi kirjutamiseks (I_2).

3. Öeldakse sõnu, milles esineb R. Nendest ka tahvlile näit.: MÕRU MARI. MURI URISEB j. n. e.

4. Iseseisvalt:
   a) Täht „R"-e kirjutamine.
   b) Ladumine (I_5).
   d) Kirjutamine tuttavate tähtedega, võimalikult ka tahvlil (iseseisvalt).

1. Iseseisvalt: Luuletis: *„Sügis"* peast kirjutada. Enne kirjutamist veel hoolega lugeda ja tähele panna kirjavahemärke.

Pärast kirjutamist oma kontroll raamatu järgi.

2. Lugemine töövihkudest (oma kirja lugemisharjutus).

2.

1. Joonistamine vaateõpetuse ainel.
   Lõpetada kodus.

2. Lugemine: a) kirjutiste järgi, b) aabitsast.

Samal ajal võivad paremad õpilased individuaalselt lugeda.

1. Kollektiiv-kirjand vaateõpetuse või lugemisainel (vt. lk. 67).

2. Joonistamine vabal ainel.

Lõpetada kodus.

3. Arvutus.

1. Lookesi arvutuseks 9 piiris. Aineks: õunad, pirnid.
2. Peast-arvutamine: õpilased annavad üksteisele ülesandeid.
3. I s e s e i s v a l t : Kuidas saame 9 kahe arvuga?

Kirjalikult nagu eelmises tunnis 7- ja 8-ga või tahvlilt.

1. I s e s e i s v a l t : Põhiarvude 2—5 liitmine ja lahutamine üleminekuga kümnetest. Näide (ilma eri pealkirjata):

28+3, 42—4 j. n. e.

Harjutusi arvutusvihus (I_3, II_2).

2. P e a s t - a r v u t a m i n e: õpilased ise ütlevad ülesandeid (I_2).
3. K i i r a r v u t u s.

4. Laulmine (või võimlemine).

Laul: *„Sügisel“*. Teiste laulude kordamine hääle tugevuse muutmisega, paisumise ja kahanemisega (I_4).

5. päev.

1.

A. Joonististe vaatlus.

B. V a a t e õ p e t u s. Alateema: *„Sügisilmad“*.

J u h t l a u s e i d: Pea igapäev sajab vihma... Sajab sahinal, ladinal... Teed on porised... Tormine tuul rebib viimseid lehti... lõhub katuseid... rebib vihmavarju käest... Halb on sügisel vihmase ilmaga... (i g a õpilane ütleb, kellel on halb).

Tahvlile:

S ü g i s e l.

Vihma sajab sahinal, krabinal, ladinal, kui oavarrest.

Tuul ulub, vingub, õõtsutab, raputab, rebib puid...

Halb on neil, kes vihmaga väljas peavad olema...

Lugemine tahvlilt.

2. Emakeel.

Häälik ja täht: „V".

1. Esitamine ja häälda mine: Niipea kui uksest välja astud, tuuletaat puhub otse näkku: vvuu!

Oleme ise tuuletaadid. Puhume: kõvasti, tasemini, lühidalt!

2. Täht „V" esitamine ja vaatlus.

Eelharjutused kirjutamiseks.

3. Öeldakse sõnu, milles esineb V. Neist ka tahvlile, näit.: VESI VULISEB: VUL-VUL. EEVI, ELVI. LAEV MEREL ...

4. Iseseisvalt:
   a) V väljalõikamine;
   b) kirjutamine;
   d) ladumine liikuva tähestiku abil;
   e) kirjutamine tuttavate tähtedega (ka tahvlil).

1. Iseseisvalt: Ärakirjutamine tahvlilt individuaalsete täiendustega.

2. Lugemispala: *„Sügisel"* (Nurmik I).
   a) Vaikne lugemine. Tundmata sõnu vist ei leidu.
   b) Jutlemine. Süvendust pole enam vaja.
   d) Lugemisharjutusi (tüki 1. pool).

3. Arvutus.

1. Iseseisvalt: Kirjalik arvutamine (arvelaua abil) kas arvutusvihkudes või -kaartidel või tahvlilt (I_3).

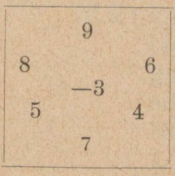
Harjutustüübid:

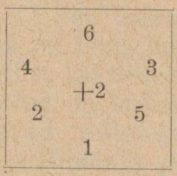
7—2=	9—3=
6—2=	7—3=
6+(2)=8	4+(3)=7
4+ =6	6+ =9

Teine liidetav on igas reas üks ja sama.

1. Test (10 min.).
2. Naljaülesandeid: näiteks: 1 muna keeb 5 min. Mitu min. keeb 3 muna? või: Jagada 18 pooleks, nii et kumbki pool oleks 10 j. n. e. Lapsed ise ütlevad neid veelgi.
3. Iseseisvalt: Kirjutada arvurida 1—50, alla kriipsutades iga kolmas arv.

2. Arvutamine arvuringi järgi:





Sisemisi arvusid muudetakse. Töö toimub õpilaste endi tegevusel (vt. I_5).

Kui aega jätkub, kirjutada ka edasi kuni 100-ni.

4. Võimlemine.

5. Tööõpetus.

Arvutuskasti valmistamine. See sarnaneb liikuva tähestikuga ja sisaldab kõik arvud 1—10, peale selle 0, +, —, =.

Numbrid võetakse vanast rebitavast seinakalendrist, kleebitakse kartongalusele. Märgid valmistatakse värvilisest paberist samal viisil. Suurus valida nii, et numbrikaardikesed mahuksid tikutoosidest valmistatud kasti (see valmistatakse edaspidi).

Arvutus-mäng kaartidega — eelmise tunni järg.

6. päev.

1. Emakeel.

1. Luuletise õppimine: *„Kuidas tuleb sügis"*.

Õpetaja kannab ette kõik kolm salmi. Sisulisi seletusi vaja ei ole, kuna luule-

1. Iseseisvalt: Kirjalik harjutus lugemistüki ainel.

Tööjuhatus tüki juures: *„Sügisel"*. (Võib ka tahvlile kirjutada, I_3).

tis kerge ja vastab vaateõpetuse sisule.

1. salmi õppimine: õpetaja loeb 2—3 korda aeglaselt. Lapsed katsuvad korrata. Kui kõigil peas, ütlevad ilusasti ka kooris (kõnekoor).

2. ja 3. salmi õppimine samuti.

Terve luuletise ettekanne üksikult ja kooris.

2. Iseseisvalt: Võistluskirjutamine (tuttavate tähtedega erilehtedel).

Kes tunneb teisigi tähti, võib ka neid tarvitada.

2. Võistluslugemine. (vt. lk. 60).

2. Jutustus- ja dramatiseerimistund

individuaalses töös loetud ja õpitud palakeste kasutamisega.

3. Joonistamine

(võimlemine hea ilma puhul).

1. Tüüpiliste kujude joonistamine nädala vaateõpetuse ainest. Ettejoonistajaks võivad olla ka head õpilased. Harjutatakse erilehtedel.

2. Vaba joonistusteema valik.

3. Joonistamine.

Õpetaja individuaalne töötamine nõrgemate õpilastega.

Juhatuste andmine joonistamiseks.

4. Tööde vaatlus.

*

Laste kodune elu (4. töönädal).

Märkus: See iseendast väga tänulik üldõpetuse teema on üsna intiimne ja nõuab õpetajalt pedagoogilist taktitunnet. Meenutame ainult, et kodused olud on lastel väga erinevad. Lastevanemad töötavad mitmesugustel aladel. On vaeslapsi j. n. e. Õpetaja peab juhtima käsitlust peenetundeliselt, et ühelgi lapsel ei tekiks piinlikkuse tunnet, et kõik lapsed kohtleksid üksteist armastusega ja tähelepanelikult. Kõigil aga peaks olema tunne, et oma k o d u on armsaim paik maailmas.

1. päev.

1. Vaateõpetus.

Alateema: *„Perekond"*.

J u h t l a u s e i d : Koolis on hea, kodus veelgi parem: seal elavad need, keda me kõige rohkem armastame... (lapsed nimetavad oma perekonna liikmeid, kui mõni ei taha rääkida, ärgu õpetaja teda sundigu). Hommikust õhtuni on peres kõigil tegemist... Ainult väikesed lapsed ja väga vanad ei saa veel tööd teha... Kui kodus tööd palju, inimesi aga vähe, palgatakse tööinimesi... Kui peres palju hingi, tööd vähe, siis minnakse tööle mujale...

Koduseid kutsume ikka nime järgi. Meesnimed... Naisnimed... Lastenimed... Aga kodustel on kõigil üks ja sama perekonnanimi...

Tahvlile:

K e s e l a v a d ü h e s p e r e k o n n a s?

Isa, ema, lapsed — õed, vennad; vanaisa, vanaema, ka töölised: talitaja, sulane, karjane.

Koduste nimed.

Meesnimed:
Naisnimed:
Lastenimed: Juku (Juhan), Miku (Mihkel)...
Perekonnanimed (pärisnimed):

Lugemine tahvlilt.

Häälik ja täht: „K".

1. Esitamine ja hääldamine: õpetaja laob tähtedest MINU KODU.

Lapsed katsuvad lugeda, leiavad uue tähe.

Hääldamine parajalt ja tugevasti (KK).

2. Täht „K" vaatlus; eelharjutusi kirjutamiseks endiselt.

3. Öeldakse tuttavaid sõnu K-ga:
   a) sõna hakul,
   b) sõna keskel,
   d) sõna lõpus. Siin vaja tähele panna ka tugevat häälikut ja selgitada, et sel puhul tuleb panna kaks K-d (KUKK, SUKK).

Näiteid ka tahvlile.

4. Iseseisvalt:
   a) Täht „K" väljalõikamine, kirjutamine.
   b) Töötamine liikuva tähestiku abil (I_5).

Individuaalseks tööks lugemist (I_2).

NB. Kirjutatakse selgi nädalal trükitähtedega (pliiatsiga).

5. Kirjutiste lugemine.

1. Iseseisvalt: Ärakirjutamine tahvlilt individuaalsete täiendustega.

Individuaalselt ka tööjuhatuste järgi lugemispalade juures, mis ei tule klassis käsitlusele.

2. Luuletis: *„Minu vanaema"* (A. Haava).
   a) Õpetaja ettekanne.
   b) Lapsed avaldavad oma muljeid.
   d) Lugemine omaette. Meeldivad, ilusad kohad.
   e) Sõnade ja ütluste seletus (armurikas, põu, kuju kullane, soendaja päikene).
   g) Lugemisharjutus (2 esimest salmi).
   h) Õppimine ettekandeks (2 esimest salmi).

3. Arvutus.

Arv: „10".

1. Loendus 1—15 ja tagasi. Õppevahend tahvlil: 15 värvilist ringikest reas kartongil; üks õpilane näitab, teised loendavad.

Rütmiline loendus nagu varemgi.

2. Arv „10"-ne esitamine. Õpetaja paneb tahvlile arvkuju:



ja laseb loendada 2-kaupa. Siis kirjutab selle kõrvale

10

(Seletusi kirjutusviisi kohta ei ole esialgu vaja.)

Lapsed seavad samuti oma loendusasjakesed. Õpetajalt saavad nad ka arvu „10" (arvutuskastikesest).

3. Lookesi arvutusjuhtudele: 10—1; 10—2; 10—3; 9+1; 8+2; 7+3 ...

Arvutus loendusasjakeste abil.

Aineks: Lapsed mängimas.

4. Iseseisvalt:
   a) Arvkuju 10-ne joonistamine ja arv „10"-ne kirjutamine.
   b) Kirjalikud arvutused arvutusvihus või -kaartidel. Nende puudumisel vabalt (arvelaua abil). Üleskirjutusviis laste valida.

1. Iseseisvalt: Ridade kirjutamine kuni 100-ni üle 3, 4; alates 1 või 2 (võib valida).

Näiteid arvutusvihus (või tahvlil), kirjutamine iseseisev töö (I_3, II_2).

2. Peast-arvutamine: Samade ridade ütlemine peast (kui aega on, alates ka 3-est). Üks õpilane algab ja laseb jätkata teisel j. n. e.

Töö kergenduseks võib seinal olla ka arvtabel 1—100-ni.

4. Võimlemine ja mängud.

2. päev.

1. Emakeel.

Häälik ja täht: „T".

1. Esitamine ja hääldamine: Kodus seinal (või laual) on meil üks hea sõber, kes ütleb meile, millal juba aeg kooli minna. Ta räägib ikka: tik-tak-tik-tak.

Lapsed räägivad kaasa, rõhutades eriti **t**.

Laome kella kõne tähtedest. (Liikuvas tähestikus on ka T). Lapsed leiavad uue tähe.

Hääldamine: nagu D-gi, kuid tugevamini, keelt kõrgemale tõstes.

2. Tähe vaatlus, eelharjutusi kirjutamiseks endiselt (I_2).

3. Tuttavaid sõnu, kus esineb T:
   a) sõna hakul,
   b) sõna keskel,
   d) sõna lõpus. Siingi tähele panna tt. Eriti: laat — latt, vaat — vatt.

Vastavaid sõnu tahvlile.

5. Iseseisvalt:
   a) T väljalõikamine,
   b) T kirjutamine,
   d) ladumine ja sõnade kirjutamine tuttavate tähtedega, võimalikult ka tahvlil (I_5).

Individuaalseks tööks lugemist (I_2).
   e) Kirjutiste ülevaatus ja lugemine.

1. Iseseisvalt: Ärakirjutus: *Minu vanaema.*

Tööjuhatus luuletise juures (võib ka tahvlile kirjutada, I_3).

Ärakirjutise ülevaatus.

2. Harjutusi sõnade poolitamiseks, lähtudes esinevatest vigadest.

3. Luuletise ettekande harjutamine.

4. Järgmiste salmide õppimine. Kodus terve luuletis.

3. Arvutus.

1. Arvutamine r a h a d e g a.
   a) Iga lapse jaoks: 10 ühe-, 3 kolme-, 2 viiesendist ja 1 kümnesendine raha.
   Põhivõtteks: üks laps v a h e t a b teise juures oma kümnelise, viielise.
   b) Peast-arvutamine sentidega.
2. I s e s e i s v a l t: Kirjalik arvutamine 10 piiris, kas arvutusvihus, -kaartidel või tahvlilt (I_3).

Individuaalseid arvutusi vabalt.

NB. Harjutuseks võiks olla ka ü h e kirjutusviisi ümberkirjutamine t e i s e k s.

1. I s e s e i s v a l t: Põhiarvude 6—9 liitmine ja lahutamine üleminekuga kümnetest:
   34+6; 42—8 j. n. e.

Harjutusi arvutusvihus (või -kaartidel), ka tahvli eeskujul ja individuaalselt. (I_3, II_2).

2. Arvutuslookesi liitmiseks ja lahutamiseks 100 piiris tuttavate võtetega; ja juhte:
   40— =32; 42+ =56.

A i n e k s : Mis isa linnast (poest) ostis.

3. Peast-arvutamine arvtabelilt.

	a.	b.	d.	e.	g.	h.	i.
1.	11	81	21	31	51	71	91 + 3, 5, 7, 4, 6, 9, 8
2.	13	73	33	43	63	83	93 + 2, 6, 4, 3, 1, 5, 7
3.	15	95	25	35	62	74	92 + 3, 2, 4, 5, 1
4.	18	68	28	58	78	88	98 — 4, 5, 3, 2, 7, 6, 8
5.	19	59	39	49	69	79	99 — 5, 2, 8, 7, 6, 4, 9
6.	20	70	30	50	60	80	100 — 8, 3, 7, 6, 5, 9, 4

Tabeli tarvitamisviis:

a) üks õpilastest (või õpetaja) näitab mõne rõhtrea (1, 3 . . .); teised õpilased peavad selle rea kõigi arvudega järjest ja tabeli teisest osast näidatud arvuga sooritama rea märgiga nõutud tehteid.

b) õpilane näitab tabeli kummastki poolest ühe püstrea, teised peavad sooritama vastavad tehted.

Töö toimub õpilaste endi tegevusel (I_3).

4. Laulmine.

L a u l : *„Emakene, ei ma seda“* (Tamman ja Aavik „Laste-laul“ I) 2 esimest salmi.

3. päev.

1. Vaateõpetus.

Alateema: *„Mis ema teeb kodus“*.

Juhtlauseid: Ema on laste ja kogu pererahva toitja. Lapsed tõusevad hommikul üles — emal juba eine valmis... Ka kooli annab kaasa einet... Lõunasöögiga on rohkem muret... Siin aitavad ka lapsed ema... õhtuks jälle ema annab süüa... Söögilauas on lapsed vaiksed... Tänavad ema... Köögis on emal alati tegemist... Kuid lapsed ema aidates peavad ettevaatlikud olema tulega, keeva veega...

Laudas ootavad loomadki emalt süüa... Muri ja Kiisu muidugi tahavad süüa... Loomade söötmiselgi on lapsed emale abiks...

Ja kes hoolitseb, et lastel ja pererahval oleks puhas pesu, puhtad riided?..

Tahvlile:

Emal on kodus palju tööd.

Söögivalmistamine: toob vett, teeb tule, koorib kartuleid, keedab suppi, paneb söögi lauale, koristab laua, peseb sööginõud.

Muud talitused: söödab ja joodab loomi laudas, annab teri kanadele, ei unusta ka Muri. Peseb puhtaks pesu, rullib, triigib, parandab, paikab.

2. õppeaasta lapsed kannavad ette luulètise: *„Mina vanaema“*.

Lugemine tahvlilt.

2. Emakeel.

Häälik ja täht: „P“.

1. Esitamine ja häälddamine: Kui kodus pesu pestakse, siis patsutatakse pesu tõlvadega hästi puhtaks: pats-pats-pats! Siin on uus häälik. Mõnes teises hääles on ta ka: (põmm, pimm, pamm).

1. Iseseisvalt: *Mina vanaema.* Ärakirjutamis järg.

Täiendav töö: ärakirjutamin tahvlilt individuaal sete täiendustega või tööjuhatuste järgi lugemis palade juures.

Hääldamine nagu B juures, kuid k õ v a s t i (tugevasti).
2. Tähe vaatlus; eelharjutusi kirjutamiseks (I_2).
3. Tuttavate sõnade ütlemine, kus P esineb:
a) sõna hakul,
b) sõna keskel,
d) sõna lõpus. Siingi tähele panna eriti tugevat p-d (pp): seep — sepp, hoop — hopp! Näidete kirjutamine tahvlile.

4. I s e s e i s v a l t:
a) P kirjutamine.
b) Töötamine liikuva tähestiku abil.
d) Kirjutamine võimalikult ka tahvlil (I_5).

Individuaalseks tööks lugemist ja luuletiste õppimist.

2. V a i k n e l u g e m i n e: *„Mis ma öösel nägin“* („Laste Sõber“).
Tundmata sõnade väljakirjutamine: *piilusin, veersid, vastamisi.*
Sõnade seletus (lk. 55 j. j.).
Jutlemine. Süvenduseks mõte: unes on võimatugi võimalik.
4. Lugemisharjutusi (1. ja 2. osa).

3. Arvutus.

1. Arvutuslookesi liitmiseks ja lahutamiseks 10 piiris. Aineks, näiteks: Mis ma teeksin, kui mul oleks 10 senti?

2. I s e s e i s v a l t: Kirjalik arvutus 10 piiris arvutusvihus, -kaartidel või tahvlilt. Ka individuaalselt (I_3).

1. I s e s e i s v a l t: Ridade kirjutamine üle 6, 7 kuni 100-ni (alata omal soovil ühest või teisest arvust):
2+6=8 3+7=10
8+6=14... 10+7=17...
2. Peast-arvutamine: ridade järg (arvtabeli abil).
3. Kiirarvutamine.

4. Tööõpetus.

A r v u t u s k a s t i valmistamine (järg).

V o l t i m i n e: koduseid asju (näit. soolatoos, rahatask j. m. s.).

4. päev.

1. Emakeel.

Häälik ja täht: „G".

1. E s i t a m i n e: Õhtul ema paneb lapse voodisse ja laulab talle laulukest. Selle laulu algus on tahvlil.

Õpetaja võtab paberi tahvlilt, sellega oli kinni kaetud kirjutis: MAGA MU LAPSUKE.

Leitakse uus häälik. Seda on raske hääldada üksikult; seepärast jääb hääldamine ära.

2. Tähe vaatlus, eelharjutusi kirjutamiseks harilikul viisil.

Ka liikuvas tähestikus leidub täht „G".

3. Öeldakse sõnu, milles G esineb: a) sõna keskel,
b) sõna lõpul.

Viimasel juhul võrreldakse **G** ja **K** hääldamist: saag-saak, kurg-kurk (esimesel juhul pikemalt, pehmemalt; teisel — lühidalt, teravalt. Esineb ka murdeviga hääldamises: **g** asemel **k**!).

Näiteid tahvlile.

4. I s e s e i s v a l t: töötamine liikuva tähestikuga ja kirjutamine (võimalikult ka tahvlil iseseisvalt).

Kirjutise ülevaatus.

1. I s e s e i s v a l t: Harjutus: kirjutan tükist *„Mis ma öösel nägin"*.

T ö ö j u h a t u s tüki juures. Võib ka tahvlile kirjutada või paljundatult kätte anda (I_3).

2. a. Ettelugemine (kontroll).
b. Lugemisharjutusi (lõpuni) harilikul viisil.

3. L u u l e t i s: *„Kodukohakene"*.
a) Ettekanne õpetajalt.
b) Lühike jutlemine.
d) Pähe-õppimine.
e) Ettekanne õpilastelt.

2.

1. Joonistamine vaateõpetuse ainel.
2. Lugemine:
   a) kirjutiste järgi lehtedelt;
   b) „aabitsast".

Individuaalset lugemist.

1. Kollektiiv-kirjand (vt. lk. 67).
2. Joonistamine vaateõpetuse ainel.

Lõpetada kodus.

3. Arvutus.

Kuidas saame võtta 2-he ja 3-e arvuga 10?

1. Arvutuslookesi kodusest elust, näit.: Ema käskis Jukul ja Elvil tuua kööki puid: 10 puuhalgu; või: Puid tõid lapsed kolmekesi.

2. Iseseisvalt: Kirjutada eelmisi ülesandeid (arvud kas reas või üksteise all), arvutusvihust, tahvlilt või -kaartidelt (I_3).

1. Iseseisvalt: Ridade kirjutamine üle 8 ja 9 (alates individuaalselt ühest või teisest arvust):

$$2+8=10$$
$$10+8=18 \text{ j. n. e.}$$

2. Peast-arvutamine: samade ridade jätkamine.

4. Laulmine (võimlemine).

Laulu: *„Emakene"* viimistlemine. Kordamist.

5. päev.

1.

A. Joonististe vaatlus.

B. Vaateõpetus. Alateema: *„Mis isa kodus teeb?"*

Juhtlauseid: Isagi on nii suvel kui talvel kogu päev töös... Vara hommikul, kui teised veel magavad, vaja hobune sööta... tööriistu korraldada... Läheb põllule... reskile... puid metsast tooma... linna turule... laadale... epile... Isal on ka höövlipink ja riistad... Poisid hea-

meelega tahavad teha, mis isagi teeb... Kui isal maad ei ole, teeb ta tööd kodus või väljas: tisler, rätsep, kingsepp, sepp, ametnik... Nii teenib isa raha... Raha eest saab osta leiba, piima... riideid... Isa on siis peretoitja... Ka vanemad pojad aitavad isa...

Tahvlile:

Mis isa kodus teeb?

Talus: teeb põllul tööd hobusega, masinaga, parandab tööriistu, aeda, ust, katust; käib linnas, laadal, veskil, sepil; veab puid metsast; lõhub puid emale... Päeval ametis... Teenib raha. Siis on isa peretoitja.

Ettelugemine tahvlilt.

2. Emakeel.

Häälik ja täht: „Ö".

1. Esitamine Ema viis vasikale sööki; siis kostis laudast rõõmus: möö!

Siin on jälle uus häälik! Üks teine koduloom ka häälitseb **ö**-ga! (Kits — mökitab, põrsas — röhib).

2. Tähe esitamine kõrvu O-ga.

3. Hääldamine: O-st üle minna Ö-le, veidi huuli välja venitades. Hääldamist on vaja eriti seal, kus murrakus ö asemel ü häälda-takse (süük pro söök).

4. Öeldakse ja laotakse sõnu ö-ga (ka tahvlil).

Loetakse „aabitsat".

5. Iseseisvalt: Töötamine liikuva tähestikuga, kirjutamine (I_5).

Individuaalset lugemist (I_2).

Tööde vaatamine.

1. Iseseisvalt: Ärakirjutamine tahvlilt individuaalsete täiendustega.

Individuaalselt samuti harjutusi tööjuhatuste järgi lugemistükkide juures.

2. Vaikne lugemine: *„Jüts reisimas"* (Nurmik I) Tundmata sõnade väljakirjutamine: *järi, küüdimees ravima...*

3. Jutlemine ja süvendus Juhtlauseid: Poistel on ikka himu hobusega sõita, reisida, nii ka Jüts... Ja vaata

tema sõiduk oli nii kiire, et toas ei saanud sõita... Lapsed mängides võivad teisigi asju endile kujutella... See ongi mäng.

4. Lugemisharjutus vaikselt (1. pool).

Ettelugemine.

Homme — võistluslugemine.

Õppida terve tükk.

3. Arvutus.

1. Iseseisvalt: Kirjalik arvutamine 10 piiris arvutusvihus, -kaartidel või tahvlil antud näidete järgi; ka individuaalselt.

2. Arvutuslookesi antud arvutusjuhtudele 10 piiris.

Näit.: 6+2; 6+2+2; 9—2—3 j. n. e.

1. Test kahe viimase nädala tööst (10 min.)

2. Arvutuslookeste moodustamine antud arvutusjuhtudele, näit.:

$3 \cdot 5+30-3$

$18:6+22+10$ j. n. e.

3. Iseseisvalt: Arvutus-mäng kaartidega (kahekesi). Kumbki õpilane saab ühepalju kaarte ühest mängust. Üks avab „ülesande", leitakse vastus. Sama kaardi „ülesande" külje järgi otsitakse uus j. n. e.

4. Võimlemine ja mängud.

5. Tööõpetus.

Brošüür-vihkude valmistamine, kaane ilustamine.

Kartongtöid: koduseid asju: näit. tool, laud, voodi j. m.

6. päev.

1. Emakeel.

Häälik ja täht: „Ä".

1. Esitamine ja hääldamine: Eile kuulsime laudast hääli: möö! rööh-rööh! aga laudast kuuleme ka: mää! Ütleme ainult määgimise lõppu: ää. Nii uinutatakse ka last magama.
2. Tähe vaatlus: **A** kahe peaga.
3. Võrdleme **A** ja **Ä** häälda-mist: hääldades **A** lõug alla lasta!
4. Öeldakse sõnu a) lühikese Ä-ga ja b) pika Ä-ga (ää). Neid kirjutatakse ka tahvlile.
5. Iseseisvalt: Töötamine liikuva tähestikuga ja kirjutamine (I_5).

1. Iseseisvalt: Harjutus tüki järgi: *„Jüts reisimas"*. Tööjuhatus tüki juures (või tahvlil).

2. Keeleõpetus. Sõnade leidmine ja kirjutamine, kus sõna keskel esineb -mm-nn--ll-. Sõna kõrvale kirjutatakse lühike lause, nii et selles esineks sama sõna mõnes teises käändes:

Lammas. Lamba vill. Kallas. Läksin jõe kaldale j. n. e.

2.

2. Jutustus- ja dramatiseerimistund. Individuaalselt õpitud luuletiste ettekanne.

3. Joonistamine (või võimlemine).

1. Rütmilisi harjutusi, näit. püstaed (rööpjooned), vihma sajab (kaldjooned rööbiti).
2. Vaba joonistuste teema valik.
3. Joonistamine.

Tehnilisi juhatusi õpetajalt.
Individuaalne töötamine nõrgematega.
Joonististe vaatlus.

*

Laste kodune elu

(järg; 5. töönädal, ainult 5 tööpäeva).

1. päev.

1. Vaateõpetus.

Alateema: *„Mis kõik kodus, elumajas ja õues leidub“.*

Juhtlauseid: Kodus on paiku ja ruume, kus leidub nii mõndagi huvitavat... Elumajas — sahver... Pööningule võib ka pääseda... Õues — ait, sealgi palju salapärast... Lauda-, talli-elanikud — meie sõbrad ja abilised... Rehi — veidi õudne, pime... Küünis meeldivalt lõhnavad heinad, õled... Laupäeva õhtul köetakse sauna... Vett saame sügavast kaevust... Õuest pääseme välja väravate läbi; need on kinni... (Siin veel üksikutel juhtudel piksevarras, antenn.).

Tahvlile:

Mis on minu kodus?

Elumaja. Selles... elutuba, köök, sahver, pööning. Kõrvalhooned: ait, laut, tall, rehi, rehealune, küün, saun... Kaev (pumbakaev, valdaskaev, rataskaev) j. t.

2. Emakeel.

Häälik ja täht: „Ü“.

1. Esitamine: Laome tähtedest: AIT, LAUT, KÜÜN.

Viimase sõna juures leiavadki lapsed uue tähe.

2. Vaatlus: Muidu kui U, ainult kaks „pead“ otsas.

3. Hääldamine. Ka rääkimisel hoiame suu peaaegu samuti kui U-juures: ainult natukene liigutame huuli ette- ja ülespoole.

1. Iseseisvalt: Ärakirjutamine tahvlilt individuaalsete täiendustega (iga sõna kohta üks lause).

4. Sõnade ütlemine ja ladumine, ka tahvlil kirjutamine, silmas pidades pikka ü-d (üü).

5. I s e s e i s v a l t : Töötamine liikuva tähestiku abil; kirjutamine (I_5).

Individuaalseks tööks lugemist (I_2).

NB. Homme s u l e p e a d (ilma suleta) kaasa võtta.

Muidu aga „kirjutatakse" trükitähtedega. Tarvitusele võetakse ka v i h u d - b r o š ü ü r i d.

Kirjutise lugemine.

2. L u u l e t i s : *„Minu isamajakene"* (M. Körber).
   a) Õpetaja ettekanne.
   b) Lühike jutlemine.
   d) Luuletise õppimine vaikselt.
   e) Luuletise ettekanne.

3. Arvutus.

1. Loendusharjutus 1—20 ja tagasi j o o n l a u a abil. Jälgida uute arvude õieti nimetamist (täielikult).

2. Arvutuslookesi ridadele:

   2+2=4 või 10—3=7
   4+2=6 7—3=4

   j. n. e.

Näide: 2 kana muneb igapäev kumbki 1 muna... Sahvris oli 10 muna. Ema võttis lõunaks 3, järgmisel päeval jälle 3 j. n. e.

3. I s e s e i s v a l t : Nende ridade kirjutamine arvutusvihkude järgi (või arvutuskaartidel või algus tahvlil, I_3).

1. I s e s e i s v a l t : Täiskümnete liitmine kahekohalise arvuga ja lahutamine 100 piiris.

Näide: 34+20, 76—50.

Harjutusi arvutusvihkudes või -kaartidel (tahvlil); osalt ka individuaalselt.

Pealkiri: *Munade kogumine* (I_3, II_2).

2. A r v u t u s l o o k e s i kahekohaliste arvude liitmiseks ja lahutamiseks ilma üleminekuta kümnetest.

Aineks: munade kogumine ja turule saatmine.

3. P e a s t - a r v u t a m i n e samas piiris (I_4).

4. Võimlemine ja mängud.

2. päev.

1. Emakeel.

Häälik ja täht: „H".

1. Esitamine: Tullakse tagasi eelmise päeva õppejutule: mis on aidas, pööningul... Küüni juurde jõudnud, lausub õpetaja: Küünis on see, mis tahvlile kirjutatud (võtab kattepaberid): KÜÜNIS ON LÕHNAVAD HEINAD.

Lapsed loevad ja leiavad uue tähe-hääliku.

Seda uut häälikut kuuldub ka laste häältes (ha-ha, o-hoo). Hääldada üksikult on raske.

2. Täht „H" vaatlus (ta on ka liikuvas tähestikus. Kirjutuse eelharjutusi (I_2).

3. Leitakse ja öeldakse sõnu, kus häälik „H" esineb: a) sõna hakul ja b) sõna keskel. Neid kirjutatakse ka tahvlile.

4. Iseseisvalt: Töötamine liikuva tähestikuga ja kirjutamine, võimalikult ka tahvlil (I_5).

Individuaalseks tööks lugemist või kirjutamist (I_2).

Kui lugemikus ei leidu enam uusi palu, anda lugeda „Laste Rõõmu" üksikuid numbreid või teisi lugemikke.

1. Luuletise: *„Minu isamajakene"* peast-kirjutamine. Lapsed võivad veel õppida enne kirjutamist.

Oma kontroll.

2. Vaikne lugemine: *„Hooletus"* (Kampmann I). Tundmata sõnade kirjutamine: *röövikud, kontsud, raod.* Rahvasõna lõpus.

3. Jutlemine ja süvendus: mis täna paras aeg teha, võib homme juba hilja olla.

4. Lugemisharjutusi (kahes osas): lapsed õpivad enne tasaselt omaette.

Kodus lõpetada.

E m a k e e l.

1. Lugemisharjutus „aabitsast“ või raamatust.
   a) Lapsed loevad v a i k s e l t valitud palakesi (soovitav ilma j-ta).
   b) Ettelugemine.
2. Eelharjutusi s u l e g a k i r j u t a m i s e k s. Õpetaja muretseb 4—5 sorti sulgi: pehmemaid, kõvemaid, peenemaid, jämedamaid.

Lapsed katsuvad lehel „kirjutada“ mitme sulega järjest, seni kui leiavad meeldivama.

3. K i r j u t u s h a r j u t u s v a b a l a i n e l. Õpetaja annab vajalisi juhatusi sulepea hoidmiseks, tindi ja kuivatuspaberi kasutamiseks j. m.

J o o n i s t a m i n e vaateõpetuse ainel või lugemispala illustreerimiseks.

Tööde vaatlus (ühes 1. õppeaastaga).

3. Arvutus.

1. Lookesi arvutusjuhtudele:

$$4+\ \ =8.$$

Näide: Linda vaatas ka sahvris munakorvi. Eile oli seal 4, täna juba 8 ...

Selle lahendusel õpetaja kirjutab tahvlile, nagu ülal näidatud, ja laseb ka seletada.

2. P e a s t - a r v u t a m i s i arvringilt (vt. I_5).

3. I s e s e i s v a l t: Samasuguseid harjutusi arvutus-

1. I s e s e i s v a l t: Harjutusi kahekohaliste arvude liitmiseks ja lahutamiseks ilma üleminekuta kümnetest, arvutusvihust või individuaalselt (I_3, II_2).

Pealkiri nagu eelmisel päeval.

Üleskirjutusviis — arvud üksteise alla.

2. Arvutusjuhu selgitus:

$$24+16$$

vihus või -kaartidel või tahvlilt. Võimaldada üleskirjutusviisi valikut.

Õppevahendiks igal laual 50—60 tikku, neist kümme üksikult, teised — kümnekaupa kimpudes.

Liitmisel seatakse tikud üksteise alla; kümme ühelist pannakse kokku uue kümnelisena.

Tahvlile kirjutatakse vastava seletusega:

$$\begin{array}{r} 24 \\ +16 \\ \hline 40 \end{array}$$

3. Peast-harjutusi samale arvutusjuhule (töötamine õpilaste kaastegevusel, I_4).

4. Laulmine.

Laul: *„Poisid (lapsed) ritta."* (Tamman või Kiiss). Õpitakse harilikul viisil 3 salmi.

Rütmis rõhutada esimest ja kolmandat silpi taktis.

Paus, „neli" hästi välja pidada.

Marssimine igal juhul ette võtta (klassis pinkide koondamisel).

3. päev.

1. Vaateõpetus.

Alateema: *„Kes meid külastab"*.

Juhtlauseid: Kui õed-vennad suureks kasvavad, lahkub mõni neist kodust... Pühadeks tulevad kodurahvast külastama... Toovad ka kingitusi... Ka isal on vend-õde, nendega ta mängis lapsena; nüüd elavad nad mujal oma perega... Ka emal on õde-vend, kellega lapsepõlves koos mängis; need elavad ka mujal... Need on kõik meie sugulased. Nad külastavad meid... Koolivennad ja -õed ka tulevad meid vaatama. Naabrid samuti... Külalisi võtame vastu rõõmuga, anname teretuseks parema käe, kutsume istuma, pakume süüa, kui nad kaugelt tulnud... anname pil-

diraamatu vaatamiseks... mänguasju ka... Külalise lahkumisel saadame ukseni, õue... Ütleme: „Head päeva! Tulge jälle meid vaatama." Mõnikord tuleb ka ametmehi: vallakäskjalg... kirjakandja... Ka neid võtame lahkesti vastu.

Tahvlile:

K e s k ü l a s t a b m e i d.

Sugulased: vanem vend, õde, isa vend — lell, isa õde — sõtse (lastega); ema vend — onu, ema õde — tädi (lastega). Ristiema, ristiisa.

Tuttavad: naabri pererahvas, koolivend, kooliõde, sõbrad.

Ametmehi: vallakäskjalg, kirjakandja... Nägemiseni! Tulge homme meile.

Lugemine tahvlilt.

2. Emakeel.

Häälik ja täht: „J".

1. E s i t a m i n e: Seame tähtedest selle laulukese pealkirja, mis 2. klassi lapsed üleeile õppisid. Vea vältimiseks õpetaja tähendab: Nüüd tuleb jälle uut tähte vaja (mis ongi kastis).

MINU ISAMAJAKENE.

Hääldamist üksikult ei ole.

2. I ja J eraldamiseks lausub õpetaja: „Tema kõrval kena aiakene". Laotakse kaks viimast sõna ja võrreldakse hääldamist.
3. Sõnade leidmine ja lugemine, kus J esineb: a) sõna hakul, b) sõna keskel.
4. I s e s e i s v a l t: Töötamine liikuva tähestikuga ja kirjutamine (kas s u l e g a või p l i i a t s i g a).

1. Ärakirjutamine tahvlilt i n d i v i d u a a l s e t e täiendustega (näit. nimi; kus keegi elab).

Peale selle: individuaalseid harjutusi tööjuhatuste järgi lugemispalade juures.

2. Vaikne lugemine: *„Parem ja vasem"* (Nurmik I). Tundmata sõnu vist ei ole.
3. Jutlemine. Süvendust tükk ei vaja.
4. Lugemisharjutusi (1. pool).

3. Arvutus.

1. Lookesi arvutusjuhtudele:
10— =6 j. n. e.

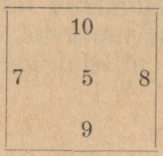
Näide: Munadega, nagu eelmisel päeval, või: Ristiema tõi Salmele 10 kompvekki, järgmisel hommikul leidis ta ainult 6 . . .

Ülesande seletusel kirjutab õpetaja tahvlile paar näidet:

$$\begin{array}{r} 10 \\ - \\ \hline 6 \end{array}$$

Otsitava arvu kirjutavad õpilased värvkriidiga.

2. Peast-arvutusi arvringilt.



Lapsed näitavad üht või teist arvu ringi äärel ja küsivad: kui palju keskel olevale arvule lisame, et saada see arv . . .

3. Iseseisvalt: Samasuguseid ülesandeid arvutusvihus, tahvlilt või arvutuskaartidel.

Ülesandeid kirjutatakse ka täielikul kujul vihku.

1. Iseseisvalt: Kahekohaliste arvude liitmine, kui summa on täiskümned:
22+18=40 . . .

Harjutusaine arvutusvihus, tahvlil või -kaartidel. Osa ülesandeid võib kirjutada ka täielikul kujul vihku (I_3, II_2).

2. Arvutusjuhtude seletamine:
40—14 j. n. e.

Seletus toimub tikkude abil, mis kõik kümnelisteks seotud. Lahutamisel üks kimp seotakse lahti.

Üleskirjutus tahvlil vastava seletusega:

$$\begin{array}{r} 40 \\ -14 \\ \hline 26 \end{array}$$

4. Tööõpetus.

Arvkujude 1—10 valmistamine. Komplektis peab olema igast arvust 2 tükki.

Kartongtööd: koduseid asju (võimalikult individuaalselt).

4. päev.

1. Emakeel.

Lugemispala: *„Aus laps"*.
1. Vaikne lugemine.
Individuaalselt: laduda tükist mõni sõna tahvlile.
2. Jutlemine. Juhtlauseid õpetajalt: Lapsed võivad kergesti kaotada sulepea, pliiatsi, rahagi... Ise seda ei märka, aga teised võivad leida... Ausale leidjale antakse ikka tasu.
Tundmata sõnu ei ole.
3. Lugemisharjutusi:
a) Ettelugemine õpetajalt.
b) Lapsed loevad tasaselt.
d) Laste ettelugemine.

1. Iseseisvalt: *„Parem ja vasak"*. Harjutus töö-juhatuse järgi tüki juures (võib ka tahvlile kirjutada, I_3).

4. Iseseisvalt: Tüki ärakirjutamine kahe ühesuguse kõrvuseisva tähe allakriipsutamisega (võib lubada ka pliiatsiga).

2. Tüki 2. poole lugemine. Homme — võistluslugemine.
3. Keeleline harjutus: Mis isa teeb? tegi? Mis lapsed teevad? tegid? j. n. e.
Õpilased ise ütlevad vastuseid mõlemale küsimusele (olevikus ja minevikus).

2.

1. Emakeel. Kirjutise ülevaatus.

1. Joonistamine vabal ainel.

2. Liikuva tähestiku korraldamine alfabeedi järgi.
3. Joonistamine vabal ainel.

Joonised kodus lõpetada.
2. Kollektiiv-kirjand.

3. Arvutus.

1. Arvutuslookesi juhtudele:
4+2+3
10—6—2 j. n. e.
Näiteks: Kingitused tädilt (pähklid, õunad).

2. Iseseisvalt: Samasuguste ülesannete kirjutamine arvutusvihus, -kaartidel või tahvlilt (I_3, V_3).

1. Iseseisvalt: Kahekohaliste arvude lahutamine täiskümnetest — arvutusvihus, -kaartidel või tahvlilt:
40—18=22
Osalt ka individuaalselt töötada (I_3, II_2).
2. Ülesannete koostamine antud arvudele, näit. 20, 12, 50, 4, 7 j. n. e.
3. Peast-arvutamine arvtabelilt.

	a	b	d	e	g	h	i	j	k	
1.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2.	11	15	16	19	14	12	13	18	17	20
3.	22	28	25	26	23	21	24	29	27	30
4.	33	37	32	31	35	38	31	34	36	40
5.	45	42	49	41	48	44	46	47	43	50
6.	56	54	52	58	51	55	59	53	57	60
7.	68	65	62	63	69	67	64	66	61	70
8.	79	77	71	75	76	72	73	78	74	80
9.	83	89	84	87	85	88	81	86	82	90
10.	97	93	91	95	92	98	96	94	99	100

Ülesandeid:
a) liita määratud püstrea arvudega antud arv või lahutada nendest see arv (kirjutatakse kõrvale);
b) täiendada arvud täiskümneni; arve näidatakse vabalt;

d) arvud tähendavad sente; mitu kümne- ja ühesendist?
e) võtta arvud mõõtpaelal.

Näitavad ja küsivad õpilased ise (I_5).

4. Kiirarvutamine.

4. Laulmine.

Laul: *„Lapsed ritta"*. Kõik salmid. Laulude kordamist...

5. päev.

1. Vaateõpetus.

Alateema: *„Keda mina külastan"*.

Juhtlauseid: Naabritalus (majas) on mul kooliõde (-vend)... teisi lapsi ka... Külastan neid. Tuppa astudes ütlen: Tere!... Vaatame pildiraamatuid, mänguasju... Mängime ka, aga ei tee vallatusi... Kuigi külas on hea, ei ole seal liiga kaua... Lahkudes ütlen: „Head päeva!"

Ema (isa) võtab ka kaasa vanaisa (tädi) poole... Sinna on palju maad... Onul on huvitavaid asju... Seal sain ka maiustisi... (Siin ettevalmistus lugemispalale.)

2. Joonistamine vaateõpetuse ainel.

2. Võistluslugemine.

2. Emakeel.

1. Lugemispala: *„Tahaksin koju"*.
   a) Õpetaja ettekanne.
   b) Jutlemine ja süvendus: Külas on hea, aga kodus on veelgi parem...
   d) Lugemine tasaselt (1. lõige).
   e) Laste ettelugemine.

Kodus õppida lõpuni.

1. Iseseisvalt: Täiteharjutus:

Kes kuulis paremini sõna?

Naabri ... ütles kord oma Salmest ...: „Mine, laps, tee pliidi alla ... ja aja vesi ..." Salme ...: „Ui, emake, mina ... tegemist ei salli. Käsi parem Leilit ..."

Hiljem hakkas ... oma ... pärast häbi, läks salaja ... ja täitis ... ema käsu. Arvates, et ... veel ei tehta, ... nüüd ema ...: „Mine kööki ja pane ... tulele, et ma võiksin ... keeta. „Sedamaid ...," vastas Leili, kuid mängis ... ... edasi ja unustas ... hoopis ära.

(Kirjutada tahvlile või paljundada.)

2. Vaikne lugemine: *„Kass laste õpetaja"* (Tundmata sõnu ei ole).

2. Iseseisvalt: Täiendada tüki järgi:

TÄDI ANDIS KÜLALISTELE ...
TÄDI LOOMAD ...

(Kirjutada võib veelgi pliiatsiga.)

3. Jutlemine ja süvendus: Teisigi arvamusi on külaliste tulekust ... Külalisi ootame pühapäeval ja pühadel ... Ka ise külastame tuttavaid pühapäevil ...

4. Lugemisharjutus osades: Laste osas — mitu lugejat.

5. Jutustada tükk muudetud lõpuga: t ä d i t u l i !

3. Tööõpetus.

Lihtsemaid voltimistöid: koduseid asju.

Kartongtöid: koduseid asju (järg).

*

Mardipäev (6. töönädal, 2 päeva).

1. päev.

1. Vaateõpetus.

J u h t l a u s e i d : Mardiõhtul liiguvad väljas veidrad inimesed... On ju lõbus käia tuttavate juures maskis... Lauldakse, tantsitakse, tehakse muud nalja... Ka küla-

kosti saavad mardid... Ega mardid päris sandid polegi... Mardisandid on isa-isadelt päritud vana-aja komme...

Märkus: Õppejutus ka ettevalmistus lugemispaladele ja mardilaulule (ettekanne).

Tahvlile:

Mis mardisandid teevad.

Panevad maskid näokatteks, torumütsid pähe, veidrad riided selga, külastavad tuttavaid, laulavad, naljatavad, mängivad, paluvad külakosti... Lõbusas tujus lähevad koju.

Lugemine tahvlilt.

2. Emakeel.

Tutvumine kirjatähtede: „i" ja „u"-ga. Et lapsed kirjatähtede õppimisega kaotavad huvi „trükkimise" vastu, tulevad lõpetada need harjutused, mis oma ülesande eelharjutustena kirjutamiseks täitnud (ainult suuri algustähti kasutame endist viisi edaspidigi). Peale selle püüame tutvustada kirjatähtedega võimalikult kiiresti, ajutiselt vähendades lugemisharjutusi klassis.

1. Esitamine: Mardisandid küsivad ka lastelt, kas nad lugeda ja kirjutada oskavad. Lugeda meiegi oskame, kirjutada päriselt ei oska veel: „trükime" ainult. Hakkame ka kirjatähti õppima.

Õpetaja seab kõrvuti I ja *i*.

1. Iseseisvalt: Ärakirjutamine tahvlilt individuaalsete täiendustega.

Samuti individuaalselt harjutusi loetud palade järgi.

2. Vaatlus: poole väiksem, „saba“ taga, „pea“ otsas.
3. Eelharjutusi kirjutamiseks: liigutused õhus, laual sõrmega. Kirjutamine kriidiga tahvlil, pliiatsiga lehel; siis ka sulega (kes soovib).
4. *u* esitamine ja vaatlus samal viisil.
5. *ui* kirjutamine — kahe tähe sidumine (ühe tõmbega).
6. Iseseisvalt: Kirjutusharjutus (kas pliiatsi või sulega): *i, u, ui, uu.* Püüda reas kirjutada.

Individuaalseks tööks: *„Mardilaul“* lugeda ja õppida (lauluke on ette kantud juba vaateõpetuse tunnis).

2. Vaikne lugemine: *„Väikesed mardisandid“* („Laste Rõõm“). Tundmata sõnu: *hädaldas, täbar ...*
3. Jutlemine.
4. Lugemisharjutus:
   a) Ilmekas ettelugemine õpetajalt (või õpilaselt).
   b) Lugemine osades.

Kodus õppida lugema vähemalt esimene pool.

3. Arvutus.

1. Arvude kirjutamine 11—20 (loendamine kuni 20-ni on lastel juba käes).

Arvude kirjutamise selgitamine järgmiselt:

Lapsed saavad 11 tikku; 10 seotakse kokku ja saadud kümnelise kõrvale pannakse üksik tikk.

Nüüd võetakse arvutuskastist numbrid ja pannakse nii kümnelise kimbu kui ühelise alla 1. Loetakse: kümme ja üks — üksteistkümmend. Edasi toimitakse samuti 12, 13 ...

1. Iseseisvalt: Kordamisharjutus: liitmine ja lahutamine 100 piiris (kõik tuttavad juhud) arvutusvihus, -kaartidel või vabalt. Ka esimestel juhtudel osa harjutusi individuaalselt arvude täielise üleskirjutamisega (I_3, II_2).

Loetakse, näidates vastavaid arve: kümme ja kaks — kaksteistkümmend j. n. e.

2. Võtta joonlauakesel sentimeetrite arv 1—20 (vabas järjekorras).

3. Iseseisvalt: Arvurea kirjutamine 1—20. Abiks võivad olla arvkujud ja raamatulehekülje numbrid.

Individuaalselt võib kirjutada kaugemalegi.

2. Kümnetest ülemineku seletamine kahekohaliste arvude liitmisel 100 piiris. Näide: 26+16.

a) peast: 26+10+6=42.

b) kirjalikult: 26
+16
42

6+6=12; 20+10=30; 30+12=42.

Üleskirjutamine koraga.

4. Laulmine.

Laul: *„Tere, tere, eidekene“*.

Viis: „Laste lauluvara“, (lk. 27) kuni kahehäälelise lauluni.

Sõnad sealsamas: esimesest osast 1. salm, teisest 1., siis esimesest 2. ja 4., teisest — 4. salm.

2. päev.

1. Emakeel.

1. Lugemispala: *„Väikesed mardisandid“*.
   a) Õpetaja ettekanne.
   b) Laste muljeid.
   d) Lugemine tasaselt omaette.
   e) Ettelugemine: a) üksikult, b) osades; „kirjaniku“ osa loeb alul õpetaja ise.

1. Iseseisvalt: Harjutus lugemistüki järgi: *„Väikesed mardisandid“*.

Tööjuhatus tüki juures (võib ka tahvlile kirjutada).

2. Tutvumine kirjatäht: „a"-ga. Esitamine kõrvu A-ga; vaatlus, eelharjutused kirjutamiseks (VI_1).

3. *au, ai* ja Au, Ai kirjutamine tahvlil (ka õpilased).

4. I s e s e i s v a l t: Tähtede ja sõnakeste kirjutamine (pliiatsiga või sulega) individuaalsete oskuste kohaselt.

Tahvlile jäetakse kirjutamise ajal ainult õ p e t a j a e e s k u j u l i k k i r i.

Kirjutise ülevaatus.

2. Luuletis: *„Mardisandid"* (J. Oro).

a) Õpetaja ettekanne.
b) Jutlemine ja sõnade seletamine: *näsu, kirev.* Süvendust ei ole vaja.
d) Lugemine omaette ja kahe esimese salmi õppimine.
e) Õpitu ettekanne.

Kodus kõik salmid õppida (võib leppida ka 4-ga).

2. Arvutus.

1. Liitmine ja lahutamine 10—20 piires: põhiarvu liitmine 10-ga ja lahutamine, kui jääk 10.

Arvutuslookesi mardisantidest (arvkujude abil). Õpetaja kirjutab ka paar näidet tahvlile:

10+3=13 ja:

10	15
+ 4	— 5
14	10

2. I s e s e i s v a l t: Kirjalik arvutus vihus, tahvlilt või arvutuskaartidelt. Üleskirjutusviis valitav. Osa harjutusi töövihku t ä i e l i s e l kujul.

1. I s e s e i s v a l t: Kahekohaliste arvude liitmine 100 piiris üleminekuga kümnetest.

Ülesanded arvutusvihkudes (või tahvlil, -kaartidel).

Osa ülesandeid kirjutada t ä i e l i s e l k u j u l töövihku (individuaalselt, I_3, II_2).

2. Harjutiste ülevaatus. Arvutusjuhu seletus:

32—15

a) peast: 32—5=27;
27—10=17; või:
32—10—22; 22—5=17.

b) kirjalikult:

32
—15
17

endiselt; üleskirjutus korraga, või:

12— 5= 7;
30—12=20;
20—10=10.

Üleskirjutus: enne 7 ühelist, siis 1 kümneline.

3. Joonistamine — tööõpetus.

Joonistamine või paberilõikeid mardisantidest. Võib ka paberivoltimist (müts). Tööliik õpilaste valikul.

4. Laul ja mäng.

Laulu: *„Tere, tere..."* lõpetamine. Mängud ja marditantsud.

3. päev.

1.

A. Luuletise: *„Mardisandid"* ettekanne 2. õppeaastalt. *„Väikesed mardisandid"*, dramatiseerimine 1. õppeaastalt.

B. Vaateõpetus. *„Mis mulle meeldib koolis"*. Väikesedki on juba mitu nädalat käinud koolis, nüüd võib mõndagi meeldivat rääkida koolielust... Ka äpardusi ja pahandusi tuleb koolis ette... Koolis saame ka hästi aidata üksteist... Ja ühiselt lugeda, mängida...

NB. Kui lapsed avameelselt ütlevad ka, mis neile ei meeldi koolis, siis õppigu sellest õpetaja.

Tahvlile:

Mis on minu koolitööks.

Lugemine, kirjutamine, jutustamine, arvutamine peast ja kirjalikult, joonistamine, voltimine, paberilõikamine, laulmine, usuõpetus, võimlemine ja ühismängud.

2. Emakeel.

1. Lugemispala: *„Paha sulg“* („Laste Sõber“).
   a) Vaikne lugemine.
   b) Jutlemine. Süvendust ei vaja: liitub vaateõpetusega.
   d) Õpetaja ettekanne.

Kodus lugema õppida (kes jõuab — terve tükk).

2. Kirjatäht: *„n“*.
   a) Esitamine kõrvu N-ga.

Eelharjutustel enne aeglasemalt, siis kiiremini ü h e tõmbega (VI_1).

Tahvlile sõnu: *uni, nina, Anni, Anna, anna.* Seejuures kolmetäheline *uni* algusest peale ühejoonega; *nina:* üleminekul *n*-elt *a*-le võib katkestada.

Samuti edaspidi.

3. I s e s e i s v a l t: Kirjutusharjutus tahvlilt ja individuaalselt.

NB. Laste nimedes ja punkti järel „trükitäht“ (suur)!

Tahvlile jäetakse ainult õpetaja kiri.

1. I s e s e i s v a l t: Ärakirjutamine tahvlilt või muudetud pealkirja all: *Mis ma teen koolis.*

Individuaalselt: harjutusi tööjuhatuste järgi lugemispalade juures, mis ei tule käsitlusele klassis.

2. Vaikne lugemine: *„Ilmari sulepea“* („Laste Sõber“). Tundmata sõnu vist ei ole.
3. Jutlemine.

Süvendus. Juhtlauseid: Ilmaril läks hästi: ta leidis unustatud asja. Aga hooletus toob suurematki pahandust koolis...

Kodus lugeda 2 esimest osa.

3. Arvutus.

Kõigi põhiarvude liitmine ja lahutamine 10—20 piiris.

1. Arvutuslookesi ainel: *Lapsed kogunevad klassi.*

Näide: Kui hommikul kooli tulin, oli klassis juba 12 last; minuga kokku...; siis tuli veel 3; 2 lahkus klassist...

1. I s e s e i s v a l t: Kahekohaliste arvude lahutamine üleminekuga kümnetest.

Üleskirjutusviis valitav: kas reas või üksteise all.

Töötamine arvutusvihus, või -kaartidel, osalt ka individuaalselt, t ä i e l i s e üleskirjutamisega (I_3 II_2).

Abiks: a r v k u j u d.
Õpetaja kirjutab pealkirja: *Lapsed klassis* — tahvlile ja paar näidet mõlema kirjutusviisi jaoks.

2. I s e s e i s v a l t: Samad harjutused kirjalikult, osalt ka individuaalselt, täielise üleskirjutamisega.

Tööde ülevaatus.

2. Peast-arvutamine.
   a) Arvutuslookesi liitmisele ja lahutamisele 100 piiris. Aineks: esimesel juhul laste arv klassides; teisel: ühe klassi lapsed lähevad koju.
   b) Arvutamine arvtabelilt.

1.	50	40	70	36	26	15	39	21	48	57	+ 24, 15, 9, 30
2.	43	80	10	22	61	72	30	51	22	11	+ 12, 17, 19, 16
3.	23	90	100	26	35	24	69	50	48	27	— 14, 18, 20, 22
4.	43	34	26	33	51	73	42	30	29	31	— 19, 14, 26, 23
5.	99	88	77	66	95	80	76	89	70	90	— 38, 48, 52, 61
6.	19	14	17	22	15	24	47	38	33	12	+ 36, 17, 28, 47
7.	58	97	21	86	32	100	42	75	89	90	täiendada 100-ni.

Ülesanded: a) Sooritada rõht-reas iga arvuga ja tabeli teises osas samas reas näidatud arvuga vastav tehe.
b) Sooritada tehted määratud püstridades tabeli kummaski osas.
d) Arve valida reas vabalt.
Töö toimub õpilaste endi juhtimisel.

4. Võimlemine ja mängud.

4. päev.

1. Emakeel.

1. Kodus õpitud pala ettekandeid.
2. Kirjatäht: *„m“*.
Esitamine, vaatlus, eelharjutusi endiselt (VI_1).
3. Tahvlile sõnu: *mina, minu nimi, Ema, Emmi* j. n. e. (ka õpilastelt).

1. I s e s e i s v a l t : Kirjutada *„Ilmari sulepea“* 2. osa.
Tööjuhatus tüki juures (võib ka tahvlile kirjutada).

4. I s e s e i s v a l t : Kirjutusharjutusi tahvlilt ja vabalt tähtede: *i-*, *u-*, *a-*, *n-*, *m*-ga.
Need tähed õpetaja kirjutab tahvlile. Õpilaste kirjutised kustutada.

2. Ettelugemine (kontroll).
3. Lugemisharjutus edasi (3. ja 4. osa).
4. Tüki kolmanda osa lugemine m i n e v i k u s.

2.

E m a k e e l.
1. Lugemispala: *„Hirmus nõid“* („Laste Sõber“).
a) Õpetaja ettekanne.
b) Jutlemine.
Kodus lugeda 1. osa.
2. J o o n i s t a m i n e lugemispala ainel.

1. J o o n i s t a m i n e ainel: Elavad koolitarbed.
Joonised kodus lõpetada.

2. K o l l e k t i i v-k i r j a n d.

3. **Arvutus.**

10 liitmine ja lahutamine 20 piiris.
1. Arvutuslookesi: Laps saab vihu ostmiseks isalt 10 senti. Lapsel on endal 4, (5 . . .) senti.
Arvutusel abiks a r v k u j u d.
Õpetaja kirjutab mõne näite üles:

OSTAN VIHU.

$3+10=13$ $16-10=6.$

$$\begin{array}{r} 4 \\ +10 \\ \hline 14 \end{array} \qquad \begin{array}{r} 17 \\ -10 \\ \hline 7 \end{array}$$

1. I s e s e i s v a l t: Liitmine ja lahutamine 100 piiris arvutusvihus või tahvlilt, ka individuaalselt. Vaba pealkiri (I_3, II_2).

2. I s e s e i s v a l t: Kirjalik arvutamine antud pealkirja all arvutusvihus ja ka individuaalselt täielise ülleskirjutamisega.

2. Lihtsustatud liitmisjuhud.
a) $28+19=28+20-1$
b) $28+19=28+2+17$
d) $27+27=25+25+2+2$
j. n. e.

4. Laulmine.

Laul: *„Laste marss“* (A. Kiiss „Laste lauluvara“), 2 esimest salmi.

Rütmis rõhutada takti esimest silpi.

5. päev.

1.

A. Eelmise päeva joonististe vaatlus.

B. Laste pikkuse mõõtmine ja kaalumine. Pikkuse mõõtmiseks kinnitada uksepiidale rätsepa mõõtpael, pikkuse täpsamaks määramiseks kasutada nurklauda. (Kui koolis puudub eri mõõteriist.)

Mõõtjaiks ja kaalujaiks olgu lapsed ise (peamiselt 2. õppeaasta). Õpetaja vaid kontrollib. Kontrollitud arvud kirjutatakse esialgu s u u r e l e tabelile, mis pannakse seinale. Tabeli vaatlus.

2. Emakeel.

1. Lugemisharjutusi: 1. ja 2. osa tükist: *„Hirmus nõid“*. Kodus 3. osa.
2. Kirjatäht: *„e“*.
   a) Esitamine, vaatlus, eelharjutusi: jälgida, et „silm“ selge oleks (VI_1).
   b) Sõnu tahvlile (laste endi algatusel ja osavõtul): *Memm, ema, ei anna. Ime. Ae, ae.*
3. I s e s e i s v a l t: Kirjutamine tahvlilt ja peast tuttavate tähtedega (neid jälle panna tahvli äärele ühes suurte tähtedega). (Õpilaste kirjutised kustutada.) Individuaalselt kirjutada harjutus tüki järgi: „Hirmus nõid“.
1. I s e s e i s v a l t: *„Ilmari sulepea“*, 3. osa kirjutada minevikus.

T ö ö j u h a t u s tüki juures (I_3).

2. Tüki 5. osa lugemine tasaselt omaette, siis etteluge-mine.

Homme: võistluslugemine (terve tükk).

3. K e e l e õ p e t u s: liitsõnu tükis ja kooliasjade nimedes. Üleskirjutamine tahvlile.

3. Arvutus.

1. Iseseisvalt: Kirjutada read 1—20. Vt. arvutusvihk. Võib ka rea alguse tahvlile kirjutada.
Peale selle arvutusi individuaalselt.
2. Täringmäng:
Lapsed kirjutavad endile arvurea 1—10. Siis viskavad täringuid. Väljatulnud arvud kriipsutatakse läbi. Kes enne lõpetab, on võitja.
Juhis:
1) Kui täringuil olevaid arve või nende summasid ei leidu, jääb täring kasutamata; teine jätkab.
2) 2 kuut ei arvestata, heidetakse uuesti.

Lihtsustatud lahutamine:
a) 37—18=37—20+2=19
b) 37—18=38—18—1=19

Iseseisvalt: Arvutus-mäng: Õpilased saavad poole-vihulehe suurused paberid. Iga õpilane kirjutab sinna arvutusülesandeid naabrile lahendamiseks. Lahendusi kontrollib ülesannete koostaja ja kirjutab jälle uusi ülesandeid j. n. e.
Tunni lõpus leitakse, kes kõige rohkem lahendanud.
Juhis: Ülesande kirjutaja peab ise oskama seda lahendada.

4. Tööõpetus.

Paberilõikeid: Koolitarbeid.

Kollektiiv-töö: Meie klass (kartongist).

5. **Võimlemine ja mängud** (või eelmise tunni järg).

6. päev.

1. Emakeel.

1. Ettelugemine: *„Hirmus nõid“*.
2. Kirjatäht: *„o“*. Esitamine vaatlus: nagu suurgi O, kuid „sabaga“.
Üksiktähe kirjutamine on kerge; raskusi tuleb sidumises teiste tähtedega.

1. Iseseisvalt: Kirjutis pealkirjaga: *„Minu kooliasjad“*.

Siin ongi kaks võimalust:
a) sidumine „sabakese“ abil (suurema osa tähtedega);
b) saba küll tehakse, aga joon tuleb katkestada, nimelt enne *e*-d, *a*-d, muidu tulevad algajal *e* ja *a* segased.

Sõnu tahvlile, näit.: *onu, Uno, oi, oe, moon* j. t.

3. Iseseisvalt: Kirjutusharjutus tahvlilt ja individuaalselt tuttavate tähtedega (mis asetatud tahvli äärele).

2. Võistluslugemine.

2.

Jutustusi ja dramatiseerimist.
Individuaalselt loetud palade ja luuletiste ettekandeid.

3. Joonistamine.

Aineks vaateõpetus või jutustused.

Rütmilisi harjutusi, näit. korstnast tõuseb suits, puu ümberjoon.

Iseseisvalt vaateõpetuse või lugemispalade ainel.

Iseseisvalt vaateõpetuse või lugemispalade ainel.

Individuaalne lugemisõpetus teiste õpilaste iseseisva töötamise ajal.

Joonististe vaatlus.

*

Lumi — talvetooja (7. töönädal).

Selle teema käsitlus peaks ühtima talvetuleku ajaga. Meie ilmastiku muutlikkuse tõttu võib see olla ühel aastal varem, teisel palju hiljem. Enamasti siiski võib juba novembrikuu teisel poolel märgata talve liginemist. Kui

siiski tuleks käsitlus edasi lükata või koguni varem ette võtta, siis ei ole see raske naaberteemade ümberpaigutuse teel. Alateema: „Esimene lumi“ („Külmataat raputab lund“), võib ka eraldi võtta.

1. päev.

1. Vaateõpetus.

Alateema: *„Talvetaat külmutab maad.“*

J u h t l a u s e i d : Juba mõned päevad puhub kuri kõle põhjatuul... Taeva all liiguvad ähvardavad tinakarva pilved... Talvetaat kaugelt põhjast on meile jõudnud... Peab kasuka selga tõmbama... Porised teed on kõvad kui kivi, aga hirmus k o n a r l i k u d... Kooligi võib tulla otseteed üle nurme: jalg ei vaju enam sisse... Aga kõige ilusam on, et tiik (järv) jääkaanega kaetud... Ta küll hästi peal ei kanna, pragiseb, peab ettevaatlik olema... Aga varsti toome uisud välja... Selle eest „aitäh! talvetaadile“.

Tahvlile:

M i s t a l v e t a a t t e e b ?

Puhub kurjasti põhjast. Inimesed poevad kasukaisse. Külmutab porised teed konarlikuks, nurmed kõvaks. Tõmbab tiigile jääkatte. Varsti saame toreda uisutee!

Tahvlilt lugemine.

2. Emakeel.

1. Kirjatähed: *„õ“* ja *„ö“*.
   a) E s i t a m i n e ühes vastavate suurte trükitähtedega, vaatlus: samasugused, ainult poole väiksemad; kirjutame nagu *o*, ainult „peadega“.
   b) S õ n u tahvlile õpilaste algatusel ja osavõtul: *öö, õu, õnn, nõõ! möö!*

1. I s e s e i s v a l t : Ärakirjutamine tahvlilt individuaalsete täiendustega. Peale selle inidividuaalselt ka t ö ö j u h a t u s t e järgi lugemistükkide juures.

2. Vaikne lugemine: *„Mikul muhk peas“* (Kampm. I).

Ema, õe! Nõmm. Oi, oi õunu! j. m.

2. Iseseisvalt: Kirjutusharjutus (võib ka pliiatsiga) tahvlilt ja individuaalselt tuttavate tähtedega, mis kõik tahvli äärel (või seinal). Eeskujuks jääb ainult õpetaja kirjutis.
3. Luuletis: *„Esimene lumi"*.
   a) Õpetaja ettekanne.
   b) Lühike sõnade seletus (kui vaja).
   d) Luuletise õppimine.

Tundmata sõnade väljakirjutamine: *umbjalu, õõnes, sorib* j. t.

Jutlemine, sõnade seletus. Süvendust vaja ei ole.

3. Lugemisharjutus:
   a) tasaselt omaette (1. pool).
   b) Harjutus: Lugeda 1. isikus (ettevalmistus kirjutusharjutusele).

Kodus lugeda 1. pool.

3. Arvutus.

1. Täiskümnete rida 10—100.

Õppevahend: 100 sõõrikest paberiribal, iga kümme (või 5) erineva värviga (vt. lk. 78).

Õpilane näitab: 10, 20 ..., teised loendavad (edasi ja tagasi). Tahtmata imetellakse suure „hulga" puhul.

Vaadeldakse ka arvude kirjakuju.

2. Rütmiline loendus 1—20 iga neljanda arvu rõhutamisega.
3. Iseseisvalt: Kirjutada kümnete rida tõusvas ja alanevas järjestuses.

Individuaalselt: arvurida 20 kuni 30 j. n. e.

1. Iseseisvalt: Harjutusi arvutusjuhtudele:
   $48+27+13=$
   $24+19+21=$ j. n. e.

Vaba pealkiri.

Aine harjutusvihus; osa harjutusi individuaalselt ja täielise üleskirjutamisega (I_3, II_2).

2. Ülesannete koostamine ja peast-lahendamine:
   a) aine alalt: *„Koormad sügisteedel"*;
   b) antud tehetele, näit.: $3 \cdot 20+4 \cdot 10+2 \cdot 30$ j. n. e.

4. Võimlemine (õues).

2. päev.

1. Emakeel.

1. Kirjatähed: *„ü“* ja *„ä“*.
   a) E s i t a m i n e kõrvu suurte trükitähtedega; võrdlus; *ü* pead panna tähe keskkohale ligistikku, muidu sarnaneks: *ii*-ga.
   b) S õ n u j a l a u s e k e s i tahvlile õpilaste algatusel ja osavõtul; näit.: *mää! mäu! Äiu, äiu! Müün õunu* j. n. e.
2. I s e s e i s v a l t: Kirjutusharjutus tahvlilt ja iseseisvalt. Tahvlile jäetakse ainult õpetaja kiri.

Individuaalselt ka harjutusi tööjuhatuste järgi lugemispalade juures.

3. Luuletise: *„Esimene lumi“* ettekanne.
4. Tüki: *„Talv“* vaikne lugemine.

Sõnade väljakirjutamine tahvlile (individuaalselt): *ramm, kolletas.*

1. I s e s e i s v a l t : Kirjalik harjutus lugemistüki järgi (tööjuhatus lugemikus. Teine ülesanne individuaalseks tööks kodus.)

Harjutise ülevaatus.

2. Luuletis: *„Talve tulek“* (G. E. Luiga).
   a) Õpetaja ettekanne.
   b) Jutlemine, sõnade seletus: *tarduma, paiskama.* Süvendus. Juhtlauseid: Talv toob surma metsas, nurmel... Mitte kõik ei sure, kevadel algab uus elu... (vt. ka „Mõtlemiseks“.)
   d) Kahe esimese salmi õppimine.
   e) Ettekanne.

Kodus kõik salmid.

2.

E m a k e e l.

1. Jutlemine loetud tüki puhul. Sõnade seletamine.
2. Lugemisharjutus:
   a) tasaselt omaette (1. lõige);
   b) ettelugemine.

J o o n i s t a m i n e vaateõpetuse ainel.

Kodus lugeda terve tükk.
3. Joonistamine vaateõpetuse ainel.

Õpetaja individuaalset töötamist nõrgemate õpilastega. Joonististe vaatlus.

3. Arvutus.

1. Arvutuslookesi juhtudele:
   11+2+4
   18—2—3 j. n. e.
Aineks: *Lapsed jääl.*
Algatuseks: Vahetunnil läksid lapsed värsket jääd katsuma. Neid oli 11, teisest klassist tuli juurde 2, kolmandast 4...
2. Iseseisvalt: Arvutusharjutusi samadele juhtudele tahvlilt, arvutusvihus või -kaartidel. Pealkiri sama.
Osa tööd individuaalselt täielise üleskirjutamisega.
1. Iseseisvalt: Harjutusi arvutusjuhtudele:
   38+ =60
   +24 =52 j. n. e.
   Samuti lahutamisega.
Aine arvutusvihus (I_3, II_2).

Harjutiste ülevaatus.
2. Peast-arvutamine arvtabelilt: eelmise tabeli (vt. 6. nädal 3. päev) arvude täiendamine 100-ni (1.—6. rida).
3. Kiirarvutamine.

4. Laulmine.

Laul: *„Lapsed tuppa"* (Tamman. „Kooli laulmise-raamat").
Terve laulu õppimine (I_4).

3. päev.

1.

A. Luuletise: *„Talve tulek"* ettekanne (2. õppeaastalt).
B. Vaateõpetus. Alateema: *„Külmataat raputab lund".*
Juhtlauseid: Talvetaat avas suure lumekoti pilvedes ja puistab sealt ilusat lund... Liugleb lumehel-

beid suuri ja tillukesi... Pehme ilmaga on nad paksud räitsakad... Justkui valged linnud — lagled (haned)... Maapinnal ei näe enam konarusigi... Katustel valge tekk... Aiateivastel valged mütsid... Ukse juurest lähevad sügavad jäljed... Teel ka... Nurmel jooksnud jänes? koer? Üksik lumehelve ilus täheke, kuueharaline... Sätendab ilusasti... Puhud peale, kadunudki... Kuhu jäi... Suvel ei julgegi nad meile tulla... Põhjamaal ja kõrgeis mägedes on aga suvelgi lumi...

Tahvlile (pealkiri sama):

Lumehelve — valgeke, tilluke lagleke. Lumehelbed lendlevad, liuglevad, tantsivad, laskuvad maha. Sekka puistab ka suuri räitsakaid. Pehme valge vaip katab maad. Puudel, aiateivastel valged mütsid peas.

Lugemine tahvlilt.

2. Emakeel.

1. Kodus õpitud tüki: *„Talv"* ettelugemine.
2. Kirjatäht: *„l"*.
   a) Esitamine, vaatlus, eelharjutusi kirjutamiseks tahvlil, lehtedel (VI_1).
   b) Sõnu ja lausekesi tahvlile õpilaste algatusel ja osavõtul: *Lill. Ülo. Laulan laulu õele: la-la-la.*
3. Iseseisvalt: Kirjutusharjutusi tahvlilt (jäetud ainult õpetaja kiri) ja individuaalselt tööjuhatuste järgi lugemispalade juures, mis ei tule klassis käsitlusele.
1. Iseseisvalt: Eelmise päeva harjutuste jätkamine.

(Lõpetada võib viimase lõike teise lausega.)

2. Vaikne lugemine: *„Lumehelbed jutustavad"* (Kampmann II).
3. Tundmata sõnade väljakirjutamine: *tipukesed, vedurid, tuped, tõugukesed.*

Jutlemine, sõnade seletamine. Seletatud sõnad vihku kirjutada.

4. Lugemisharjutus:
   a) tasaselt omaette (2—3 lõiget),
   b) ettelugemine.

Kodus harjutada 4 esimest lõiget.

3. Arvutus.

1. Arvutuslookesi juhtudele: 11+4—3 j. n. e.
Aineks eelmise tunni teema.
2. Peast-arvutamine: lapsed ise ütlevad üksteisele ülesandeid (vastust küsitakse ikka m i t m e l t, I_2).

3. I s e s e i s v a l t: Kirjalikud arvutusharjutused arvutusvihus, tahvlilt või arvutuskaartidelt.
Ka esimesel juhul osa tööd t ä i e l i s e üleskirjutamisega.

1. I s e s e i s v a l t: Harjutusi arvutusjuhtudele: 62—17—13 j. n. e. (mõlemad lahutatavad kokku annavad täiskümne).
Aine arvutusvihus.
Osa harjutusi täielise üleskirjutamisega (II_2).
2. P e a s t - a r v u t a m i n e täiskümnete korrutamiseks ja jagamiseks a s i ü l e s a n n e t e alusel. Ülesandeid ütlevad õpilased ise (algatajaks õpetaja).

4. Tööõpetus.

Lõikepilt: *„Lumi maas“*.

L u m e h e l v e t e väljalõikamine kuuekordselt kokkupandud paberist. Valmis helbed riputatakse niidiga lakke.

4. päev.

1. Emakeel.

1. Lugemistükk: *„Esimene lumesadu“* (Kampm. I).
a) Vaikne lugemine,
b) Tundmata sõnade väljakirjutamine: *sõnumid, sedamaid, leheriismed.*
d) Jutlemine ja sõnade seletus. Süvendust ei ole vaja.
2. Kirjatäht: *„t“*.
E s i t a m i n e, vaatlus, eelharjutusi kirjutamiseks

1. I s e s e i s v a l t : Lugemistüki ärakirjutamine ainsuses.
Esimest lõiget loetakse enne kirjutamist õpetaja kaasabil.

T ö ö j u h a t u s tüki juures.

(VI_1), võrdlus *l*-ga: algab ülalt, sidumisel peab ülespoole tõmmatud joont mööda ka tagasi tulema.

Sõnu ja lausekesi: *Tali tuli; tõi lume; tuul; täna tuuline ilm. Auto: tu-tu!* j. n. e.

3. Iseseisvalt: Kirjutusharjutus tahvlilt (õpetaja eeskuju järgi). Individuaalselt tööjuhatuste järgi lugemispalade juures.

Harjutise ülevaatus.

2. Lugemistüki süvendus: Mis jutustab kolmas, neljas ... lumehelve? Võimalikult rohkem vastuseid.

2.

1. Joonistamine vaateõpetuse või lugemispala ainel.

2. Lugemisharjutusi:
   a) tasaselt omaette,
   b) ettelugemine, seejuures räägivad kõik kooris: „Lund sajab".

Kodus õppida terve tükk.

1. Kollektiiv-kirjand.

2. Keeleline harjutus: Leida meelitusnimesid, nimetades neid kõrvu harilikkude nimedega.

Leitud nimede üleskirjutamine lehtedele:

Meelitusnimed.
Lumehelve — lumehelbeke,
ema — emake ...

Kodus lugeda „Lumehelbed jutustavad" lõpuni.

3. Arvutus.

1. Lookesi arvutusjuhtudele:
   18—16
   19—14 j. n. e.

Aineks: Lapsed jooksid õue lumesadu vaatama.

2. Iseseisvalt: Samasuguseid harjutusi tuttavate

1. Iseseisvalt: Harjutusi täiskümnete korrutamiseks ja jagamiseks 100 piiris ühes samade tehetega 20 piiris.
   Aine arvutusvihus (II_2).

2. Peast-arvutamine: ½, ⅓, ¼ leidmine täis-

arvutusjuhtude kordamisega.
Harjutused arvutusvihus või -kaartidel. Osa tööd ka täielise üleskirjutamisega.

kümnetest 100 piiris ja arvudest 20 piiris. Arvu leidmine osa järgi.
Asiülesandeid ostu - müügi kohta.

4. Laulmine.

„Lapsed tuppa" — viimistlemine.
Teiste laulude kordamine.

5. päev.

1. Vaateõpetus.

Alateema: *„Kes ootas lund?"*

Juhtlauseid: Lastel on (oli) esimesest lumest suur rõõm (lumesõda, lumememm) ... Aga lund ootasid veel paljud, paljud ... miks? (Siin võimalikult rohkem vastuseid inimeste, loomade, lindude, lillede, puude kohta j. n. e.)

Tahvlile:

Keda kaitseb lumi?
Rukkiorast põllul, lillejuuri ja seemneid peenral; ussikesi, tõugukesi maa sees, puujuuri aias ja metsas, hiirekest ja mutikest pesas, mustikaid ja maasikaid metsas, nurmekanakesi põllul, jänest põõsas, karu koopas ...

Lugemine tahvlilt.

1. Emakeel.

1. Luuletis: *„Esimesed lumehelbed"* (J. Oro).
   a) Õpetaja ettekanne.
   b) Jutlemine ja mõne sõna seletus: *luuluta, hõbeahtake, hõbesätendav.*
   d) Lugemisharjutus.

Õppida kodus.
2. Kirjatäht: *„d"*.

1. Iseseisvalt:
   a) Ärakirjutamine tahvlilt individuaalsete täiendustega.
   b) Meelitusnimede ümberkirjutamine vihku-brošüüri.

a) Esitamine, vaatlus, eelharjutusi kirjutamiseks (VI_1).

b) Sõnu tahvlile õpilaste algatusel ja osavõtul: *Eedi, Aadu, Andi. Linda. Linnud, lilled, loomad* j. n. e.

3. Iseseisvalt: Kirjutusharjutus tahvlilt (õpetaja eeskuju järgi) ja individuaalselt kõigi tuttavate tähtedega. Tähed tahvli äärel või seinal.

Peale selle: harjutusi töö-juhatuste järgi lugemispalade juures.

2. „*Lumehelbed jutustavad*" — lugemine osades. Esimese lumehelbe sõnad kooris kuni sõnadeni: „Üks lapsuke . . ."

Homme — võistluslugemine.

3. Arvutus.

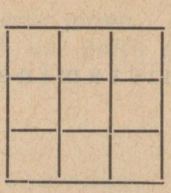
1. Iseseisvalt: Kordamisharjutusi arvutusvihus, tahvlilt või arvutuskaartidelt.

Ka individuaalselt ja arvutuste täielise üleskirjutamisega.

2. Arvutus-mäng (nagu 6. nädala 5. päeval).

1. Test kahe viimase nädala tööst.

2. Naljaülesandeid: Näit.: Eedi on 12 aastat vana, Linda 11 aastat. Kui vanad on nad kokku? või: Paigutada üheksa arvu 1—9, 2—10 j. n. e. ruudustikku,



nii et igas suunas, ka diagonaalidel, arvude summa on üks ja sama.

Või: Arvutus-mäng kaartidega nagu 6. nädala 5. päeval.

4. Võimlemine (õues).

5. Tööõpetus.

a) Brošüüride-vihkude õmblemine ja kaane ilustamine.
b) Arvelaua valmistamine 20 kuulikesega (kui see ei ole veel valmis).

Brošüüride-vihkude õmblemine ja ilustamine.

6. päev.

1. Emakeel.

1. Luuletise ettekanne.
2. Kirjatäht: *„b“*.
   a) Esitamine, vaatlus, eelharjutused kirjutamiseks, võrdlus *l*-ga.
   b) Sõnu ja lausekesi tahvlile: *Lind lendab, laulab. Lund tuleb. Ema, luba õue minna.*
3. Iseseisev kirjutusharjutus.

1. Iseseisvalt: Luuletise *„Talve tulek“* peast-kirjutamine. Enne kirjutamist korrata. Uuest reast ainult uus salm.
Lõpetada kodus.

2. Võistluslugemine.

2.

Jutustus- ja dramatiseerimistund.

Individuaalselt loetud palade ja luuletiste ettekandeid.

3.

1. Joonistamine vabal ainel.

1. Harjutusi mõlema käega tahvlil ja suurematel lehtedel, näit. lumememm, puu ja teisi asju.
Joonistamine vabal ainel.

2. Tehniliste juhatuste andmine joonistamiseks, peamiselt individuaalselt.
3. Individuaalne töötamine nõrgemate õpilastega.
4. Joonististe vaatlus.

*

Koduloomade elust (8. töönädal).

1. päev.

1. Vaateõpetus.

Alateema: *„Kass — laste mänguseltsiline“.*

J u h t l a u s e i d : Lastel ei ole kodus kunagi igav: mänguasjad, väikesi talitusi abiks isale ja emale ... Lastel on ka häid neljajalgseid mänguseltsilisi (kass, koer) ... (Lapsed jutustavad o m a s t kassist). Siiski kassi ei peeta kodus laste pärast: tal on ka oma töö ... Öösel ta näeb päris hästi ... Suvel kass ei lepi igapäevase hiireleemega, tahab maitsta ka linnupraadi ... Selle eest tuleb kassi karistadagi ... Mõnikord kass saab vitsu ka maiustamise pärast köögis või sahvris ... Kass on osav ronija: kuhu ta aga ei roni!.. Ka häda korral on kass vupsti! puus või aia otsas ... Ei salli kassi varblased, pääsukesed ... Kassi-noored on armsad loomakesed ja väga lustilised ... Neile anname piima, siis kasvavad ruttu suureks... Nii on kass meile armas, ja kassil on ka kodus hea. Salmikesi kassist.

NB. Näitlikustamise vahendeid eriti tarvis ei ole (vdl. lk. 32). Head oleksid küll m ä n g u a s j a d (loomad).

Tahvlile:

K a s s — l a s t e s õ b e r.

Kassil on teravad k ü ü n i s e d, teravad hambad, päeval pilusilmad, öösel ümarsilmad, peen kuulmine. Kass on hiirekütt. Maiustab ka: röövib linnukesi. Noortele anname piima. Siis nad on väga lõbusad ... Kassil on palju nimesid: Tiitsu, Miitsu, Kiisu ...

2. Emakeel.

1. Lugemistükk: *„Muri* ja *Kiisu“* (Oro-Nurmik).
   a) Õpetaja ettekanne.
   b) Laste muljeid.

Kodus lugeda ja ette valmistuda „mänguks“.

1. I s e s e i s v a l t : Ärakirjutamine tahvlilt.

I n d i v i d u a a l s e l t — vaba kirjand: *„Looke kassist“* (üksikul lehel, mitte vihusbrošüüris).

Võib ka kodus kirjutada.

2. Kirjatäht: „*h*“.
   a) Esitamine ühes vastava suure tähega, vaatlus, eelharjutusi kirjutamiseks, endiselt (VI_1).
   b) Tahvlile sõnu täht „*h*“-ga õpilaste osavõtul: *Uhuu! Ohoo, ha-ha-ha. Elli, hoia Minnit ...*
3. I s e s e i s v a l t: Kirjutusharjutus — ärakirjutamine tahvlilt (ainult õpetaja kiri) või vabalt tuttavate tähtedega. Need on endiselt tahvli äärel või seinal.

NB. *Reastada alfabeedi järgi* (ka edaspidi). *Kirjutamine kas brošüüri või lehele, võib ka pliiatsiga.*

Nii terve eeloleva nädala jooksul.

2. Vaikne lugemine: „*Nukela*“ (Nurmik I).

Tundmata sõnade väljakirjutamine (neid on vähe): *uksepakk, tüdis ...*

3. Jutlemine ja süvendus. Juhtlauseid: Hildal oli küll palju häid mänguasju ... Ja ometi ei tahtnud enam mängida ... Hoopis iseasi oli — elav kassipoeg ... Selle eest Hilda hoolitses ka väga ... Isegi rohtu andis ... Või aitaski rohi?
4. Ettevalmistus kirjutusharjutuseks: leida kõik mänguasjade nimed tükist ja öelda ka: Salmel on kaks n u k k u. Kaupluses on riiulil n u k u d ...

Nimed õpetaja kirjutab tahvlile.

Kodus lugeda tüki esimene pool.

3. Arvutus.

1. Arvurida 1—30.

Õ p p e v a h e n d sama, mis 7. nädalal (1. päev), 30—100 kinni kaetud.

Loendus võib alata 10-st.

Loendusel üks õpilane näitab ka tabelil.

R ü t m i l i n e l o e n d u s teise, kolmanda ja neljanda arvu rõhutamisega. Õpilane

I. I s e s e i s v a l t: ½, ⅓, ¼ leidmine 20 piiris ja täiskümnetest ja arvu leidmine osa järgi.

Harjutused arvutusvihus, tahvlilt või kaartidel. Kirjutatakse t ä i e l i s e l kujul.

tabelil näitab ainult r õ h u t a t a v a t arvu.

2. I s e s e i s v a l t: Arvurea 1—30 kirjutamine tõusvalt ja alanevalt. Alla kriipsutada 1, 4, 7...

Kes jõuab, kirjutab sama rea tulpadena, igas reas 5 arvu:

1, 2, 3, 4, 5
6, 7.....
30, 29, 28, 27, 26,
25.....

Kodus lõpetada.

Harjutiste ülevaatus.

2. Arvutuslookeste moodustamine arvutusjuhtudele: ½ — 40-st + ⅓ — 30-st j. n. e. õpilaste eneste osavõtul.

3. Peast-arvutamine mitmesuguste arvutusjuhtudega: õpilased ise ütlevad ülesandeid ja küsivad (ikka m i t m e l t õpilaselt, I_4).

4. Võimlemine ja mängud.

2. päev.

1. Emakeel.

1. Kirjatäht: *„p“*.

Esitamine, vaatlus, eelharjutusi kirjutamiseks endiselt.

2. Tahvlile õpilaste osavõtul sõnu ja lausekesi: *pimm, pamm. Tipp-tapp. Hoppadi, hoppadi* j. n. e.

3. I s e s e i s v a l t: Kirjutusharjutus: ärakirjutamine tahvlilt (õpetaja kiri) ja individuaalselt tuttavate tähtedega ($VIII_1$).

1. I s e s e i s v a l t: Kirjutusharjutus tüki järgi: *„Nukela“*.

T ö ö j u h a t u s tüki juures (võib kirjutada ka tahvlile või paljundada, kui lastel seda ei ole (I_3).

Individuaalseks tööks: *„Mis Hilda tegi kassipojaga“* (kodus).

Kirjutise ülevaatus.

2. Lugemisharjutus: *„Nukela“*.

a) Kodus õpitu etteluge-mine.
b) Tüki teise poole luge-mine t a s a s e l t.
d) Ettelugemine.

2.

E m a k e e l.

1. Lugemine: *„Muri ja Kiisu“* (osades, „varblaste“-koor).
2. *„Kiisuke ja lapsuke“*.
   a) Õpetaja ettekanne.
   b) Lugemisharjutus osades: igas lõikes uus kiisuke ja lapsuke.

Kodus ette valmistuda mängimiseks.

3. J o o n i s t a m i n e vaateõpetuse või lugemisainel.

J o o n i s t a m i n e vaateõpetuse või lugemisainel.

Õpetaja individuaalne töötamine nõrgematega.

Kodus ainult läbi lugeda: *„Kassi-koera“*.

3. Arvutus.

Täiendamine ja vähendamine 10-ni.

1. Lookesi arvutusjuhtudele: 7+ =10; 14— =10.

Aineks: pildikeste, karbikeste, raha kogumine.

Näiteks: Aino tahab koguda 10 pildikest, 7 juba on tal... Peedul on 14 senti, ta otsustas kulutada ainult niipalju, et jääks 10 senti.

Esimesel juhul abiks a r v e l a u d.

2. Peast-arvutamine tabelilt samadele juhtudele (I_5).

Tabelid:

3, 6, 4, 7, 9
2, 8, 5, 3, 1
9, 7, 6, 8, 4
12, 18, 13, 11, 16
17, 14, 19, 15, 12
13, 16, 17, 18, 11

1. I s e s e i s v a l t: Harjutusi murdudega ja osa leidmiseks.

Aine arvutusvihus (või tahvlil, või arvutuskaartidel).

3. I s e s e i s v a l t: Kirjalik arvutamine kordamisega arvutusvihkudes (või tahvli järgi, I_3).

2. Mõõtmine sm-tega 50 (100) piiris.
Iga õpilane saab meetripikkuse nööri ja joonlaua 50 sm (m õ õ t p a e l a võtavad lapsed ise kaasa).
Harjutustüüpe:
20+15+14
50—14—12 j. n. e.
Arvud kirjutatakse tahvlile õpilaste osavõtul, arvude järel ka summa.

4. Laulmine.

Laul: *„Kass ja hiir"* (Tamman, „Kooli laulmise-raamat", lisa).
Laulda tuleb ainult viisi esimene osa do-mažooris.
Laul on kohandatud ka laulumänguks.

3. päev.

1.

A. Dramatiseerimine 1. õppeaastalt: *„Muri ja Kiisu"*, *„Kiisuke ja lapsuke"*.

Joonististe vaatlus.

B. V a a t e õ p e t u s. Alateema: *„Koer — meie sõber"*.

J u h t l a u s e i d : Kass ei saa hästi läbi teise neljajalgse lastesõbraga... Koergi ei puudu üheski majas maal... (iga laps jutustab lühidalt omast koerast). Mängimiseks lastega pole koeral niipalju aega kui kassil... Ja ööselgi on koer valvamas maja... Peame talle kaitset andma vihma, tuule, külma eest... Söötma ka hästi, koer ise toitu ei saa otsida... Koer on tark loom, teda võib õpetada nii mõndagi tegema... (karjahoidmine, istumine, teretamine, jahi-, politseikoer). Tunneb väga peenelt lõhna... Raamatuteski kirjutatakse koertest, kes inimesi päästavad... Peremeest ja oma inimesi tunneb juba kaugelt... Võõrast ei lase maja ligigi...

Koertega juhtub kardetav haigus: marutõbi ... Marukoera puremisest võib inimenegi surra ... Kuigi koer on hea sõber, ei ole hea, kui ta lakub käsi, suud ...

Tahvlile: (Pealkiri sama.)

Koera töö: karjakoer päeval karjas, öösel valvab maja, magab kuudis, trepil ... Jahikoer — käib jahil. Politseikoer otsib varga jälgi. Toakoertel on hea elu.

Koer haugub, ulub, uriseb, jookseb, hüppab, istub, tantsib.

Lugemine tahvlilt.

2. Emakeel.

1. Lugemistükk: *„Head sõbrad“* („Laste Rõõm“).
   a) Vaikne lugemine. Tundmata sõnu ei ole.
   b) Jutlemine ja süvendus. Juhtlause: Tükis ei ole öeldud, mis lapsed rääkisid tohtrile ja mis see tegi. Ütleme ise ...
   d) Õpetaja ettekanne.

Kodus lugeda.

2. Kirjatäht: *„j“*.
   a) Esitamine ja vaatlus, eelharjutusi kirjutamiseks endiselt (VI_1).
   b) Tahvlile sõnu ja lauseid j-ga õpilaste osavõtul: *Meie maja ja aed. Linnud juba läinud* j. n. e.
3. I s e s e ï s v a l t: Kirjutusharjutusi: tahvlilt ärakirjutamine ja individuaalselt tuttavate tähtedega ($VIII_1$).

Kirjutiste vaatamine.

I. I s e s e i s v a l t: Ärakirjutamine tahvlilt i n d i v i d u a a l s e t e täiendustega.

Peale selle võib vabalt (lehele) kirjutada oma koerast.

2. Tüki: *„Kassi-koera“* (Nurmik I) käsitlus:
   a) Jutlemine ja tundmata sõnade seletus: *õõnestanud, vaagen, suupärane, karvapealt.* Peale selle kõnekäände: *süda täis, sabad kiitsid* j. t.

Mida õpilased ise ei küsi, esitab loomulikus jutlemises õpetaja.

b) (Sõnade)-vihku kirjutatakse:

Õõnestama — õõnsaks, seest tühjaks tegema, närima.

Vaagen — suur kauss.

Suupärane — (suule) maitsev.

Karvapealt — — punktipealt, täpsalt, õieti.

Süvendust pole vaja, kuna tükk liitub vaateõpetusega.

d) Lugemisharjutus. Õpilased loevad tasaselt. Ettelugemist.

Kodus terve tükk hästi lugeda.

3. Arvutus.

Täiendamine 20-ni.

1. Lookesi vastavatele arvutusjuhtudele samal ainel, mis eelmises tunniski.

Arvutamisel võetakse tarvitusele uus õppevahend: arvelaud 2×10 kuulikesega (lisatakse üks nöör 10 kuulikesega, mis juba valmistatud).

Võte: antud arv lükatakse vasemale, sellele lisatakse kõik teised kuulid.

2. Iseseisvalt: Kirjalik arvutamine sama ülesan-

1. Iseseisvalt: Harjutused 3 arvu liitmiseks või 2 lahutamiseks 100 piiris (kergemad juhud).

Aine arvutusvihus (või tahvlil, arvutuskaartidel, I_3, II_2).

Pealkiri: *Mõõtmine sentimeetritega.*

2. a) Eelmise tunni harjutuse jätkamine.

dega arvutusvihus (või tahvlilt, arvutuskaartidelt, I_3).

b) Peast-arvutamine tabelilt.

								I.	II.
1.	20	35	15	30	40	25	50	+22 ja 13;	32 ja 16
2.	34	26	12	14	42	51	21	+16 ja 28;	25 ja 17
3.	17	48	39	27	18	37	49	+29 ja 16;	28 ja 19
4.	90	70	85	100	65	75	80	−23 ja 24;	34 ja 12
5.	88	64	96	89	78	66	97	−33 ja 13;	41 ja 23
6.	92	73	82	91	63	84	62	−27 ja 28;	19 ja 36

4. Tööõpetus.

Loomakesi tammetõrudest ja tikukestest või väljalõikamine paberist kleeppildiks.

Loomade väljalõikamine (kahekordsest kartongist) nii, et nad püsti seisaksid.

4. päev.

1. Emakeel.

1. Tüki: *„Head sõbrad"* ettelugemine.
2. Kirjatäht: *„g"*.
   a) Esitamine, vaatlus, eelharjutusi kirjutamiseks endiselt (VI_1).
   b) Tahvlile sõnu ja lauseid õpilaste osavõtul: *Haige Mobi magab. Lähme meiegi magama. Maga, maga. Head ööd* j. n. e.
3. I s e s e i s v a l t : Ärakirjutamine tahvlilt (õpetaja kiri). Individuaalselt — kõigi tuttavate tähtedega. (Tähed a l f a b e e d i l i s e s järjekorras tahvli äärel või seinal, $VIII_1$).

1. I s e s e i s v a l t : Keeleline harjutus *„Kassi-koera"* ainel.

T ö ö j u h a t u s tüki juures.

2. K o l l e k t i i v - k i r j a n d (vt. lk. 67).

2. Emakeel.

1. Lugemispala: *„Mobi ja peegel“* („Laste Rõõm“).
   a) Vaikne lugemine.
   b) Jutlemine, sõnade seletus (õpilased küsivad ehk: *riistapuu, imeväel).*

Süvenduseks: Peegli taga teist koera muidugi ei olnud, aga Mobil oli pea siiski verine... Heast õpetusest peab igaüks targemaks saama, Kiisu aga arvas teisiti...

   d) Lugemisharjutus. (1. osa.) Kodus lugeda terve tükk.

2. Joonistamine vaateõpetuse või lugemise ainel.

1. Iseseisvalt:
   a) Lugemispala: *„Mis Tiitsu tegi“* — vaikne lugemine ja sõnade väljakirjutamine: *lõhmus, tasahilju, hurjutasid, õhinaga, väle* ...
   b) Täita ülesanne tööjuhatuse järgi tüki juures.

2. Jutlemine ja sõnade seletus. Tahvlile: *lõhmus — pärn; tasahilju — tasakesi, pikkamisi; hurjutama — tõrelema ja eemale ajama; õhinaga — rutuga joostes; väle — kiire jooksma.*

Pärast lugemisharjutust kirjutatakse see töövihku.

3. Ettekanne õpetajalt (2. pool).

3. Arvutus.

Lahutamine 20-st. Õppevahend: arvelaud.

1. Arvutuslookesi lahutamisele.

Aineks: Andu sai tööõpetuse tunnis eile 20 tikukest, neist kulutas ta ära 4 (6, 7...).

Märkus: Arvutamise eel kõik

1. Iseseisvalt: Harjutus kahekohaliste arvude liitehituse kohta.

Tööjuhatus arvutusvihus (või tahvlil, I_3, II_2).

kuulikesed arvelaua vasemal küljel, maha arvatud arvud lükatakse paremale.

2. Iseseisvalt: Kirjalik arvutamine sama tehte harjutamiseks arvutusvihus (või tahvlilt, arvutuskaartidelt, I_3).

Osa harjutusi ka täielisel kujul töövihku.

2. a) Harjutus 25-sendistega. Õpetaja joonistab tahvlile 25-, 10- ja 5-sendiste rahade kujud.

Nende kujundite alla kirjutatakse rahade arv; selle järgi arvutatakse peast raha summa.

Arvusid kirjutavad õpilased, kuid õpetaja jälgib, et need ei oleks liiga suured.

b) Kiirarvutus.

4. Võimlemine ja mängud.

5. päev.

1. Vaateõpetus.

Alateema: *„Hobune — meie abiline töös"*.

Juhtlauseid: Ühe kodulooma kohta käib mõistatis: „Söödad kui venda, seod kui varast. (Lapsed seletavad mõistatise tähendust hobuse kohta.) Hobusel on küll palju rasket tööd... Sõidutab ka kirikusse, linna... Töös tulebki teda siduda kui „varast" (hobuseriistad)... Vähe sellest, ka kabja alla lüüakse raud... Kuid hea peremees ei löö hobust... Raske töö järele anname hobusele tublisti süüa... (millal? mida?). Puhastada ka vaja hobust... Hobusele ei tohi lapsed ligi minna... Hobune on kallis vara... Teda tuleb hoida kõva luku taga... Väga kena on noor hobune — (varss). Aastavanune on juba sälg... Kui hobusel midagi vaja, siis ta omamoodi hüüab... (hirnub). Kui hobune oskaks kõnelda, oleks tal õige mitu palvet peremehele... Hea peremees mõistab siiski hobuse palvet.

Märkus: Hobuse vaatlusel oleks soovitav pilt (näit. Schröder-Kull'i seeriast).

Tahvlile: (Pealkiri sama.)

Hobune künnab, äestab, veab koormat, masinaid, sõidutab vankris, ratsa ...

Hobuseriistad: rangid (taosed), päitsed, look, ohjad, sadul (sedelka).

Noored hobused: varss, sälg.

Hobuse palve: anna korralikult süüa, ära jooda külma veega, osta parajad rangid, ära peksa, lase sõidul ka puhata ...

2. Emakeel.

1. *„Mobi ja peegel"*, tüki ettelugemine osades.
2. Kirjatäht: *„k"*.
   a) Esitamine, vaatlus, eelharjutusi kirjutamiseks endiselt.
   b) Tahvlile sõnu ja lauseid (õpilaste osavõtul) täht *„k"*-ga: *Nukk, nukukene. Meil on linalakk. Lai look. Kok-kok, kukekene, kanakene.*
3. I s e s e i s v a l t: Kirjutusharjutus; ärakirjutamine tahvlilt ka individuaalselt kõigi tuttavate tähtedega ($VIII_1$).

1. I s e s e i s v a l t: Ärakirjutamine tahvlilt i n d i v i d u a a l s e t e täiendustega.
2. Vaikne lugemine: *„Esimene ratsutamine"* (Nurmik I). Tundmata sõnade väljakirjutamine: *igatsetud, rahustada ...*
3. Jutlemine ja süvendamine. Juhtlauseid: Poistel on suur himu (igatsus) sõita hobusega ... Tahavad teha mehe tööd... Juhan aitas Jukut... Aga isa sõnal, et lapse tahtmist ei tohi alati täita, on ka õigus...

   (Sõnade)-vihku: *I g a t s e t u d — kaua oodatud. Juku igatses ratsutada. R a h u s t a m a — rahulikuks tegema. Sõit rahustas Juku t.*

Kirjutiste vaatamine.

3. Lugemisharjutus — tasaselt omaette; siis ka ettelugemist.

3. Arvutus.

1. I s e s e i s v a l t: Harjutusi nädala tööst arvutusvihkudes (või tahvlilt, arvutuskaartidelt), ka individuaalselt.

Osa tööd t ä i e l i s e üleskirjutamisega vihku.

2. Harjutus a r v u t u s k a s t i k e s e g a: üks õpilane seab papp-alusele ülesande, näit. 3+8= ja annab naabrile. See peab lahendama, pannes kohale vastavad numbrid. Samal viisil annab see õpilane ülesandeid esimesele.

1. T e s t.

2. A r v u t u s-m ä n g: Kellel saab ennemini 100?

Mängitakse 2 täringuga, väljatulnud punktid liidetakse. Üleskirjutamisviis:

4
6
10
3
13 j. n. e.

Lõpparv peab täppis olema, s. t. kui on näit. 96, võib lõpetada ainult siis, kui tuleb 4 silma välja.

4. Laulmine.

Laulu: *„Kass ja hiir“* viimistlemine.
Kolmejaolise rütmi harjutamine, näit. ratsasõit.
Laulude kordamist.

5. Tööõpetus.

P o i s i d: Vankrikeste (auto) valmistamine niidirullidest.

T ü d r u k u d: Käsitöökotike.

6. päev.

1. Emakeel.

1. Kirjatäht: *„v“*.
   a) Esitamine, vaatlus, eelharjutusi kirjutamiseks (võrdlus *o*- ja *u*-ga).
   b) Tahvlile sõnu ja lauseid (õpilaste osavõtul):

1. I s e s e i s v a l t: Kirjutusharjutus tüki järgi: *„Esimene ratsutamine“*.

Tööjuhatus tüki juures (võib ka tahvlile kirjutada).

Individuaalselt parematele

Meil on valge hobune, vana valge veab, künnab. Vaata, vaata, kui kena! On veel aega.

2. I s e s e i s v a l t: Kirjutusharjutus tahvlilt, ka individuaalselt tuttavate tähtedega (VIII$_1$).

õpilastele lühike looke samast tükist, aga esimene sõit l õ p p e b h a l v a s t i.

2. Võistluslugemine (vt. lk. 60).

2.

J u t u s t u s i ja d r a m a t i s e e r i m i s t (ka individuaalselt loetud aine kasutamisega).

3.

1. Tüüpide joonistamine koduloomadest.
2. Joonistamine vabal ainel.

J o o n i s t a m i n e vaateõpetuse või lugemisainel.

Individuaalne töötamine nõrgemate õpilastega.
Juhatusi joonistustehnika kohta.
Joonististe vaatlus.

*

Koduloomade elust (9. töönädal).

1. päev.

1.

A. Vaba töökeste vaatlus, ettekanne.

B. V a a t e õ p e t u s. Alateema: *„Lehm ja lammas"*.

J u h t l a u s e i d: Karjase elu ei ole kerge, aga maitsev on piim, mida lehm annab... Ühtki päeva ei saa kodus läbi ilma piimata... Ja kui maitsev on rammus koor ja või... Hapupiimast kohupiim, sõir... Kui võimasinat kodus ei ole, viiakse piim piimatalitusse (meiereisse)... Või müüakse turul (1-kilosed pakid), saadetakse koguni välismaale tünnides... Selle eest saab hulk raha... Kui lehm müüakse, saame jällegi raha... Pärast ostame pastlanahka.

Pereema hoolitsebki lehma eest... Suvelgi antakse kodus heinu ja sooja jooki... Talvel... Sööb lehm kõhu täis, puhkab ja mäletseb... On tal midagi, tõstab valju häält... Kentsakad on vasikad... Ka mullikad on veel sarvedeta ja ei anna piima... Aga neidki ostetakse linnas...

Ja kes annab meile soojad sukad, kuue, kasuka... Need juba karjasele palju muret ei tee... Ka kodus lepib palju vähemaga... Lammas on vaikne, kannatlik loom, laseb pügada... Ainult harva teeb häält... Talveks jäetakse lambaid hoopis vähe... Liha sööme, nahk kasukaks... Kasvab lammas kiiresti: kevadel veel talleke...

Märkus. Lehma ja lamba vaatluseks on soovitav kasutada ka pilte (Schröder-Kull'i seeriast).

Tahvlile:

Lehm — meie toitja.

Annab päevas... liitrit piima. Mis kõik rõõsast piimast saame: hapupiim, või, kohupiim, sõir (juust). Võid aetakse kodus ja piimatalituses. Võihind on ... senti kilo.

Noored veised — vasikas, mullikas. Lehm häälitseb — ammub; mäletseb toitu.

Lammas annab liha, villa, nahka. Pöetakse suurte kääridega — lambaraudadega. Noored — tallekesed (utekesed). Lammas määgib; ka mäletseb toitu.

Meil on kodus ... lehma, ... mullikat, ... lammast.

Lugemine tahvlilt.

2. Emakeel.

Märkus. Lugemisainet individuaalseks tööks teistest lugemikkudest, lasteraamatutest, „Laste Rõõmust", „Lastelehest" j. m.

1. Kirjatäht: „*s*".
   a) Esitamine, vaatlus, eelharjutusi kirjutamiseks. „Sabake" ainult sidumiseks, sõna lõpus pole vaja.
   b) Tahvlile sõnu ja lauseid *s*-ga õpilaste osavõtul: *Kes annab meile soojad sukad, kasuka? See on*

1. Iseseisvalt: Ärakirjutamine tahvlilt individuaalsete täiendustega.

2. Lugemispala: „*Liinu*" (Nurmik I).

lammas. Meil on kodus vasikas, mullikas ...

2. Iseseisev kirjutusharjutus tahvlilt ja individuaalselt ($VIII_1$).

Võib veelgi lubada pliiatsiga kirjutada.

a) Vaikne lugemine. Tundmata sõnu ei ole.

b) Jutlemine, mõistatise seletamine.

d) Lugemisharjutus ettevalmistuseks kirjutusele.

3. Arvutus.

1. Arvurida 1—40.

Õppevahend sama, mis eelmisel nädalal, avatud 40-ni. (Ringid sümboliseerivad lambaid, lehmi).

a) Loendusel õpilane näitab arvusid ka tabelil. Loendatakse edasi ja tagasi.

b) Rütmiline loendus kolmanda, neljanda arvu rõhutamisega ja näitamisega.

d) Loendus antud arvust 3 (4) edasi-tagasi.

2. Iseseisvalt: Arvurea 1—40 kirjutamine ruudustikku (8×5).

Selleks õpetaja annab ruudulise paberi ja 1—2 näidet joonestamiseks.

Kodus lõpetada.

1. Iseseisvalt: 5-e rea kirjutamine. Tööjuhatus arvutusvihus (võib ka tahvlile kirjutada).

2. Ülesandeid korrutamiseks ja jagamiseks 5-ga. Õpetaja algatab, õpilased jätkavad (I_2).

Aineks: piima, või, lehma müümine-ostmine; 5-sendised ja 5-kroonised rahad (viimaseid tuleb ka vaadelda, soovitav oleks muretseda 10 tükki); 5-liitrised piimanõud.

Esialgu jagamine jäägita.

Näiteid: Isa müüs turul piima (võid); peent raha oli tal 4 (7, 6 ...) viiesendist.

Viiesendiseid oli 40 (30 ...) senti.

Lehma eest sai isa hulga raha. 5-krooniseid oli tal 4 8, 3 ...).

Rahasid võtta ja näidata.

50 (35...) krooni oli isal viiestena.
Turule viidi 3 (5...) viieliitrist nõu piimaga...
Õppevahend: a r v e l a u d.

4. Laulmine.

Laul: *„Isa, sul on hobu"* (A. Kiiss, „Laste lauluvara", lk. 33.)

Terve laulu õppimine, jättes esialgu tähele panemata dünaamilised märgid. Eelviimases taktis laulda ainult alumised noodid. Muidu käsitlus nagu lk. 110.

2. päev.

1. Emakeel.

1. Kirjatäht: *„r"*.
   a) Esitamine, vaatlus, eelharjutusi kirjutamiseks (VI_1) rohkem, kuna täht raske.
   b) Tahvlile sõnu ja lauseid *r*-ga (õpilaste algatusel ja osavõtul): *Muri uriseb: r-r-r. Muri on tark koer, hea karjakoer. Truu abiline karjasele...*
2. I s e s e i s v a l t: Kirjutusharjutus: ärakirjutamine tahvlilt ja individuaalselt (näit. raamatust).

Kirjutise ülevaatus.

1. I s e s e i s v a l t: Harjutus lugemistüki *„Liina"* ainel.

T ö ö j u h a t u s tüki juures (võib ka tahvlile kirjutada).

2. Harjutise lugemine.
3. Lugemistüki ettelugemine.
4. Luuletis: *„Meie lapse sukad-kingad"* (E. Enno).
   a) Õpetaja ettekanne.
   b) Jutlemine. Tundmata sõnu ei ole. Süvenduseks: Kust ema villa ja lõnga sai? Kust kingsepp naha sai?
   d) Luuletise õppimine ettekandeks.
   e) Õpitu ettekanne.

Kodus terve luuletis.

1. E m a k e e l.
Lugemispala: *„Mis lammas andis“* (Nurmik I).
a) Vaikne lugemine. Tundmata sõnade väljakirjutamine: *puges, asukoht, meeleldi* . . .
NB. Tänasest peale võivad lapsed k i r j u t a d a tundmata sõnad t a h v l i l e: see on hea eelharjutus raamatust kirjutamiseks.
b) Jutlemine, sõnade seletus (vt. lk. 55). Ka vanasõna. Süvendust enam vaja ei ole.
d) Õpetaja ettelugemine.
Kodus õppida terve tükk.
2. J o o n i s t a m i n e vaateõpetuse või lugemispala ainel.

J o o n i s t a m i n e vaateõpetuse või lugemispala ainel.

Juhatusi joonistamiseks.
Õpetaja individuaalne töötamine nõrgematega.
Joonististe vaatlus.

3. Arvutus.

1. Ettevalmistus üleminekuks 10-st.
a) Lookesi arvutusjuhtudele:
6+4+2 12—2—4
j. n. e.
Aineks: Esimesel juhul — lehmad, lambad ja mullikad karjas; teisel — sügisel müüakse osa loomi ära.
Õpetaja algatab, õpilased ise jätkavad (I_2).

1. I s e s e i s v a l t: Harjutus korrutamiseks ja jagamiseks 5-ga.
Aine arvutusvihus (või tahvlil, arvutuskaartidel).
Osa tööd ka t ä i e l i s e üleskirjutamisega.

b) Peast-arvutamine samal viisil (I_4).

2. I s e s e i s v a l t: Kirjalik arvutamine arvutusvihkudes (või tahvlilt, arvutuskaartidelt).

Osa tööd t ä i e l i s e üleskirjutamisega ja individuaalselt.

2. Ülesandeid arvutusjuhtudele:

a) 36:5=7+ jääk 1.

Näide: Isa andis 36 senti. Mitu 5-sendist kõige rohkem võis selles rahas olla.

b) 4 · 5+2=22.

Näide: Kõik lüpstud piim kallati 5-liitristesse nõudesse; 4 nõu sai täis, üle jäi 2 liitrit.

Igast juhust kirjutatakse paar näidet ka tahvlile, esimese näite kirjutab õpetaja, siis õpilased.

4. Võimlemine ja mängud.

3. päev.

1. Vaateõpetus.

Alateema: „*Veelgi kasulikke koduloomi — siga*“ (olude kohaselt: kits, hani, part j. t. „Kana ja kukk“ jääb kevadepühade teemaks).

Räpakas, aga kasulik loom on ka siga... Maiustoiduks on tal kartul, aga sööb kõiki jätiseid köögist... Karjamaale, põllule neid ei saa palju lasta... Enne müümist nuumatakse (peekonsead)... Siis saab toredat pekki, rasva... Suitsusink jälle rammus toit... Peki, singi hind... Noored — põrsad väga lustilised... Kentsakas on ka sea röhkimine... Kisendada oskab täiest kõrist...

Tahvlile:

S i g a — m e i e l i h a l o o m.

Sööb kartuleid, toidujäänuseid; songib, tuhnib kärsaga maad: sealtki leiab midagi. Annab rasva, pekki, liha. Hea on suitsusink. Noored sead — põrsad. Sea häälitsemine — röhkimine, virisemine.

NB. Õpetaja kirjutab suured tähed trükikujulistena.

Lugemine tahvlilt.

2. Emakeel.

1. I s e s e i s v a l t: Ärakirjutamine tahvlilt.

Kirjutise ülevaatus.

2. Lugemine.
   a) *„Mis lammas andis“* — ettelugemine osades.
   b) Lugemispala: *„Jannu ja kits“* (Oro-Nurmik).

Vaikne lugemine, sõnade väljakirjutamine, jutlemine.

Lugemisharjutusi.

1. Luuletise ettekanne: *„Meie lapse sukad-kingad“.*
2. Lugemispala: *„Paha siga, mitu viga“* (Nurmik I).
   a) Vaikne lugemine. Tundmata sõnu: *omasoodu, kõhutama* . . .
   b) Jutlemine, sõnade seletamine, süvendust ei ole vaja.
   d) Lugemisharjutusi.
3. I s e s e i s v a l t:
   a) Sõnade (vihku): *O m a s o o d u — omakord, omalt poolt. K õ h u t a m a — kõhuli lamama.* Veel: *pikutama, kükitama* . . .
   b) Kirjutada luuletis vihku.

T ö ö j u h a t u s lugemikus (I_3).

3. Arvutus.

1. Peast-arvutamine täiendamiseks 10-ni (kordamine) ja liitmiseks-lahutamiseks 10—20 piiris.
   a) Asiülesannetel: Seakarjas 10 looma, nendest 6 (4, 3 . . .) suurt, teised põrsad.
   b) Arvtabelil:

11, 10, 12	+8, 7, 5, 6
13, 12, 10, 11	+6, 4, 7, 5, 3
12, 14, 11, 10, 13	+3, 5, 4, 6
10, 13, 15, 11, 12, 14	+4, 3, 5
	−5, 3, 4
16, 18, 17, 15, 20, 19	−5, 4, 1, 3, 2
17, 19, 20, 16, 18	−2, 4, 6, 5, 3
20, 18, 19, 17	−4, 2, 6, 7, 5, 3
19, 18, 20	−6, 3, 8, 7, 5, 4, 2

1. I s e s e i s v a l t: Harjutusi korrutamiseks ja jagamiseks 5 reas jäägiga.

Aine arvutusvihus (või tahvlil, arvutuskaartidel).

Osa tööd individuaalselt ja t ä i e l i s e üleskirjutamisega.

Tabeli tarvitamisviis.

a) Õpilane näitab ühe arvurea paremas osas; teine peab sooritama nõutava tehte kõigi arvudega rea esimeses osas.

b) Näidatakse üks arv rea esimesest poolest ja üks arv s a m a rea teisest poolest.

Küsija nõuab vastust mitmelt õpilaselt (I_5).

2. I s e s e i s v a l t: Harjutusi arvutusvihus (või tahvlilt, arvutuskaardi järgi).

Individuaalselt eelmise tabeli järgi.

2. Korrutamine ja jagamine 5-ga 100 piiris (täiskümned).

Aineks: 11, 12... 5-sendist raha.

Seletusviis:

$5 \cdot 12 = 5 \cdot 10 + 5 \cdot 2.$

$60 : 5 = 50 : 5 + 10 : 5.$

4. Tööõpetus.

T ü d r u k u d: Käsitöökotike.

P o i s i d: Sõiduk (vanker, auto) niidirullidest.

4. päev.

1. Emakeel.

1. *„Jannu ja kits"* — etteluge-mine.

2. V ä i k e s t e t r ü k i t ä h t e d e v a a t l u s. Õppevahend: tähed üksikult kaardikestel, kolmel kujul: suur ja väike trükitäht (antiikva); kirjatäht, näit.:

A a *a*

Kasulik võiks olla ka l i i k u v t ä h e s t i k väikeste

I s e s e i s v a l t: Harjutus: *„Kuidas loomad häälitsevad"*.

Tööjuhatus lugemistüki *„Paha siga..."* juures (võib ka tahvlile kirjutada või paljundada).

Individuaalseks tööks: teisi hääli ja nende nimetusi.

tähtedega (igal pingil). Kuid on võimalik ka selleta läbi saada.

1. r ü h m : Suured ja väikesed trükitähed sarnanevad: k, o, p, s, u, v, ü, ö, õ.
2. r ü h m : Väikesed trüki- ja kirjatähed sarnanevad: b, d, e, h, i, j, l, m, n, t.
3. r ü h m : Erinevad tähed: a, ä, r.

Vaatlusel ongi tähed niiviisi rühmitatud.

Kuna ka a ja ä veidi sarnased vastavate kirjatähtedega, ei ole lastel kuigi raske vallutada väikesi trükitähti.

3. Luuletis: *„Kiisu Ants“*.

Vaikne lugemine (väikeste trükitähtedega).

Individuaalseks lugemiseks *„Anni ja hani“*.

2. Luuletis: *„Lammas ja tall“* (E. Enno).
   a) Õpetaja ettekanne.
   b) Lühike jutlemine.
   d) Õppimine (1—2 salmi).

2. Emakeel.

1. *„Kiisu Ants“* (J. Oro) ettelugemine.
2. Salmikese kirjutamine vihku (niipalju kui jõutakse).
3. J o o n i s t a m i n e vaateõpetuse ainel.

1. Luuletise õppimine.

Kodus lõpetada.

2. K o l l e k t i i v - k i r j a n d (vt. lk. 67).

3. Arvutus.

1. Kuidas saame kahe põhiarvuga 11, 12, 13.

Aineks: Karjas 11 (12) looma: 7 lehma, teised lambad ...

Ülesandeid annavad õpilased ise.

1. I s e s e i s v a l t : 4-rea kirjutamine.

2. I s e s e i s v a l t: Harjutusi arvutusvihus (või tahvlilt, arvutuskaardilt) samadele juhtudele.

2. Korrutamine ja jagamine 4-ga.
   a) Loendamine 4-kaupa 40-ni ja tagasi.
   b) Ülesandeid ainealadelt: hobuserautamine, lapsed võimlemas 4-kaupa reas; poogen paberit annab 4 lehte. Ka jagamist jäägiga peetakse silmas.

4. Laulmine.

Laulu: *„Isa, sul on hobu"*, viimistlemine dünaamiliste märkide järgi. Laulude kordamist.

Rütmilisi harjutusi.

5. päev.

1.

A. Luuletise: *„Lammas ja tall"* ettekanne.

Joonistustööde vaatlus.

B. V a a t e õ p e t u s. Alateema: *„Kutsumata külalised majas"* (hiir, rott, prussakas).

J u h t l a u s e i d: Viljasalved aidas ja toidukraam sahvris meelitavad loomakesi, kes küll pole meie abilised... Ust neile aita ja sahvrisse ei avata... Aidas ja sahvris teevad nad palju kurja... Kass ei jõua kõiki püüda, peame ise hävitama... Puistatakse koguni rotimürki, kuid see on ka inimestele ohtlik... Aga ikkagi hiiri ja rotte hävitada ei jõua... Pesa on neil kuski pööningul või põranda all...

Vähem tülitab meid seina- ja ahjupragude elanik... Päeval pole teda nähagi... Ainult pikad katsesarved liiguvad... Öösel on see putukas väljas toitu otsimas... Sellest kutsumata külalisest saame kergemini lahti... Paremini aitab puhtus... Ja praod kõik kinni...

M ä r k u s: Hiire vaatluseks on soovitav pilt, veelgi parem elav hiir lõksus. Ka prussaka võib elusalt klassi tuua (klaasis).

Tahvlile:

Hiired majas.

Aita ja sahvrisse tikuvad hiired ja rotid. Närivad augud põrandasse ja ongi sees. Rikuvad söögikraami, viljateri, teevad mustust. Kass ei jõua kõiki püüda: seame lõksud üles. Pesa kergesti kätte ei saa. See on kuski põranda all.

Lugemine tahvlilt.

NB. Et see kokkuvõte on 1. õppeaasta jaoks, kirjutab õpetaja ka suured tähed trükikujulistena.

2. Emakeel.

1. I s e s e i s v a l t : Ärakirjutamine tahvlilt (individuaalsete täiendustega neile, kes hästi kirjutavad).

2. Lugemispala: *„Hiireke aida põranda all“* (Oro-Nurmik).
   a) Ettelugemine õpetajalt.
   b) Jutlemine, sõnade seletus ja süvendus. Juhtlauseid: Hiirekesel oli hea elu, aga ta rikkus oma elu ... Nüüd on

1. Lugemispala: *„Tark hiir“* (Nurmik I).
   a) Õpetaja ettekanne.
   b) Jutlemine ja süvendus (sõnade seletamist ei ole).

Juhtlauseid: Hiireke teadis küll, mis on lõks, aga kukkus siiski sisse ... Lastega võib ka nii juhtuda ... (õpetajal varuks näide: poiss teab küll, et ei tohi varastada, aga ü h e õuna ikka võiks näpata j. n. e.).
   d) Tüki lugemine a i n s u s e s (1. pool).

Kodus lugeda terve tükk.
Homme — võistluslugemine!

2. I s e s e i s v a l t : Kirjalik harjutus lugemispala ainel.
T ö ö j u h a t u s tüki juures (võib ka tahvlile kirjutada).

tal hoopis raskem teri otsida...
d) Väikeste trükitähtede vaatlus.
e) Lugemisharjutus (1. lõige).

Lapsed loevad enne tasaselt, siis ka kõvasti.

Individuaalseks tööks lugemist.

Kodus lugeda edasi (kes jõuab — lõpuni).

Homme — võistluslugemine (soovijaile).

3. Arvutus.

1. Iseseisvalt: Kordamisharjutusi arvutusvihus (või tahvlilt, arvutuskaartidelt).

Osa tööd individuaalselt ja täielise üleskirjutamisega.

2. Harjutus arvutuskastiga (nagu eelmisel reedel).

1. Test (10—12 min.).

2. Harjutusi korrutamiseks ja jagamiseks 4-ga arvutusvihus (või tahvlilt).
3. Arvutus-mäng täringutega (vt. 6. nädal, 5. päev).

4. Võimlemine ja mängud.

5. Tööõpetus.

Tüdrukud: Käsitöökotike (lõpetada).
Poisid: Loomade voolimine.

6. päev.

1. Emakeel.

1. Lugemisharjutus (kodus õpitud tükk).
2. Individuaalne võistluslugemine (omal soovil ja oma valitud tükil).

1. Iseseisvalt:
a) Täiteharjutus tüki juures: *„Tark hiir“*.
b) Vaikne lugemine: *„Kassile kell kaela“*

3. Kirjalik harjutus lugemistüki ainel. Tööjuhatus tüki juures (või paljundatult, I_3).
Individuaalselt — katsuda ka esimest harjutust.

ühes mõtlemisülesannetega (Oro-Nurmik).
2. Võistluslugemine (vt. lk. 60).

2.

Jutustus- ja dramatiseerimistund.

Dramatiseerida ka nädala-lugemispalu. 2. õppeaasta mängib „Kassile kell kaela" ja jutustab mõtlemisülesande puhul tüki sisu muudetult.

3.

Joonistamine vabal ainel.
1. Tüüpide joonistamine koduloomadest.
2. Joonistamine vabal ainel.
Individuaalne töötamine nõrgemate õpilastega.
Juhatusi joonistustehnika kohta.
Joonistustööde vaatlus.

*

Jõulud tulevad (10. töönädal).

Selle teema käsitlusel kasutame peamiselt laste mälestisi möödunud aastast ja lugemisainet. Asjaline alus kandub üle tööõpetusse, mille tõttu see omab suuremat tähtsust ja esineb ka otseses seoses vaateõpetuse tundidega.

1. Vaateõpetus.

Alateemad: *„Mis oli ilusat möödunud jõulupühadel? Mida ootan jõuludelt?"*

Juhtlauseid: Kalendris seisab juba jõulukuu... Ja kui jõuame sinna, kus punasega märgitud 25. jõulukuupäev, siis ongi käes jõulud... See polegi enam kaugel... Ka möödunud aastal oli samal päeval jõulupüha... Mõni päev enne seda oli koolis jõulupidu... Nüüd võime aegsasti mõelda, mida sooviksime sel aastal jõuluks... Koolis hakkame ette valmistuma jõulupeole... Õpime hoolega, et emaleisale viia hea koolitunnistis... Ehk on meeles veel mõni jõululaulgi... (jaataval korral laulame).

Tahvlile:

Jõulud tulevad.

Jõulukuu on käes. Kolme nädala pärast on jõulupüha. Siis pannakse põlema ilus jõulupuu. Jõulupuu juures lapsed saavad kinke. Ma soovin endale (nukku, pildiraamatut, mänguhobust, autot)... Ka maiustisi tahaksin: kompvekke, piparkooke, õunu... Koolis teeme jõulupeo. Õpime laule ja salmikesi.

NB. Asjade loetelust lapsed kirjutavad ainult selle, mis nad ise soovivad. Õpetaja kirjutab suured tähed trükikujulistena.

Lugemine tahvlilt.

2. Emakeel.

Märkus: Lugemisainet individuaalseks tööks teistest lugemikkudest, „Laste Rõõmust", „Lastelehest" j. m.

1. Ärakirjutamine tahvlilt. Kes oskab, võib individuaalselt täiendada.

2. Väikeste trükitähtede vaatlus: õpetaja näitab üksikult tähti, lapsed ütlevad häälikuid (mitte: bee, em...).

3. Lugemispala: *„Kuidas lapsed jõuludest unistavad."*
   a) Vaikne lugemine.
   b) Jutlemine. Tundmata sõnu ei ole.

1. Lugemispala: *„Eit ja taat".*
   a) Õpetaja ettekanne (tükk on huvitav ilmekaks lugemiseks).
   b) Jutlemine ja süvendus: Eit ja taat ei osanud midagi head soovida... See tuli nii ootamata, et iga soov läheb täide. Mida oleksin mina soovinud?..

2. Iseseisvalt: Lugeda tükk läbi ja kirjutada täiteharjutus. Tööjuhatus tüki juures (vajaduse korral paljundada).

Kodus lugeda tüki 1. pool.

d) Lugemisharjutus: lugemine tasaselt, etteluge-mist.

Individuaalseks lugemiseks mõni jõululooke „Laste Rõõmust“ või mujalt.

3. Arvutus.

1. Arvurida 1—50.
Õ p p e v a h e n d endine, avatud 50-ni. Peale selle j o o n l a u d 50 sm pikk.
   a) Loendus 10-st, 20-st tõusvalt ja alanevalt (ringid sümboliseerivad näit. jõuluküünlaid).
   b) Loendus antud arvust 3 (4, 6 . . .) üles või alla joonlaua abil.

2. I s e s e i s v a l t:
   a) Jätkata arvtabel 50-ni (vt. 9. nädal, 1. päev).
   b) Kirjutada omal valikul 10 arvu tõusvas ja alanevas korras (mitmest kohast alates).

1. I s e s e i s v a l t: Vabalt koostatud arvutusharjutusi kordamise eesmärgiga, oma-valitud pealkirjaga.

2. Ülesandeid 8-reas:
   a) 8+8+8+ . . .;
      4, (6 . . .). 8.
   b) 32 — 8 — 8 — . . .
      32 : 8=4.

Näiteid: Kaupluses müüdi jõulukaarte 8 senti tükk. . . Annil oli 32 senti, ta ostis jõulupeol 1 kaardi, siis veel ühe j. n. e.

Lahendamine a r v e l a u a abil.

4. Laulmine.

Laul: *„Õues tähtis taevatelk“* (Tamman-Aavik, „Lastelaul“). Pärast sõnade ettekannet selgitusi raskete sõnade ja väljendiste puhul. Õppida 2 salmi.

NB. Uuemates lastelaulude kogudes on väga meeldivaid a l g u p ä r a s e i d jõululaule, mida kõigiti võib eelistada laenatud lauludele.

2. päev.

1. Emakeel.

1. I s e s e i s v a l t: Kirjutusharjutus lugemispala ainel. T ö ö j u h a t u s tüki juures.

1. Lugemispala: *„Eit ja taat“*.
   a) Esimese poole ettelugemine osades.
   b) Sõnade ja kõnekäändude seletus: *edevus, jalamaid, mossitas, irvitas, oleks see minu tegemine* . . .
   d) Lugemisharjutus (2. pool).

Tahvlile (sõnade)-vihku kirjutamiseks: *E d e v u s — uhkus, meeldida tahtmine ilusate riietega, kingadega, mütsiga, välimusega. J a l a m a i d — kohe, otsekohe;* ka *sedamaid. M o s s i t a s (mossitama) — tegi pahase näo. I r v i t a s (irvitama) — kurjasti naeris, pilkas.*

2. Lugemispala: *„Kui jõulud veel kaugel olid“* (J. Oro).
   a) Vaikne lugemine (1. osa). Tundmata sõnade väljakirjutamine: *usaldus, mõnuga,* paar *tiiru kanna* peal . . .
   b) Jutlemine ja sõnade seletus.
   d) Lugemisharjutusi individuaalselt: iga õpilane katsub lugeda lauset, mida soovib.

2. I s e s e i s v a l t :
   a) Sõnade seletuse kirjutamine pealkirjaga: U u s i s õ n u.
   b) Kirjutada: M e i e i g a p ä e v a n e t o i t . . . J õ u l u s ö ö g i d . . .

Kodus lugeda 1. osa.

Kodus lugeda terve tükk.

1. Emakeel.
Töötamine liikuva tähestikuga (kui on ka väikesed tähed, siis nendega): laduda ja kirjutada tahvlile sõnu, milles esineb aa, oo, uu.
2. Joonistamine vaateõpetuse või lugemispala ainel.

Joonistamine vaateõpetuse või lugemispala ainel.

Individuaalset töötamist nõrgematega.
Joonistustööde vaatlus.

3. Arvutus.

Üleminek 10-st, kui liidetav või lahutatav ei ületa 5.

1. Harjutusi arvelaual.
Arvutuslookesi ainel: küünlaid süüdatakse; nad kustuvad.
2. Peast-arvutamist samas ulatuses (õpilaste algatusel, I_4).
3. Iseseisvalt: Kirjalik arvutamine arvutusvihkudes (või tahvlilt, arvutuskaartidelt).
Ka individuaalselt ja täielise üleskirjutamisega mõlemal viisil.

1. Iseseisvalt: 8-ridade kirjutamine. Vt. arvutusvihk.

2. a) Ülesandeid arvutusjuhtudele:
$\cdot 8 = 40$
$: 8 = 4$
Asiala: jõulukaardid, paber jõuluasjadeks, 8 senti poogen.
b) Arvutamine joonlaua abil: lõigatakse 8 sm pikkune pabeririba, millega leitakse vastavad arvud, näit.: kui pikk oli pael, millest sai neli 8-sm-ist tükki.

d) Peast-arvutamine tabelilt: liitmise ja lahutamise kordamine 100 piiris.

4. Võimlemine ja mängud.

3. päev.

1. Emakeel.

1. Lugemispala: *„Kui jõulud veel kaugel olid“.*
   a) 2. osa vaikne lugemine ja sõnade väljakirjutamine tahvlile.
   b) Jutlemine ja sõnade seletamine (neid on vähe): Vaatame, mitu lehte oleks Atsil tulnud kalendrist rebida täna õhtul...
   d) Õpetaja (või õpilase) ettelugemine. Kodus lugeda.
   e) Tüki esimese osa (alguse) lugemine o l e v i k u s ettevalmistuseks kirjutusharjutusele.

Õpet.: Loeme tüki nii, nagu oleks see lugu praegu.

Loeb paremaid õpilasi, muutuvad sõnad õpetaja kirjutab tahvlile: *ripub, tuleb, ütleb* ...

1. I s e s e i s v a l t: Kirjutusharjutus lugemispala ainel. Tööjuhatus tüki juures (või tahvlil). Lühike seletus õpetajalt.

2. I s e s e i s v a l t: Tüki kirjutamine olevikus. Jutumärgid võivad välja jääda. Küsimärk seletada.

2. a) Kirjutise lugemine.
   b) Tüki 2. osa ettelugemine osades ja harjutamine edasi.

2. Arvutus.

Üleminek 10-st — kõik juhud.

1. Arvutus arvelaual, nagu eelmiselgi tunnil.
2. Peast-arvutamine samas ulatuses. Ülesandeid ütlevad õpilased ise, vastuseid mitmelt. Kui vastused õiged, seletust ei nõuta (I_2).
3. Iseseisvalt: Kirjalik arvutamine arvutusvihkudes (või tahvlilt, arvutuskaartidelt). Ka individuaalselt ja arvutuse täielise üleskirjutamisega.
1. Iseseisvalt: Korrutamine ja jagamine 8-reas. Harjutused arvutusvihus (või tahvlilt, arvutuskaartidelt); ka individuaalselt ja arvutuste täielise üleskirjutamisega töövihku.
2. Ülesandeid arvutusjuhtudele:
   a) $5 \cdot 8+6=$
   b) $7 \cdot 8+ \quad =63$;
   d) $\quad \cdot 8+6=54$.

Näiteid:

a) Ostsin 5 kaarti à 8 senti ja ühe 6-sendise.
b) Ostsin 7 kaarti à 8 senti ja sulgi, kokku maksin 63 senti.
d) Kulutasin 54 senti; selle rahaga ostsin 6 sendi eest vesivärve ja 8-sendiseid kaarte.

3, 4. Tööõpetus.

Jõuluasjade valmistamine (valiku põhimõttel). Mõningaid asju: jõulutäht, jõulukompvekk, inglike, jõulumees, korvike, käbid („kuldamine"), paberkett (kahekesi koos töötada).

4. päev.

1. Emakeel.

1. Lugemispala: *„Kui jõulud veel kaugel olid."*
   a) Vaikne lugemine lõpuni.
   b) Jutlemine... Ats ei vaadanudki, mitu lehte jäi veel kalendrisse. Arvame ise... Jõulud lähemale ikka ei tulnud, aga
1. Iseseisvalt: Luuletise: *„Jõuluteel"* ettekanne. Seletada sõna: *lajatama — valjusti laulma, nii et kajab vastu.*

Luuletise õppimine.

Atsi lugu oleks võinud kurvemgi olla...

d) Ettelugemist vabalt valitud kohast ja vabas ulatuses.

e) Esimese osa teise poole lugemine olevikus, nagu eelmisel päeval.

2. Kirjutusharjutus — eelmise päeva töö jätkamine.

2. a) Luuletise ettekanne.

b) Süvendus: Luuletise kolm salmi on üks ja sama; teistes aga on kolm isesugust pilti... (sõit kirikust koju, kuuse toomine, kuusk põleb). Kellahelin ja rõõmus tuju aga kestab edasi, seepärast ka salm kordub...

d) Keeleline harjutus:

1) Kellelt ostan jõulukinke?

2) Mida soovin jõuluks?

3) Keda ootan külla?

Tahvlile: Küsimused ja vastused (üksikud sõnad).

2.

1. Luuletis: *„Jõululaps tuleb"*.

a) Õpetaja ettekanne.

b) Õppimine (seletusi ei vaja).

2. Joonistamine jõuluteemal.

1. Kollektiiv-kirjand (vt. lk. 67).

2. *„Jõulupuud toomas"* — tüki vaikne lugemine (kodus lõpuni).

3. Arvutus.

1. Liitmise ja lahutamise read, näit. 2+3=5; 5+3=8... Lookesi selleks: Lapsed

1. Iseseisvalt: Harjutusi eelmisel päeval selgitatud arvutusjuhtudele arvutus-

toovad à 3 (4, 5...) senti klassikassasse töömaterjali ostmiseks; kassas oli juba 1, (2, 3...) senti. Üks õpilane algab, ütleb summa, nimetab järgmise õpilase, see ütleb uue summa j. n. e.

2. Peast-arvutamine tabelilt (vt. 9. nädal, 3. päev).

3. I s e s e i s v a l t: Arvutamine arvutusvihkudes (või tahvlilt, -kaartidelt).

Osa tööd individuaalselt ja arvutuse t ä i e l i s e üleskirjutamisega.

vihus (või tahvlilt, arvutuskaartidelt). Ka individuaalset töötamist.

2. Jagamine jäägiga 8-reas.

a) Ülesandeid samadelt asialadelt: näit.: Õpetaja andis 60 senti ilupaberi ostmiseks, 8 senti poogen... Oli 50 senti, tagasi sain 2 senti.

b) Arvutus j o o n l a u a abil: 50-sentimeetrisest paelast lõigata 8-sentimeetriseid tükke.

4. Laulmine.

„Õues tähtis taevatelk" lõpetada.

„Läbi sahiseva lume" (Tamman-Aavik, „Laste-laul") 2 esimest salmi.

5. päev.

1.

A. Joonistustööde vaatlus.

B. V a a t e õ p e t u s. Alateema: *„Jõuluõhtu"*.

J u h t l a u s e i d: Juba kaks-kolm päeva enne jõulupüha lastakse lapsed koolist koju... Jõululaupäeval (kalendrist: mis kuupäev?) on kodus palju tegemist... õhtu tulekul minnakse sauna... Pärast sõidetakse kirikusse... Lapsed jäävad koju ootama jõulupuud... Siis on neil palju jutustada... Kui kirikulised tagasi, süüakse õhtust (maitsvad jõulusöögid)... Pannakse põlema jõulupuu... Jõuluvana... Kehvadel lastel ei ole kodus jõulupuud, nendest peaksid mõtlema need, kel on rohkesti... Maal tehakse jõuluõhtul ka muud lõbu... Need kombed peavad tähendama mitmesugu-

seid soove... Tõepoolest aga on jõulupüha jõululapse — Jeesuse sündimise mälestuseks (sellest usuõpetuse tundides)...

Tahvlile:

Kallis jõuluõhtu.

Jõululaupäeval on kodus palju tööd. Ema (ja õde) koristab tuba, küürib põranda puhtaks, valab vorste... Isa kütab ahju. Siis küpsetab ema saia (leiba)... Isa toob metsast kuusekese...

Me ehime selle küünaldega ja riputame okstele jõuluasjad: õunad, piparkoogid, pähklid, koolis tehtud inglikesed, käbikesed, korvikesed...

Õhtul süütame küünlad. Siis särab tore jõulupuu. Laulame jõululaule. Saame ka kingitusi. (Tuleb jõulumees.) Jõulupüha on jõululapse-Jeesuse sünnipäev.

Lugemine tahvlilt.

NB. Õpetaja kirjutab suured tähed trükikujulistena.

2. Emakeel.

1. Iseseisvalt: Ärakirjutamine tahvlilt individuaalsete muudatustega ja täiendustega.

1. Lugemispala: *„Jõulupuud toomas“* („Laste Rõõm“).
   a) Jutlemine terve tüki puhul.
   b) Tundmata sõnade seletamine: *Kummaline* — *imelik, iseäraline. Rõkkama* — *valjusti igal pool kõlama, kajama. Ergas* — *elav, liikuv. Elukas* — *loom. Padrik* — *tihe põõsastik, mets. Kihelema* — *natuke valutama. Külimitt* — *puust vilja mõõt. Külimitus on vili. Üllatuma* — *ootamatult imestuma.*

2. Vaikne lugemine: *„Kuidas meile jõulud tulid"* (1. osa) individuaalselt rohkemgi (Kampm. I).

Tundmata sõnade väljakirjutamine (1. osast): *vorstihork, maugud, oss* ...

3. Jutlemine ja sõnade seletus.

4. Lugemisharjutus:
   a) Õpetaja või õpilase ettelugemine.
   b) lugemine tasaselt omaette.
   d) Katseid ette lugeda (omal valikul).

Kodus läbi lugeda ka 2. osa.

Homme — võistluslugemine (individuaalne).

d) Tüki esimese osa lugemine 1. isikus ettevalmistuseks kirjalikule harjutusele. Kodus lugeda 1. osa ja korrata teisi palu võistluslugemiseks.

2. Iseseisvalt:
   a) Sõnade seletuse kirjutamine vihku pealkirjaga: *Uusi sõnu.*
   b) Kirjalik harjutus lugemispala ainel. Töö juhatus tüki juures (nr. 1).

3. Arvutus.

1. Individuaalne kordamisharjutus: lapsed vabalt kirjutavad arvutusülesandeid (kas peast või seniste tööde eeskujul) lehtedele.
2. Arvutus-test (5—6 min.).
3. Arvutus-mäng täringutega (vt. 6. nädal).

1. Test (10—12 min.).
2. Harjutusi jagamiseks jäägiga 8-reas arvutusvihus (või tahvlilt, arvutuskaartidelt); osa tööd ka individuaalselt ja arvutuse täielise üleskirjutamisega.

4. Võimlemine ja mängud (või tööõpetus).

5. Tööõpetus.

Jõuluasjakeste valmistamine (töö jätkamine).

6. päev.

1. Emakeel.

1. Võistluslugemine: õpilased loevad, mis nad ise valinud (vt. lk. 60).

1. Iseseisvalt: Eelmise tunni kirjutusharjutuse jätkamine.

2. Jutlemine tüki 2. osa puhul ja sõnade seletamine: *tõotama, usaldama* ... (Eriküsimusi süvenduseks pole vaja).

3. I s e s e i s v a l t: Luuletise *„Jõululaps tuleb"* ärakirjutamine. (Enne hüüumärk seletada.) Tööjuhatus luuletise juures.

Individuaalselt teisigi harjutusi tüki juures.

2. Võistluslugemine (vt. lk. 60).

Kodus lugeda *„Jõulupuud toomas"* 2. ja 3. osa.

2. Jutustus- ja ettekannete-tund.

Õpitud luuletiste ettekanne. Jutustusi individuaalselt loetud paladest. Õpetaja jutustusi ja ettekandeid.

3.

1. Tüüpilisi jooniseid (näit. kuusk).

2. J o o n i s t a m i n e jõuluteema ainel.

J o o n i s t a m i n e jõuluteema ainel.

Individuaalne töötamine nõrgematega.
Joonistustööde vaatlus.

*

Jõulud tulevad (järg, 11. töönädal).

1. päev.

1. Emakeel (vaateõpetus).

1. *„Jõulupuud toomas"* — tüki sisu jutustamine 2. õppeaasta lastelt; 1. õppeaasta kuulab ja võtab ka osa jutlemisest.

Süvenduseks juhtlauseid: Mikul oli jõululaupäeval tähtis töö... Metsa minna ta ei kartnud... Ta nägigi seal tuttavaid linde ja loomi... Tundis neid juba häälest... Metsas oli kuulda teisigi hääli (see — ettevalmistuseks kirjutusharjutusele; vt. tööjuhatus nr. 2)... Miku kulutas asjata palju aega... Koduteel juhtus Mikuga õnnetus... Sügavas lumes Miku väsis kiiresti... Muidugi teame, mis oleks Mikuga juhtunud, kui ema ei oleks leidnud teda... Seda armsam oli jõuluõhtu soojas toas... Ei unustanud Miku ka loomi... Neilegi tuli jõulumees...

2. *„Kui jõuluvana tuleb“.*
   a) Õpetaja ettekanne.
   b) Jutlemine, süvendust ei vaja.
   d) Lugemisharjutus: esmalt vaikselt, siis kõvasti, osades.

2. I s e s e i s v a l t: Kirjalik harjutus lugemistüki ainel: valida tööjuhatustest (nr-id 2—4) omal soovil.
Kodus: lugeda tükk lõpuni.

2. Emakeel.

1. Ettevalmistus kirjutusharjutusele tööjuhatuse järgi tüki juures: a) tüki lugemine vajaliste muudatustega, b) õpetaja märgib ka tahvlil raskemad kohad, näit.:
   „Tümm, tümm!“
   „Keegi tuleb kojas“, lausub Leeni.
   „Tümm, tümm!“
   „Juba koputab uksele,“ hüüab Valdi, j. n. e.
2. I s e s e i s v a l t : Kirjalik harjutus, nagu tööjuhatuse järgi ette valmistatud.

1. I s e s e i s v a l t: Kirjaliku harjutuse jätkamine.

2. Keeleline harjutus: liitsõnu tükist *„Jõulupuud toomas“.*
Lapsed kirjutavad neid tahvlile või lehtedele (muidugi algkujul, s. o. nimetavas) ja vabas järjekorras ka tahvlile, niipalju kui ruum lubab.
Sõnade vaatlus.

3. Arvutus.

1. Arvurida 1—60 (70).
   a) Harjutused nagu 10. nädal, 1. päev.
   b) Peale selle: Arvude näitamine joonlaual või mõõtpaelal. Üks õpilastest nimetab näit. 46,

1. I s e s e i s v a l t: Harjutusi jäägiga jagamisele 8-reas arvutusvihus. Osa tööd ka arvutuste t ä i e l i s e üleskirjutamisega.

teised võtavad selle arvu joonlaual (mõõtpaelal), hoides vasema käe sõrme nulli ja parema käe sõrme nimetatud arvu juures j. n. e. Samuti individuaalselt.

2. Iseseisvalt: Joonlaua (mõõtpaela) „joonistamine": tõmmata vihus joon, märkida sellel sentimeetrid ja kirjutada arvud juurde (ükskõik missugusest arvust alates).

2. Ülesandeid arvutusjuhtudele:
   a) : 8=7;
   b) : 8=6 + jääk 2.

Näit.:
   a) Juku kulutas kõik oma raha jõulukaartide ostmiseks, mille hind 8 senti; ta sai 7 tükki. (Seletus mitte ainult: 7 · 8=56, vaid: 56-st saab seitse kaheksat.)
   b) Õpetajalt saadud raha eest Peedu tõi raamatukauplusest 6 pildikest jõuluehete jaoks à 8 senti ja andis tagasi veel 2 senti...

3. Peast-arvutamine kordamiseks (I_4) arvtabelil.

4. Laulmine.

„Läbi sahiseva lume" — viimistlemine. Jõululaulude kordamist.

2. päev.

1. Emakeel.

1. Luuletis: *„Jõuluõhtul"*.
   a) Õpetaja ettekanne.
   b) Luuletise õppimine.
   d) Ettekandeid.
2. Harjutus sõnade poolitamiseks ühelt realt teisele

1. Iseseisvalt: Kirjalik harjutus: a) *„Liitsõnu"* (eelmise päeva ettevalmistuse alusel); b) tööjuhatuste järgi lugemistüki juures (valitav).

viimisel. Loetakse luuletist peatustega vastavatel kohtadel. Õpetaja kirjutab näite tahvlile:

J õ u l u õ h t u l.

Peh/met lund ju sa/jab väl/jas...

3. I s e s e i s v a l t: Kirjutusharjutus tööjuhatuse järgi luuletise juures.

Tööde ülevaatus.

2. Luuletis: *„Jõuluööl"* (J. Oro).
   a) Õpetaja ettekanne.
   b) Jutlemine; tundmata sõnu vist ei ole. Süvenduseks: Kellele kõigile jõuluöö on imedeöö...
   d) Lugemisharjutus: enne tasaselt, siis ettekanne.

Kodus õppida (vähemalt 1. salm).

2. Joonistamine.

J õ u l u k a a r t i d e joonistamine. Enne tööle asumist ostetud jõulukaartide v a a t l u s. Paberi lõikamine parajateks tükkideks — õpilaste töö (ka: kaardi pikkuse ja laiuse m õ õ t m i n e sentimeetri-joonlauaga). Ka kaardi aadressikülg täpsalt joonistada.

Töötamise ajal: a) juhatuste andmine joonistamiseks, b) individuaalset töötamist nõrgematega lugemises, arvutamises.

3. Arvutus.

1. Täiskümnete liitmine ja lahutamine 60 (70) piiris.

Aineks: Jõuluküünalde ostmine (paki hind 20, 30 senti, pakis 20, 30 küünalt, raha — 50, 60, 70 senti).

2. I s e s e i s v a l t: Kirjalik harjutus samas arvuvallas, arvutusvihus (või tahvlilt, arvutuskaartidelt), ka individuaalselt.

1. I s e s e i s v a l t: 3-e korrutamine ja jagamine: kordamine täiendusega 30 piiris. Harjutused arvutusvihus (või tahvlilt, arvutuskaartidelt), ka individuaalselt.

2. Ülesandeid 6-reas:
   a) 6+6+6+...3 (4...).6
   b) 60 — 6 — 6 — ...
   60 : 6=10 j. n. e.

Asiala: Iga laps valmistab 6 käbi jõulupuu jaoks...

Korvis 60 (54) käbi, iga laps võtab tööks 6 käbi j. n. e.
Õppevahend: a r v e l a u d.
3. Peast-arvutamine 3- ja 6-reas (I_4).

4. Võimlemine ja mängud.

3. päev.

1.

A. Luuletiste ettekanne; „Kui jõuluvana tuleb" — dramatiseerimine.

B. V a a t e õ p e t u s. Alateema: *„Jõulupuu elulugu".*

J u h t l a u s e i d: Jõuluööl näeb imet ka kuuseke... Ta tahaks vist küll jutustada oma elust metsas... Suvel, kui linnud laulavad, pesitavad... Sügisel, kui sajab ja sajab lõpmata... Talvel, kui lumi okstel, metsas ainult jänes, orav, rähn... Väike kuuseke seisab suurte varjus... Karjamaal üksikud kuusekesed päris uppunud lumme...

Nüüd ripuvad kuusekese okstel läikivad ehted... Ka metsas on kuusel jõuluehted (käbid)... Need on oravate, rähnide maiustised... Aga üksikud seemnekesed kukuvad ka lumisesse hälli... Ja siis tärkab kevadel noor ilus kuuseke. Kes on õieti vanem: kas kuuseke või lapsed?.. Vanad kuused on vanemad isegi kui vanaisa-ema...

NB. N ä i t l i k u s t a m i s e vahendeid: kuusk, kuusekäbid, seemned.

Tahvlile:

K u u s e k e m e t s a s.

S u v e l: okstel laulavad linnud, ehitavad pesi. Metsa all mustikaid, maasikaid, seeni.

S ü g i s e l: linnud läinud, oksad märjad, tuul õõtsutab puid.

T a l v e l: lumi okstel; kuuse all magab jänes; orav ja rähn otsivad käbisid.

N o o r e kuusekese häll on suurte puude varjus. Sinna langevad seemned. Kümneaastaselt on kuusk poisipikkune. Saja-aastase puu latv tõuseb kõrgele taevasse.

Lugemine tahvlilt.

2. Emakeel.

1. I s e s e i s v a l t: Ärakirjutamine tahvlilt.

2. Lugemispala: *„Kuusekese elulugu“* („Laste Sõber“).
   a) Vaikne lugemine.
   b) Kirjutada tükist tahvlile meelitusnimed (-ke, -kene lõpuga). Tüki sisu on vaateõpetuse tunnis ette valmistatud.
   d) Väljakirjutatud sõnade lugemine ja vaatlus.

Kodus: lugeda tüki 1. ja 2. osa. Ettelugemiseks õppida niipalju kui jõutakse.

1. Pealkirjad üksikutele osadele tükis: *„Jõulupuud toomas“*.
   1. Miku läheb metsa.
   2. Metsas näeb ta tuttavaid linde ja loomi.
   3. Teel kuusega koju Miku eksib tuisus.
   4. Ema leidis ta lumest.
   5. Kõigil oli ilus jõuluõhtu.

Lapsed katsuvad ise lühidalt öelda iga osa sisu. Valitud kirjutab õpetaja tahvlile.

2. I s e s e i s v a l t:
   a) Tüki kava kirjutamine töövihku.
   b) Vaikne lugemine: *„Kuusk“* (O. Luts'u muinasjutt).
   d) Jutlemine (sõnade seletus — neid palju ei ole — jääb edaspidiseks).
   e) Tüki esimese osa lugemine tasaselt.

Kodus: lugeda 1. osa lõpuni.

3. Arvutus.

1. a) Lookesi jõuluostudest täiskümnete liitmiseks ja lahutamiseks.
   b) Read 5, 6 ja 7-ga kuni 20-ni.

Ülesandeid: Leenil on juba 1 (2, 3 ...) senti. Ta saab isalt 5 senti juurde, õelt ka, tädilt samuti j. n. e.

Nüüd on tal 20 (19, 18 ...) senti. 5 (6, 7) senti kulu-

1. I s e s e i s v a l t: 6-rea kirjutamine. Korrutamine ja jagamine 6-reas. Harjutusi arvutusvihus (või tahvlilt, arvutuskaartidelt). Osa tööd individuaalselt ja arvutuste t ä i e l i s e üleskirjutamisega.

tas ta kompvekkide, siis 5 (6, 7) senti piparkookide ostmiseks j. n. e.

Üks laps algab, teine jätkab j. n. e.

2. I s e s e i s v a l t: Harjutusi samasugustele arvutusjuhtudele arvutusvihus (või tahvlilt, arvutuskaartidelt) ja iseseisvalt.

2. Ülesanne: Sain pühadeks ristiisalt 60 senti. Mõtlen, mida osta: suur värviline piparkook maksab 6 senti, väike 3 senti, õun 4 senti, väike tahvel šokolaadi 5 senti, magus sai 8 senti. Mis kõik võin osta?

Asjade hinnad õpetaja kirjutab tahvlile. Õpilased arvutavad vabalt lehtedel ja ütlevad, mis nad „ostavad".

4. Tööõpetus.

Jõuluasjade valmistamine (järg, X_3).

4. päev.

1. Emakeel.

1. I s e s e i s v a l t: Kirjutusharjutus lugemispala *„Kuusekese elulugu"* ainel. T ö ö j u h a t u s (nr. 1) tüki juures (võib ka tahvlile kirjutada).

1. Lugemispala: *„Kuusk"*.
   a) Ettelugemist.
   b) Süvendus: Tundsime muidugi ära, kes oli see lapsuke ja ema ... Ka Antsuke oli vist kuulnud Jeesuse sündimisest ... See lugu on väga liigutav ... Ega muidu Antsuke poleks unes seda näinud ... Antsu unenägu oli siiski teisiti, kui piiblilugu ... Helde abi eest sai Antsuke ka ilusa tänu ...

2. *„Kuusekese elulugu“:*
   a) Ettelugemine (kontroll) 1. ja 2. osast.
   b) Tüki 2. osa jutustamine — jänesepoja nimel.
   d) Tüki 1. osa lugemine harjutusena sõnade poolitamiseks.

Kodus: lugeda 3. osa.

   d) Tüki 1. osa lugemine e s i m e s e s isikus, ettevalmistusena kirjutusharjutusele.
2. I s e s e i s v a l t: Kirjutusharjutus t ö ö j u h a t u s e järgi tüki juures (võib ka tahvlile kirjutada).

Kodus: lugeda tüki 2. osa.

2. Joonistamine.

Jõulukaartide joonistamine (järg).

3. Arvutus.

1. Mul on 20 senti. Mõtlen: mis osta? Jõuluasjade hinnad vt. eelmise päeva 2. õppeaasta tund. Esitamine ja arvutamine samal viisil.
2. Peast-arvutamine arvtabelilt.
3. I s e s e i s v a l t: 4, 5, 6 ja 7 alanevad read alates 20, 19, 18. Harjutusi arvutusvihus (või tahvlilt, arvutuskaartidelt).

1. I s e s e i s v a l t: Harjutusi jäägiga jagamiseks 6-reas ja kordamiseks arvutusvihus (või tahvlilt, arvutuskaartidelt). Kordamisel ka individuaalselt.

2. Peast-arvutamine arvtabeleilt:

I	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8

I a) Õpilane näitab mõne arvu, näit. 4 kuuendas reas, küsitav peab vastama: 24; 6 kord 4 on 24.
   b) Näidates arvu, lisatakse: juurde 2, 3 . . .; ära 2, 3 . . .

II	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
2.	2	4	6	8	10	12	14	16	18	20
3.	3	6	9	12	15	18	21	24	27	30
4.	4	8	12	16	20	24	28	32	36	40
5.	5	10	15	20	25	30	35	40	45	50
6.	6	12	18	24	30	36	42	48	54	60
8.	8	16	24	32	40	48	56	64	72	80

II a) Õpilane näitab mõne arvu, näit. 24 4-reas; küsitav vastab: 6; 24-s on 6 nelja, või 24 jagatud neljale on 6.
b) Kaetakse kinni paberiribaga mõni püstrida. Küsitav peab ütlema kaetud arvu igas reas.

Märkus: a) juures on soovitav katta kinni ülemine äärmine rida.

4. Laulmine.

Laul: *„Vaat' lapsukesed teie ees"* (Tamman-Aavik, „Laste-laul" I, lk. 60), 2 esimest salmi (I_4).

5. päev.

1. Emakeel.

1. Lugemispala: *„Kuusekese elulugu"*.
   a) 3. osa ettelugemist.
   b) Sama osa jutustamine jänesepoja nimel.
   d) Iga osa lühike sisu pealkiri:
      1) Kuusekesel on suvel metsas hea kasvada.
      2) Kuuseke talvel vaikselt magab.
      3) Kuuseke raiuti maha.
      4) Kuuseke - jõulupuu trööstib jänesekest.

Lapsed katsuvad ise öelda lühidalt iga osa sisu. Valitud „pealkirjad" õpetaja kirjutab tahvlile.

Lõppkokkuvõte: Lastel oli heameel jõulupuukesest, jä-

1. Iseseisvalt: Kirjalik harjutus lugemistüki („Kuusk") ainel; tööjuhatus tüki juures. Töö on ette valmistatud eelmisel päeval.

nes aga nuttis äraviidud kuusekese pärast... Kuusekese sõnad on õiged...

Iga osa lõppeb ühe ja sama lausega. Miks nii?

2. Iseseisvalt:

a) Tüki kava ärakirjutamine tahvlilt.

b) Täiendavalt harjutus sõnade poolitamiseks (tööjuhatus nr. 2).

Ette valmistada terve tükk võistluslugemiseks.

2. Lugemistükk *„Kuusk"*:

a) 2. osa ettelugemist.

b) Sõnade seletus: *teekond, tume kogu, sõim...*

d) Sisuline süvendus (1. ja 2. osa): tükki lugedes mõistame kergesti, et see on unenägu — muinasjutt... Leiamegi tükist asju ja juhtumusi, mis võivad esineda ainult muinasjutus või unenäos... Aga tükis on ka asju, mis tõepoolest Antsukesel olid...

Kodus: lugeda 3. osa.

Homme: Võistluslugemine omal valikul (lk. 60).

2. Arvutus.

1. Iseseisvalt: Kuidas saame 2 arvuga (5—10) 14, 15, 16, 17, 18. Harjutus arvutusvihus (või tahvlilt, arvutuskaartidelt).

2. Test (5—6 min.).

3. Arvutus-mäng arvutuskastikesega ($VIII_5$).

1. Test (10—12 min.).

2. Arvutus-mänge (VI_5, $VIII_5$).

3, 4. Tööõpetus.

Jõuluasjakeste valmistamine (järg, X_3).

6. päev.

1. Emakeel.

1. Iseseisvalt: Eelmise tunni kirjutusharjutuse jätkamine.
2. Võistluslugemine (individuaalne).

1. Võistluslugemine (vt. lk. 60). Kodus: „*Kuusk*“ lugeda lõpuni.
2. Iseseisvalt: Eelmise tunni kirjutusharjutuse jätkamine.

2. Jutustus- ja dramatiseerimistund

laste iseseisvalt loetud ja õpitud palakeste kasutamisega. Õpetaja ettekandeid („Laste Rõõm“).

3. Paberist lõikamine.

Jõuluasjad: kleeppilt.

Individuaalset töötamist nõrgemate õpilastega (lugemine).

Tööde vaatlus.

12. töönädal.

See töönädal on poolik: tavalisesti 2—3 päeva. Needki kuluvad peamiselt mitmesugusteks ettevalmistusteks jõulupeole. Seepärast on neil päevil raske töötada kindla töökava järgi. Võiks ainult soovitada rohkem ühist töötamist mõlema klassiga, mis kõigiti vastab laste jõulumeeleolule. Peale laulmise, mängude, joonistamise, tööõpetuse, jutustamise annab head ainet ühiseks tööks ka jõulukaartide kirjutamine (kaardid — oma tehtud või ostetud). Töö arvutusõpetuses kannab kordamise ja mängu laadi.

Käesolevas metoodilises käsiraamatus läbitöötatud **arvutusmaterjal ja lugemisaine** ühes tööjuhatustega kirjalikeks harjutusteks ilmuvad raamatuga ühtaegu kolme iseseisva lisana:

Lisa nr. 1. — **Lugemisaine ühes tööjuhatustega kirjalikeks harjutusteks 1.—2. õppeaastale;**

Lisa nr. 2. — **Õpilase arvutusvihk, 1. õppeaasta;**

Lisa nr. 3. — **Õpilase arvutusvihk, 2. õppeaasta.**

„Uusi teid algõpetuses II“ **teine osa** — jõulust õppeaasta lõpuni — ilmub s. a. novembri lõpus.

A-7693

Hind 3 kr. 25 s.